

**LATVIJAS UNIVERSITĀTES
TEOLOĢIJAS FAKULTĀTE**

Aleksandra Feigmaņa

disertācija

**Rabīniskā literatūra Latvijā līdz 1940.gadam:
virzieni un personības**

Darba vadītājs Dr. Hist. Eccl. Andris Priede, LU TF docents

2011

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

**Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
«Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».**

*This work has been supported by the European Social Fund within the
project «Support for Doctoral Studies at University of Latvia».*

ANOTĀCIJA

RABINĪSKA LITERATŪRA LATVIJĀ LĪDZ 1940.GADAM: VIRZIENI UN PERSONĪBAS

Aleksandra Feigmaņa disertācijā apkopotā informācija ir sistematizēta un analizēta plašos hronoloģiskajos rāmjos: no 18. gadsimta sākuma līdz 1940.gadam. Darba gaitā izmantota salīdzinoši-vēsturiskā metode, ka arī S. Dubnova un F. Brodela socioloģiskā metode, kura palīdzēja saistīt rabīniskas literatūras autoru daiļradi ar vietējās ebreju kopienas sociāli-vēsturisko attīstību. Darbs sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā informācija par autoriem un viņu literārajiem darbiem ir apkopota atbilstoši tam jūdaisma strāvojumam, kuram viņi piederējuši. Otrā daļa ir veltīta dažādo Latvijas reģionu ebreju kopienu garīgā klimata īpatnībām, kuras lielā mērā veidojās rabīnu un viņa darbu iespaidā. Latvijā nepastāvēja slavenas ješivas, šī iemesla dēļ jau no 18. gadsimta Latgales un Kurzemes ebreju kopienas ataicināja rabīnus no Lietuvas, Baltkrievijas, Centrālās un Rietumeiropas. Vairākums no Latvijas teritorijā dzīvojošiem autoriem piederējuši lietuviešu-mitnagedu strāvojumam. Habada hasīdisms bija izplatīts galvenokārt Latgalē. Jelgava un Rīga bija viens no 4 *Haskalas* kustības centriem Krievijas impērijā. Izvirzīta hipotēze par īpašu jūdaisma tradīciju dažādību Latvijā, salīdzinājumā ar kaimiņu reģioniem. Sastādīts Latvijas Toras zinātāju darbu bibliogrāfiskais radītājs. Disertācija rada pamatu un izejas punktu tālākiem pētījumiem bibliskā teksta ekseģēzes vēsturei, bet pievēršanās rabīniskajiem responsiem ļaus apgūt jaunus avotus par ebreju kopienas vēsturi.

ATSLĒGVĀRDI

Rabīni; literatūra; jūdaisms; Latvija; hasīdi; mitnagedi; Haskala; ješiva; Talmuds; *musar*

ABSTRACT

RABBINICAL LITERATURE IN LATVIA BEFORE 1940: DIRECTIONS AND PERSONALITIES

In the doctoral thesis of Aleksandrs Feigmanis the information was systematized and analyzed in large chronological frames: from start of XVIII century till 1940. In order to connect literary activity of Torah experts with social and historical development of Jewish communities the comparative-historical method as well as sociological method of S. Dubnov and F. Braudel has been employed. The thesis consists of two parts. The first one is dedicated to information about authors of rabbinical literature and their works, presented in the context of directions of Judaism they belonged. The second part is dedicated to specific treats of spiritual climate of Jewish communities in different areas of Latvia, in great part formed under influence of rabbies and their works. There were not famous yeshivas in Latvia; by this reason since XVIII century the communities in Kurzeme and Latgale invited rabbis from Lithuania, Belarus, Central and Western Europe. Most of authors of rabbinical works in Latvia belonged to Lithuanian-mitnagdim stream of Judaism. Habad Hassidism was popular mostly in Latgale. In Riga and Jelgava has been located one of 4 main centers of Haskala movement in Russian empire. As result of research the hypothesis is proposed about special diversity of existed streams of Judaism in Latvia comparing with neighboring regions. The bibliographical index of literary works of Latvia's Torah experts is attached. Presenting information about Latvian Torah experts and their literary activity, the doctoral thesis becoming a starting point for researches devoted to history of exegetical works on biblical text. The thesis states that deep research of rabbinical responses led to better understanding of history and everyday life of Jewish communities in Latvia.

KEYWORDS

Rabbis; literature; Judaism; Latvia; Hasidism; mitnagdim; Haskala; yeshiva; Talmud; *musar*.

SATURS

Ievads

1. Pētījuma mērķis, uzdevumi, metodes, struktūra un pamattēze.....1
2. Avoti un literatūra par Latvijas rabīniem.....7
3. Latvijas rabīniskas literatūras pētniecības tradīcijas pašmāju un ārzemju literatūrvēsturē un teoloģijas vēsturē.....11

1. daļa. Rabīni Latvijā un viņu literārā darbība dažādu jūdaisma virzienu kontekstā

1.1. Ortodoksālā rabīniskā tradīcija Latvijā: iecelotāji no Rietumeiropas un Centrāleiropas un viņu darbi

- 1.1.1. Rietumeiropas un Centrāleiropas ortodoksālā jūdaisma raksturīgās iezīmes 16
- 1.1.2. Šmuels ben Elhana Teomīms Aškenazi 19
- 1.1.3. Ārons bar Josefs Ha- Levi Hurvics 20
- 1.1.4. Daniels ben Haims Kleifs 21
- 1.1.5. Hilels Kleins 22

1.2. Lietuviešu (litvaku) ortodoksālā tradīcija Latvijā: rabīni un viņu sacerējumi

- 1.2.1. Ortodoksālā jūdaisma lietuviešu virzienam raksturīgās iezīmes 23
- 1.2.2. Šraga Faivels Ābramsons 30
- 1.2.3. Volfs Altšullers 32
- 1.2.4. Moše Ābrahāms Alufins 34
- 1.2.5. Josefs Aškenazi 34
- 1.2.6. Jākovs Bendetmans 35
- 1.2.7. Moše Jeheskiēls Blumbergs 36
- 1.2.8. Moše Blūmenfelds 37
- 1.2.9. Āharons Zeligš Ciuni 38
- 1.2.10. Ichāks Ciuni 40

1.2.11.	Jākovs Dinesons	40
1.2.12.	Mordehajs Eliasbergs	41
1.2.13.	Haims Epšteins	43
1.2.14.	Menahems Erlihs	44
1.2.15.	Cvi Moše Geršuni	46
1.2.16.	Eliazārs Jankels Grodskis	46
1.2.17.	Moše Ichāks Halevi	47
1.2.18.	Haims Zeēvs Harašs	47
1.2.19.	Ābrahāms Hellers	48
1.2.20.	Ichāks Hiršovics	48
1.2.21.	Šneirs Hiršovics	49
1.2.21.	Ichāks Jehuda Hiršsons	49
1.2.23.	Ichāks Iljons	50
1.2.24.	Ārons Izraēlsons	50
1.2.25.	Ābrahāms Joelsons	51
1.2.26.	Meirs Simha Kacs-Kagans	51
1.2.27.	Šimons Kagans	56
1.2.28.	Mordehajs Kļackins	56
1.2.29.	Naftalijs Kļackins	57
1.2.30.	Ābrahāms Ichāks Kuks	58
1.2.31.	Mordehajs Levenšteins	68
1.2.32.	Reivens Levins	68
1.2.33.	Ābrahāms Lihtenšteins	69
1.2.34.	Cvi Hiršs Lihtenšteins	70
1.2.35.	Zeēvs Volfs Lipkins	71
1.2.36.	Ābrahāms Dovs Lipšics	72
1.2.37.	Jeheskiēls Lipšics	72
1.2.38.	Izraēls Litvins	73
1.2.39.	Haims Lubockis	73
1.2.40.	Mordehajs Margoliots	74
1.2.41.	Leibs Ovčinskis	75
1.2.42.	Āharons Pružaners	76

1.2.43.	Šlomo Puhers	77
1.2.44.	Mordehajs Rabiners	78
1.2.45.	Šoloms Rabinovičs	79
1.2.46.	Heršons Ravinsons	79
1.2.47.	Mordehajs Rozentāls-Tālroze	80
1.2.48.	Jākovs Dovs Safsels	80
1.2.49.	Jākovs Segals	81
1.2.50.	Jeheskiēls Sirkins	81
1.2.51.	Meirs Šalits	82
1.2.52.	Moše Šapiro	82
1.2.53.	Menahems Mendelis Šergejs	83
1.2.54.	Moše Šoloms Štuls	84
1.2.55.	Šaloms Tobiass	85
1.2.56.	Josefs Zarhi	85
1.2.57.	Šimeons Zarhi	86
1.2.58.	Mordehajs Zelbovičs	86
1.2.59.	Izraēls Zeligmans	87

1.3. Hasīdu rabīni Latvijā un viņu darbi

1.3.1.	Hasīdu kustības izcelsme. Hasīdisma raksturīgās iezīmes	88
1.3.2.	Jehuda Leibs Batlons	93
1.3.3.	Eliazārs Dons-Jahija	94
1.3.4.	Jākovs Kopels Kļackins	95
1.3.5.	Cadoks Ha-Koens Rabinovičs	95
1.3.6.	Josefs Rozins (Rogačovas Gaons)	99
1.3.7.	Josefs Ichāks Šneiersons	104
1.3.8.	Zalmans Žižmorskis	105

1.4. *Haskalas* un reformisma pārstāvji Latvijā un viņu darbi

1.4.1	Kas ir <i>Haskalas</i> kustība?	108
1.4.2.	Jehuda Markuss Ha-Levi Hurvics	109
1.4.3	Jehuda Leibs Kantors	112
1.4.4.	Makss (Menahems) Lilientāls	113
1.4.5.	Ārons Pumpjanskis	122
1.4.6.	Reivens Vunderbārs	127

Secinājumi	129

2. daļa. Rabīniskās literatūras īpatnības Latvijā reģionālā un vēsturiskā kontekstā

2.1. Ebreji Rīgā

2.1.1.	Rīgas jūdu kopienas vēstures un kultūras apcerējums	133
2.1.2.	<i>Haskalas</i> literatūra Rīgā	141
2.1.3.	Ortodoksālā rabīniskā literatūra	143

2.2. Ebreji Kurzemē — "vāciskākie" no Krievijas impērijas ebrejiem

2.2.1.	Kurzemes ebreju kopienas īpašā garīgā klimata veidošanās vēstures gaitā un tās atspoguļojums rabīniskajā literatūrā	145
2.2.2.	Ortodoksu un <i>Haskalas</i> (Apgaismības kustības) piekritēju konkurence Kurzemes hercogistes galvaspilsētā un guberņas pilsētā Jelgavā	150
2.2.3.	Bauska - izcilu rabīnu un reliģisku cionistu pilsēta	154
2.2.4.	"Daitčeli", litvaki un ētiskā kustība <i>Musar</i> Liepājā, Grobiņā un Kuldīgā	156

2.2.5.	Mitnagedi un hasīdisma ietekme ebreju kopienās Daugavas krastā - Grīvā, Jaunjelgavā un Jēkabpilī	161
2.2.6.	Tolerance Piltenes apriņķī – Toras zinātāju apmešanās un literārās jaunrades veicinātāja	163

2.3. Ebreji Latgalē: īpatnības jūdu kopienas vēsturē un tradīcijā.

2.3.1.	Latgales ebreju kopiena - ortodoksālā jūdaisma bastions	169
2.3.2.	Daugavpils — reģionālais ebreju izglītības centrs	170
2.3.3.	Patstāvīgas reliģiskās dzīves iezīmes un hasīdisma ietekme mazpilsētās un miestīņos: Krāslavā, Krustpilī, Līvānos, Gostiņos.	173
2.3.4.	Ludza — "Latvijas Jeruzaleme", talmūdistu un kabalistu pilsēta	177

2.4. Ebreji Latvijas Republikas (1918-1940) gados – garīgā dzīve, rabīnu politiskā darbība un rabīniskā literatūra

2.4.1.	Rabīnu politiskā darbība	182
2.4.2.	Latvijas rabīnu kongress 1932. gadā	185
2.4.3.	Rabīniskā literatūra pirmskara Latvijā. Izdevējdarbība	187

Secinājumi	189
Nobeigums	192
Pateicības	199
Latvijas teritorijā dzīvojušo rabīnu un talmūdistu darbu saraksts.....	201
Literatūras un avotu saraksts.....	205
Latvijas ģeogrāfisko nosaukumu rādītājs latviešu valodā un jīdišā.....	215

Ievads

1. Pētījuma mērķis, uzdevumi, metodes, struktūra un pamattēze

Pirmie norādījumi par ebreju dzīvi Latvijas teritorijā attiecināmi uz 16. gadsimta vidu — ebreju tirgotāji no Rietumeiropas uz neilgu laiku ieradās Rīgā sakarā ar tirdzniecības darījumiem. Kurzemes bīskaps Johans fon Minhauzens aicināja šos tirgotājus un amatniekus apmesties viņa zemēs. Nākamajā gadsimtā Bogdana Hmeļnicka sacelšanās laikā Ukrainā vajātie ebreju bēgļi sāka apmesties uz dzīvi Latgalē.

17. gadsimta beigās – 18. gadsimta sākumā ebreju apmetnes Piltenes apriņķī un Latgalē iegūst salīdzinoši pastāvīgu raksturu un veidojas kopienas struktūra (kahāls), tiek pirka zeme kapiem, celtas sinagogas un ataicināti rabīni. Jau 1714. gadā pieminēta sinagoga Daugavpilī. 1751. gadā sāka celt sinagogu Aizputē, bet 18. gadsimta 80. gados tika uzcelta pirmā koka sinagoga Rīgā.

18. gadsimtā publicēti pirmie Latvijas rabīnu reliģiskie darbi, bet daudz vairāk autori radīja 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Viņi piederēja dažādiem tā laika reliģiskajiem virzieniem — dažos atspoguļojās Haskalas (ebreju Apgaismības) ideāli, citos — hasīdisma un kabalas, ortodoksālā Centrāleiropas un Rietumeiropas jūdaisma, Viļņas Gaona lietuviešu (litvaku) jūdaisma un viņa sekotāju skolas. Diemžēl šī jūdaisma idejām bagātā garīgā dzīve uz Latvijas zemes tika pārtraukta līdz ar padomju aneksiju un ebreju tautas Katastrofu Otrā pasaules kara gados (1941 – 1945).

Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, tika iznīcināta unikāla garīgā pasaule — nogalināti tūkstošiem cilvēku, kuri dzīvoja pēc Toras likumiem, dienu un nakti apguva Dieva vārdus un meklēja jaunus, slēptus un mistiskus nojēgumus. Intensīva garīgā dzīve mutuļoja ne tikai lielajās pilsētās — Rīgā un Liepājā, Daugavpilī un Rēzeknē, Ludzā un Jēkabpilī. Ievērojami rabīni un talmūdisti dzīvoja arī daudzās nelielās apdzīvotās vietās un pilsētiņās — Grīvā, Piltenē, Dagdā, Aizputē, Višķos un citur. Nacisti noslaucīja no zemes virsas sinagogas, ješivas un mācību mājas (*beis-midrašus*). Ebreju reliģiskās grāmatas tika dedzinātas Liepājā un Rīgā, Jaunjelgavā un Bauskā. Tā rezultātā izcili rabīni un talmūdisti un viņu darbi

nonāca aizmirstībā. Šī disertācija iecerēta Latvijas ebreju bagātā garīgās dzīves mantojuma apkopošanai, sistematizācijai un popularizēšanai. Šis ir pirmais zinātniskais darbs un pirmā disertācija par Latvijas rabīniem un rabīnisko literatūru, kas iesniegta aizstāvēšanai Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē kopš tās dibināšanas brīža.

Disertācijas pētījuma objekts ir mūsdienu Latvijas teritorijā no 18. gadsimta vidus līdz 1940. gadam dzīvojušo rabīniskās literatūras autoru dzīve, darbība un radošais mantojums. Šajā pētījumā termins „rabīniskā literatūra” traktēts plašā nozīmē – kā jebkura literatūra, kuras radītāji bija rabīni, ebreju reliģiskie darbinieki un Toras zinātāji.

Disertācijas mērķi ir:

1. Iepazīstināt lasītāju ar jūdaisma domātāju — Latvijas rabīniskās literatūras autoru – biogrāfijām, pievēršot uzmanību viņu izglītībai un kļūšanai par rabīniem un talmūdistiem, viņu sabiedriskajai un politiskajai pozīcijai.
2. Noteikt jūdaisma virzienu, kuram piederējuši rabīniskās literatūras autori.
3. Sniegt īsu viņu darbu aprakstu un raksturojumu, sastādīt bibliogrāfisko rādītāju.
4. Izskaidrot rabīniskās domas attīstības specifiku dažādos Latvijas reģionos katra reģiona vēstures kontekstā.
5. Atspoguļot pārmaiņas reliģiskos uzskatos un praksēs dažādās ebreju kopienās Latvijas teritorijā 18. – 20. gadsimtā un reliģisko autoritāšu ietekmi un reakciju uz šīm pārmaiņām.

Darba gaitā izmantoju salīdzinoši – vēsturisko metodi, kas izpaudās galvenās jūdaisma garīgās domas strāvu salīdzinājumā, kā arī Latvijas teritorijā dzīvojušo rabīnu literārā mantojuma salīdzinājumā un klasifikācijā atbilstoši Latvijas ebreju kopienas vēstures kontekstam 18. – 20. gadsimta gaitā. Darbā izmantotā metode sasaucas ar vēsturnieka S. Dubnova formulēto socioloģisko metodi, kas akcentē reliģiskās dzīves atkarību no sociāli vēsturiskajiem procesiem. „Jūdaisma kopienas pasaules skatījums veidojās atbilstoši nācijas sociālajai paradigmai un nevis otrādi”, S. Dubnovs rakstīja sava darba „Ebreju tautas vēstures” priekšvārdā.¹ Vienlaicīgi S.

¹ Симон Дубнов, *Всемирная история еврейского народа. История еврейского народа на востоке* (Rīga: Dzīve un kultūra, 1939), 1:10.

Dubnovs brīdināja no vienpusīgas vēsturisko procesu analīzes, vienalga, vai tas attiektos uz K. Marksa vēsturisko materiālismu vai uz vēlmi vēstures procesos saskatīt vienīgi reliģiskās vai filozofiskās domas cīņu projekciju. S. Dubnovs uzsvēra: „Tautu dzīve izriet no vesela materiālu, psiholoģisku un garīgu faktoru kompleksa”.² Pēc promocijas darba autora domām tāpēc jāsaskata savstarpēja saistība starp vietējas Latvijas ebreju kopienas vēsturi un vietējo rabīnu un talmūdistu darbību, tai skaitā literāro aktivitāti. Latvijas ebreju kopienas pastāvēšanas vēsturiskie nosacījumi atstāja noteicošu iespaidu uz šajās kopienās valdošo garīgo klimatu. No otras puses šo garīgo atmosfēru veidoja pilsētās, miestos vai reģionā dzīvojušo rabīnu un talmūdistu literārā darbība.

Disertācijas autoram īpaši tuvi ir franču historiogrāfijā pazīstamās Annāļu skolas teorētiskie uzstādījumi, kas balstās uz Marka Bloha(1886-1944), Fernāna Brodela(1902-1985), Lisjēna Fevra (1878-1956) un Žaka Le Gofa (1924) literāro mantojumu. Annāļu skolas pārstāvji vēlās rakstīt „totālo” jeb „integrālo” vēsturi, kas ņemtu vērā visus cilvēciskās darbības aspektus.³ Pēc viņu domām vēsture ir sociāla zinātne un tāpēc tai jāpēta ne tikai politiska un kulturāla, bet arī sociāla un ekonomiska rakstura parādības, cilvēka ikdienas dzīves norises. Manā disertācijā sekoju Annāļu skolas pētniecības metodei, vēloties akcentēt saistību starp dažādu jūdaisma tradīciju izplatību konkrētajā reģionā ar ebreju kopienu ekonomisko stāvokli dažādos Latvijas novados, ar šo kopienu vēsturisko un kulturālo mantojumu. Šis pētījums uzsver reliģiskās domas un prakses saistību ar jūdu kopienu ģeogrāfisko izvietojumu un ar kopienas sociāli ekonomisko līmeni. Disertācijā vēlos atklāt, cik svarīgs vēstures avots, atbilstoši Annāļu skolas metodei, jūdu kopienu mentalitātes, kopienu materiālās kultūras, kopienu sadzīves, un ekonomisko sakaru vēstures izpētē varēja būt rabīniskie responsi.

Rabīniskās literatūras darbu žanru klasifikācijai autors izmantoja tipoloģisko metodi. Kur tas bija iespējams, konkrēto literāro darbu analīze autors ņēma talkā hermenētisko metodi, ar kuras palīdzību pētī reliģiska satura darbus „no iekšienes”, atbilstoši pašas jūdu reliģiskās tradīcijas interpretācijas metodei. Hermenētiskās skolas pamatlicējs Frīdrihs Šleiermahers (1768-1834) saskatīja hermenētiskā psiholoģiskās „iedzīvošanās” metodi, lai nonāktu seno tekstu autoru iekšējā pasaulē ar mērķi šos tekstus labāk spēt saprast, tulkot un interpretēt. 20. gadsimta ievērojamākais hermenētikas skolas pārstāvis Hans-Georgs Gadamers (1900-2002) pasvītēja, ka „uz jebkuru īstu sarunu attiecas iedziļināšanās, patiesa rēķināšanās ar partnera redzes punktu un

² Ibid., 14.

³ Guy Bourdé et Hervé Martin, *Les écoles historiques* (Paris: Editions du Seuil, 1989), 220.

līdz ar to pārceļas viņā, gribot saprast nevis viņu kā individualitāti, bet to, ko viņš saka”.⁴ Ta kā šīs disertācijas autors pats pieder Latvijas jūdu kopienai, tad šis fakts viņam atviegloja uzdevumu „iedzīvoties” analizēto autoru literārās domas pasaulē, „saprast rakstītā vārda jēgu”, par ko rakstīja F. Šleiermahers un H.- G. Gadamers. Tas īpaši attiecas uz hasīdu darbu analīzi, kur jāprot atšifrēt simbolisko zīmju valodu, kas ir saistīta ar kabalistikas jēdzieniem. Viens no tādiem apzīmējumiem ir “svētais ābeļdārzs”. Hasīdiskajā literatūrā ar to mēdza netiešā veidā apzīmēt Šehinu, Visaugstākā klātbūtni virs zemes, kā arī Malhuta sfēru kabalā. Taču simbolu valodas atpazīšana ir svarīga ne tikai hasīdiskajos tekstos. Atklājas, ka arī apgaismotāju – maskilu nometnes autori labprāt izmantoja simbolus. Piemēram rabīna J. L. Kantora (1849-1915) rakstos apzināti pretstatīts ebreju kopienu apdzīvoto miestīņu grūtsirdīgais noskaņojums “smejošajām Palsetīnas debesīm” kā norādījums uz priekšāstāvošo izglītības nesto Apgaismību. Līdz ar to hermenētiskā metode izmantota, lai palīdzētu klasificēt Latvijas rabīniskās literatūras mantojumu atbilstoši dažādiem jūdaisma reliģiskās domas strāvojumiem.

Disertācija sastāv no divām daļām. Pirmā disertācijas daļa veltīta rabīniem un talmūdīstiem — rabīniskās literatūras autoriem Latvijā no 18. gadsimta līdz 1940. gadam. Tā ir sadalīta 4 nodaļās:

- 1) Ortodoksālie rabīni no Centrāleiropas un Rietumeiropas Latvijā un viņu darbi.
- 2) Lietuviešu ortodoksālā jūdaisma rabīni Latvijā un viņu darbi.
- 3) Hasīdu rabīni Latvijā un viņu darbi.
- 4) Haskalas un reformētā jūdaisma piekritēji Latvijā un viņu darbi.

Pirmā disertācijas daļa aplūko rabīniskās literatūras autorus tā jūdaisma virziena kontekstā, kuram viņi piederējuši. Tādēļ katras nodaļas sākumā skaidrotas atbilstošā virziena raksturīgākās iezīmes. Rabīnu piederība pie noteiktas strāvas definēta izejot no informācijas par viņu ģimenes tradīciju, izglītību, literāro darbu saturu, kā arī ziņām no vēsturiskajiem avotiem un literatūras.

Otrā disertācijas daļa traktē vēstures, kultūras, reliģiskās dzīves, kā arī rabīniskās literatūras īpatnības Latvijā reģionālā un vēsturiskā kontekstā. Otrā daļa sadalīta 4 nodaļās:

1. Ebreji Rīgā (līdz 1918. gadam).
2. Ebreji Kurzemē (līdz 1918. gadam).
3. Ebreji Latgalē (līdz 1918. gadam).
4. Ebreji Latvijas republikā (1918-1940).

⁴ Hanss-Georgs Gadamers, *Patiesība un metode. Filosofiskas hermeneitikas pamatiezīmes* (Rīga: Jumava, 1999), 360.

Otrās daļas otrajā un trešajā nodaļā analizēta ebreju reliģiskā dzīve atsevišķās Kurzemes un Latgales pilsētās un atsevišķos reģionos — Piltenes novadā, Jelgavā, Liepājā, Grobiņā, Bauskā, Kuldīgā, Grīvā, Jaunjelgavā, Jēkabpilī, Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī, Līvānos, Gostiņos, Ludzā.

Disertācijai pievienots Latvijas rabīniskās literatūras bibliogrāfiskais rādītājs.

Apdzīvoto vietu nosaukumi tekstā sastopami mūsdienu pareizrakstībā, izņemot citātus, kur minēti vēsturiskie nosaukumi. Apdzīvoto vietu nosaukumi, kas tikuši izmantoti līdz 1917. gadam, uzskaitīti disertācijas beigās pievienotajā sarakstā, kur paralēli piedāvāti latviešu valodā un jidišā sastopamie īpašvārdi.

Darba pamattēze – dažādu jūdaisma tradīciju pastāvēšana Latvijas teritorijā 18. – 20. gadsimtā. Lielā jūdaisma tradīciju daudzveidība: Rietumeiropas un Centrāleiropas ortodoksālā un neoortodoksālā jūdaisma, lietuviešu rabīniskās tradīcijas (aplūkojamā perioda ietvaros dominēja ebreju kopienās visā Latvijas teritorijā), tai skaitā *Musar* kustības, ka arī hasīdisma, mērenā reformisma un *Haskalas* līdzāspastāvēšana ir Latvijas specifika salīdzinājumā ar kaimiņu reģioniem - Lietuvu, Baltkrieviju vai Austrumprūsiju. Tāpēc atļaujos izvirzīt hipotēzi, ka aplūkojamā periodā Latvijas teritorijā jūdu tradīciju daudzveidība bija lielāka nekā kaimiņzemēs. Šo ārkārtējo daudzveidību es pirmām kārtām izskaidrotu ar Latvijas ģeogrāfiskā stāvokļa specifiku. Katrā no Latvijas novadiem jūdu iecelšana un kopienas attīstība noritēja citos vēstures periodos, ar citādiem nosacījumiem vai ierobežojumiem, kas savukārt noteica ekonomisko labklājību un iespējas piesaistīt izglītotākus un slavenākus rabīnus. Līdz ar to izveidojās pat lingvistiskas un kulturālas atšķirības starp Kurzemes un Latgales ebreju kopienām, kuru saskarsmes punkti Daugavas krastos un jo īpaši Rīgā radīja unikālu garīgo atmosfēru. Bet pat pašas Kurzemes kopienas nebija tik viendabīgas, jo ekonomisko eliti veidoja iecelotāji no Vācijas un viņu pēcnācēji, savukārt skaitliski lielāko vidusslāņa daļu pārstāvēja ienācēji no ortodoksālajām Lietuvas ebreju kopienām.

Tāpat jūdu tradīciju daudzveidību vēlos izskaidrot ar to, ka Latvijas teritorijā atšķirībā no Lietuvas un Baltkrievijas līdz pat 19. gadsimta beigām nepastāvēja lielas un ebreju pasaulē populāras ješivas. Lai nodrošinātu komplicētās Latvijas jūdu kopienas problēmu kvalitatīvu risināšanu, Latvijas sinagogu draudzes bija spiestas aicināt kalpot izglītotus rabīnus no Polijas-Lietuvas, citiem Krievijas impērijas novadiem un pat no Rietumeiropas. Līdz 19. gadsimta beigām Kurzemes kopienās, un mazākā mērā Latgalē un Rīgā novērojama rabīniskajā literatūrā konstatējama konfrontācija starp atsevišķu virzienu pārstāvjiem, kas mazinās ar 20. gadsimta

sākumu. Vismaz no 19. gadsimta vidus mēs jau varam runāt par divu ortodoksālo tradīciju (hasīdu un lietuviešu) mijiedarbību, kas izpaužas tajā faktā, kā daži hasīdu rabīni (piemēram E. Don-Jahija Ludzā un Š. Z. Hiršovics Kuldīgā) kalpojuši pārsvarā lietuviešu-mitnagedu kopienas. Manuprāt būtu pamatoti apgalvot, ka tas liecina par īpaši tolerantu garīgu atmosfēru Latvijas teritorijā. To varētu izskaidrot pirmām kārtām gan ar jūdu kopienu samēra stabilo sociāli ekonomisko situāciju, kas nodrošināja iespējas izglītotu rabīnu aicināšanai kalpot Latvijas sinagogās, gan ar abu ortodoksālo nometņu konsolidēšanos eventuālo Haskalas sekularizācijas draudu priekšā, vienlaicīgi atsakoties no radikālas distancēšanās no Haskalas reprezentantiem. Otrkārt Latvijas teritorija atradās ģeogrāfiski attālu no gan lielajiem mitnagedu centriem Lietuvā, gan hasīdu centriem Baltkrievijā un Ukrainā. Visu šo faktoru iedarbības rezultātā Latvijas teritorijā strādājušie rabīni maksimāli centās uzsvērt visu tradīciju ebrejus vienojošo un nevis sekundāras atšķirības. Tas, protams, nenoveda pie automātiskas visu tradīciju atšķirību nonivelēšanas, vēl vairāk, atsevišķas savstarpēja nedraudzīguma epizodes sastopamas vēl 20. gadsimta sākumā, taču līdz šim sava pētījuma gaitā Latvijas rabīniskajā literatūrā neesmu atradis vērā ņemamus savstarpējās polemikas piemērus. Savukārt pēc 1918. gada rabīniskā literatūra atspoguļo Pirma pasaules kara seku iedragāto Latvijas ebreju kopienu aktuālas problēmas, kas ir saistījās ar sabiedrības vispārējo sekularizāciju un līdz ar to ebreju jaunatnes attālināšanos no jebkādas reliģiskās prakses.

No 1700. gada līdz 1940. gadam Latvijā dzīvojuši vairāk nekā 70 rabīni, kuri sarakstījuši vairāk nekā 120 darbus. Lielākā rabīnu darbu daļa attiecināma uz tradicionālajiem žanriem — Talmūda un Piecu Mozus grāmatu komentāriem un rabīnu responsiem, Halahas grāmatām un morāli-ētiska rakstura darbiem. Haskalas virziena autori savām grāmatām un publikācijām laikrakstos labprāt izvēlējās zinātniska un populārzinātniska satura tēmas, un sacerēja pat darbus daiļliteratūrā. Rīgā un Kurzemē atradās viens no svarīgākajiem Haskalas centriem Krievijā. Vairāki apgaismotāji no Kurzemes vēlāk ieguva atzinību Centrāleiropas un Rietumeiropas Haskalas centros.

Latvijā dzimušu vai dzīvojušu slavenu ebreju reliģisko darbinieku ir daudz vairāk nekā tas ir fiksēts zinātniskajā literatūrā. Piemēram, Latvijā ir dzimis pazīstamais hasīdu rebe un kabalists Cadoks Ha-Koens Rabinovičs (1823-1900), dzīvojuši rabīns Elijahu Kļackins (1852-1932) un hasīdu leģendu varonis Zalmans Žižmorers (?-1827), par sabatieti uzskatītais literāts Geršons Koens (1722-?) un ētiskās kustības *Musar* pārstāvji Zimha-Zisels Zivs (1824-1898) un Nātans-Cvi Finkels (1849-1927).

Pētījums atklāj dažādu tradīciju ebreju reliģiskās dzīves un rabīniskās literatūras attīstību visos Latvijas novados. Haskalas darbi sacerēti galvenokārt Rīgā un Jelgavā. Nozīmīgākie komentāri Talmudam un 5 Mozus grāmatām — Daugavpilī, Ludzā un citās Latgales pilsētās, Kurzemē tos sacerējuši lietuviešu tradīcijas rabīni. Hasīdu rabīni rakstīja Latgales un Zemgales pilsētās, kuras atradās Daugavas krastā (Jaunjelgava, Grīva, Jēkabpils). Ludzā, Krāslavā, Daugavpilī tapa ievērojami darbi kabalistikā.

2. Avoti un literatūra par Latvijas rabīniem

Pirmais jautājums, kas radās autoram, sākot strādāt pie disertācijas, bija šāds: kā apzināt Latvijas rabīnus – rabīniskās literatūras autorus? Vislielāko palīdzību šī jautājuma risināšanā sniedza rabīna Leiba Ovčinska grāmata "Ebreju vēsture Latvijā", izdota Rīgā 1928. gadā jidišā.⁵ Šajā grāmatā alfabēta secībā dota īsa visu Kurzemes un Zemgales pilsētu un apdzīvoto vietu ebreju kopienu vēsture, rabīnu biogrāfijas un viņu rakstītie darbi. Diemžēl L. Ovčinska grāmata atstāj novārtā Vidzemes un Latgales ebreju kopienu vēsturi, tomēr, atceroties Kurzemes un Zemgales rabīnu radnieciskos sakarus ar citu reģionu rabīniem, šeit var atrast kādus datus arī par Rīgas, Ludzas, Daugavpils, Krustpils, Rēzeknes, Preiļu un citu Latgales pilsētu rabīniem. L. Ovčinska darbs glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā.

Cita svarīga L. Ovčinska grāmata ir ivrītā rakstītais darbs *Nahlat Avot* — biogrāfiska rabīnu un rakstnieku vārdnīca, izdota Viļņā 1894. gadā.⁶ Ar to šīs disertācijas autors iepazīnās Ebreju Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē. Šīs L. Ovčinska grāmatas priekšrocība ir tāda, ka ģeogrāfiski tā aptver plašu Krievijas impērijas un Austrumeiropas reģionu, atspoguļo rabīnu dinastiju savstarpējos radniecīgos sakarus, piemin rabīnu sarakstītos darbus.

Abas iepriekšminētās Leiba Ovčinska grāmatas veltītas rabīnu biogrāfijām, bet viņu darbu apraksti tajās netiek doti, kaut arī paši darbi ir pieminēti. Taču, izmantojot šīs grāmatas, kļuva iespējams sastādīt gandrīz pilnīgu Latvijas ortodoksālo rabīnu darbu sarakstu. Ar šo sarakstu disertants brauca uz Ebreju Nacionālo un universitātes bibliotēku Jeruzalemes rajonā Givatramā, kā arī apmeklēja Lietuvas un Latvijas Nacionālās bibliotēkas, kur nokopēja virkni rabīnu darbu.

Sīkāka informācija par Kurzemes rabīniem un talmūdīstiem ir arī Rīgas un Jelgavas rabīna, pedagoga un rakstnieka Reivena Josefa Vunderbāra grāmatā "Ebreju vēsture Kurzemē un

⁵ Leib Ovtchinsky, *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)* (Riga: L.Remigolski, 1928), 192.

⁶ Levy Ovtchinsky, *Nachlat Avot* (Vilno: Rozenkrantz, 1894).

Vidzemē”.⁷ Tomēr ir jāuzsver, ka pamatā R. Vunderbāra grāmata ir veltīta tieši ebreju lokālajai vēsturei Kurzemē un Kurzemes ebreju centieniem panākt sava tiesiskā stāvokļa uzlabošanu. R. Vunderbārs min vērtīgus biogrāfiskos datus par ebreju reliģiskajiem darbiniekiem, bet viņu darbi tiek pieminēti bez jebkādas analīzes un bez detalizēta to satura apraksta.

Uz disertācijā aplūkojamo tematiku attiecas grāmata ”Latvija, sinagogas un rabīni”, ko izdevusi biedrība «Šamir» Rīgā 2004. gadā⁸. Krājumā apkopotas vērtīgas un informatīvas biogrāfiskas ziņas par Latvijas rabīniem, bet tikai retumis pieminēti viņu literārie darbi. Krājuma sastādītāji neizvirzīja mērķi analizēt dažādu rabīnu teoloģisko interešu lauku. Turklāt disertācija hronoloģiski aptver laika periodu no 18. gadsimta līdz 1940. gadam, bet grāmata «Latvija, sinagogas un rabīni» aprobežojas tikai ar pirmskara Latvijas laika periodu (1918-1940).

Vēstures doktores un ģermāņu valodu filoloģes Tatjanas Aleksejevas interešu sfērā ir 18. gadsimta Haskalas pārstāvju dzīve un darbi Kurzemē. Viņas raksts par ebreju apgaismotāju I. Gurviču ietver divu viņa darbu — poēmas, kura veltīta *Academia Petrina* atklāšanai Jelgavā un dzejoli par godu Kurzemes hercoga Pētera (1724-1800) dzimšanas dienai⁹. Pētniece atzīmē poēmas universālo un humāno patosu, kur autors apdziedājis reliģisko toleranci un zinātņu un mākslu cildeno lomu. Doktore Tatjana Aleksejeva ir viena no nedaudzo Latvijas vēsturnieku saimes, kuri veltījuši uzmanību *Haskalas* pārstāvju Kurzemē darbu saturam.

Lielu lomu rabīnu darbības un Toras zinātāju popularizēšanā Latvijā nospēlēja publikācijas rakstu krājumā ”Евреи в меняющемся мире” (Еbreji mainīgajā pasaulē). To izdod M. Dubina vārdā nosauktais fonds ”Šamir” un Jūdaikas pētniecības centrs Latvijas Universitātē. Krājumā kopš 1995. gada tiek publicētas starptautiskajā konferencē ”Евреи в меняющемся мире” lasītie referāti. Līdz šim laikam jau iznākuši 6 sējumi. 3. sējumā tika publicēta Reivena Ferbera raksts ”Восстановленная гармония реальности: два великих раввина из Бауски-М.Элиасберг и А.И.Кук”. Profesors Ferbers parādīja, kā divi Bauskas rabīni formulējuši ebreju tautas *jaunās vienotības* teoriju apgaismotāju, cionistu un ortodoksālo elementu starpā Israēla Zemes atdzimšanas lietā¹⁰. Šajā pašā sējumā ir publicēts poļu pētnieka Roberta Kuvaleka raksts

⁷ Reuven Wunderbar, *Geschichte der Juden in der Provinzen Liv- und Kurland, seit ihrer fruehesten Niederlassung daselbst bis auf die gegenwaertige Zeit* (Mitau: J.Hoffmann und A. Johansohn, 1853), 80.

⁸ Natans Barkans un Rīta Bogdanova, sast. *Latvia: synagogues and rabbis, 1918-1940* (Rīga: Shamir, 2004).

⁹ Татьяна Алексеева, «Из жизни прибалтийского еврейского просветителя Иегуды Бен Мордехая Галеви Гурвича (митавский период)». // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-ой международной конференции. Рига, 11.-14. сентября 2006. г. под ред. Г.Брановера и Р.Фербера.* (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009), 106. - 113.

¹⁰ Рувин Фербер, „Восстановленная гармония реальности: два великих раввина из Бауски- М.Элиасберг и А.И.Кук” // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 3-ой международной конференции. Рига, 25-27 октября 1999. г., под ред. Г.Брановера и Р.Фербера.* (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2000), 111. - 118.

par diviem Ļubļinas rabīniem no Latvijas — Hilelu Arjē Lipšicu (1844-1907), Nikolaja ģimnāzijas Liepājā absolventu, un Elijahu Kļackinu (1848-1932), kurš bērnību pavadījis Skaistkalnē¹¹. Viņi abi bija izcili talmūdisti un reliģisku darbu autori, bet ja G.A.Lipšicam bija progresīva rabīna reputācija, tad Elijahu Kļackinu parasti ierindo pie tradicionālistiem.

Ļubaviču rebes Josifa Ichāka Šneiersona (1880-1950) sakariem ar Latviju veltīts Gītas Umanovskas un Zeēva Vagnera raksts krājuma "Евреи в меняющемся мире" 4. sējumā¹². Rakstā atklāta Latvijas Saeimas deputāta M. Dubina loma I. Šneiersona atbrīvošanā no padomju cietuma un viņa izbraukšanā uz Rīgu 1927. gadā. No 1933. gada Ļubaviču rebe bija Latvijas pilsonis. Pateicoties Latvijas diplomāta Arnolda Langina palīdzībai, 1939. gada oktobrī viņam izdevās pamest nacistu ieņemto Varšavu un caur Berlīni atgriezties Rīgā.

Ļoti interesants ir rabīna Menahema Barkāna raksts "Хасидизм в Латвии", kurš publicēts krājuma "Евреи в меняющемся мире" 6. sējumā¹³. Raksts aptver plašu hronoloģisko periodu — no 18. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem. Tiek minēts daudz jaunu biogrāfisku datu par hasīdu rabīniem Latvijā, bet viņu sarakstītie darbi netiek pieminēti un analizēti. Ir grūti saprast arī to, cik atbilstoši hasīdisma tradīcijai ir bijuši daži no rabīnu sarakstītajiem darbiem. Piemēram, Kuldīgas rabīns Šneiers Zalmans Giršovičs (1818-1904), kā atzīmē rabīns M. Barkāns, ir nācis no kustības *Habad* hasīdu ģimenes, bet izglītojies pie slaveniem lietuviešu tradīcijas pārstāvjiem — Izraēla Salantera, Voložinas rabīna Iceles un Mordehaja Eliasberga. 53. gadus laikā viņš bija rabīns Kuldīgā, lietuviešu tradīcijas uzticīga kopienā. Rodas jautājums — pie kuras tradīcijas viņš būtu pieskaitāms: pie hasīdu vai lietuviešu?

No disertācijām par Latvijas rabīniem, kas pēdējos gados tikušas iesniegtas aizstāvēšanai ASV un Izraēlā, starptautisku ievērību izpelnījās Jehudas Mirska darbs par rabīnu Ā. I. Kuku¹⁴ un Ichāka Koena disertācija par rabīna Meira Simhas Kaca-Kagana¹⁵ halahisko likumdošanas metodi.

¹¹ Роберт Кувалек, „Раввины из Латвии и Литвы в Люблине в XIX-XX вв.: два пути традиционной еврейской жизни.” // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 3-ой международной конференции. Рига, 25-27 октября 1999. г.*, под ред. Г.Брановера и Р.Фербера. (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2000), 135-147.

¹² Гита Умановская, Зеев Вагнер, „Любавичский ребе Иосиф Ицхак Шнеерсон и Латвия” // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 4-ой международной конференции. Рига, 20-22 ноября 2001 г.*, под ред. Г.Брановера и Р.Фербера. (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2002), 96-97.

¹³ Менахем Баркаган, „Хасидизм в Латвии” // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-ой международной конференции. Рига, 11-14 сентября 2006 г.*, под ред. Г.Брановера и Р.Фербера. (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009), 49-61.

¹⁴ Yehuda Mirsky, *An intellectual and spiritual biography of rabbi Avraham Yitzhak Ha-Cohen Kook from 1865 to 1904. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy.* (Harvard University: Faculty of arts and sciences, Committee on the study of religion. March 2007).

¹⁵ Yitshak Cohen, *R.Meir Simcha HaKohen ("Or Sameach") of Dvinsk and his halakhic-juristic method* (Bar Ilan University: Faculty of Law. June 2005).

J.Mirskas disertācija atstāja lielu iespaidu uz mūsu pētījumu gan metodoloģijas ziņā, gan arī kā vērtīgs informācijas avots. Tā ir vēltīta rabīna A. I. Kuka intelektuālajai un garīgajai biogrāfijai no 1865. gada līdz 1904. gadam, kas atbilst laika periodam, kad viņš dzīvoja Latvijas teritorijā - Grīvā, Daugavpilī, Preiļos, Ludzā un Bauskā, un Lietuvā (Žeimē). Doktors Mirskis parādījis, kāda ietekme uz A. I. Kuka personības veidošanos, bija Latvijas un Lietuvas reliģiskajam klimatom 19. gadsimta pēdējā ceturksnī. — te minēti jauni fakti par Ludzas, Daugavpils un Bauskas rabīniem. Disertācija kļuvusi par biogrāfisku un bibliogrāfisku pētījumu sintēzi. A.I.Kuka kalpošanas Bauskā laikā sarakstīto darbu padziļināta analīze raisa īpašu interesi. Izraēlā viņš ir zināms kā reliģiskā cionisma iedvesmotājs, bet J. Mirskis parādījis, ka rabīna A. I. Kuka Žeimē un Bauskā sarakstīto darbu tematika ir pavisam cita. Līdz savai aizbraukšanai uz Palestīnu 1904. gadā viņš rakstīja par personības morālo un garīgo pilnveidošanos, pareizu baušļu ievērošanu un izpildīšanu. Izraēļa zemes un ebreju nacionālisma jautājumi tolaik neatradās viņa prātojumu centrā.

Jāpiebilst, ka A. I. Kuka dzīve un daiļrade pastāvīgi piesaista Izraēlas pētnieku uzmanību. Neparasta personība — cienījams ortoksālais rabīns un kabalists, kurš sadarbojies ar cionistiem, un tajā pašā laikā reliģiozs filozofs, kurš prātojis par nacionālisma un universālisma attiecību problēmām, par vēstures ceļiem un cilvēka vietu vēsturiskajā procesā un par konkrēta indivīda lomu mistiskā pārdzīvojuma fiksācijā. A.I.Kuka darbu tematika joprojām ir aktuāla, ko pierāda liels skaits Izraēlas universitātēs pēdējos 20 gados aizstāvētas disertācijas par šo Grīvas izcelsmes rabīnu un domātāju. 1989. gadā I.Avneri aizstāvēja disertāciju par A.I.Kuku kā galveno Palestīnas rabīnu¹⁶, 1998. gadā Avinoam Rozenaks aizstāvēja disertāciju Ebreju universitātē par A.I.Kuka halahisko filozofiju¹⁷, 2000. gadā Mihala Lanira Tel-Avivas universitātē aizstāvēja disertāciju par cionismu A.I.Kuka filozofijā¹⁸, 2004. gadā Hagi-Ben-Arci iesniedza aizstāvēšanai disertāciju par minētā rabīna juridisko karjeru¹⁹.

Ortodoksālā jūdaisma pasaulē rabīns Meirs-Simha Kacs-Kagans (1843-1926) nav mazāk pazīstams kā A.I.Kuks. Tomēr zinātnisku darbu par viņa dzīvi un daiļradi nav tik daudz. Iepriekš jau pieminēta izraēliešu zinātnieka Ichāka Koena disertāciju par Meira Simhas Kac-Kagana halahisko - likumdošanas metodi. 1990. gadā ASV tika izdota Jākova Rapoportas monogrāfija par

¹⁶ Y. Avneri, *Rabbi A.I.Kook as chief rabbi of Palestine (1920-1935): The Man and his Activity*. (doct. dissertation, Ramat Gan: Bal Ilan University, 1989).

¹⁷ Avinoam Rosenack, *Halakhic philosophy in the thought of Rabbi A.Y.Kook. The dissertation under supervision of Professor Aviezer Ravitzky*. (Jerusalem: Hebrew University, 1998).

¹⁸ Michal Lanir, *Ha-Reayah Kook ve Ha-Zionut – Gilgulah shel Tiqvah* (Ph.D. dissertation, Tel Aviv University, 2000).

¹⁹ Hagi Ben-Artzi, *Ha-Re`aYah Kook ke Posek-Yesodot Hadshaniyyim be Pesikato shel Ha-Rav Kook* (PhD dissertation, Jerusalem: Hebrew University, 2004).

šo slaveno Daugavpils rabīnu²⁰. Monogrāfijas autors ir cilvēks no Toras pasaules, un tāpēc viņš lielu uzmanību veltīti M.S. Kac-Kagana skolotājiem, to skaitā Daugavpils rabīnam Reivenam Levinam un viņa sacerējumiem. Autors raksta par viņa sabiedrisko darbību organizācijas "Agudat Izraēl" Toras Gudro padomē, par viņa pret darbību sekulāro ebreju centieniem ieviest laulību šķiršanu praksi civilistādes Francijas ebreju vidū²¹ un par viņa pozitīvo attieksmi pret krievu valodas apguvi ješivās²². Pēc lorda Balfura deklarācijas 1917. gadā rabīns Meirs Simha uzskatīja, ka tagad Izraēļa zemes apdzīvošana vairs nav "sacelšanās pret pasaules tautām", kas aizliegta Talmūdā (Ksubos 111.a traktāts). Tas izskaidro ortodoksāla rabīna Meira Simhas toleranto attieksmi pret cionismu²³.

J. Rapoport atzīmē rabīna Meira Simhas Kacs-Kagana pamatīgo Kabalas zināšanu un uzskaita neskaitāmus viņa brīnumaino pravietojumu un gudru lēmumu piemērus.

Strādājot pie disertācijas, izmantoti šādi nozīmīgi uzziņu izdevumi: *Ebreju enciklopēdija 16 sējumos*, izdota Pēterburgā 1908. – 1913. gadā, *Īsa ebreju enciklopēdija* krievu valodā, izdota Jeruzalemē 1976. – 2005. gadā, un *Encyclopaedia Judaica* angļu valodā, izdota Jeruzalemē 1996. gadā. Šie izdevumi sniedz vērtīgu materiālu par ebreju kopienu vēsturi, rabīnu biogrāfijām un viņu darbiem, par rabīniskās literatūras žanriem un virzieniem.

2007. gadā izdevniecība *Švut Ami* Jeruzalemē laida klajā monumentālu darbu krievu valodā "Israēļa gudrie no Mišnas laikiem līdz mūsdienām." Autors šajā grāmatā atrada daudz jaunu materiālu par izciliem rabīniem un viņu saistību ar Latviju. Izmantots arī otrais, papildinātais šīs grāmatas izdevums, kas iznācis 2008. gadā.²⁴

3.Latvijas rabīniskās literatūras pētniecības tradīcijas pašmāju un ārzemju literatūrvēsturē un teoloģijas vēsturē

Neskatoties uz iepriekšējiem 70 gadiem, pašreizējo periodu gan Latvijas reliģiskās ebreju kopienas, gan šīs valsts rabīnu literatūras pētniecībā var nosaukt par "periodu pēc holokausta". Tika iznīcināti simtiem Toras zinātāju un kopā ar viņiem arī tie, kuri spētu izlasīt un analizēt viņu darbus. Rabīniskās literatūras izzināšana pieprasa senebreju, aramiešu un jidiša valodu zināšanas, Toras un Talmūda, kodeksu un rabīnu responsu pārzināšanu. Pēc otrā Pasaules kara nekur Latvijā

²⁰ Yaakov M. Rapoport, *The Light from Dvinsk. Rav Meir Simcha, the Ohr Somayach* (Southfield: Targum/Feldheim, 1990).

²¹ Ibid., 84-88.

²² Ibid., 96.

²³ Ibid., 101,102.

²⁴ Александр Кац и Цви Вассерман, сост. *Еврейские мудрецы со времён Мишны и до наших дней* (Иерусалим: Швут Ами, 2008).

nebija iespējams sistemātiski apgūt šādas zināšanas. Tāpēc Latvijas zinātnieku pētījumi pamatā ir veltīti šīs valsts reliģiskajiem darbiniekiem, bet ne viņu daiļradei²⁵. Līdzšinējā Latvijas historiogrāfija koncentrējas uz etnogrāfiski-anekdotisku un biogrāfisku pieeju ebreju reliģiskās dzīves izpētē, bet necenšas atklāt ebreju dvēseles reliģiskās saknes, kas atklājas tieši rabīniskajā literatūrā²⁶. Atsevišķi pētījumi veltīti tiem Latvijas rabīnu darbiem, kas sarakstīti vācu vai krievu valodā²⁷. Pēdējo 15-20 gadu laikā atsevišķi fragmenti no dažiem rabīna A. I.Kuka darbiem ir pārtulkoti krievu valodā²⁸. Citu Latvijas rabīnu darbi vēl joprojām ir pieejami tikai ivrītā. Šī iemesla dēļ nopietni un dziļi zinātniskie darbi par ebreju reliģiskajiem darbiniekiem Latvijā un viņu sacerējumiem parādās nevis Latvijā, bet lielākoties ASV un Izraēlā. Tomēr arī tur pamatā aprobežojas ar I. Gurvica (miris 1797), M. Lilientāla (1815-1882), A. I. Kuka (1865-1935), M. S. Kacs-Kagana (1843-1926), M. Eliasberga (1817-1889), A. Pumpjanska (1835-1893) un I. Rozina (1858-1936) personībām. Nekur nav apkopota informācija par visiem rabīniem un talmūdistiem, kuri ir dzimuši vai strādājuši Latvijā. Atsevišķi pētījumi ir kā brīvi stāvoši akmentiņi, bet neveido mozaīku, neveido kopainu par garīgo klimatu un tā evolūciju, par reliģiskās literatūras tematiku un žanriem dažādos Latvijas reģionos.

1928. gadā klajā nākušais Jelgavas rabīna Leiba Ovčinska sacerējums vēl aizvien ir pats pilnīgākais darbs par Latvijas rabīniem. Šis darbs ir uzrakstīts narratīvā stilā. L. Ovčinskis apraksta ebreju kopienu vēsturi un viņu rabīni, kuru darbi savukārt tiek tikai pieminēti. Disertācija turpina narratīvo tradīciju, kuras pamatlicējs ir rabīns L. Ovčinskis, bet ar nozīmīgiem papildinājumiem. Disertācija ir veltīta ne tikai Kurzemes un Zemgales rabīniem, bet arī Rīgas un Latgales rabīniem. Otrkārt, Ovčinska darbs beidzas 20. gadsimta divdesmito gadu vidū, bet disertācija aptver laika periodu līdz 1940. gadam. Treškārt, disertācija piedāvā daudz pilnīgāku un zinātnisku rabīnu darbu aprakstu, apkopojot Latvijas un ārzemju publiskajās un pieejamās privātajās bibliotēkās atrodamās Latvijas rabīnu publikācijas, pielikumā izveidots Latvijas rabīnu darbu bibliogrāfiskais rādītājs. Disertācijā uzmanība pievērsta reliģisko darbinieku atmiņām, publicistikai, filozofiskajiem un zinātniskajiem rakstiem, sacerējumiem daiļliteratūrā. L. Ovčinskim nešķīta nozīmīgi Haskalas un mērenā reformisma darbinieki, viņa interešu sfērā

²⁵ Борис Волкович, *Еврейские организации в Даугавпилсе* (Даугавпилс: А.К.А., 1998), 17-21, 45-47.; Natans Barkans un Rita Bogdanova, sast., op.cit.

²⁶ Šis fakts vēlreiz ilustrēts J.Šteimaņa grāmatā *Latgales ebreju vēstures historiogrāfija* (Rezekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2000; 147.lpp), kur dažiem izciliem Daugavpils rabīniem veltītas tikai 2 lapaspuses un kur viņas darbi pat nav minēti.

²⁷ Татьяна Алексеева, op.cit.

²⁸ Пинхас Полонский, *Рав Кук - каббала и новый этап в развитии иудаизма* (Иерусалим: Маханаим-Бейт ха-Рав, 2006).

palika gandrīz vienīgi ortodoksālie rabīni un talmūdisti. Turpretī mūsu pētījums ir veltīts visu virzienu jūdaismā pārstāvjiem.

Līdz ar to šis promocijas darbs ne tikai vienkārši attīsta ebreju narratīvo tradīciju Latvijas ebreju literārā mantojuma izziņāšanā, kuru iedibinājuši Reivens Vunderbars un Leibs Ovčinskis, bet zinātniskajā aprītē ienes arī jaunus vārdus, paplašina ģeogrāfiskās un hronoloģiskās robežas, aplūko rabīnu darbību Latvijā jūdu kopienu vēstures kontekstā, analizē sīkāk Latvijas reliģisko autoritāšu daiļradi.

1. daļa

Rabīni Latvijā un viņu literāra darbība dažādu jūdaisma virzienu kontekstā

Rabīniskās literatūras autoru dzīves un darbības analīzes procesā viņi tika iedalīti 4 grupās; katra no tām aplūkota atsevišķā nodaļā:

- 1) Centrāleiropas un Rietumeiropas ortodoksālie rabīni un talmūdisti - ieceļotāji Latvijā;
- 2) Lietuviešu novirziena ortodoksālie rabīni Latvijā;
- 3) Hasīdi;
- 4) Haskalas un mērenā reformisma autori.

Mēģinot klasificēt autorus, nācās saskarties ar zināmām grūtībām. Jehuda Hurvics nācis no stingri ortodoksālas vides, bet bijis arī Haskalas vēstītājs un tāpēc aplūkots ceturtajā nodaļā. Ārons Hurvics dzimis Lietuvā, bet ievērojamu dzīves daļu pavadījis Kēnigsbergā, Berlīnē un Prāgā, tādēļ aplūkots pirmajā nodaļā. Makss Lilientāls neapšaubāmi bijis rabīns apgaismotājs (maskils) un reformisma pamatlicējs ASV. Bet nez vai viņu var uzskatīt arī par reformisma piekritēju jau tai laikā, kad viņš uzturējās Rīgā.

Ir nepieciešams precizēt, ka ar rabīnisko literatūru disertācijā domātas visas publikācijas, kuru autori bijuši rabīni un talmūdisti. Tie nav tikai tīri reliģiska satura darbi, bet arī sacerējumi vēsturē, filozofijā, medicīnā, pedagogijā un pat daiļliteratūrā. Visi šie darbi spilgti reprezentē to autoru rabīniskās izglītības zīmoņu un atspoguļo Toras zinātāju uzskatus.

1.1. Ortodoksālā rabīniskā tradīcija Latvijā: iecelotāji no Rietumeiropas un Centrāleiropas un viņu darbi

1.1.1. Rietumeiropas un Centrāleiropas ortodoksālā jūdaisma raksturīgās iezīmes

Kāda ir Centrāleiropas un Rietumeiropas ortodoksālo rabīnu savdabība? Ar ko viņu pasaules uzskats atšķiras no tradicionālo lietuviešu rabīnu pasaules uzskata un garīgās pasaules? Vai ir atšķirības viņu darbos? Citiem vārdiem — vai vajadzēja aplūkot šos rabīnus atsevišķā nodaļā, un ja jā, tad kādu iemeslu dēļ?

Šajā nodaļā pieminēti tikai 4 rabīni — Ārons Hurvics (dzimis Lietuvā, bet ilgu laiku dzīvojis Kēnigsbergā, Prāgā un Berlīnē), Šmuels Teomīms Aškenazi (dzimis Altonā netālu no Hamburgas), Daniels Kleifs (no Amsterdamas) un Hilels Kleins (dzimis Ungārijā, rabīna Samsona Hirša znots un Hildesheimera rabīnu semināra absolvents).

Kā redzam, šo autoru dzīves ceļš saistīts ar Vāciju, arī Holandi un Ungāriju. Kas raksturo ebreju reliģiskās dzīves attīstību šajās valstīs 18. - 19. gadsimtā?

17. gadsimta beigās — 18. gadsimta pirmajā pusē Vācijā dominēja tradicionālā rabīnisma kultūra, cieši saistīta ar Polijas – Lietuvas kopvalsts rabīnismu. Šeit, tāpat kā Polijā un Lietuvā, augstāk par visu tika vērtēta Tanaha un Talmūda zināšana. Polija apgādāja Vāciju ar rabīniem un skolotājiem. Izcelotājs no Viļņas Ārons Samuēls Kaidanovers bija rabīns Frakfurtē pie Mainas un Furtē.

Trīspusīgajai Hamburgas, Altonas un Vandsbekas kopienai bija savs galvenais rabīns — lietuviešu talmūdists Jehezkiēls Kacenelenbogens (miris 1749. gadā), responsu *Knesset Israel* autors. Gan Vācijā, gan Lietuvā sociālajā ziņā ebreji dzīvoja slēgtās kopienās, kuras neatlaidīgi cīnījās par savu autonomiju no apkārtējās neebreju sabiedrības²⁹.

Bogdana Hmeļņicka sacelšanās šausmas Austrumeiropā un viltus mesijas Sabetaja Cvi izgāšanās kalpoja kā katalizators jūdu mistiskās³⁰ domas uzplaukumam, kas saistīts ar hasīdisma kustības kabalas idejām, pret ko bija mitnagedu (hasīdisma pretinieku) nometne ar Viļņas Gaonu

²⁹ Шимон Дубнов, *История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века* (Рига: Dzīve un Kultūra, 1937), т. 4, с. 205, 206.

³⁰ Ar *mistiku* disertants saprot reliģisku doktrīnu, kura runā par „Dieva un cilvēka savienības iespēju meditācijas vai ekstātiska pārdzīvojuma ceļā”. (*Petit Larousse illustre*. Paris: Larousse, 1989, 653.). Mistika atrodas aiz racionālas, visiem saprotamas domas robežām.

priekšgalā. Vācijā notika savā ziņā analogs process, kad misticismam, sabatiānismam un sektantismam pretī stājās tradīcijas sargātāji. Šis konflikts XVIII gadsimta vidū izpaudās cīņā starp diviem izciliem Vācijas rabīniem – talmūdist Jākova Emdens (1690 – 1764) apsūdzēja slepenā sabatiānismā Altonas, Hamburgas un Vandsbekas rabīnu Jonatanu Eibešicu (1690-1764).

Cīņa starp rabīnismu un misticismu Vācijā turpinājās līdz pat 18. gadsimta pēdējam ceturksnim. Tajā pašā laikā Polijā misticisms, kas bija kompromitējies ar Jākova Franka un Sabataja Cvi darbošanos, izglābās no bojāejas, atrodot savu nišu tautas hasīdisma kustībā. Vācijā jūdu mistikas kopēji pavisam zaudēja pamatu zem kājām. Misticisma vietā nāca daudz nopietnāks rabīnisma un visas noslēgtās geto kultūras pretinieks - Apgaismības kustība, kas saistīta ar Mozesa Mendelsona (1729-1786) vārdu. M. Mendelsons pārtulkojis 5 Mozus grāmatas vācu valodā. "Mendelsona Toras" parādīšanās izraisīja lielu saviņņojumu ebreju sabiedrībā. Apgaismības veicinātāji tajā saskatīja izcilu instrumentu, kā pievienoties vācu kultūrai un vācu valodai. Taču konservatīvajā, ortodoksālajā nometnē šī "Mozesa no Desavas Tora" izraisīja lielu satraukumu. Tradīcijas veicinātājiem kā zaimošana šķita tas, ka Svētie raksti ebrejiem tiek piedāvāti vācu ietērpā un ar komentāriem, kuri viņiem likās esam virspusēji un vienkāršoti. Rabīni baidījās, ka, iepazīstoties ar literāro vācu valodu caur 5 Mozus grāmatu tulkojumu, ebreju jaunatne nonāks vācu literatūras un kultūras ietekmē, kas pastiprinās asimilācijas tendences. Pēc rabīna Ecekiēla Landau paziņojuma šis tulkojums novērsīs jaunatni no nodarbībām ar Talmūdu.³¹ Pret "Berlīnes Bībeli" iestājās toreizējā rabīnisma balsti, ieceļotāji no Polijas: Hamburgas rabīns Rafaels Kogens (dzimis Līvānos 1722. gadā)³², Prāgas rabīns Ecekiēls Landau un Frankfurtes rabīns Pinhass Hurvics. Mendelsona paveiktais tika pasludināts par bezdievīgu, un visiem ortodoksāliem ebrejiem tika aizliegts izmantot jauno 5 Mozus grāmatu tulkojumu, piedraudot ar *heremu* (izslēgšanu). Jāsaka, ka šīs bažas izrādījās pilnīgi pamatotas. Kaut arī M. Mendelsons pats bija pilnībā ortodoksāls ebrejs, viņa darbība emancipācijas un Apgaismības labā beigās noveda pie masveida kristībām un reformisma rašanās. Tikai viens no M. Mendelsona mazzērnēm nomira kā ticīgs ebrejs.

Kā jau minēts, Mozesa Mendelsona Apgaismības kustība noveda ne tikai pie plašas vācu ebreju integrācijas vācu valstu dzīvē, bet arī pie pārejas kristietībā un kustības par jūdu kulta reformēšanu izplatīšanās. Reformisti iestājās par ierašu un idejisko nostādņu atcelšanu, kas pēc viņu domām "bija pretrunā ar laika garu", un no kristiešiem aizgūtu liturģisku krāšņumu

³¹ С. Бернфельд. „Мендельсон Моисей”. // *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 10, стб. 867.

³² Zofia Borzymńska i Rafal Zebrowski, eds. *Polski Słownik Judaistyczny* (Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003), 1: 798, 799.

dievkalpojamos. Reformisti atļāva neebrejiskā vīna lietošanu, jāšanu ar zirgu sestdienā, ieviesa sludināšanu vācu valodā, kora dziedāšanu sinagogā, draudzes locekļi dievkalpojuma laikā palika ar neapsegām galvām, no lūgšanu grāmatas izņēma atgādinājumus par neatkarīgas ebreju valsts atdzimšanu nākotnē un mesijas atnākšanu. Tika apšaubīti daudzi baušļi, piemēram, apgraizīšanas bauslis, tika piedāvāts pat pārcelt sabata svinēšanu no sestdienas uz svētdienu.³³

Asimilējošās un reformējošās darbības vācu ebreju vidū izraisīja pretestību no tā saucamo neoortodoksu puses ar rabīnu Samsonu Rafaēlu Hiršu (1808-1888) priekšgalā. Bērībā viņš 7 gadus studēja Toru Manheimā rabīna Jākova Etingera vadībā, bet pēc tam mācījās Bonnas Universitātē. 1830. gadā viņš tika ievēlēts par galveno Oldenburgas hercogistes rabīnu. Samsons Rafaels Hiršs dziļi nožēloja, ka daudzi viņa novadnieki, ejot emancipācijas ceļu, izvēlējās atteikties no nacionālajām saknēm, cenšoties tradicionālajam jūdaismam piešķirt visapkārt vērojamās, vācu kristīgajiem iedzīvotājiem piemītošās ticības formas. Viņš paziņoja, ka nevienam bausli nedrīkst upurēt, lai iegūtu pilsoņu tiesības, jo tās nav pašmērķis, bet vien līdzeklis ebreju tautas diženās misijas īstenošanai: būt apgarotās dzīves dievišķā sākuma nēsātājam un labo ideju un vispārcilvēcības paudējam. Viņš iespieda virkni kaislīgu un atzītu darbu, kuri bija vērsti pret reformācijas kustību. Ar to pašu viņš lika pamatus neoortodoksālajai kustībai. Viens no pašiem redzamākajiem šīs kustības pārstāvjiem bija rabīns Azriēls Hildesheimers (dz. 1820. Halberštatē — m. 1899. Berlīnē). Līdzīgi rabīnam Hiršam viņš bija eiropiski izglītots — 1844. gadā Halles pilsētas universitātē A. Hildesheimers izpelnījās filozofijas doktora grādu par disertāciju "Ueber die rechte Art der Bibelinterpretation". Viņa lozungs skanēja šādi: neapšaubāma sekošana mūsdienu kultūrai, harmonijas nodibināšana starp jūdaismu un zinātņi un stingra visu jūdaisma baušļu ievērošana.³⁴ Dabūjis rabīna darbu Eizenštatē Ungārijā 1851. gadā, viņš dibināja ebreju skolu, kur, neskatoties uz ortodoksālo gaisotni, tika mācīti arī laicīgie priekšmeti: matemātika, vācu valoda, vēsture. Interesanti, ka Hildesheimera darbība izsauca vietējo hasīdu protestu. Viņi panāca, ka skolu slēdza un pat nodeva A. Hildesheimeru nošķiršanai no sinagogas kā nepareizticīgo ebreju.³⁵

1869. gadā A. Hildesheimers kalpoja par rabīnu Berlīnē, kur dibināja semināru ortodoksālo rabīnu sagatavošanai. Minētais doktors Hilels Kleins, kurš 1881. - 1890. gadā bija rabīns Liepājā, bija precējies ar rabīna Samsona Rafaela Hirša mazmeitu un mācījies A.

³³ С.Л. Цинберг, «Реформа в иудаизме» // *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 13, стб. 457.

³⁴ Абрам Дабкин. «Гильдесгеймер Израиль (Азриель)» // *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 13, стб. 514.

³⁵ Ibid., стб. 515.

Hildesheimera seminārā. Tādējādi viņš bija tipisks neoortodoksālās kustības pārstāvis, kurā pamatīga rabīniskā izglītība apvienota ar eiropisko.

Vai, pievērsoties rabīniskajai literatūrai Latvijā, kuru radījuši rabīni no Vācijas, mēs varam saskatīt tajā atšķirību no lietuviešu (litvaku) rabīniskās literatūras? Praktiski nē – arī žanru (responsu, Agadas, Talmūda, 5 Mozus grāmatu komentāri) un satura ziņā šādu atšķirību nav. No šo rabīnu biogrāfijām mēs redzam, ka gandrīz visi vai nu dzīvojuši Lietuvā pirms aizbraukšanas uz vācu zemēm vai ir dzimuši Vācijā, bet līdz izceļošanai uz Kurzemi rabīnu pienākumus veikuši Lietuvā.

Tomēr uzmanība ir jāpievērš divām īpatnībām. Pirmkārt, ievēriību pelna pats fakts, ka jau 18. gadsimta vidū izcili Vācijas rabīni pildīja rabīnu pienākumus Kurzemē. Otrkārt, viņu ceļojumi nepārprotami paplašināja viņu redzesloku, stimulēja pārdomas un padarīja daudz uzņēmīgākus pret sava laika garīgajām pārmaiņām, kuras norisinājās Rietumeiropā. Tālāk mēs redzēsim, ka Aizputes, bet pēc tam arī Berlīnes rabīns Ārons Halevi Hurvics, par spīti poļu, lietuviešu un vācu rabīnu vairākuma uzskatiem, atbalstīja 5 Mozus grāmatu tulkojumu, ko veicis M. Mendelsons.

Piedāvātā iepazīšanās ar ortodoksālo rabīnu biogrāfijām, kuri ienāca Latvijas teritorijā no Rietumeiropas un Centrāleiropas, skaidri parāda, kāda garīgā gaisotne valdīja šajās kopienās, jo tieši to locekļi lēma, kuru cilvēku uzaicināt pildīt rabīna pienākumus viņu pilsētā. Raksturīgi, ka visi tālāk aplūkoti rabīni no Centrāleiropas un Rietumeiropas ilgāku vai īsāku laiku kalpojuši tieši ebreju kopienās Kurzemē.

1.1.2. Šmuels ben Elhana Teomīms Aškenazi , שמואל בן אלחנה תאומים אשכנזי

Viņš dzimis Vācijā, Altonā un miris 1742. gadā (pēc citām ziņām 1760. gadā) Jelgavā sava mūža 84. gadā. Jaunībā strādājis Altonas, Hamburgas un Vandsbekas kopienās. Pirms kļuva par rabīnu Jelgavā, viņš bija rabīns Žemaitijā Lietuvā. Rokrakstā viņš ir atstājis sastādītus komentārus visam Talmūdā ar nosaukumu *Talmid katan* un ar rabīna Nātana Kaca-Kagana no Žagares un Rafaela ben Josefa, kopienas vadītāja Linkovā, palīdzību publicējis darbu *Mekom Šmuel*. Šmuels Aškenazi bija grāmatas *Ešel Leabraham* („Ābrahāma tamarisks”) autora gaona Cvi Ābrahāma Broido, Hamburgas rabīna Mošes un Pumpenajas rabīna Ichāka Aizika skolnieks.

Viņa darbs *Mekom Šmuel* izdots Altonā 1738. gadā.³⁶ Tas veltīts mantisku problēmu atrisināšanai un grūtajiem jautājumiem no *Šulhan Aruha* nodaļas *Jore Dea* (“Apmācība zināšanām”), kas veltīta atļautas un aizliegtas pārtikas

³⁶ Shmuel ben Elkana Ashkenazi. *Mekom Shmuel*. Altona: 1738.

noteikšanai, likumiem, kuri attiecas uz lopu kaušanu, sēru likumiem utt. Grāmatas pielikumā ar nosaukumu *Šār hatirucim* („Izveicīgo vārti” – domāti baušļu ievērošanā naskie) izklāstīti paskaidrojumi dažiem citiem traktātiem.³⁷

Šis darbs iekļaujas tipiskas rabīniskās literatūras kontekstā. Tā mērķis ir paskaidrot, kā pareizi pildīt baušļus, balstoties uz mutvārdu Toras jeb Talmūda norādījumiem.

1.1.3. Ārons bar Josefs Ha-Levi Hurvics, אהרן בר יוסף הלוי הורוויץ

Ārons bar Josefs Ha-Levi Hurvics bija, acīmredzot, pirmais ievērojamais rabīns, kurš dzīvoja Kurzemē. Viņš, pēc L. Ovčinska domām, bija pirmais rabīns, kurš apmetās uz dzīvi Aizputē ap 1751. gadu, kad Piltenes apriņķa varas iestādes atļāva dibināt kopienu un uzcelt sinagogu³⁸. Sākumā viņš bija rabīns gan Škodā Lietuvā, gan Aizputē, bet pēc tam tikai Aizputē. Sava laika lielākā reliģiskā darbinieka, Prāgas rabīna Eheckiēla Landau (1713-1793) grāmatā *Noda be Jehuda* pieminēti Ārona Hurvica 1770. gada responsi ar parakstu ”rabīns Hāzenpotē”³⁹. Viņš dzimis Lietuvā, daudz laika pavadījis Kēnigsbergā un Prāgā, bijis izglītots gan reliģijas jautājumos, gan dažādās zinībās. Grāmatā *Noda be Jehuda* viņa responsi publicēti nodaļas *Alef-bet-hei-ain* apakšnodaļās *Hei* un *Cadi*.⁴⁰ Viņš šajā grāmatā, visnotaļ pazīstamā un novērtētā ortodoksālo ebreju vidū, tiek saukts par gaonu un ievērojamu autoritāti Toras jautājumos. No Aizputes viņš pārcēlās uz Berlīni, kur kļuva par kopienas skolotāju, rabīna palīgu un rabīniskās tiesas vadītāju. Miris Berlīnē 1779. gadā.

Ārons Hurvics publicējis šādus darbus:

- 1) *Hedušim besugijot ha-Roš* – komentāri Roša⁴¹ darbiem un rabīnu responsi *Šealot u-tšuvot* („Jautājumi un atbildes”). Grāmata izdota Frakfurtē 1770. gadā. Tajā skaidrotas Roša darbu grūtās vietas, galvenokārt sakarā ar laulības šķiršanu un mantas dalīšanu šķiroties.
- 2) Lieldienu Agada ar komentāriem *Maala beit horin* („Celšanās brīvībai”). Izdota Belostokā 1806. gadā.

Pirmais Mozesa Mendelsona Bībeles tulkojuma izdevums vācu valodā 1779. gadā nāca klajā ar viņa atzinības pilnu priekšvārdu (*haskamu*).⁴²

³⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 73.

³⁸ Leib Ovtchinsky, *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)* (Riga: L.Remigolsky, 1928), 101, 102.

³⁹ Aizputes nosaukums vācu un jidiša valodā.

⁴⁰ Yechezkiel Landau, *Noda be Yehuda* (Prague: Moshe Katz-Zerach Eidlitz, 1776).

⁴¹ Rošs (Ašers bar Jeheskiēls (dzimis ap 1250. gadu Vācijā, miris 1327. gadā Toledo Spānijā) bija ebreju diasporas gudro vadītājs, viens no dižākajiem likumu mācītājiem. 1306. gadā dibinājis ješivu Toledo. Sarakstījis likumdošanas kodeksu *Piskei a-Roš* („Roša likumdošanas lēmumi”).

⁴² Reuven Wunderbar, op.cit., 70.

Ārona Hurvica dzīve un darbi rāda, ka jau pirms 250 gadiem Latvijas teritorijā apmetās rabīni, kas bija slaveni ar savu gudrību tieši Rietumeiropas rabīniskajā pasaulē. Tāpat mēs varam secināt, ka viņš, kaut būdams ortodoksālās nometnes pārstāvis, tomēr tuvinājās ebreju Apgaismības (Haskalas) idejām.

1.1.4. Daniels ben Haims Kleifs, דניאל בן חיים קליפ

Viņš dzimis Holandē, Amsterdamā 1729. gadā un miris turpat 1794. gadā. 18. gadsimta 70. gados viņš dzīvoja Aizputē, kur ieradās no Jelgavas. Daniels ben Haims Kleifs nebija rabīns, bet izglītots talmūdistis. Pēc Vunderbāra ziņām, viņš nodarbojās ar tirdzniecību, galvenokārt ar juvelierizstrādājumiem. 1779. gadā Hamburgā izdota viņa 40 lappušu biezā grāmata par noteiktiem baušļiem *Aruga ktana* ("Mazā grēda"), kurā viņš piemin savu "rabīnu un skolotāju Samsonu Karlsrūē". Šo grāmatu viņš sarakstīja Aizputē. Vunderbārs minējis, ka tā tikusi atkārtoti izdota Hamburgā 1787. gadā, pēc tam Prāgā 1792. gadā un Amsterdamā 1794. gadā. Rokrakstā viņš atstājis komentāru 5 Mozus grāmatām, kurā skaidroti tur sastopamie ģeometriskie apraksti.⁴³

Ebreju Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Jeruzalemē glabājas grāmatas *Aruga ktana* Hamburgā 1787. gadā izdotais eksemplārs ar Kēnigsbergas sinagogas zīmogu.⁴⁴ Grāmatai ir šāds garš nosaukums: "Mazā dobīte, piesēta ar labām un brīnišķīgām sēklām. Un ir noteikti attālumi no sēklas līdz sēklai. Un no augļa līdz auglim. Un šīs sēklas ir dzīvas. Tās baro ūdeņi no paradīzes zelta upes, kas ir nošķirta un akmeņaina. No tās es piepildīju savu krūku. Lai laikus aplietu dobīti. Kura atrodas dārza vidū. Kurā iestādīti koki, skaisti no skata un patīkami pēc garšas. Koku un augļu vērtība ir liela. Tie ir dzīvības koki tiem, kas pie viņiem turas. Par zināšanu koku. *Labo baušļu* zināšana nāk no katra dārza koka. No tiem cilvēks nobauda augļus šajā pasaulē. Un mūžīga tiesa nākamajā pasaulē. Sastādīts šeit, svētajā Hāzenpotes (Aizpute – A.F.) kopienā Kurzemes valstī, gadā *lai nāk /pravietis/ Eliahu un cars Mašiahs* (1772. gada abreviatūra – A. F.) un iespiests Hamburgā 1787. gadā Nātana ben Moše Majas, kopienas šameša un mantziņa Eliazāra tipogrāfijā."

Priekšvārdā tiek citēti rabīna un ārsta Dāvida Vitāla (dzimis Toledo 15. gadsimta 2. pusē un miris Turcijā 16. gadsimta vidū) sacerējuma *Keter Tora* fragmenti par to, cik ļoti svarīgi ir ievērot baušļus. Šis darbs ir dzejisks 613 Toras baušļu un 7 ārpus Bībeles esošo lēmumu izklāsts: par sestdienas un Hanukas sveču aizdegšanu, par lūgšanas *Hallel* skaitīšanu un megillas (tīstokļu) lasīšanu, par šķīstīšanos, par *eruvu* un svētīšanu. Saskaitot 613 un 7, dabūjam 620, t. i., vārda *keter* (kronis) — pirmais poēmas virsraksta vārds — skaitlisko nozīmi.

Daniels Kleifs atsaucas arī uz *Sefer Ha-hinuh*, sacerējumu par 613 baušļiem, kura autors acīmredzot ir Aharons Ha-Levi no Barselonas (ap 1235-1290).

Daniela Kleifa sacerējuma sākumā attēlots koks ar spēcīgām saknēm, baušļu simbolu, un sešiem zariem, kuri simbolizē 6 obligātos baušļus, kam ir jābūt uz mūžiem iegravētiem katra ebreja sirdī:

⁴³Leib Ovtchinsky, op.cit., 108; Reuven Wunderbar, op.cit., 67.

⁴⁴ Daniel Kleif, *Aruga Ktana* (Hamburg: Eliezer Leizer-Natan ben Moshe May, 1787).

- 1) ticēt Dievam;
- 2) neticēt nevienam, izņemot Viņu;
- 3) Viņš ir viens vienīgs;
- 4) mīlēt Viņu;
- 5) baidīties no Viņa;
- 6) netiekties (bezrūpīgi) pēc tā, ko iecerējusi sirds un redz acis.

Grāmatā Daniels Kleifs runā par baušļa „dzimt un vairoties” svarīgumu, par apgraizīšanas svarīgumu, jo tā ir zīme izredzētās tautas savienībai ar Dievu.

1.1.5. Hilels Kleins, הלל הכהן קליין

Liepājas rabīns doktors Hilels Hakoens Kleins bija slavenā vācu neoortodoksālā rabīna, reformisma pretinieka Šimšona Rafaela Hirša (Frankfurtē pie Mainas) dēla rabīna Mendela znots.

Hilels Filips Kleins dzimis 1849. gadā Ungārijas pilsētā Baračā. Jau 11 gadu vecumā viņš no galvas zināja visas 5 Mozus grāmatas, dažas Talmūda nodaļas un komentārus par tām. 12 gadu vecumā viņš iestājās ješivā, kuru bija dibinājuši *hatama* Sofera skolnieki⁴⁵ Bratislavā (Presburgā), kur 4 gadus apguva visu Talmūdu ar visiem svarīgākajiem komentāriem un nozīmīgākos Halahas krājumus. Divus gadus mācījās Azriēla Hildesheimera ješivā Eizenštatē. 1868. gadā iestājās Vīnes ģimnāzijā. 1871. gadā Berlīnē apguva mācību kursu rabīna Hildesheimera rabīnu seminārā un pabeidza universitāti. Uzaicināts par rabīnu Kijevā, viņš kalpoja tur no 1874. līdz 1880. gadam. 1881. gadā H. Kleins ieradās pildīt rabīna pienākumus Liepājā, kur pirmo reizi svētkos teica runu vācu valodā par lūgšanu *Musaf*. Viņš dibināja skolu meitenēm un hederu zēniem, kurā skolotājus atbalstīja arī vispārizglītojošo mācību priekšmetu apgūvē. Viņš dibināja arī ješivu Liepājā, kur mācīja Talmūdu, ebreju vēsturi un ivritu, un bija tās vadītājs. Viņš sāka mācīt Gemāru arī pieaugušajiem. Hilels Kleins bija reliģiskā cionisma kustības *Hovevei Cion* Liepājas nodaļas priekšsēdētājs un daudz tika izdarījis Liepājas labā, pilsētnieki viņu mīlēja. 1890. gadā Kurzemes gubernators neapstiprināja viņu rabīna amatā, jo H. Kleins bija ārzemnieks. Tāpēc H. Kleins devās uz Pēterburgu un lūdza iekšlietu ministru apstiprināt viņu amatā saskaņā ar rabīna vēlēšanu rezultātiem, bet viņam tika atteikts, un viņš zaudēja tiesības uzturēties Liepājā. 1891. gadā viņš aizbrauca uz Berlīni, bet no turienes uz Ņujorku, kur līdz pat savam nāves brīdim 1926. gadā vadīja ungāru ortodoksālo kopienu *Ohev Codeks*. No 1914. gada viņš bija palīdzības organizācijas kara upuriem vadībā; rabīns Hilels Kleins bija „Centrālās komitejas palīdzībai karā cietušiem ebrejiem” dibinātājs. No tās vēlāk

⁴⁵ Moše bar Šmuels Sofers (1762-1839), galvenais Bratislavas (Presburgas) rabīns, izcils likumu mācītājs.

radās slavenais "Džoints". 20. gadsimta 20. gados viņš vadīja kustību *Agudat Israel* ASV. Ļoti enerģiski līdzdarbojās Ņujorkas ortodoksālās reliģiskās kopienas dzīvē, bija viens no nedaudzajiem ortodoksālajiem tā laika rabīniem ASV, kurš vadīja vidusslāņa iecelotāju kopienu.⁴⁶ Viņš bija konsekvents reformisma un sekulārā ebreju nacionālisma pretinieks.⁴⁷

1.2. Lietuviešu (litvaku) ortodoksālā tradīcija Latvijā: rabīni un viņu sacerējumi

1.2.1. Ortodoksālā jūdaisma lietuviešu virzienam raksturīgās iezīmes

Lietuviešu jeb litvaku jūdaisms ir jūdaisma specifisks *garīgs* atzars, šis apzīmējums sen jau pieņemts zinātniskajā literatūrā. Tas veidojas Lietuvas lielkņazistes teritorijā, taču nav šauri ģeogrāfisks, bet tieši teoloģisks termins. Tas ir tradicionālā rabīniskā jūdaisma turpinājums, kam tomēr piemīt šādas specifiskas iezīmes:

- 1) ģeogrāfiski līdz Otrajam pasaules karam tas bija galvenokārt izplatīts Lietuvā, Baltkrievijā un Latvijas lielākajā daļā;
- 2) litvaki (protams, arī rabīni) runāja Lietuvas jidiša valodas dialektā, kurā bija daudz vārdu no slāvu valodām un pat no lietuviešu valodas;
- 3) teoloģiski litvaki bija mitnagedi (*mitnagdim*) – hasīdisma pretinieki. Vairāk par litvaku jūdaisma specifiskiem teoloģijās doktrīnas konsolidāciju, kontrastējot sākotnēji ar hasīdiem, bet vēlāk ar Haskalas kustību, būs runāts tālāk.

Lietuviešu (jeb litvaku) ortodoksijas īpatnības veidojušās ebreju vēsturiskās attīstības procesā Polijā un Lietuvas lielkņazistē 17. - 18. gadsimtā. No 1623. līdz 1764. gadam Lietuvā spēkā bija lietuviešu ebreju kopienu pašpārvalde — Vāads (*Vāad ha-kehilot ha-rišonot ba medinat Lite*). Vāads pamatā nodarbojās ar nodokļu vākšanu un šo nodevu sadalīšanu labdarības vajadzībām, reliģiskai izglītībai, rabīnu tiesām, sabiedriskajām iestādēm. Pateicoties Vāadam, Lietuvas lielkņazistes teritorijā uzplauka ebreju reliģiskā izglītība — tika atbalstītas ješivas

⁴⁶ *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem: Keter Publishing House, 1996), 10: 1102.

²⁷ *In Memoriam. Rev Dr. and Mrs. Philip Klein* (New York: Moris Engelman, 1926), 5.

(mācību iestādes padziļinātai Talmūda apguvei neprecētiem vīriešiem) un rabīnu darbība⁴⁸. 1567. gadā ješiva tika atvērta Ļubļinā, 1571. gadā — Ļvovā, bet vēlāk katrā pilsētā vai apdzīvotā vietā tika dibinātas skolas (*beis midraši*), kurās brīvajā laikā Toru studēja strādājošie precētie vīrieši (*baalei-batim*) vai jaunieši (*bahurim*), kuri pastāvīgi bija pilnībā iedziļinājušies mācībās. Talmūda likumi Lietuvā pilnībā noteica katra ebreja dzīvi un darbību⁴⁹.

Hronists rabīns Nātans Hanovers no Zaslavas sniedz spilgtu šo mācību iestāžu ainu ebreju kopienās Polijā un Lietuvā 17. gs. 1. pusē: "Nav tādas valsts, kur svētā mācība būtu tik izplatīta starp mūsu brāļiem, kā tas ir Polijas valstī. Katrā kopienā bija ješiva, kuras vadītājs saņēma bagātīgus uzturlīdzekļus no kopienas naudas, lai viņš varētu vadīt skolu bez rūpēm un nodoties savai skolotāja darbībai. Kopienas par saviem līdzekļiem uzturēja arī jauniešus (*bahurim*) un deva viņiem noteiktu nedēļas maksu. (...) Zēniem ēšana bija uz labdarības kases rēķina vai no sabiedriskās virtuves...

Skolas kārtība Polijā bija šāda: mācību semestris (*zemans*) ješivā turpinājās vasarā no *ijara* mēneša sākuma līdz *ava* vidum [maijs – augusts], bet ziemā no *hešvana* sākuma līdz *švata* vidum [oktobris – janvāris]. Vasaras un ziemas semestru sākumā ješivās ar lielu centību mācījās Gemāru ar Raša un tosafistu komentāriem... *Roš-ješiva* (ješivas vadītājs) lasīja savu parasto lekciju par Halahu ar saviem skaidrojumiem. Pēc lekcijas viņš organizēja "hiluku" (diskusiju), kura balstījās uz dažādu pretrunīgu Talmūda vietu vai komentāru pretnostatījumu. Šīs pretrunas tika risinātas ar dažādu citu norāžu palīdzību, pēc tam atklājās pretrunas šajās norādēs, un tās tika risinātas ar jaunu norāžu palīdzību, un tā tālāk, līdz apspriežamais jautājums nebija pilnībā izskaidrots. Zinātniekiem *roš-ješiva* lasīja arī kursu *Poskim* ("Kodeksi", it īpaši *Turim* ar paskaidrojumu), bet studentiem *Alfasi* un citas kompēdijas, turpinot parasto Gemāras kursu ar Raša un Tosafota komentāriem.

Vasaras beigās un ziemas sākumā *roš-ješiva* rīkoja diskusijas zinātniekiem un studentiem, turklāt pats piedalījās debatēs klātesošo prāta asināšanai... Vasaras un ziemas semestru beigās viņš kopā ar visiem saviem studentiem brauca uz gadatirgiem — vasarā uz gadatirgiem Zaslavā vai Jaroslavlā, bet ziemā uz Ļvovu vai Ļubļinu. Tur jaunekļi un zēni izvēlējās sev ješivu, kurā viņi vēlētos mācīties nākamajā semestrī. Katrā gadatirgū pulcējās simtiem *roš-ješivu*, tūkstošiem jaunekļu un vairāki desmiti tūkstoši zēnu, kur vēl bija milzums tirgotāju no visām pasaules malām.

⁴⁸ Aušra Pažeraite, *Litvakiskio ortodoksinio judaizmo formavimasis* (Vilnius:Versus Aureus), 16., 17., 22., 23.

⁴⁹ Dovid Katz, *Lithuanian Jewish Culture* (Vilnius: Baltos lankos, 2004), 78.

Katrs, kam bija meita, varēja viņu izprecināt ješivas studentam, un katrā gadatirgū tika noslēgtas neskaitāmas saderināšanās.”⁵⁰

Ebreju kopienas eliti veidoja nevis bagātie, bet gan rabīni, izglītotie talmūdisti, Halahas zinātāji. Apdāvināts jauniešs talmūdisti, kaut arī dzīvoja galējā nabadzībā, bagāta tirgotāja ģimenei bija apskaužams līgavainis. Garīgā elite pēc sava stāvokļa sabiedrībā atradās uz daudz augstāka pakāpiena nekā naudīgā elite. Te būtu jāpiebilst, ka 19. gadsimtā šis stāvoklis nedaudz mainījās un šī paša gadsimta beigās daudzi rabīni Lietuvā saskārās ar nabadzību. Ar tradicionālās sabiedrības izplūšanu, mazinoties reliģiozitātei un uzticībai jūdaisma likumiem, pazeminājās arī rabīnu prestižs.⁵¹

Plašā kagālā pašpārvalde Polijas - Lietuvas valstī ārkārtīgi paaugstināja rabīna un skolota likumu zinātāja lomu. Kopienā rabīns pildīja ne tikai garīgā draudzes gana un mācību iestādes vadītāja, bet arī tiesas priekšsēdētāja un likumu skaidrotāja pienākumus.

Jau 17. gadsimta sākumā Viļņa kļūst par atzītu ebreju izglītības centru. Šeit turpinās lieliskā Vīnes, Prāgas, Krakovas un citu Polijas pilsētu rabīniskā tradīcija. Viens no pašiem autoritatīvākajiem rabīniem Viļņā bija Moše Rivkess (m. 1672), piebildes *Šulhan-Aruham Beer Agola* autors. 1655. gadā viņam nācās bēgt no Viļņas kopā ar savu kopienu, glābjoties no Bogdana Hmeļnicka krievu un kazaku armijas. Viņš ieradās Amsterdamā, kur sāka strādāt ješivā, mācot holandiešu Toras zinātājiem pētniecības un analīzes metodi, kura bija pieņemta Polijā un Lietuvas lielkņazistē.⁵²

Moše Lima bija rabīns Viļņā 1637. - 1658. gadā. Viņš ienācis ebreju domas vēsturē kā slavenā komentāra *Even aezer* autors Šulhan - Aruha kodeksa nodaļai, kurā izklāstīti ģimenes tiesību likumi.

Rabīns Šabatajs bar Meirs Ha-Koens (Šahs, 1622-1663) bija dajans (rabīnu tiesu tiesnesis) Viļņā un ir uzrakstījis slaveno komentāru *Šulhan-Aruha* nodaļai *Jore dea* ("Gudrības mācītājs").

Rabīns Moše Krēmers bija dajans Brestā, bet pēc tam 1673. - 1687. gadā pilsētas rabīns, rabīnu tiesas vadītājs un ješivas vadītājs Viļņā. Viņš tika uzskatīts par paaudzes garīgo līderi un taisnīgu cilvēku, viņa mazmazdēls bija Viļņas Gaons. Tieši Viļņas Gaona idejas līdz galam izveidoja lietuviešu izcelsmes talmūdistu tipu — tas ir pašreizējais Toras apgūvējs *lišma* (pašas Toras dēļ) un hasīdisma pretinieks (mitnageds).

⁵⁰ Citēts no: Шимон Дубнов, *История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века* (Рига: Dzīve un Kultūra, 1937), т. 3, с. 327., 328.

⁵¹ Yehuda Mirsky, op.cit., 78,79.

⁵² Александр Кац и Цви Вассерман, сост., op.cit., стр.168.

Elija ben Solomons Zalmans (1720-1797), saukts par Viļņas Gaonu un pazīstams arī ar abreviatūru *Gra*, 1771. gadā tika iesaistīts cīņā pret hasīdiem. Tajā laikā hasīdisma kustība bija izplatījusies Podolijā, Galīcijā, Volīnijā un sasniegusi Baltkrieviju. Hasīdu kopienas radās Karolīnē Piskas tuvumā, Vitebskā, Šklovā, Minskā. 1771. gadā Viļņā tika atrasti hasīdu kustības vadītāji, pie kuriem uzgāja rokrakstus ar hasīdu doktrīnas izklāstu⁵³. Viļņas Gaons sajuta briesmas tam ebreju tradīcijas virzienam, kuru pārstāvēja viņš pats. Īpašu uztraukumu izraisīja tas, ka hasīdisma piekritēji pārlika akcentu no padziļinātām Toras studijām uz citiem jūdaisma aspektiem — ārkārtīgi vienkāršotām kabalas studijām, ko vadīja nesagatavoti, neizglītoti cilvēki, izjustas lūgšanas prioritāti Talmūda un Halahas apguves vietā. Tā viens no hasīdu līderiem, rabīns Menahems Mendelis no Pšemislas, apgalvoja, ka cilvēkam "vajag mazāk studēt Toru un vairāk nepārtraukti domāt par Radītāja diženumu."⁵⁴ Viļņas Gaonam nebija pieņemams hasīdu ieviestais *cadika* kā vidutāja starp Dievu un parastajiem ebrejiem statuss. Gaons baidījās, ka hasīdu kustībā, kas pilna mistisku ideju un nevērīgas attieksmes pret stingru Halahas ievērošanu un studēšanu, savu tālāko iemiesošanas radusi Šabetaja Cvi un Jākova Franka ķecerība.

1772. gadā pārpildītajā Lielajā Viļņas sinagogā tika pasludināts "dižais herems" — visi hasīdisma sekotāji tika nošķirti no ebreju kopienas. Tika aizliegts ēst kopā ar hasīdiem un runāt ar viņiem, dot viņiem naktsmājas, izīrēt viņiem mājokli, pat "vienkārši stāvēt blakus hasīdiem tuvāk nekā četru elkoņu attālumā"⁵⁵. Tika aizliegts saradoties ar hasīdiem, apglabāt viņu tuviniekus. 1781. gadā heremu atkārtoja Lietuvas rabīnu kongresā, kas bija pulcējies apdzīvotā vietā Zelvē Grodņas guberņā. Hasīdu pretinieki sevi dēvēja par mitnagediem (pretiniekiem, protestantiem). Pēdējo aģitācija pret hasīdiem pastiprinājās vēl vairāk, kad Baltkrievijā izplatījās hasīdu kustība *Habad*, kuru vadīja Šneirs Zalmans Šneiersons. 1784. gadā rabīnu kongresos Mogiļovā un Šklovā pret hasīdiem tika pieņemti represīvi lēmumi, bet Šneirs Zalmans pasludināts par ķeceru vadītāju. Velti *Habad* līderis vēstulēs rabīniem taisnojās, cenšoties pierādīt savu pareizo ticību; velti brauca uz Viļņu, lai personīgi noskaidrotu attiecības ar Viļņas Gaonu un noņemtu ķecerības traipu no sevis un saviem sekotājiem, bargais Gaons pat nelaida sev klāt "mācītāju šķeltnieku"⁵⁶.

Kādos jautājumos tad bija dziļās ontoloģiskās domstarpības starp Viļņas Gaona sekotājiem un hasīdiem? Gaons apvainoja hasīdus panteisko ķecerību sludināšanā, nosliecē uz morālām novirzēm un antinomijas tendencēm. Domstarpības attiecās vispirms uz dievišķā transcendentuma dabas izpratni, Dieva esību pasaulē. Gaons uzskatīja, ka hasīdi Dievu identificē

⁵³ Шимон Дубнов, *История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века.*, 4 :356.

⁵⁴ Александр Кац и Цви Вассерман, сост., *op.cit.*, 228.

⁵⁵ *Ibid.*, 228.

⁵⁶ Шимон Дубнов, *op.cit.*, 4:357.

ar dabu. Tas izrietēja no agrāko hasīdu skolotāju mācības par to, ka Dievs ir tuvs paša radītājam pasaulei, pretstatā mitnagedu doktrīnai par Dieva transcendentumu. Tā rabīns Izraēls Baālšemtovs rakstīja: "Cilvēkam vienmēr ir jādoma par to, ka Dievs piepilda pasauli ar slavu, un viņa gaišredzība vienmēr ir ar viņu. Un vienmēr, kad viņš skatās uz fizisko pasauli, viņam ir jāsaprot Šekina (Dieva klātbūtne), kura vienmēr ir ar viņu".⁵⁷

Hasīdi sludināja Dieva tuvumu viņa paša radītājam pasaulei; Dievs, pēc viņu domām, piepilda pasauli. Tieši tajā Viļņas Gaons saskatīja panteiskas, ķecerīgas tendences. Hasīdi, it īpaši kustības *Habad* hasīdi, turējās pie Dieva imanences doktrīnas. Viņi sliecās uz akosmismu — viss, ko mēs redzam, nav patiesā realitāte, neeksistē, tikai Dievs ir patiesa realitāte. Kustības *Habad* akosmisms sakņojās savdabīgā *cimcuma* doktrīnas izpratnē par dievišķā ierobežošanu pirms pasaules radīšanas. Oriģinālā izpratnē *cimcums* pamato Dieva un kosmosa duālo izpratni, pasaules atdalītību no tās Radītāja. Tomēr dažiem vēlākajiem mistiķiem piemita nosliece *cimcumu* izprast tēlaini. Kustības *Habad* pamatlicējs rabīns Šneirs Zalmans Šneiersons rakstīja, ka *cimcums* nozīmē to, ka Dievs ir apslēpts cilvēka uztverei, bet ne faktiski atrauts no pasaules. Pasaule nevarēja pilnībā izturēt Dieva slavu, un cilvēks nevar pilnībā sasniegt *Ein sof* (bezgalīgo Dievu), bet tajā pašā laikā Dievs nav novērsies no pasaules, Viņš kā agrāk ir ap mums un ir vienīgā objektīvā realitāte.⁵⁸

Viļņas Gaons uzskatīja, ka *cimcums* ir jāsaprot burtiski kā fiziska dievišķā ierobežošana pirms pasaules radīšanas ar mērķi atbrīvot telpu šai radīšanai. Viļņas Gaonam Dievs bija tāls un neizsniedzams. Šneiram Zalmanam Viņš bija tuvs, imanents garīgajam cilvēkam, kurš ir spējīgs sasniegt mistisku vienību ar Viņu. Hasīdi interpretēja dzejas rindu no Jesajas 6:3 ("Visa zeme ir pilna Viņa godības!") kā apliecinājumu burtiskai Viņa klātbūtnei pasaulē. Viļņas Gaons piekrita, ka Dieva godība piepilda pasauli. Tomēr Dieva klātbūtni augstākajās sfērās nedrīkst salīdzināt ar Viņa klātbūtni uz zemes, kur viss ir pakārtots brīvai izvēlei un ļaunais sākums sēž dziļi cilvēka sirdī.⁵⁹

Neizpratni un sašutumu mitnagedos izraisīja hasīdu eksaltētā lūgšana, kuru pavadīja dīvainas ķermeņa kustības. Viņus tracināja tas, ka hasīdi lielāku nozīmi piešķir lūgšanai nekā Toras apguvei. Mitnagedi pamatojās uz Talmūda vērtību sistēmu, saskaņā ar kuru lūgšana svarīguma ziņā ir pēc pašas mācīšanās. Lūgšana ir cilvēka lūgums Dievam par ikdienas uzturu, tajā pašā laikā Toras studijas dod cilvēkam mūžīgo dzīvi. Hasīdiem-kabalistiem lūgšanai bija

⁵⁷ Citēts no: Allan Lawrence Nadler. *A religion of limits: The Theology of Mithnagdism according to Pinchas Ben Judah Maggid from Polotsk. A Thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy* (Harvard University: Department of Near Eastern languages and civilizations, 1988), 29.

⁵⁸ *Ibid.*, 31.

⁵⁹ *Ibid.*, 35., 36.

primordiāla nozīme — viņi apguva Ichāka Lurijas mācību par *tikun olam* ("pasaules uzlabošana") ar izjustas lūgšanas palīdzību, kura spēj izlabot Dieva žēlastības plūsmu augstākajās un zemākajās pasaulēs. Mitnagedi toties uzskatīja, ka, ja augstākās pasaules varētu atklāties cilvēkam, tad tikai pateicoties viņa pašreizējās, neatlaidīgas mācīšanās nopelniem. Lūgšanā pēc mitnagedu domām ir nepieciešams koncentrēties un sekot vienkāršajai vārdu jēgai. Mitnagedi bija pārliecināti, ka cilvēks nevar nonākt pie pilnas bezgalīgā un netveramā Dieva būtības izpratnes. Hasīdi, īpaši kustības *Habad* hasīdi, aizstāvēja "hitbonenuta" doktrīnu, tas ir, intensīvu izpēti, kā pasaule ir piepildīta ar dievišķo būtību. Saskaņā ar kustības *Habad* doktrīnu cilvēkam ir jātiecas pārvarēt savu jūtu ierobežojumus, lai sajustu pasaules dievišķumu. Mitnagedu līderi — Viļņas Gaons, rabīns Haims no Voložinas, rabīns Pinhass no Polockas — pieņēma Dieva imanento klātbūtni pasaulē. Tomēr, atšķirībā no hasīdu skolotājiem, viņi neieteica saviem sekotājiem nodarboties ar pastāvīgu Dieva emanences vērošanu. Viņi bija noraižējušies par to, lai šāda vērošana netraucētu dzīvot saskaņā ar Halahu, ievērojot ikdienas rituālos baušļus. Vienlaikus viņi uzstāja, ka pastāv bezdibenis starp bezgalīgo Dievu un cilvēka ierobežotajām izziņas iespējām. Hasīdi, gluži pretēji, mudināja cilvēku pārvarēt barjeru starp viņa zināšanām un Dievu kā realitāti. Mitnagedus uztrauca hasīdu interese par ebreju mistiku, kabalū, kas varēja novest pie ķeceru, līdzīgu Šabetajam Cvi, pielūgšanas. Pats Viļņas Gaons bija izcils kabalists, bet tas bija elitārs izglītota rabīna kabalisms, turpretī hasīdi nodarbojās ar sarežģītu kabalistisko ideju popularizēšanu neizglītotu, tam nesagatavotu tautas masu vidū. Raksturīgi, ka ebreju misticisma apguve nebija iekļauta lietuviešu mitnagedu ješīvu programmās, to skaitā arī Voložinas ješīvā, kuru bija dibinājis Viļņas Gaona skolnieks rabīns Haims Voložiners (1749-1821).

Pēc Viļņas Gaona nāves 1797. gadā rabīns Haims no Voložinas (1749-1821) kļuva par atzītu mitnagedu līderi. Viņa lielākais nopelns bija ješīvas izveidošana Voložinā, kas kļuva par paraugu daudzām tā laika ješīvām un pat mūsdienu lietuviešu ješīvām. Tādēļ to sauca un joprojām sauc par "lietuviešu ješīvu māti". Šajā ješīvā viņš tiecās iedzīvināt mācīšanas un mācīšanās metodes, kuras pats bija pārņēmis no Gaona — vispirms jau pašreizējās Toras mācīšanās dienu un nakti. Pēc rabīna Haima vārdiem "pat vienam cilvēkam no Israēla tautas, kurš nesavtīgi darbojas ar mūsu svēto Toru, piemīt tāds spēks, kas ļauj atbalstīt visu pasauli un visa radītā esību."⁶⁰

Atšķirībā no Viļņas Gaona, viņš izvairījās no tiešas konfrontācijas ar hasīdiem, tiecoties uz savstarpējas sapratnes sasniegšanu, kas bija nepieciešama divām konservatīvo ebreju nometnēm

⁶⁰ Александр Кац и Цви Вассерман, сост. *Еврейские мудрецы со времён Мишны и до наших дней* (Иерусалим: Швут Ами, 2007), стр. 303.

jaunu draudu — Haskalas, reformisma, bet pēc tam arī asimilācijas — priekšā. Voložinas ješivā mācījās bērni no hasīdu ģimenēm, un rabīns Haims neprasīja no viņiem, lai viņi kļūtu neuzticīgi savām tradīcijām un ierašām.

Savā grāmatā *Nefeš a haim* rabīns Haims formulējis fundamentālus likumus, kuri nosaka "makropasaules" un "mikropasaules", Visuma un cilvēka savstarpējo saikni. Ievērojot Toras likumus, pildot Dieva gribu, cilvēks "stiprina Debesu spēku" un otrādi, veicot noziegumus, cilvēks "vājina Debesu spēku". Pēc rabīna Haima domām "Jeruzalemes templi pēc būtības sagrāva ne jau Nebukadnecars un Tits", bet paši ebreji - ar saviem grēkiem tie "apgānīja Augstāko Dievnamu" garīgajās pasaulēs — tikai tāpēc svešzemnieki guva iespēju sagraut "Zemāko Dievnamu", kurš bija celts no akmens blūķiem un baļķiem.⁶¹

Rabīna Haima dibināto Voložinas ješīvu beiguši daudzi Latvijas rabīni, to skaitā pēdējais Rīgas galvenais rabīns - no Jaunjelgavas nākušais Menahems Mendelis Zaks (1868-1941).

19. gadsimtā brīnišķīga parādība lietuviešu jūdaismā bija kustība *Musar*. Šīs reliģiski ētiskās kustības pamatlicējs bija rabīns Izraēls bar Zeēvs Volfs Lipkins (1810-1883), pazīstams ar Izraēla Salantera vārdu. Viņa tēvs, rabīns un reliģiskais tiesnesis (dajans) Zeēvs Volfs Lipkins 1830. - 1838. gadā bija rabīns Kuldīgā.

Reliģiski ētiskā kustība *Musar* bija savdabīga lietuviešu ortodoksālā jūdaisma atbilde Haskalā un reformismā paustajām emancipācijas un asimilācijas tendencēm. Apgaismotāji vēlējās panākt vienādas tiesības sociālajā un ekonomiskajā sfērā, iziet no noslēgtās tradicionālās sabiedrības plašajā neebreju pasaulē. Ar laicīgās izglītības palīdzību viņi vēlējās padarīt ebrejus līdztiesīgus sabiedrībā. Kustības *Musar* dibinātājs, paužot lietuviešu ortodoksālās pasaules centienus, vēlējās nevis atvērtību neebreju pasaulei, ne integrāciju tajā, bet gan ebreju pasaules skatījumā ieviest cilvēku savstarpējās attiecības regulējošu baušļu, morāles un ētikas normu mācīšanos. Tādējādi I. Salanters tiecās atjaunot, atdzīvināt un nostiprināt jūdaisma pozīcijas, kas bija pakļautas uzbrukumiem no ārienes (cara reformas attiecībā uz vienotu izglītību rabīnu skolās) un iekšienes (apgaismotāju un reformistu darbība)⁶². Viņš pilnībā ortodoksālā jūdaisma garā mācīja, ka galvenais nav gūt baudas šajā steigas pārņemtajā pasaulē, bet gan nopelnīt balvas mūžīgajā pasaulē par baušļu ievērošanu, it īpaši to baušļu, kas attiecas uz palīdzību saviem tuvākajiem. Askētisma veidošana, samierināšanās, dievbijība, bezkompromisu pašanalīze bija raksturīgi to ješīvu programmām, kuras dibināja I. Salanters un viņa sekotāji — rabīns Simha

⁶¹ Ibid., 304.

⁶² Aušra Pažeraite, *Litvakiškio ortodoksinio judaizmo formavimasis* (Vilnius:Versus Aureus), 114.

Zisels Zivs un rabīns Nātans Cvi Finkels. 1876. - 1886. gadā slavenā rabīna Simhas Zisela izveidotā *Musar* ješiva darbojās Grobiņā.

Tālāk autors sniedz ziņas par lietuviešu izcelsmes rabīniem un izvirza mērķi izprast, kā lietuviešu ortodoksālais jūdaisms izpaudās Latvijā. Kur izglītību guva šī virziena pārstāvji, kādi ir viņu biogrāfijas posmi, ar ko slaveni ir viņu darbi? Informācija par šiem rabīniem dota alfabētiskā secībā.

Konkrēta autora piederību lietuviešu tradīcijai var noteikt pēc viņa izcelsmes, izglītības, lietuviešu ješivās apgūtajām tradīcijām – halahiskajām un lūgšanu tradīcijām, Toras eksegēses metodēm, pēc biogrāfiskajiem datiem (piemēram, lietuviešu jūdu kopienu vadīšanas) un pēc darbu satura. Noteikt autora piederību pie hasīdu vai lietuviešu tradīcijas, vadoties tikai no darba satura, ir ārkartīgi grūti. Sastopami apgalvojumi, ka hasīdu autori vairāk raksta par kabalū, jūdaisma mistiskajiem aspektiem, taču ne vienmēr tas atbilst patiesībai. Protams, pastāv specifiski hasīdu darbu temati, kas viņu autorus uzreiz palīdz atšķirt no lietuviešu rabīniem, piemēram, hasīdu līdera (*rebes* vai *cadika*) īpašā loma, viņa ciešā saistība ar Dievu un ar saviem hasīdiem, viņa spēja atcelt (*bitul*) debesu spriedumus, taču, konkrēta autora literārajā mantojuma iztrūkstot šīm tēmām, lielu erudīciju pieprasa lietuviešu un hasīdu tradīcijas atpazīšana. Kā promocijas darbs pierāda - lietuviešu tradīcijas autori vislabprātāk pievēršas Talmūda komentāriem, rabīnu responsiem (*šaalot u-tšuvot*), jūdaisma likumu studēšanai.

1.2.2. Šraga Faivels Ābramsons, שרגא פייכל אברהמזאן

20. gadsimta 30. gados Rīgā tika publicēta šīs pilsētas iedzīvotāja rabīna Š. F. Ābramsona grāmata *Sefer mašal u-mlico* („Legendu un līdzību grāmata”) — no Talmūda un midrāšiem gūtu pasaku un leģendu, pārdomu un paskaidrojumu krājums. Grāmata nāca klajā izdevniecībā ”Mir” Rīgā, Antonijas ielā 12 un tika drukāta tipogrāfijā ”Star”, Rīgā, Kurmanova (tagad Birznieka-Upīša) ielā 15. Grāmata glabājas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Neatrisināts jautājums par rabīna Š. F. Ābramsona biogrāfiskajiem datiem. Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos pagaidām neizdevās atrast nekādas ziņas par viņa personu. Vienīgās ziņas par viņu pagaidām atrodamas iepriekšminētajā viņa grāmatas titullapā.

Lūk, pirmās trīs līdzības, kas dotas šīs grāmatas 1. un 2. lpp.:

1. līdzība

„Viens mājas saimnieks pirka pie zemniekiem lielu daudzumu salmu. Viens liels saišķis maksāja 1 sudraba dināru, un kā zīmi notikušam pirkumam saimnieks deva zemniekiem vara monētas, lai pēc tam saskaitītu visas šīs monētas un izmaksātu atalgojumu sudrabā. Viens zemnieks lielījās, ka viņš nav tik dumjš kā citi zemnieki, viņš noslēpis priekš sevis dažas vara monētas un tikai pusi no tām atdevis saimniekam. Un biedrs viņam teica: ”Vai tad tu neesi muļķis? Par katru vara monētu taču tu būtu dabūjis pilnvērtīgu sudraba dināru.”

Acīmredzot šajā līdzībā ar ”viltīgo zemnieku” domāts vientiesis, kurš dzenas pēc apšaubāmām šīs pasaules izpriecām un palaiž garām lielo Mūžības balvu.

2. līdzība

”Reiz meža un mājas dzīvniekiem uzbruka mēris, un tad viņi visi sapulcējās pie zvēru karaļa lauvas, lai meklētu, kurš viņu vidū ir grēkojis, un iznīcinātu grēciniekus, lai tad Visuvarenais viņus sadzirdētu un atbildētu viņiem, un beigtos epidēmija. Lauva izdeva rīkojumu, lai katrs zvērs atnāk pie viņa un viņa ministriem un izsūdz grēkus. Atnāca leoparda un pavēstīja, ka reiz viņš bijis izsalcis un meklējis ēdamo, ieraudzījis cilvēku, kurš nācis viņam pretī, saplosījis to un apēdis. Lauva un viņa ministri tad teica, ka leoparda te nav bijis vainīgs, jo bijis izsalcis un meklējis barību dvēselei, un izsalkumu apmierināt varējis vien ar cilvēka asinīm. Pēc tam atnāca vilks un izsūdzēja savus grēkus. Reiz viņš bijis izsalcis un meklējis, kā pabarot savu dvēseli. Ieraudzījis, ka uz lauka ganās govys, devies tai nopakaļ. Izsalkums pieaudzis, un viņš saplosījis māti un viņas dēlu, kas ganījuši govys. Lauva apspriedās ar saviem ministriem, un tie vilka darbībā neatrada neko nosodāmu. Arī citi dzīvnieki nāca uz grēksūdzi, un arī viņu rīcībā neatrada neko nosodāmu. Pašās beigās par savu grēku izstāstīt atnāca aitiņa. Lūk, kāds tas bija: bija bargs sals, saimnieks apžēlojās par viņu un ielaida mājā pasildīties. Aitiņa bija izsalkusi un apēda nedaudz siena, kuru atrada saimnieka apavos. Tikko zvēri dabūja dzirdēt aitiņas grēksūdzi, tie sašuta un iesaucās: grēciniece, tevis dēļ mēs visi ciešam! Tūlīt pat viņi metās virsū aitiņai un saplosīja viņu.”⁶³

Var pieņemt, ka ar aitiņu šajā līdzībā domāta Israēla tauta, bet zvēri — citas Zemes tautas.

⁶³ Shrago Faivel Abramzon, *Moshol umlico*, מִשְׁלֵי וּמְלִיצָה. (Riga: Mir, 1936), 1., 2.

3. līdzība

”Nabags devās uz tirgu, satika tur zobgali un sasveicinājās ar viņu. Zobgalis nabagam jautāja, kā viņam klājas. Nabags sūdzējās — neko neesmu ēdis ne vakar, ne šodien. Nav man vietas, kur nolikt galvu un nedaudz atpūsties. Zobgalis viņam teica : ” Nāc man līdzī, un es tev došu ēdienu, gultu, galdu un krēslu. ” Atveda viņš nabagu uz viesnīcu un pavēlēja iedot nabagam visu, ko tas vēlēšies ēst un dzert. Nodzīvoja tur nabags dažas dienas un atkal posās ceļā. Te apstādināja viņu viesnīcas saimnieks un pieprasīja samaksu par dzīvošanu. Nu arī kļuva zināms, ka zobgalis bija pasmējies par nabagu, kad stāstījis viņam par to, ka šī māja pieder viņam pašam un tajā var dzīvot, ēst un dzert bez maksas. Viesnīcas saimnieks kā samaksu par mājvietu paņēma nabaga svārkus un izdzina viņu ar negodu uz ielas. Nabags izgāja uz ielas un atkal satika zobgali. Zobgalis nabagam pajautāja, kā viņam klājas. Nabags izstāstīja par savām bēdām. Zobgalis viņam atbildēja — kāpēc tad tu aizgāji no viesnīcas? Nevajadzēja iet prom, bet palikt tur, dzert un ēst vēl dažas dienas.”

Šajā līdzībā ar nabagu domāts parasts, ciešanu pārņemts cilvēks, bet ar zobgali — ļaunā sākums, kas pavedina cilvēku grēkot. Tomēr sods par grēku ir neizbēgams.

Šādas līdzības ņemtas galvenokārt no Talmūda un ir raksturīgas lietuviešu virziena literatūrai, kas tiecas pēc moralizējošas skaidrošanas, ētikas pamācības. Taču rabīns Š. F. Ābramsons izvēlējās šo tradicionālo līdzību formu ne tik daudz, lai akcentētu vienas vai otras ebreju reliģiskās tradīcijas specifiku, bet gan pirmām kārtām, lai stiprinātu reliģisko dzīvi Pasaules kara traģisko seku iedragātajā Latvijas ebreju pasaulē. Līdz ar to šis darbs atbilst 20. gadsimta divdesmito trīsdesmito gadu Latvijas rabīniskās literatūras specifikai.

1.2.3. Volfs Altšullers , זאב וואלף אלטשולער ,

Volfs Altšullers (ap. 1850- 1806) bija pirmais rabīns Ludzā, rabīna amatā viņš bija apmēram no 1786. līdz 1806. gadam. Viņš dzimis Žemaitijā Lietuvā. Lūk, ko viņa mazdēls Moše Margoliss, kurš miris 20. gadsimta sākumā, stāsta par to, kā V. Altšullers kļuva par rabīnu Ludzā: ”Rabīns Volfs sākumā negribēja būt rabīns, bet deva priekšroku gādāt sev iztiku ar vienkāršu

nodarbošanos — kā mehāniķis - degvīna dedzinātājs. Viņš iestājās dienestā pie kāda krievu muižnieka, degvīna rūpnīcas īpašnieka Pleskavas tuvumā. Visu savu no dienesta brīvo laiku viņš veltīja zinātnei, dzīvojot lauku klusumā. Reiz pie muižnieka komercdarījumos atbrauca divi bagāti tirgotāji, kuri bija godājami Ludzas kopienas locekļi, – brāļi Jekusiēls un Mihaēls Levini. Muižnieks, zinot, ka šie dievbijīgie ebreji neēdīs pie viņa, piedāvāja viņiem paēst un pārnakšņot pie viņa degvīna dedzinātāja. Brāļi pavakariņoja pie rabīna Volfa un devās gulēt. Naktī viņi izdzirdēja saimnieka balsi, viņš lasīja kādu *Šulhan - Aruha* nodaļu ar tādu iedziļināšanos traktējamajā priekšmetā, kas pauda, ka lasītājam ir lielas rabīniskās literatūras zināšanas. No rīta piecēlušies, Levini pateica Volfam, ka Ludzas kopienas pārstāvju vārdā viņi meklē tai draudzes ganu un piedāvā viņam pieņemt šo amatu. Neparasti kautrīgais rabīns Volfs sāka atteikties, uzskatot sevi par necienīgu augstajam garīdznieka amatam, bet pēc uzstājīgiem lūgumiem viņš piekrita. Drīz atklājās, ka aiz degvīna dedzinātāja maskas slēpās liels zinātnieks. Volfs Altšullers 1794. gadā Šklovā iespieda uzreiz trīs savas grāmatas: *Šefat hajam* — komentāru par Lieldienu Agadu (2. un 3. izdevums nāca klajā kopā ar autora dēla papildinājumiem 1814. un 1819. gadā Kopisā un Breslavā); *Zeved Tov* ("Labā velte") — par Jeheskiēla dievnamu (2. izdevums — Varšava, 1814); *Hamiša halukei avnim* — komentārs 5 tīstokļiem (*megillot*), no kuriem izdotas tikai divas daļas — Salamana Augstajai Dziesmai (*Avnei kodeš*) un Rutes grāmatai (*Even paneah*). Vienas šīs grāmatas priekšvārdā autors piemin viņa 5 Mozus grāmatām sastādīto komentāru ar nosaukumu *Mahšof halavan*, bet iespiestā veidā šis darbs neparādījās.⁶⁴ Volfs Altšullers miris un apglabāts Ludzā 1806. gadā, bet viņa kapa piemineklis nav saglabājies.

Viņa znots Ābrahāms bija rabīns Telšos un Drisā.

Ebreju Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē glabājas rabīna Volfa Altšullera *Šefat hajam* ("Jūras sods"), komentārs Lieldienu Agadai, izdots Breslavā 1819. gadā. Pirms grāmatas iznāca Jelgavas rabīna Cvi Hirša Harifa priekšvārds - rekomendācija (*haskama*), kurā viņš raksta, ka rabīns Volfs atklāj slēptās zināšanas par aiziešanu no Ēģiptes, ar to pašu pasvītrotot autora kabalistikas zināšanas.

Autora priekšvārdā rabīns Volfs skaidro, ka viņa grāmata nosaukta *Šefat hajam* ("Jūras sods"), jo, aizejot no Ēģiptes, Israēls redzēja faraona ratu bojā eju jūrā kā vīziju no pašas Šehinas (dievišķās klātbūtnes), bet ne no Dieva sūtņa vai Viņa eņģeļa⁶⁵. Priekšvārdā viņš dēvē sevi "ravs Ļucinā Vidzemes guberņā".

⁶⁴ Бенцион Донхин, «Из прошлого еврейских общин в городе Люцине и уезде» // *Еврейская Старина* 3 (1912), 268.

⁶⁵ Wolf Altshuller, *Hagadah shel Pesah Safat Hayam* (Breslav: Leib Zultsbach, 1819), 1., 2.

1.2.4. Moše Ābrahāms Alufins, משה אהרן אלופין

Moše Ābrahāms Alufins no Brestas (ap. 1825-1897) bija rabīns Ilūkstē 1847. - 1855. gadā. Līdz tam laikam Ilūkstes ebreji, kā raksta Ovčinskis, lūdzās tikai pēc hasīdu *nusaha* (ieražas), bet kopš Mošes Ābrahāma laikiem sāka lūgties pēc mitnagedu paražas.⁶⁶ Vēlāk viņš kļuva par rabīnu Baltkrievijas pilsetas Lapičā un Holujā.

Viņš bija grāmatas *Emek Halaha* ("Likuma jēgas dziļumi") autors.⁶⁷ Šī grāmata izdota Varšavā R. Unterhendlera tipogrāfijā 1890. gadā. Tā ietver vienā krājumā rabīnu responsus un rakstu par apgraižīšanas bausli. Viņa responsi skar bausli par *cicītu*, par daudzu valdījumā esošo (*rišut a-rabim*) un *karmelītu*⁶⁸, par produktu atbilstību kašruta likumiem — likumiem par asiņu nelietošanu uzturā, lopu kaušanu, *tfillīna* kopšanu, par *hamec* (raudzētu ēdienu) esības pārbaudi *Pesah* svētkos, sabata likumiem utt.

Rabīns M. A. Alufins kopā ar dažiem citiem lietuviešu virziena rabīniem bija reliģiskās cionisma kustības *Hovevei-Cion* atbalstītājs.

1.2.5. Josefs Aškenazi , יונכשא לארשי פמוי

Josefs Aškenazi dzimis 1787. gadā. Kopš bērnības izcēlies ar ievērojamām spējām, pēc izglītošanās tēva mājās viņš aizbrauca mācīties Voložinas ješivā pie rabīna Haima no Voložinas, Viļņas Gaona skolnieka. Tur ar lielu uzcītību viņš mācījās divus gadus. Pēc tam sakarā ar smagajiem ģimenes apstākļiem un tēva slimību viņam nācās braukt mājās, bet viņš vienmēr ar milzīgu kaisli turpināja studēt Toru. 1830. - 1837. gadā viņš pildīja rabīna pienākumus un vadīja ješivu Jēkabpilī, kur viņa draugs bija gaons Šimeons Zarhi, rabīnu tiesas vadītājs. Viņš sarakstījās ar dižiem sava laika rabīniem (tajā skaitā hasīdiem): Menahemu Mendeli no Ļubavičiem, Leibu Zalkindu Batlanu, Icelu Širvinteru. Pēc tam viņš aizbrauca vadīt rabīnu tiesu Kauņas guberņas Novoaleksandrovkā (Zarasos). Miris 1867. gadā. Viņš uzrakstīja simtiem rabīnu responsu;

⁶⁶ Leib Ovtchinsky, op.cit., 69.

⁶⁷ Moshe Alufin, *Emek Halacha* (Warsaw: Yakov Unterhendler, 1891).

⁶⁸ *Karmelīts*- viens no nekustama īpašuma veidiem, nevienam nepiederoša neitrāla teritorija. Atšķiras no daudzu īpašumā esošas teritorijas (*rišut a-rabim*) un privātā valdījumā esošas teritorijas (*rišut a-jahid*). Viens no *karmelīta* veidiem ir teritorija kur nav nozīmīgas cilvēku kustības – piemēram jūra, upe, lauks.

daudzus no tiem izdevis viņa dēls Benciona Aškenazi, Vecās Daugavpils Forštates sinagogas rabīns.

Viņa grāmata *Ohel Josef* ("Josefa telts") izdota Viļņā 1864. gadā.⁶⁹ Tie ir komentāri spāņu rabīna Jona Gerondi (1200-1263), saukta par rabīnu *ha-Hasid*, grāmatai *Sefer ha-ira* ("Dievbijības grāmata"). *Sefer ha-ira* ir pedagoģisks, tikumības mācības darbs ētikā. Tajā runāts par baušļu ievērošanas lielo nozīmību un tiek paskaidrots, kāpēc tas ir tik svarīgi. Piemēram, runāts par to, ka vispirms ir jāvelk labais zābakš, bet pēc tam kreisais. Apavu aukla vispirms jāaizsien kreisās kājas zābakam, pēc tam labās kājas zābakam, jo tādējādi *tfillīns* tiek sasiets ar Dieva vārdiem. Un ir svarīgi apsegt galvu, izejot no mājas, jo virs galvas atrodas *Šehina* (dievišķā klātbūtne) un pret viņu ir jāpauž cieņa⁷⁰.

Ohel Josef ir trīs daļas: *Kanafei Jona* ("Jonas spārni"), *Nahpa bakef* un *Macref lekesef* ("Sudraba šķīstītava"). Tas ir morāles un ētikas (*musar*) jomas darbs. Šie sacerējumi, kas bieži sastāv no jautājumiem un atbildēm, smalki izskaidro, kā ievērot baušļus.

1.2.6. Jākovs Bendetmans, יעקב בר יהודה בנדעטמן

Jākovs Jehudas dēls Bendetmans (Jankele Boiskers) bija kabalista un gaona Šmuela Hasīda no Raseiņiem (Lietuvā) mazdēls. Viņa tēvs nomira, kad Jākovs vēl bija bērns, un viņš mācījās pie vectēva Šmuela, bet pēc tam pie sava tēvoča gaona Elijahu Klikolera.

Jaunībā viņš bija iecelts par kopienas skolotāju Neištatē Sigindā (Kudirkos Naumestis, Lietuvā), vēlāk Šauļos. 1832. gadā viņš kļuva par Bauskas rabīnu un kalpoja tur līdz pat savai nāvei 1861. gadā. Bauskas hronikās (*pinkasos*) saglabājies daudz viņa lēmumu tirdzniecības lietās un dažādās prāvās. 1874. gadā viņa mazdēls Jehuda Liknaickis no Jonišķiem publicēja J. Bendetmana darbu *Ziharon Jakov*. Šajā grāmatā minēts, ka viņš bijis arī *Zohar* komentāra *Taharat a-kodeš* („Svētā tīrība”) un gramatikas sacerējuma autors.

Jākovs Bendetmans izcēlās ar brīnišķīgām dvēseles īpašībām. Ovčinskis stāsta, kā aukstā ziemas naktī Jākovs nepamanīts atnāca uz nabadzīga, slima cilvēka māju un atnesa viņam malku.⁷¹

⁶⁹Yosef Askenazi, *Sefer Ohel Yosef* (Vilno: Dvorzets, 1864).

⁷⁰Yosef Ashkenazi, *Sefer Ohel Yosef* (Vilno: Dvorzhets, 1864), 1.

⁷¹Leib Ovtchinsky, op.cit., 75.

Par rabīnu Jankeli Boiskeru ir saglabājies šāds nostāsts. Reiz viņš kādā sestdienā Jaunžagares miesta sinagogā lūdzies. Lūgšanas laikā sinagogā ielauzusies sievietē un sākusi apvainot kahala vadoņus par to, ka viņi esot noķēruši un ieslēguši apcietinājumā viņas dēlu, lai nodotu armijā kāda bagātu vecāku, kuri iedevuši kukuli, dēla vietā. Sinagogā esošais kahala vadītājs pavēlēja saviem palīgiem izlikt sievieti ārā. To ieraugot, rabīns Boiskers piegāja pie *Āron-a-kodeša*, izņēma Toras tīstokli un teica: "Svētā Tora! No tevis mēs mācām par bausli "šiluah a-kan" — sūtīt putnu laukā no ligzdas pirms tam, kā paņemt viņa putnēnus. Dārgā Tora, man ir jau gandrīz 80 gadu, bet līdz šai dienai es nebiju redzējis tādas lietas. Tava tauta rupji izlikusi māti un paņēmusi bērnu. Lai šī kopiena samaksā par savām darbībām gan šajā, gan nākamajā pasaulē."

Viņa vārdi lika kopienā uzliesmot taisnīgām dusmām. Cilvēki izskrēja no sinagogas un triecienuzbrukumā ieņēma kahala ēku, izlauza durvis un atbrīvoja sagūstīto jaunekli.⁷²

Rabīna Jākova znoti bija Šmuels Cvi Hercs, *dajans* (tiesnesis) un *more* (Toras eksperts) Jaunžagarē, Dovs ben Abele no Žagares un slavenais rabīns Aleksandrs Moše Lapidots (miris Raseiņos 1906. gadā), *Avnei ziharon* autors.

Viņa darbs *Ziharon Jakov* („Jākova piemiņai”) ir jautājumu un atbilžu kopums par Halahu un Talmūdu⁷³ Tas ir saturiski ļoti dziļš un sarežģīts sacerējums, kur likumi par kidušu vīnam, svētību ēdienam, par *halicu* tiek skaidroti ar atsaucēm uz dažādiem Talmūda traktātiem, komentāriem un *pilpulu*. Viņš arī izskaidro saules, mēness un zvaigžņu kustības, dienu maiņas likumus. *Ziharon Jakov* nāca klajā Viļņā Hilela Dvoržeca tipogrāfijā 1874. gadā, ar to var iepazīties M. Mažvīda vārdā nosauktajā Lietuvas Nacionālajā bibliotēkā Viļņā.

1.2.7. Moše Jeheskiēls Blumbergs, משה יהוקאל בלומברג

Moše Jeheskiēls, Dova Bera dels Blumbergs dzimis Bauskā 1858. gadā.⁷⁴ 1889. gadā viņš izceļoja uz Osmaņu impēriju un kļuva par rabīnu Samārijā. Viņš bija grāmatas *Mi ha-jam* ("No jūras") autors⁷⁵. Diemžēl šis sacerējums nav ticis atrasts pat Jeruzalemē. Līdz ar to viņa

⁷² Larry Domnitch, *The cantonists: the Jewish children`s army of the tsar* (.New York: Devora publishing company, 2003), 56., 57.

⁷³ Yakov Bendetman, *Zikharon Yakov* (Vilno, Dvorzhets, 1874).

⁷⁴ Tā pēc L.Ovčinska ziņām, bet es atradu Latvijas valsts vēstures arhīvā M.Blumberga ģimenes saraksts kas liecina ka viņš dzimis 1856. gadā (LVVA, 630-2-77-430op).

⁷⁵ Leib Ovtchinsky, op.cit.

piederību pie lietuviešu rabīniem var pieņemt nevis analizējot darba saturu, bet atbilstoši viņa izcelsmei no Kurzemes ebreju ģimenes.

1.2.8. Moše Blūmenfelds, משה בלומענפעלד

Mošes Blūmenfelda tēvs, rabīns Šimons Blūmenfelds dzimis Jelgavā 1770. gadā un miris turpat 1826. gadā.⁷⁶ Viņš bija ne tikai izcils talmūdistis, bet arī brīnišķīgs mākslinieks kaligrāfs, kurš mācēja kopēt svētās grāmatas ar neparasti maziem burtiem. Savus šedevrus viņš izgatavojis Aleksandram I un viņa sievai, par ko dāvanā saņēmis zelta spalvu. Starp viņa klientiem bijis pavests Pijis VII (1800-1823), kurš viņam par miniatūru 5 Mozus grāmatu eksemplāru uzdāvinājis gredzenu ar tik lielu briljantu, ka pirksts ietu tam cauri. Šimons Blūmenfelds pēc sevis rokrakstā atstājis komentāru 5 Mozus grāmatām ar nosaukumu *Pne Moše*. Šo komentāru publicējis Ungārijā dzīvojošais autora dēls, Mošes brālis Josefs Blūmenfelds⁷⁷.

Moše bar Šimons Blūmenfelds, skolotājs Jelgavas ebreju kopienā, bija divu grāmatu autors: *Meged Ješarim* ("Sirdsšķīsto saldme") un *Pnai Šimeon* ("Šimona seja"). Grāmata *Meged Ješarim*, izdota Hannoverē 1851. gadā, glabājas Jeruzalemes Nacionālajā un universitātes bibliotēkā. Pirmā grāmatas daļa skaidro dziesmas, kuras dzied *Pesah* svētkos, — *Had gadia* ("Izaudzis kazlēns") un *Ehad mi jodea* ("Viens, kurš zina") - un izskaidro 13 Rambama ticības principus. Otrā daļa stāsta par 10 Ēģiptes nāvessodiem. Autors plaši izmanto teiksmas, hematrijas, kabalistikas zināšanas. Viņa grāmata ir ne tikai par Halahu, bet vairāk ar tikumības mācīšanas raksturu, grāmata par *musar*. Priekšvārdā autors raksta, cik nozīmīgi ir valdīt pār savām kaislēm, novērsties no elkdievības, ievērot baušļus, jo šādā veidā var nopelnīt savu tiesu šajā un nākamajā pasaulē.

Lūk, kā rabīns Moše skaidro pazīstamās *Pesah* svētku dziesmas frāzi "vienpadsmit es zinu": "Šeit", raksta rabīns Moše Blūmenfelds, "nav domāti tikai 11 zvaigznāji, bet arī tas, kādā mērā cilvēkam tiks atlīdzināts. Ir zināms, ka taisns cilvēks nokļūst paradīzē, bet ļaundaris ellē. Elle saka: "dod" ļaundarus, bet paradīze — "dod" taisnos! Bet skaitliskā vārda "dod" (*hei-vav*) nozīme (hematrija) ir vienāda ar 11. Un, tā kā nav taisna cilvēka, kurš nebūtu grēkojis, tad

⁷⁶ 2011.gadā septembrī es satikos ar muziķi un mūzikas skolotāju Gustavu Friedlanderu no Čikāgas (ASV), kurš ir Š.Blūmenfelda pēctecis. Viņš teica, ka pēc viņa ziņām Šimons Blūmenfelds izdarīja pašnāvību.

⁷⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 66.

mazākā nogrēkošanās var novest ellē un tādēļ arī taisnajam cilvēkam ir uzmanīgi jāizskata savi darbi un jānožēlo savi grēki”.⁷⁸

Skaitlis 11 norāda arī uz Josefa sapni, kad viņš saviem brāļiem teica, ka 11 zvaigznes viņam paklanīsies, un brāļi pārdeva viņu verdzībā. Un viņš nebija kopā ar savu tēvu Jākovu 22 gadus. Kabalas gudrie skaidro, ka 12 figūrām atbilst 12 zvaigznāji un tās ir iegravētas Visuaugstākā tronī. Josefu pārdeva, un viņa brāļi un tēvs neredzēja viņu 22 gadus. Pietrūka viena zvaigznāja augstākajā pasaulē, un tas atspoguļojās zemākajā pasaulē, un aizgāja Šehina no Jākova. Tādēļ uz zemes vājinājās pakļaušanās Dievam, tas izraisīja gan ēģiptiešu verdzību, gan mūsdienu izstumšanu. Tad, kad viss Israēls nožēlos grēkus (*tšuvu*) un atgriezīsies pie Dieva, tad papildināsies zvaigznājs uz Dieva altārgalda un uz Cionu atnāks Mašiahs un izglābšana.

Kā zināms no Jelgavas ebreju kopienas vēstures, tā attīstījās lietuviešu (mitnagedu) tradīcijas ietvaros. Līdz ar to ar lielu varbūtības pakāpi varam secināt, ka arī rabīns Moše Blūmenfelds bija šīs tradīcijas piekritējs.

1.2.9. Āharons Zeligs Ciuni, גילעז װרעה ציוני

Rabīns Āharons Zeligs Ciuni bija Naftalija Ciuni, Ludzas rabīna dēls. Naftalij Ciuni kalpoja Ludzā 1808. - 1856. gadā, bijis slavens kā ārkārtīgi ticīgs un taisns cilvēks. Pēc viņa nāves 1856. gadā par Ludzas rabīnu kļuva viņa dēls Āharons Zeligs, kurš šajā amatā bija līdz 1876. gadam. Pirms tam viņš bija rabīns Varakļānos.

Savā rakstā par Ludzas ebreju kopienas pagātni rabīns Bencions Donhins rakstīja, ka Ā. Z. Ciuni "bija tautas mīlēts, jo mantojis tēva tikumiskās vērtības; viņu nemīlēja tikai dažī kahāla barveži, kurus viņš atmaskoja par patvaļu un vardarbību rekrūšu vervēšanā, un rabīnam nācās daudz ciest no šiem kulakiem. Rabīna Ārona Zeliga audzēknis stāstīja man, kā reiz pie šī rabīna ieradās kahāla vecākie ar mērķi attaisnot sevi savās darbībās viņa priekšā. Viņi centās pierādīt, ka veic Dievam tīkamu darbu, nododot zaldātos jaunus cilvēkus, kuri neievēro sestdienu un ēd kašrutam neatbilstošus ēdienus, "kārtīgo" dēlu no bagātajām ģimenēm vietā. Bet rabīns viņiem nikni atbildēja: nē, nē, tas nav Dievam tīkams darbs, bet noziedzīga lieta, jo mūsu gudrie sen jau nolēmuši: "Neupurē vienu dvēseli citas labā!" (Sanhedrins, 72)⁷⁹

⁷⁸ Moshe Blumenfeld, *Sefer Meged Meyesharim* (Telgenerschen:1851), 11.

⁷⁹ Бенцион Донхин, «Из прошлого еврейских общин в городе Люцине и уезде,» *Еврейская Старина* (1912): 270.

1874. - 1875. gadā Viļņā Maca tipogrāfijā publicēts Āharona Zeliga Ciuni rabīnu responsu krājums *Sefer Ciuni* divos sējumos. Šī darba eksemplārs glabājas Lietuvas Nacionālajā bibliotēkā Viļņā un Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē. Šie rabīnu responsi veltīti jautājumiem, kuri rodas sadzīvē. Piemēram, tiek aplūkots šāds jautājums: "Man pajautāja, kā rīkoties tādā situācijā, kad cilvēks nosūtījis šķiršanās vēstuli (*get*) savai sievai ar sūtņa palīdzību. Bet ceļā sūtnis pārdomājis un atcēlis savu sūtņa darbību pēc likuma. Bet pēc tam atkal pārdomājis un tomēr aiznesis getu līdz šai sievietei. Jautājums: tad šis sūtījums tika atcelts vai nē, ir spēkā šis gets vai nē?"⁸⁰

Šī grāmata var tikt aplūkota arī kā vērtīgs avots ziņām par ebreju kopienu Latgalē 19. gadsimta vidū. Kā piemēru aplūkosim viena jautājuma tulkojumu: "Viens cilvēks vārdā Meirs no Režicas kopienas brauca uz Šveici, lai izpildītu bausli par gūstekņu izpirkšanu, un izpirka vienu gūstekni. Viņi brauca mājās, un bija liels sals. Ar viņiem kopā brauca ravs Boruhs, kuram bija aizlienēts tulups. Meirs ravam Boruham palūdza tulupu, lai ievīstītu gūstekni, un apsolīja tulupu atstāt Varakļānos. Varakļānos rabīns Todress atļāva viņam paturēt šo tulupu līdz Režicai un atpakaļ uz Varakļāniem nogādāt ar kučieri. Šī lieta nonāca izskatīšanai pie Režicas rabīna Eliazāra un pie manis."⁸¹

Daži vēstījumi rabīnu responsos attiecas uz rekrūšu klaušām, piemēram, par vienu "gūstekni" (rekrūšu kandidātu, kurš līdz pieņemšanai rekrūšos sēdēja apsargāts), kas saderināja meiteni, pasniedzot viņai ķīlā tabakas paciņu ar mērķi šādā veidā izraisīt laulības šķiršanu pie rabīna un izrauties no ieslodzījuma.⁸²

Sefer Ciuni publicēti arī daudzu Latgales rabīnu responsi, galvenokārt Rēzeknes rabīna Azriēla, Izraēla bar Dāvida no Viļņas (2. daļa, Nr. 51), Rēzeknes Ichāka (2. daļa, Nr. 56), Nisena Jākova no Preiļiem (2. daļa, Nr. 45), Arjes Leiba no Daugavpils (2. daļa, Nr. 60-60), Ābrama Dova Gabaja no Rēzeknes un Varakļāniem (2. daļa, Nr. 30, Nr. 23), Jehudas Leiba Zagorjes — melameda Daugavpilī (2. daļa, Nr. 26), rabīna Josefa no Krāslavas (2. daļa, Nr. 24) un citu rabīnu responsi.

⁸⁰ Aharon Zelig Tsiuni, *Sefer Tsiuni* (Vilno:L.Matz, 1874), part 1:1.

⁸¹ Aharon Zelig Tsiuni, *Ibid.*, 2:1.

⁸² *Ibid.*, 2:21.

1.2.10. Ichāks Ciuni, יחיאל קהני

Ichāks Ciuni bija rabīns Krāslavā un Rēzeknē no 1861. gada līdz 1900. gadam. Viņš bija rabīna Naftalija Ciuni, kurš 50 gadus vadīja rabīnu tiesu Ludzā, dēls un mazdēls Dāvidam Ciuni no Ludzas, kurš atstājis rokrakstus par *Torat kohanim* un Ārona upuri, kā arī sacerējumus par kabalū un Toru. Viņš miris Rēzeknē 1900. gadā 75 gadu vecumā.⁸³ Viņa otrā sieva bija Hava, slavenā kabalista un Krāslavas rabīna Joseles Kreslavera (Josefa Ravinsona) meita. Viens no viņa dēliem bija Bencions Ciuni (1885-1944), rabīns Kazaņā no 1910. gadiem. Rabīna Benciona Ciuni dēls un rabīna Ichāka Ciuni mazdēls bija Ichāks Josefs Zilbers (1917-2004) — Israēla krievvalodīgo ebreju kopienas garīgais līderis, taisns cilvēks un reliģiskās izglītības organizētājs krievvalodīgo ebreju vidū visā pasaulē.⁸⁴

1897. gadā Viļņā A. G. Kacenenboga tipogrāfijā publicēts rabīna Ichāka Ciuni sacerējums *Olas Ichāk* ("Ichāka velte").⁸⁵ Darbs ir rabīnu respoņu krājums. Tajos iztirzāti ikdienas dzīves jautājumi, piemēram, šķiršanās vēstules sūtījums.

Gan I. Ciuni literārais mantojums, gan viņu radu saime liecina par piederību litvaku-mitnagedu tradīcijai.

1.2.11. Jākovs Dinesons, יעקב דעניזאן

Jākovs Dinesons nācis no Jaunžagares (Žagarē), bet kopš 1879. gada dzīvojis un strādājis Liepājā par rabīna palīgu.⁸⁶ 1896. gadā L. Maca tipogrāfijā Viļņā publicēts viņa sacerējums *Šeerit Jaakov* ("Jākova atliekas"), jautājumu un atbilžu krājums padziļinātai Halahas izpratnei un komentāri Talmūdā.

Piemēram, lūk, pirmais jautājums no grāmatas *Šeerit Jaakov*: "Hamecs [rauga izstrādājumi, no kuriem ir jāiztīra māja uz *Pesah* svētkiem], par kura esību nebija zināms, — vai vajag uztraukties, ka to neiznīcināja, vai nevajag?"⁸⁷

⁸³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 97.

⁸⁴ Ицхак Зильбер, «...Чтобы ты остался евреем» (Иерусалим: Швут Ами, 2008), 21. - 25.

⁸⁵ Itshak Ciuni, *Shaalot u-Tshuvot Olat Itshak* (Vilno: Katzenelbogen, 1897).

⁸⁶ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 96. fonds, 6. apraksts, lieta nr. 1201, 28. - 29. lpp.

⁸⁷ Yakov Denizon, *Sheeris Yakov* (Vilno, Matz, 1896), 1.

1.2.12. Mordehajs Eliasbergs, מרדכי עליאמבערג

Bauskas rabīns Mordehajs Eliasbergs (1817-1889) pazīstams kā viens no pirmajiem un pašiem ievērojamākajiem kustības *Hovevei Cion* (religiskā cionisma) darbiniekiem. Viņš dzimis Ceikišķu miestā Kauņas guberņā. Sešu gadu vecumā sācis mācīties pie Šatu, Eiragoles, Slobodkas un Kališas rabīna Elijahu Ragolera (1794-1849). Elijahu Ragolers bija Voložinas Haima audzēknis, pēdējais, savukārt, bija Viļņas Gaona audzēknis, Voložinas ješivas vadītājs un pazīstams hasīdisma pretinieks. Elijahu Ragolers bija ievērojams rabīns un kabalists, viņš piederēja Apgaismības virzienam ortodoksālajā jūdaismā. Rabīns Elijahu bija M. Eliasberga tēva draugs un radnieks no mātes puses.

13 gadu vecumā Mordehajs Eliasbergs iestājās Voložinas ješivā, kur par viņa hevrutu (partneri Talmūda studijās) kļuva rabīns Jehuda Berlins (Necivs), vēlākais Voložinas ješivas vadītājs.

Viņa pirmais skolotājs rabīns Elijahu Ragolers satiekoties pārmeta viņam, ka netiek pietiekami daudz laika veltīts Toras studijām, un pareģoja, ka tāpēc par sodu viņš īsā laikā zaudēs visu savu mantu. Tā arī notika — un kopš tā laika rabīns Eliasbergs visu savu laiku un spēkus veltīja vienīgi Toras studijām.⁸⁸

1853. gadā Mordehajs Eliasbergs kļuva par rabīnu Žiežmarē Lietuvā, bet pēc tam bija rabīns Bauskā no 1862. gada līdz 1889. gadam.

No agras jaunības viņš bija aktīvs ebreju sabiedriskajā dzīvē. Kad rabīns Makss Lilientāls no Rietumeiropas 1839. gadā ieradās Krievijas impērijā ar krievvalodīgo ebreju "izglītošanas" mērķi, Eliasbergs paskaidroja viņam, ka Krievijas ebreju diskriminējošā stāvokļa atcelšana Krievijas likumdošanā ir Apgaismības priekšnoteikums. Rabīnu Eliasberga un M. Lilientāla tikšanās notika Rīgā, kur Lilientāls dibināja vienu no pirmajām ebreju vispārizglītojošajām skolām Krievijas impērijā, bet ravs Mordehajs Eliasbergs nodarbojās ar tirdzniecību.

M. Eliasbergs iestājās par Krievijas ebreju ekonomiskās situācijas uzlabošanu, atbalstīja Haskalas kustību ar noteikumu, ka tā nevājinās ortodoksālā jūdaisma pozīcijas. M. Eliasbergs veicināja profesionālo skolu un komercskolu izveidošanu.

Ravs Mordehajs kopā ar virkni citu lietuviešu rabīnu — Leibu Šapiro no Kauņas, Jošua-Gešeli no Janovas, Ābramu Samuilu no Raseiņiem - uzstājās pret tolaik dzimstošo kustību

⁸⁸ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 354.

Musar. Viņš baidījās, ka šis reliģiski tikumiskais strāvojums nevērīgi attieksies pret Talmūda apguvi un ar laiku deģenerēsies sektā.⁸⁹

Eliasbergs enerģiski atbalstīja pirmo noņemšanas Erec Israēlā (Israēla zemē) biedrību, kas dibināta 1862. gadā, pret ultraortodoksālo aprindu uzbrukumiem, kuras baidījās, ka mesijas atnākšana tiks atlikta, ja laicīgie ebreji lielā skaitā apdzīvos un apstrādās Svēto zemi. Savu talmūdisko pētījumu rezultātā rabīns Eliasbergs nonāca pie slēdziena, ka jau ir pienācis vēsturisks moments, kad Israēla tautai ir nepieciešams virzīt savus pūliņus uz Svētās zemes apdzīvošanu un apgūšanu.

1879. gadā rabīns Eliasbergs publicēja rakstus, kuri atbalstīja ebreju lauksaimnieciskās apmetnes Krievijā un Israēla zemē. Pēc grautiņiem Dienvidkrievijā 1881. gadā Eliasbergs bija viens no pirmajiem, kas enerģiski atbalstīja *Hovevei Cion*. Viņš tiecās sasniegt harmoniju starp reliģiozajiem un "brīvdomātājiem" kustības iekšienē. 1887. gadā *Hovevei Cion* konferencē Druskininkos viņš tika izraudzīts par vienu no kustības līderiem. Strīda laikā par šmites gada (septītā gada, kad ir aizliegta lauksaimnieciskā darbība Erec Israēlā) ievērošanu 1889. gadā ravs Eliasbergs oponentiem ultraortodoksāliem un atļāva iedzīvotājiem apstrādāt savu zemi.⁹⁰ Viņš uzskatīja, ka ir nepieciešams Svētajā zemē dzīvojošajiem ebrejiem dot tiesības pārdot savus zemes īpašumus uz sestdienas gadu neebrejiem, lai ar to pašu atrisinātu šmites problēmu un atvērtu ceļu plašai Israēla zemes lauksaimnieciskajai apguvei.

Ravs Eliasbergs bija vairāk nekā 20 darbu autors, no kuriem tikai viens ar nosaukumu *Trumat jad* ("Rokas spēja") publicēts viņa dzīves laikā - 1874. gadā.⁹¹ Tas ir viņa resonsu krājums, dziļš un interesants talmūdisks sacerējums. Jau pirmajā lappusē viņš skar jautājumu par to, "kāpēc taisnajam slikti, bet ļaundarim labi," un dod atbildi, ka, iespējams, ļaundaris šajā dzīvē saņem atlīdzību ar labu par to nelielo labumu, ko viņš veicis.

Cits darbs - *Švil ha-zahav* ("Zelta stiga" jeb „Zelta vidusceļš”) veltīts Erec Israēla apdzīvošanai, gaidāmajai ebreju tautas atdzimšanai savā zemē un ar to saistītajiem baušļiem.⁹² Šajā esejā viņš atstājis šādu aicinājumu uz toleranci: "Un īpaša lieta un dižs princips ir tajā, ka visiem dievbijīgajiem Toras ļaudīm ir jāmīl cilvēce, ieskaitot brīvdomātājus viņu darbībās... Bet maskiliem es teikšu: mīliet Dievu un Viņa Toru un dariet labus darbus, lai rakstura tīrība ir jūsu

⁸⁹ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 11, стб. 417.

⁹⁰ Getzel Kressel, "Mordecai Eliasberg" in *Encyclopaedia Judaica*. (Jerusalem: Keter Publishing House, 1996), 6: 616.

⁹¹ Mordehay Eliasberg, *Trumat Yad* (Vilno: Dvorzhets, 1874).

⁹² Mordehay Eliasberg, *Shvil Ha-zohov*, (Warsaw: Shuldberg, 1897).

vadošais princips. *Maskilim* piedāvā šauru taku, bet ticības piekritēji (zeloti) — ugunīgi, taču mums ir jāiet pa vidu, un Dievs izlies savu garu pār mums.”⁹³

Švil *ha-zahav* pēc M. Eliasberga nāves 1897. gadā publicējis viņa dēls rabīns Jonatans, redzams reliģiskā cionisma darbinieks, vēlāk T. Hercla politiskā cionisma atbalstītājs.

Grāmatā *Švil ha-zahav* iekļauts arī īss autora dzīves apraksts.

Rava Eliasberga idejas atstāja lielu iespaidu uz nākamo Bauskas rabīnu — Ābrahāmu Ichāku Kuku, kurš kļuva par reliģiskā cionisma kustības līderi un galveno Israēla zemes rabīnu. Taču lai arī kontaktējot ar Haskalas kustības pārstāvjiem viņi palika uzticīgi dzimtajai lietuviešu tradīcijai.

1.2.13. Haims Epšteins, חיים פישל עפשטיין

Haims Fišels Epšteins bija rabīns Seinā, bet Pirmā pasaules kara laikā Tartu, no 1921.gada pildīja rabīna pienākumus Liepājā, bet 1923. gadā aizbrauca uz Ameriku.

Viņa grāmata *Midraš ha-haim* (“Dzīvais Midrāšs”) izdota Ņujorkā 1923. gadā. Grāmatā ir 14 runas par cilvēku un tautu, kas balstītas *midrāšu* saturā.

Sākumā tiek dots īss *midrāša* saturs: Dievs vēlējās radīt sev mājokli šajā pasaulē, radīja cilvēku, apveltīja to ar zināšanām, bet pavēlēja neēst no laba un ļauna atzīšanas koka. Ādams nepaklausīja Dievu, un tāpēc Dievišķā klātbūtne (Šehina) attālinājās no cilvēka uz pirmo debesu velvi (*ha-rakia*). Un, jo vairāk cilvēki grēkoja (Kains nogalināja Ābelu, dzimtas grēku plūdi, Babilonijas torņa grēks paudzē un t.t.), jo vairāk Šehina attālinājās no cilvēces. Tad Dievs sūtīja Ābramu, Ichāku, Jākovu, Levi dzimtu, un Šehina no jauna pietuvojās zemei, bet, kad atnāca Moše, tā nolaidās uz zemi.⁹⁴

Savā grāmatā, pamatojoties uz Talmūdu, *Midraš raba* un vēlākajiem komentētājiem, rabīns Epšteins sīki iztīrīja midrāša saturu, katru tā punktu. Pirmā nodaļa ”Zināšanu koks” stāsta par Ādama grēku. Otrā nodaļa skaidro Kaina grēku — šeit autors skar jautājumu par grēku nožēlošanas svarīgumu un par nožēlošanas saistību ar sabatu. Trešā nodaļa ir par plūdu paudzi utt.

⁹³ Мордехай Элиасберг. *Швиль Ха-захав* (Варшава:Шулдберг, 1897), 76, 77; citets pēc : Yehuda Mirsky, op.cit., 169.

⁹⁴ Chaim Fishel Epstein, *Midrash Ha-Hayim* (New York: 1923), 5., 6.

1.2.14. Menahems Erlihs, מנחם מענדל ערליך

Menahems Mendelis Erlihs dzimis 1880. gadā Bjalopodlaskas apriņķī Polijā. 1896. - 1906. gadā viņš studēja Talmūdu Kauņas guberņas Janovā, 1906. - 1907. gadā Bjalopodlaskā, tad Varšavā 1907. - 1908. gadā. 1909. - 1912. gadā viņš mācījās un beidza ješivu Minskas guberņas Novogrudkā. Rabīna M. Veiceļa iecelts par Slonimas (Grodņas guberņā) rabīnu. Bijis rabīns Bisticē un Kimelišķos Polijā. Saldus rabīns no 1929. gada.⁹⁵ Domājams, ka viņš gājis bojā 1941. gadā.

Viņa grāmata *Dibrej Menahem* izdota Rīgā 1935. gadā. Tā ir detalizēts komentārs 5 Mozus grāmatām. Kā savas grāmatas ievadā piemin autors, viņa mērķis ir ne tikai dot Toras vārdu skaidrojumu, bet arī saskatīt caur tiem pasaules un ebreju tautas pagātņi, tagadni un nākotni.

Pirmajā nodaļā komentēta grāmata *Breišit*. "Sākumā Dievs radīja debesis un zemi." Raši, raksta rabīns Erlihs, par to min rabīna Ichāka vārdus no Talmūda: "Ne ar šiem vārdiem bija jāsāk Tora, bet ar pirmo doto bausli "šis mēnesis lai ir pirmais priekš jums" (baušļi par jauna mēneša apgaismojumu), jo Tora ir domāta baušļiem." Raši atbild, ka tad, kad citas tautas ko sliktu teiks par mūsu tēviem, kas iekarojuši Kanaānu, atbildēsim tām: "Visa zeme pieder Svētajam, svētīts Viņš; Viņš radīja to un atdeva tam, kas dārgs viņa acīs. Pēc savas gribas atdeva tām (Kanaānas tautām) un pēc savas gribas atdeva mums."

Tomēr, raksta rabīns Erlihs, Raši neatbild uz rabīna Ichāka jautājumu: "Kāpēc Tora nesākas ar pirmo bausli "šis mēness priekš jums"?" Par pasaules radīšanu taču varēja uzrakstīt atsevišķā grāmatā, tādā kā "Tiesnešu grāmata" vai "Jehošuas grāmata".⁹⁶

Varbūt uz šo jautājumu atbildi var rast diskusijā starp Šamaja skolu un Hilela skolu. Pirmā teica: "Sākumā tika radītas debesis, bet pēc tam zeme", bet Hilela skola teica: "Sākumā zeme, bet pēc tam debesis." Ja Rašbījs (Šimons bar Johajs) apgalvo, ka debesis un zeme tikušas radītas vienlaicīgi, tādēļ, kā rakstīja viņa dēls Eliazārs bar Šimons, reizēm dodot priekšroku debesīm, bet reizēm zemei. Lai saprastu šos, pirmajā acu uzmetienā pretrunīgos uzskatus, ir jāsaprot, ko katrs no viņiem ar zemi un debesīm sapratis, ir jāiedziļinās jēdzienā "bauslis".

Mums ir 613 *mitzvotu* (baušļu), un katram Israēla cilvēkam tie ir jāievēro. Rabīns Erlihs uzdod jautājumus: "Kāpēc Dievam nepieciešams, lai katrs ebrejs ievērotu visus baušļus? Kur ebrejs ņems spēku izpildīt visus 613 baušļus?" Viņš raksta par to, cik tāls ir mūsdienu cilvēks no

⁹⁵ Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 227.

⁹⁶ Menachem Ehrlich, *Sefer Dibrej Menachem: leavar ve leatid* (Rīga: Biliche Bicher, 1934), 7. - 10.

”cilvēka” Toras izpratnē, radīta pēc Dieva izskata un līdzības. Raši rakstīja: ”*pēc izskata*” nozīmē pēc Dieva atspulga, bet *pēc līdzības* nozīmē - ar sapratni un zināšanām apveltīts. „Un no Toras mēs redzam,” — tālāk raksta rabīns Erlihs — „ka par cilvēku tiek saukts tas, kura darbības ir ierobežotas, būtībā iztēstas un Dievam piesaistītas. Cilvēku savstarpējās attiecībās parādās, vai šis cilvēks veidots ”pēc Dieva vaiga un līdzības”. Un, ja mēs palūkosimies uz mūsdienu jaunatni,” raksta Erlihs par 20. gadsimta 30. gadu paaudzi, „mēs ieraudzīsim, cik tālu tā aiziet no ”cilvēkiem” Toras izpratnē. Šo jaunatni atšķir izlaidība attiecībā uz Toras baušļiem, tā vairs nav saistīta ar skolas māju, kā viņas tēvi un vectēvi. Un, protams, nelūdžas 3 reizes dienā. Apgaismība priekš viņiem ir ēdiens un dzēriens, izklaides un ciešanas ir viņu dzīves mērķis. Sava auguma izlaidību viņi nes uz šādu ideālu altāra: viņu acis bez kauna var skatīties katrā vietā bez bailēm, viņu lūpām pieņemams viss un tās var runāt visu bez bailēm, viņu sirdis tiecas pēc katras kaisles, viņu kājas var iet jebkuru ceļu. Tā viņi grēko un pamudina grēkot citus. Un Toras ebrejs skatās uz jaunatni ar sāpēs sažņaugtu sirdi, bet viņam nav līdzekļu, lai atsauktu atpakaļ noklīdušos. Viņš iespiežas kaktā un saprot, ka labāk nošķirties un klusēt. Viņam nav spēka, lai izietu Dieva karā pret grēkotājiem.

Kā mūsu sirds var klusēt tajā laikā, kad tiek grauti ebrejiskuma pamati? Vai tad jaunatne, kura klimst pa maldu ceļiem, nākotni neuzcels pēc savas līdzības un vai tad ebreji neatbild viens par otru? ”

Bet tad rabīns Erlihs piedāvā atgriezties pie Šamaja, Hilela un Rašbija strīda — viņi nenoņemas ar to, kas tika radīts sākumā — debesis vai zeme, bet gan ar jautājumu - ar ko cilvēkam ir jānodarbojas vispirms — ar garīgo vai materiālo? Vai garīgi pilnveidot tikai sevi, vai arī tāpat pilnveidot apkārtējos? Vai mums ir jāseko tikai savai dzīvei un nav jāseko tam, ka ebrejiskuma vilciens traucas uz bezdibeni, vai arī pavērst acis no debesīm uz zemi un apstādināt pret Toru grēkojošos? Šamaja un Hilela laikos Israēls gāja pa Toras ceļiem, vien necīgs mazākums iestājās pret Toru. Visi tautas vadītāji baidījās no Visuvarenā, un viņiem nebija kā mūsdienās jābaidās, ka bezdievji ietekmēs jaunatni. Tomēr gan Šamajs, gan Hilels, gan Rašbijs skatījās uz priekšu un redzēja laiku, kad Israēlā būs daudz saindētu dvēseļu un līdz ar tām atnāks garīgā epidēmija. Pat Israēla vadītāji būs inficējušies ar šo garīgo epidēmiju un tā audzinās jauno paaudzi. Tādā laikā vajag strādāt ar ”zemi” — tas ir, ar jaunatni un citiem noklīdušajiem tautiešiem, bet vienlaikus ir jāstrādā ar ”debesīm”, tas ir, ar sevis garīgo pilnveidošanu.

1.2.15. Moše Geršuni, משה גרשוני

Moše Geršuni, Heršona Mendelja dēls, bija rabīnu tiesas vadītājs Krustpilī, bet pirms tam, 19. gadsimta sākumā, Šauļos. Acīmredzot viņš bija radnieks rabīnam Šmuelam Geršuni, kurš vadīja rabīnu tiesu Jēkabpilī, bet pēc tam 20 gadus bija kopienas rabīns Daugavpilī. Miris 1888. gadā.⁹⁷

1866. gadā S. I. Fina un A. G. Rozenkranca tipogrāfijā Viļņā izdots Mošes Geršuni darbs *Sefer Mahševet Moše*, kurā paustas autora pārdomas par Rambama sacerējumu *Sefer Hamicvot* („Baušļu grāmata”)⁹⁸. Kā redzams no autora ievada, grāmata tikusi sarakstīta no 1822. līdz 1835. gadam.

1.2.16. Eliazārs Jankels Grodskis, עליעזר יעקב גראדסקי

Dzimis Preiļos 1875. gadā. No 1901. gada mācījies Kauņas ješivā, kuru beidzis 1908. gadā. Kopš 1911. gada rabīns Preiļos, no 1918.gada Varakļānos⁹⁹. No 1934. gada mācījis Dieva likumus Varakļānu ģimnāzijā un sākumskolā.

1941. gada jūlija beigās E. Grodskis bija ieslodzīts kopā ar Varakļānu ebrejiem sinagogā, no kurienes viņus bija paredzēts vest uz nošaušanas vietu. Daugavpils Ebreju muzeja direktors Josifs Ročko no Varakļānu iedzīvotājiem 21. gadsimta pašā sākumā ieguva ziņas, kā rabīns mierinājis nāvei nolemtos.

Viņš bijis autors grāmatai ”*Tora ve Dāt*”, kas izdota Rīgā 1937. gadā. Grāmatā ir apkopotas viņa runas par Toras nedēļas nodaļām, atklājumi halahiskos jautājumos, midraša pētījumu rezultāti, paskaidrojumi par ebreju gudro pasaules uzskatiem, kas raksturo lietuviešu rabīnu tradicionālo interešu loku.¹⁰⁰

⁹⁷ Levy Ovtchinsky, *Nachlat Avot* (Vilno: A.Rozenkrantz & M. Shrifzetcer, 1894), 99.

⁹⁸ Moshe Gershuni, *Machshevet Moshe* (Vilno: S. Fin and A. Rozenkrantz, 1866).

⁹⁹ Rita Bogdanova, sast. *Latvia: synagogues and rabbis, 1918-1940* (Rīga: Shamir, 2004), 229.

¹⁰⁰ Eliezer Grodsky, *Tora ve-Daas* (Riga: Star, 1937), titullapa.; E.Grodskis dēls Moše Grodskis bija rabīns Daugavpilī, kur miris 1937.gadā. Viņa kaps atrodas Daugavpils ebreju kapos.

1.2.17. Moše Ichāks Halevi, משה יצחק הלוי

Moše Ichāks bar Mešulams Zalmans Halevi bija izcilā likumu skolotāja un kabalista Elijahu Ragolera (1794-1850), rabīna Šatos, Ragolē, Slobodkā pie Kauņas un Kališā, skolnieks. Moše Ichāks jaunībā bija rabīns Valdemārpilī, pēc tam Liepājā, bet 1849. - 1850. gadā Kuldīgā. No 1850. gada viņš strādāja par rabīnu Kretingā. Bet arī vēlāk, līdz pat 1853. gadam, viņš bieži brauca uz Kuldīgu, sniedza halahiskos skaidrojumus un lēmumus. Pēc Kretingas viņš bija rabīns Augustovā un Panevėžā. Miris 1870. gadā. Bijis pazīstams kā izcils rabīns un prātnieks. Viņš bija Ščecinā izdotās Mišnas komentāru autors.

Viens viņa znots bija Ventspils rabīns Dovs Bērs Lipšics, otrs — Linkuvas rabīns Nahums Šrago Rēvels, dzimis Raseiņos, grāmatas *Kanfei nešer* un traktāta *Kedušin* resonsu autors. Trešais znots — Āharons bar Hilels, rabīns Sopotkinā un Augustovā, - laidis klajā grāmatu *Keter Hameleh*, komentārus Rambamam.

M. Halevi izglītošanās pie izciliem Lietuvas rabīniem un kalpošana Lietuvas un Polijas kopienās ļauj viņu pieskaitīt lietuviešu strāvojumam.

1.2.18. Haims Zeēvs Harašs, חיים זאב האראש

Haims Zeēvs Vulfs Harašs dzimis 1854. gadā Daugavpilī¹⁰¹. Pēc citām ziņām viņš dzimis Visokojē Baltkrievijā.¹⁰² Viņš bija rabīns Daugališķos, pēc tam 1930. gados - rabīns Rīgā. H. Harašu sauca par „Rīgas magidu” (sludinātāju no Rīgas).¹⁰³ Viņš izdeva grāmatu *Hazan Eš* (”Dziedošā uguns”), bet viņa otrā grāmata *Simhat Haim* (”Dzīvais prieks”) izdota 1930. gadā (pirmā daļa) un 1939. gadā (otrā daļa) Rīgā tipogrāfijā ”Splendid” Kungu ielā 21.¹⁰⁴

Simhat Haim ir runas par 5 Mozus grāmatu nodaļām, Tiesas dienu un *Šavuot*, kā arī pagātnes prātnieku izteikumu un Talmūda sarežģīto vietu skaidrojumi, kas raksturo lietuviešu rabinu tradicionālo interešu loku.

¹⁰¹ Rita Bogdanova, sast., *Latvia: synagogues and rabbis, 1918-1940* (Rīga: Shamir, 2004), 229. lpp.

¹⁰² Chaim Harash, *Sefer Simchat Haim* (Rīga: Splendid, 1930), titullapa.

¹⁰³ Yaakov Rappopot, op. cit., 31.

¹⁰⁴ Chaim Harash, *Sefer Simchat Haim* (Rīga: Splendid, 1939).

1.2.19. Ābrahāms Hellers, יהיאל העליר

Ābrahāma Hellera tēvs bija ievērojamais rabīns Jeheskiēls Hellers, rabīns Vilkavišķos, Suvalkos un Pluņģē. Miris Pluņģē 1862. gadā 47 gadu vecumā. Viņš pēc sevis atstājis rabīnu resonsu un komentāru Halahai grāmatas un paskaidrojums Lieldienu Agadai *Amudei Or, Kina le-David* un *Or Ješarim al Hagada šel Pesah*.

Viņa dēls Ābrāhams Hellers līdz 1881. gadam bija Aizputē, bet pēc tam kļuva par Liepājas ebreju kopienas rabīnu un skolotāju. Viņš bija ievērojams lektors, labi zināja vācu valodu, kurā teica runu Liepājas sinagogā Aleksandra II klātbūtnē. Miris 1923. gadā¹⁰⁵.

Ā. Hellera grāmata *Jafe Noaks* izdota Petrokovā 1907. gadā. Tajā ir jautājumu un atbilžu krājums, Talmūda un 5 Mozus grāmatu nodaļu skaidrojumi, autora runas.

Kā mēs redzam, Ābrahams Hellers pēc senču izcelsmes bija no lietuviešu tradīcijas piekritējiem. Arī viņa grāmatas ir uzrakstītas tipiskā litvaka-mitnageda garā. Tās rāda autora plašo erudīciju Talmūdā, interesi par sīkākajām Halahas detaļām.

1.2.20. Ichāks Hiršovics, יצחק אייזיק הירשאוויצ

Ichāks Aiziks Hiršovics bija Telšu gaona Leizera Gordona znots. Kopš 1907. gada rabīns Talsos, grāmatas *Metiv Hegion* ("Prātojumu uzlabošana")¹⁰⁶ autors. 1920. gados pildīja rabīna pienākumus Veržbolovā.

Viņa grāmatas *Metiv Hegion* mērķis bija nostiprināt lasītājos ticību un bailes debesu priekšā, pamatojoties uz Svētajiem Rakstiem un *midrāšiem*. Autors paziņo, ka viņš iet Frankfurtes pie Mainas rabīna Samsona Rafaela Hirša (1808-1888), cīnītāja pret reformismu un neoortodoksālās kustības līdera, ceļus¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Leib Ovtchinsky, *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)* (Riga: L.Remigolski, 1928), 107., 108.

¹⁰⁶ Itzhak Aizik Hirshovitz. *Meitiv Hageion*. (Vilno: Rozenhal, 1913).

¹⁰⁷ Ibid., 1.

1.2.21. Šneirs Hiršovics, שניאור זלמן הירשאוויצ

Šneirs Zalmans bar Ābrahāms Hiršovics dzimis 1818. gadā. Pēc izcelsmes viņš bija no Habada hasīdu ģimenes. Mācījies Antokolā (Viļņas priekšpilsētā) Ichāka Širvintera ješivā Viņš bija Israela Lipkina (Salantera), *musar* kustības pamatlicēja draugs un mācekļis. Z. Hiršovics mācījās arī pie mitnagedu līdera rabīna Ichaka no Voložinas un Bauskas rabīna Mordehaja Eliasberga. 1834. gada apprecējies ar Haju-Soru, kura nākusi no Viļņas gaona ģimenes.¹⁰⁸ Bija rabīns Rogovā, bet 1853. gadā viņš atbrauca uz Kuldīgu, kur bija rabīns 53. gadus. Miris 1905. gadā. Kopā ar rabīna Izraēla Salantera grāmatu *Even Izraēl* izdevis savu grāmatu *Even bahen*. Izdevis arī analītiskas piezīmes rabīna Alfasi sacerējumiem¹⁰⁹. Atstājis lielu rokrakstu daudzumu par dažādiem Toras aspektiem.¹¹⁰

Š.Z. Hirsovica kapakmens saglabājies līdz mūsu dienam pussagrautajā Kuldīgas ebreju kopienas kapsētā. Interesanti, ka uz kapakmeņi uzrakstīts, ka viņš ir Alfasi grāmatas komentāru autors. Šis fakts pierāda cik liela bija rabīniskas literatūras autoru autoritāte un nozīme katras konkrētās jūdu kopienas dzīvē.

Rabīna Hiršoviča biogrāfija un cieņa, ko viņš baudīja jūdu kopienā, dod man pamatu izvirzīt hipotēzi par divu ortodoksālu nometņu (hasīdu un lietuviešu-mitnagedu) radošu mijiedarbību Latvijā jau 19. gadsimtā vidū.

1.2.22. Ichāks Jehuda Hiršsons, יצחק יהודה הירשזאהן

Rabīns Ichāks Jehuda bar Moše Hiršsons dzimis Sabilē, no 1871. gada bijis rabīns Saldū. Miris 1902. gadā.

1900. gadā Varšavā iespiesta viņa grāmata *Cillel knafaim* ("Izplestie spārni"), komentārs baraitai *Širo* no Talmūda¹¹¹. Grāmatā iekļautas pārdomas par laika garu (Zeitgeist), nesaprotamu pagātnes prātnieku izteikumu skaidrojumi, jauni Toras skaidrojumi.

Grāmatas priekšvārdā viņš izsaka atzinību Kurzemes guberņas iedzīvotājiem, kuri atbalstījuši grāmatas izdošanu: Jākovam Īzaksonam, Jehudam Hiršfeldam, Josefam Rabinovičam,

¹⁰⁸ Менахем Баркаган, op.cit., 50.

¹⁰⁹ Ichaks bar Jakovs Alfasi (zināms zem abreviatūras *Rif*; 1013-1103), viens no lielākiem ebreju likuma (halahas) zinātajiem, dzīvojis Fesa (Marokā) un Lusenā (Spānijā).

¹¹⁰ Leib Ovtchinsky, op.cit., 92.

¹¹¹ Itshak Yehuda Hirshzon, *Sefer Tzaltzel Kanafim* (Warsaw: Yosef Lev, 1900).

Josefam Bermanam, Dāvidam Jākobsonam, Maišelim Freidenšteinam, rabīnam Rafaelam Mandelkornam.

Baraita "Širo" (*Pirkei-Šira*) veltīta dziesmām un Dieva slavināšanai, ko pauž debesu un zemes spēki, dzīvnieki, augi un citi bezbalss radījumi.

1.2.23. Ichāks Iljons, יצחק ראובן איליאן

Ichāks Reivens Iljons nācis no Klīkoliem Lietuvā, bijis rabīns Dubultos un Rīgā. *Klikoliai* — neliels miestņš pie Lietuvas-Kurzemes robežas, bija ievērojams lietuviešu tradīcijas bastions. 18. gs. beigās — 19.gs. sākumā šeit par rabīniskās tiesas priekšsēdētāju bija rabīns Eliahu, kura lēmumiem atsaucās Viļņas gaons (1720-1797). Par rabīnu Klikolos 46 gadus (1851-1897) bija ravs Moše (1816-1897), Ichāka Reivena Iljona tēvs.¹¹² I. Iljons uzrakstījis darbu *Šadai Ichak* ("Visvarenaiss Ichāka Dievs").¹¹³ Acīmredzot šis darbs netika publicēts, visādā ziņā Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē disertācijas autors to neatrada.

Rabīns Ichāks Iljons miris 1915. gadā Pirmā Pasaules kara frontei virzoties pāri Lietuvai un Kurzemei.

1.2.24. Ārons Izraēlsons, אהרן בר אלחנן ישראלזאחן

Ārons bar Elhanāns Izraēlsons, rabīna Voložinas Haima skolnieks, no 19. gadsimta 20. gadiem bija rabīns Kuldīgā, pēc tam 1830. - 1832. gadā rabīns Bauskā, no 1832. gada rabīns Rīgā, kur nomira 1851. gadā. Kā liecinājis apgaismotājs Makss Lilientāls, kuru rabīns Izraēlsons laipni uzņēma, viņš bija izcils talmūdists, kā arī reliģiskais tiesnesis, turklāt viņam bija tāda autoritāte, ka dažkārt pat tirgotāji kristieši vērsās pie viņa pēc lēmuma.

Sarakstījis grāmatu *Minhat Aron* ("Ārona upuris")¹¹⁴ par *šhitu* (dzīvnieku rituālo nogalināšanu) un *treif* (kašruta likumiem neatbilstošu) pārtiku.

¹¹² Nancy Schoenburg and Stuart Schoenburg, *Lithuanian Jewish communities* (New York: Garland.Pub., 1991), 133.

¹¹³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 94.

¹¹⁴ Ibid., 74., 82.

1.2.25. Ābrahāms Joelsons, אליהו יואלסון

Ābrahāms Joelsons bija rabīns Ludzā. Sarakstījis grāmatu *Šloša Srigim* ("Trīs zari") par Halahas, Talmūda un Agadas zināšanām.¹¹⁵ Kopā ar šo grāmatu vienos vākos izdota viņa tēva, Jelgavas rabīna Sendera Kupišķera skolnieka un Jaunjelgavas rabīna Elijahu Joelsona (miris 1880. gadā) brošūra *Avnei Ziharon* ("Piemiņas akmeņi").¹¹⁶ Grāmata nāca klajā B. Donhina izdevniecībā Ludzā un tika izdota Rīgā rabīna Mordehaja Mandelkorna tipogrāfijā Jumaras (tagad Birznieka -Upīša) ielā 15. Izdošanas gads — 1940. Tā, iespējams, ir viena no pēdējām rabīnu grāmatām, kas izdota Latvijā.

1.2.26. Meirs Simha Kacs-Kagans, מאיר שמחה כהן

M. S. Kacs–Kagans ir viens no pašiem pazīstamākajiem un izcilākajiem Latvijas rabīniem. Dzimis Viļņas guberņā Butrimonysā 1843. gadā. Jau 13 gadu vecumā viņš bija spējīgs komentēt izcilo rabīnu halahiskos darbus. 17 gadu vecumā viņš aizbrauca mācīties uz Eišišķiem (Lietuvā) pie rabīna Mošes Daniševska. Meirs Simha apprecēja Cvi Paltiela Makovska meitu. Makovskis bija bagātnieks no Belostokas Polijā, kurš viņu atbalstīja, kamēr Meirs mācījās pie vietējā rabīna Joma Tova Lipmana-Galperna, *Oneg Jom Tov* (1880) autora. Pēc sava darba *Or Sameah* ("Prieka gaisma", 1902-1926), komentāra Maimonīdam, publikācijas Meirs Simha kļuva plaši pazīstams Toras ebreju aprindās kā izcils talmūdists un komentētājs. 1888. gadā pēc Žagares rabīna Jākova Harifa un Brestļitovskas rabīna Josefa Soloveičika ieteikuma viņu uzaicināja kļūt par Daugavpils rabīnu, un šo amatu viņš ieņēma gandrīz 40 gadus līdz pat savai nāvei.

Pusgadu pēc atbraukšanas uz Daugavpili Ors Sameahs (tā pēc viņa slavenās grāmatas iznākšanas dēvēja savu pašu) saskārās ar nopietnu pārbaudījumu. Šajā gadā Daugavas augštecē agri sākās ledus un sniega kušana, tajā pašā laikā lejteces rajonā, no Daugavpils līdz Rīgas jūras līcim, vēl turējās sals. Satikuši savā ceļā spēcīgu ledus šķērsli, ūdeņi sāka centīgi pieplūst, un drīz varena straume, nesdama milzīgus ledus blāķus, aizskaloja dažus piekrastes ciemus Daugavpils apkārtnē un tiltus pār upi. Rēcošie ūdeņi tika līdz lielajam dambim, kurš aizsargāja pilsētu. Iedzīvotāji panikā grāba vērtīgākās mantas un, cerot paglābties, devās uz augšējiem māju

¹¹⁵ Abraham Joelson, *Shlosha Srigim* (Ludza: B.Donhina izdevums, 1940).

¹¹⁶ Leib Ovtchinsky, op.cit., 182.

stāviem. Sestdienas rītā, lūgšanas karstākajā brīdī, sinagogā ieskrēja pārbiedētie ebreji un ziņoja, ka ūdens jau rauj pušu dambi. Ravs Meirs Simha, ietīnīes talītā, ātri aizsoļoja uz upi, un kopiena devās viņam nopakaļ. Viņš uzkāpa dambī un vērsās ar lūgšanu pie Visuvarenā. Tajā pašā mirklī ledus upē ieplīsa, sakustējās un ar šausmīgu troksni virzījās lejup pa upi — ūdens atkāpās no dambja. Visi Daugavpils iedzīvotāji — gan ebreji, gan neebreji - uzskatīja, ka viņu acu priekšā noticis pilsētas izglābšanas brīnums.¹¹⁷ Līdzīgs atgadījums, kad pēc Meira Simhas lūgšanas Daugavā sāka kristies ūdens un tika novērsti plūdi, notika arī 1922. gadā.¹¹⁸

Saskarsmē ar cilvēkiem rabīns Meirs Simha bija smalks psihologs, kurš izprata cilvēku rīcības slēptās stīgas. Reiz pie viņa atnāca jauns laulāto pāris ar lūgumu izšķirt viņus. Ors Sameahs centās atgriezt zaudēto mieru, bet laulātie ar akmens sejām ne dzirdēt negribēja viņu, norobežojušies no viņa un viens no otra ar nesapratnes sienu. Pēc garas un neauglīgas sarunas Ors Sameahs pievērsa savu uzmanību piecgadīgajam bērnam, kuru laulātie bija atveduši sev līdzī: viņš nosēdināja puisēnu sev uz ceļiem un sāka maigi ar viņu spēlēties. Vecāki ar izbrīnu skatījās uz izslavēto rabīnu, kurš ar tādu maigumu un siltumu sazinājās ar viņu dēlu. Un pēkšņi abi — māte un tēvs - sāka raudāt. Nomierinājušies un noslaucījuši asaras, viņi pateica, ka ir gatavi pielikt visus spēkus, lai viņu ģimenē atkal valdītu miers un saskaņa.¹¹⁹

1906. gadā Meirs Simha Kacs-Kagans noraidīja uzaicinājumu ieņemt rabīna amatu Jeruzalemē, paklausot Daugavpils ebreju kopienas lūgumam, kura bija rakstījusi Jeruzalemes kopienas līderiem, ka, ja Meirs Simha aizbrauks, tad "ne tikai mēs, atpestī Dievs, būsīm sagrauti, bet arī visa diaspora būs sagrauta. Tāpēc ka viņam piemīt zināšanas un autoritāte dot atbildi jebkuram, kurš meklē atbildi uz Kunga vārdiem." Viņi rakstīja, ka halahiskie Meira Simhas lēmumi "pie mums tiek uzņemti kā pa burtiem svēto hošenu lasoša virspriestera vārdi dievnamā."¹²⁰ 1911. gadā kopā ar Panevėžas rabīnu Ichāku Jākovu Rabinoviču viņš vadīja rabīnu Centrālo komiteju, kas pārstāvēja krievu ebrejus attiecībās ar valdību.

Pirmā pasaules kara laikā vairums ebreju no Daugavpils aizbrauca, palika tikai pati nabadzīgākā kopienas daļa. Meirs Simha atteicās aizbraukt, paziņojot, ka, kamēr pilsētā būs kaut vai 9 ebreji, viņš būs desmitais. Dienās, kad notika kaujas, viņš atklāti staigāja pa pilsētas ielām, apgalvojot, ka "katrai lodei ir sava adrese un katram lādiņam ir sava misija."

Boļševiku valdīšanas laikā Daugavpilī (9.12.1918 – 30.08.1919) savu Meiru Simhu kā kontrrevolucionāru elementu arestēja Viskrievijas ārkārtas komisija. Pārbiedētie Daugavpils

¹¹⁷ Александр Кац и Цви Вассерман, сост., op.cit. 472.

¹¹⁸ Иосиф Штейман, «Еврейская общественность Даугавпилса (1920-е-1930-е)». // *Евреи в Даугавпилсе*, ред. Б.Волкович (Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 1993), стр. 255.

¹¹⁹ Александр Кац и Цви Вассерман, сост., op.cit., 473.

¹²⁰ Ibid.

ebreji ieraudzīja, kā viņu mīļotais rabīns iet pa ielu, čekistu ielenkts, kuri tura pret viņu pavērstus revolverus. Viņu ieveda ārkārtas komisijas ēkā, no kuras reti kāds ārā iznāca dzīvs. Šajā pašā dienā, riskējot ar savu dzīvību, ebreju aktīvistu savāca tūkstošiem parakstu zem aicinājuma, kuru viņi nodeva boļševiku varas iestādēm — savus parakstus zem šī dokumenta lika arī daudzi neebreji, kuri rabīnā Meirā Simhā saskatīja izcilu taisnīgo un gudro. ”Zemāk parakstījušies paziņo,” bija teikts šajā iesniegumā, ”ka rabīna arests novedīs pie vispārējas iedzīvotāju uzstāšanās viņa aizstāvībai.” Naktij iestājoties, Or Sameah¹²¹ jau bija brīvībā.

Ravs Meirs Simha miris 1926. gadā Daugavpilī.

Viņa grāmata *Or Sameah* (”Prieka gaisma”) ir izvērsts komentārs Rambama sacerējumam *Mišne Tora* („Toras atkārtojums”).¹²² Šī grāmata pārsteidza laikabiedrus ar halahiskās analīzes filigrānumu. Tā lēja gaismu ne tikai uz Rambama likumdošanas lēmumiem, bet arī uz daudziem sarežģītākajiem Talmūda fragmentiem. Tā kļuva par autoritatīvu avotu Halahas likumdošanas normu noteikšanai un kopš tā laika tiek plaši studēta visas pasaules ješivās.

Gadu pēc viņa nāves 1927. gadā pirmo reizi tika izdota viņa grāmata *Mešeh hohma*, komentārs 5 Mozus grāmatu nodaļām. Parasti grāmatas nosaukumu tulko kā ”Ilgā gudrība” vai arī ”Mūžīgā gudrība”. Patiesībā *Mešeh hohma* tulkojams kā „Gudrības cena” vai arī ”Gudrības iegūšana” un ņemts no Ijaba grāmatas 28:18: ”Gudrības iegūšana stāv augstāk par rubīnu iegūšanu.” Vārds *mešeh* ir arī akronīms autora Meira Simhas Ha-Koena vārdam.

Šajā darbā, kas radīts pašā viņa dzīves ceļa sākumā, Ors Sameahs, domādams par reformu un asimilācijas ideju izplatību, pravietiski pareģoja: ”Vēl nedaudz, un ebreji teiks: ”Melus mums mantojumā nodevuši mūsu tēvi, laiks aizmirst šos senatnes izraķteņus un kļūt par plaukstošiem pasaules pilsoņiem. Pietiek noņemt ar novecojušu reliģiju — ir jāmacās svešvalodas! Berlīne — lūk, jaunā Jeruzaleme!” ... Un tad sacelsies vētra un viesuļvējš noraus zariem lapas... Bet pravietis jau nomierināja Israēlu: laiku beigās zarus atkal klās lapas.” (*Mešeh hohma*, komentārs nodaļai *Behukotai*).

Lūk, daži rava Meira Simhas Toras komentāri, mūslaiku amerikāņu rabīna Ābrama Finkela atlasīti.¹²³

Pēc kāda laika Kains nesa no zemes augļiem upuri tam Kungam. Un arī Ābels nesa upuri no avju pirmdzimtiem, no tiem, kas viņam bija tie treknākie. Un tas Kungs skatījās uz Ābelu un uz viņa

¹²¹ Ebreju tradīcijā ir pieņemts saukt grāmatas autoru pēc viņas grāmatas nosaukuma. Viena no nozīmīgākajiem M.S.Kac-Kagana grāmatam saucas „*Or Sameah*”, tāpēc viņš ir zināms judaisma pasaulē kā Or Sameah.

¹²² Meir Simcha Kagan, *Or Sameach* (Warsaw, Alapin, 1904).

¹²³ Avraham Yaakov Finkel, *The Great Torah Commentators* (London - New-Jersey: Rowman and Littlefield Publishers, 1996), 256.

dāvanām ar labpatiku. Bet Kainu un viņa dāvanas Dievs neievēroja. Tad Kains iedezās bardzībā, un viņa vaigs raudzījās nikni.

(Pirmā Mozus grāmata, 4:3-5)

Mešeh Hohma: *Bet Kainu un viņa upuri Dievs neuzlūkoja.* – Kāpēc Dievs neuzlūkoja Kaina upuri un uzlūkoja Ābela upuri? Racionāls skaidrojums ir tāds, ka Dievs vēlas upuri, ko rada cilvēka darbs un pūliņi. Dzīvnieka upurēšanas gadījumā cilvēks iegulda daudz darba šī dzīvnieka izaudzēšanā. Tāpēc Tora aizliedz upurēt dzīvnieku, kurš ir mazāk nekā 8 dienas vecs. Dzīvnieku rada daba, cilvēks nekādi nepiedalās viņa apziņā. Tora prasa kā minimumu 8 dienas ilgas cilvēka rūpes un darbu, pirms dzīvnieku drīkst likt uz altāra. Analogi, kad to dabīgajā veidā tiek upurēti augu valsts produkti, neuzlaboti ar cilvēka darbu, viņi nevar tikt likti uz altāra. Tāpēc labība nevar tikt upurēta (minha). Tikai smalki milti vai sagrūsta labība var tikt upurēti, jo to pagatavošanai nepieciešams cilvēka darbs. Arī vīnogas, olīves un augļi to dabīgajā izskatā neder upurēšanai. Tikai vīna vai eļļas veidā tie var tikt uzlikti uz altāra, jo šeit ir vīnogu un olīvu pārstrādē ieliktu cilvēka pūliņu rezultāts. Kains upurēja *zemes augļus to dabīgajā, neuzlabotajā veidā.* Viņš neieguldīja darbu un pūles savā upurveltē. Tāpēc Kainu un viņa upuri Dievs neuzlūkoja. Ābels, kurš ziedoja *sava ganāmpulka pirmdzimtos un to taukus,* smagi strādāja, lai izaudzētu lopus un iegūtu produktus. Tāpēc Dievs *uzlūkoja Ābelu un viņa upurdāvanas.*

Nedariet tiesā netaisnību nedz ar olekti, nedz ar svaru, nedz ar tilpuma mēru.

(Trešā Mozus grāmata, 19:35)

Mešeh Hohma: Burtiskā tulkojumā šis fragments tulkojams kā *nedariet ļaunu pēc taisnības.* Kā tad var izdarīt ļaunu, rīkojoties pēc taisnības? Šī rinda var tikt saprasta kā šādam gadījumam adresēta: ja jums ir klients, kurš jūs ir apzadzis un atsakās atlīdzināt zaudējumu, vai kāds, kurš ir paņēmis jūsu naudu un neatmaksā savu parādu, tad jūs varat sajust vēlmi saņemt to, kas pēc likuma ir jūsu, apskaitot vai sagrozot svaru, ja viņš nāks atkal pēc pirkumiem uz jūsu veikalu. Nedariet to! Tora saka — *nedari ļauna pēc taisnības... nedz ar svaru* — pat ja jūsu darbības ir "pamatotas", pat ja nauda, kuru jūs tādā veidā iegūstat, pēc likuma ir jūsu. Neizmanto māņu līdzekļus taisnu mērķu sasniegšanai!

Bet tad no turienes jūs meklēsiet to Kungu, savu Dievu, un to atradīsiet, kad jūs to meklēsiet ar visu savu sirdi un ar visu savu dvēseli.

(Piektā Mozus grāmata, 4:29)

Mešeh Hohma: *Bet kad jūs meklēsīt... tad atradīsīt.* — Šī vārsmā ir dīvaina dihotomija, kur "uvikaštem" — jūs meklēsīt (Toras oriģinālā ivrītā — A.F.) uzrakstīts daudzskaitlī, bet "umacata"— *tad atradīsīt to* — vienskaitlī. Šī neatbilstība izskaidrojama, ja mēs aplūkosim visu ebreju tautu kopumā kā vienu visaptverošu personību, un katrs ebrejs ir kāds no šīs personības orgāniem. Šī analogija var tikt izmantota attiecībā uz visiem ebrejiem, ja vien viņi vēlas vienu mērķi: kalpošanu Visuvarenajam. Un tad viņi ir kā no viena centra nākoši stari, saistīti viens ar otru caur šo centru, un viņu esības avots — caur Dievu. Kad ebreju tauta pametīs novārtā Toru, kā teikts šīs nodaļas 25. vārsnā, viņu kopējā piederība Dievam tiks pārtraukta. Rezultātā viņi izrādīsies esam šķirti viens no otra un zaudēs¹²⁴ savu vienotības sajūtu. Saskaņā ar mūsu dzejas rindu, "uvikaštem" — jūs sāksiet meklēt — uzrakstīts daudzskaitlī, lai visi no Dieva un viens no otra nošķirtie indivīdi sāktu meklēt. Bet "umacata" — *tad atradīsīt to* — uzrakstīts vienskaitlī, jo, atrodot Dievu, viņi atjaunos savus sakarus ar Viņu un tiks apvienoti ar saviem tuvākajiem — ebrejiem - vienā nedalāmā veselumā.¹²⁵

Lūk, kādu komentāru par ziedošanas kārtību sniedzis rabīns Meirs Simha sacerējumā *Mešeh Hohma*, skaidrojot vārdus "Mana maize" (4. Mozus grāmata, 28:1-8): "Torā vārds "maize" tiek lietots visplašākajā nozīmē — "pārtika". Kā maize (pārtika) saista cilvēka dvēseli ar ķermeni, tā arī upuri saista Šehinu (dievišķā klātbūtne uz Zemes) ar Dievnamu un Israēla tautu".

2005. gadā Bar-Ilanas universitātes Juridiskajā fakultātē Ramatganā (Izraēlā) tika aizstāvēta Ichāka Koena disertācija "Ravs Meirs Simha Ha Koens ("Ors Sameahs") no Dvinskas un viņa halahiski juridiskā metode."¹²⁶ Ichāks Koens parāda, ka rabīna Meira Simhas darbs *Or Sameah* ir daudz pamatīgāka Rambama likumdošanas kodeksa *Mišne Tora* attīstība, nekā pasaule jebkad ir redzējusi, pie tam Meirs Simha atbilstoši mainīgajiem vēsturiskajiem un sociālajiem apstākļiem ir veiksmīgi adaptējis no *Mišne Toras* izrietošo Halahu. Viņš paplašināja Maimonīda lēmumu robežas, pievienoja tiem jaunas detaļas. Viņš rādīja racionālo šo lēmumu rašanās iemeslu, kas ļāva pielietot šos lēmumus jaunos apstākļos. Rabīna Meira Simhas darbu pamatavots bija Babilonijas un Jeruzalemes Talmūds. Tieši Jeruzalemes Talmūds ticis plaši pielietots. Rabīns Meirs Simha bija dziļi izpētījis Jeruzalemes Talmūdu, izlabojis, viņaprāt, sagrozītos tekstus un integrējis Jeruzalemes Talmūda lēmumus savā halahiskajā praksē. Halahisku lēmumu izstrādē

¹²⁴ Пинхас Полонский, изд. *Сидур «Врата Молитвы»* (Иерусалим: Маханаим, 1998), 30.

¹²⁵ Avraham Yaakov Finkel, op.cit., 44 - 46.

¹²⁶ Yitshak Cohen, *R. Meir Simcha ha-Koen ("Or Sameach") from Dvinsk and his halakhic-juridic method* (Bar Ilan University: faculty of Law, June 2005).

rabīns Meirs Simha pieturējās pie loģiskās un gramatiskās metodes, atmetot likumus, kas bija izstrādāti uz *pilpula* un *hilukei hilukim* (pretrunas, kas rodas no pretrunām) pamata.

Rabīns M.S. Kacs-Kagans uzskatāms par vienu no litvaku mitnagedu milžiem. Dzimis Viļņas tuvumā, viņš mācījās Eišiškos un Belostokā. Interesanti, ka viņš nekad nav mācījies ješivā, bet apguvis Toras zināšanas, to studējot pastāvīgi vai pie atsevišķām reliģiskajām autoritātēm. Viņš bija viens no retajiem pēdējo 500 gadu rabīniem, kas bija spējīgs dot jaunu Talmūda komentāru. Meirs Simha Kacs-Kagans bija erudīts ne tikai rakstiskajā un mutiskajā Torā, bet arī Prāgas rabīna Jehezkiela Lando (1713-1793) darbos, izprata likumdevēju rabīna Josefa Teomīma (1727-1792) un Jakova Loberboima (1760-1832) loģiku, Viļņas gaona (1720-1797) enciklopēdiskās zināšanas, rabīna Akivas Eigeras (1761-1837) domāšanas veidus. Lietuviešu tradīcijai piederīgais Meirs Simcha bija rabīns Daugavpilī, kad šajā pilsētā dzīvoja slavenais hasīdu rabīns Josifs Rozins (Rogačovas gaons (1858-1936)). Starp abiem it kā no pretējām nometnēm nākošajiem reliģiskajiem līderiem pastāvēja sirsnīgas attiecības. Viņi bija priecīgi padalīties ar savām Toras zināšanām.¹²⁷ Šis fakts raksturo Latvijas jūdaisma specifiku 20. gadsimta pirmajā pusē, kad ortodoksālā jūdaisma abas strāvas – lietuvieši un hasīdi atrada kopēju valodu cīņā pret sekulārisma tendenču izplatīšanos Latvijas ebreju vidū.

1.2.27. Šimons Kagans, שמעון הכהן

Šimons bar Ichāks Kagans dzimis Kuldīgā, dzīvojis Viļņā un Voložinā, no 1892. gada apmeties uz dzīvi Jēkabpilī, kur bija kopienas magids (sprediķotājs) un skolotājs. 1901. gadā Viļņā iznāca viņa reliģiski tikumiska rakstura sprediķu krājums *Šaar Šimon* ("Šimona vārti")¹²⁸. 1932. gadā viņš dzīvoja Jelgavā Ūdens ielā 1.

1932. gadā Rīgā izdevniecība "Splendid" laida klajā viņa grāmatu *Seifer Broho Le-Israel*¹²⁹. Tajā ir skaidrojumi par svētīšanu, par baušļu izpildīšanu, autora runas.

1.2.28. Mordehajs Kļackins, מרדכי קלאצקי

Rabīns Jehošua Mordehajs Kļackins dzimis 1862. gadā Kauņas guberņas Pumpēnos un miris 1925. gada 2. februārī Liepājā. Jau jaunībā viņš vadīja Slobodkas ješivu Kauņā, pēc tam bija

¹²⁷ Yakov Rapoport, op.cit., 59.

¹²⁸ Shimon Kagan, *Šaar Shimon* (Vilno:Garber, 1901).

¹²⁹ Shimon Kagan, *Brocho Leisroel* (Rīga, Splendid, 1932).

rabīns Minskas guberņas pilsētiņā Gorodokā, tad Grodņas guberņas Brežos (Berezē-Kartuskā), no 1912. gada — Raseiņos. 1924. – 1925. gadā viņš pildīja rabīna pienākumus Liepājā.

Viņš bija Līvānu un Krustpils rabīna Cvi Hirša Maiofisa znots. Viņa tēva brālis bija pasaulē pazīstamais gaons Elijahu Kļackins (1852-1932). Rabīns E. Kļackins kļuva slavens kā izcils likumu mācītājs, bija Ļubļinas galvenais rabīns.

Mordehajs Kļackins bija daudzu halahisku un homilētisku darbu autors¹³⁰, bet tikai neliela daļa no tiem tika publicēta, pamatā viņa tēvabrāļa Elijahu Kļackina grāmatā *Hibbat akodeš* (Jeruzaleme, 1927).

Viņš bija viens no pirmajiem lietuviešu rabīniem, kuri atbalstīja ebreju apmešanos uz dzīvi Palestīnā.¹³¹

1.2.29. Naftalijs Hercs Kļackins, נפתלי הירצ קלאצקין

Rabīns un talmūdists Naftalijs Kļackins dzimis Daugavpilī 1822. gada 16. oktobrī, miris 1894. gada 8. janvārī Skaistkalnē. 9 gadu vecumā viņš aizbrauca mācīties Mozesa Cvi Galperina ješivā Minskā, bet 1837. gadā devās uz Bratislavu (Presburgu), kur 2 gadus mācījās pie Mozesa Sofera.

7 gadus viņš darbojās rabīna amatā Ušpolē, bet no 1857. gada bija rabīns Skaistkalnē, kur šo darbu veica 37 gadus līdz pat savai nāvei. Viņu vairākkārt aicināja pārcelties uz Maskavu vai Pēterburgu, bet viņš noraidīja šādus piedāvājumus.¹³² Tolaik Skaistkalnē augusta sākumā sabrauca Kurzemes un Lietuvas rabīni un visus grūtos ebreju ticības jautājumus apsprieda šajos rabīnu kongresos. Tādējādi šajās dienās mazā Skaistkalnes pilsētiņa Lietuvas un Polijas rabīniem pārtapa par tādu kā tiesas pilsētu („ir din”- ivritā).¹³³

Varšavā 1912. gadā izdota Naftalijs Herca Kļackina grāmata *Sefer šālot u tšuvot Aiolo Šluho* („Jautājumu un atbilžu grāmata ”Brieža rašanās”) — rabīnu responsu, talmūdisku prātojumu, Toras studiju atklājumu krājums.¹³⁴ Grāmatā ietverti Menahema Mendela no Ļubavičiem, Cvi Hirša Maiofisa no Līvāniem, Jākova no Bauskas, Mordehaja Vulfsona no Skaistkalnes un citu rabīnu un talmūdistu jautājumi un atbildes. Grāmata *Sefer Aiolo Šluho* izdota atkārtoti Bruklinā 1991. gadā izdevniecībā ”Katz bookbinding”.

¹³⁰ Mordehay Klatzkin, *Takhlet Mordehay* (New York, 1928).

¹³¹ Salomon Wininger, ed. *Juedische National Biographie* (Czernowitz, 1925-1936), Vol.VII, S. 175.

¹³² Salomon Wininger, ed., op.cit., Vol.VII, S. 176, 177.

¹³³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 188., 189.

¹³⁴ Naftali Hertz Klyatzkin, *Ayolo Shlucho* (Warsaw:Lipshitz, 1912).

Rabīna Naftalija Herca laikā Skaistkalnē tika dibināta kapsēta un uzcelts skaists *beis-midrašs* (lūgšanu nams) ar telpu rabīna dzīvošanai.

Viens no viņa dēliem bija vēlākais galvenais Ļubļinas rabīns, slavenais gaons Elijahu Kļackins.

1.2.30. Ābrahāms Ichāks Kuks, אברהם יצחק הכהן קוק

Ābrahāms Ichāks Ha-Koens Kuks, pirmais Israēla zemes galvenais rabīns, iespējams, ir pasaulē vispazīstamākais no visiem rabīniem, kas dzīvojuši Latvijas teritorijā. Viņa atstātais garīgais mantojums nav zaudējis savu nozīmību arī mūsdienās.

Disertācijas autoram īpašu interesi izraisa tieši rava Kuka dzīve un darbība Latvijā — mācību laikā Grīvā, Preiļos pie vectēva, Ludzā pie rabīna Eliazāra Dona-Jahijas, Bauskā, kur viņš bija rabīna amatā. Daudz vērtīgas informācijas par rava Kuka darbību, viņa pasaules redzējuma evolūciju un uzrakstītajiem darbiem līdz laikam, kad viņš pārcēlās uz Palestīnu, ietver Jehudas Mirska doktora disertācija "Rabīna Ābrahāma Ichāka Ha-Koena Kuka intelektuālā un garīgā biogrāfija no 1865. līdz 1904. gadam", reprezentēta Hārvardas Universitātē 2007. gada martā. Šis darbs visvairāk ticis izmantots, aplūkojot Ā. I. Kuka Latvijā pavadītos gadus un viņa garīgo evolūciju.

Ravs Kuks dzimis Grīvā, Kurzemes guberņā, 1865. gada 7. septembrī, ceturtdienā, viņš bija vecākais dēls Šlomo Zalmana un Perlas Zlatas Kuku ģimenē. Viņa tēvs bija izcils talmūdistis, pēc tradīcijas mitnageds, bet māte nākusi no hasīdu ģimenes.

Rava Kuka tēvs dzimis 1844. gadā. Nohums, Šlomo Zalmana tēvs, bija Voložinas ješivas absolvents un iztiku pelnīja ar graudu pārdošanu. Māte Freida Batja bija rabīna Dova Bera Jaffes meita, kurš savukārt bija Haima Voložinska, hasīdisma oponenta, skolnieks. Dovs Bers Jaffe tomēr nosliecās par labu hasīdismam raksturīgās garas, izjustas lūgšanas ieražai. Šlomo Zalmans jau agrīnā bērnībā kļuvis par bāreni. Viņa māte salaulājās otrreiz ar Rēzeknes rabīnu Eliazāru, un Šlomo Zalmans tika audzināts šajā ģimenē. Viņš mācījies Voložinas ješivā, bet pēc tam pie Droģiņas, vēlāk Lodzas rabīna Elijahu Maizela (1821-1912).

Šlomo Zalmana sieva un rava Kuka māte Perla Zlata bija mazmeita Preiļu rabīnam Ābramam, kurš sastādījis komentāru Zohara grāmatai un pēc ģimenes leģendas bijis svēts cilvēks. Viņa dēls, Perlas Zlatas tēvs, vārdā Rafaēls, mācījās Voložinā, mitnagedu ješivā, bet pēc tam kļuva par Ļubaviču rebes Cemaha Cedeka skolnieku.

Šlomo Zalmans apmetās uz dzīvi Grīvā, savas sievas dzimtajā pilsētā. Viņš mācīja vietējos puikas hederā un darbojās arī kā ceļojošs ziedojumu vācējs dažādām ebreju labdarības kopienām un ješivām. Ģimenes locekļi turējās pie Toras baušļiem, bet nenoliedza Apgaismības nepieciešamību. Rava Kuka ģimeni varētu nosaukt par mērenā lietuviešu rabīnisma piekritējiem.¹³⁵

Jāsaka, ka laikmets, kurā aizritēja rava Kuka bērnība un jaunība, ebreju pasaulē izcēlās ar tendenču un ideoloģiju cīņu. Neskatoties uz lietuviešu ortodoksālā rabīnisma pretošanos, reliģiskajā vidē arvien vairāk nostiprinājās hasīdisms. Aizvien lielāku lomu spēlēja ebreju Apgaismības (Haskalas) kustība. 19. gadsimta pirmajai pusei raksturīga maskilu (apgaismotāju) parādīšanās Krievijā. Daļa maskilu atdalījās no tradicionālās ebreju sabiedrības, kura dzīvoja pēc Toras likumiem. Vienlaikus 19. gadsimtam raksturīgi arī tādi rabīni apgaismotāji kā Menaše no Īlijas, kuri saprata reformu nepieciešamību ebreju sabiedrībā, bet tajā pašā laikā bija dedzīgi piekritēji dzīvei pēc Toras likumiem. 19. gadsimta vidū raksturo arī kustības *Musar* rašanās, kuras vadītājs bija Izraēls Lipkins-Salanters (1810-1883). *Musar* no ivrīta tulkojams kā "morāle". Šī kustība deva lielu atbalstu cilvēka morālajai un reliģiskajai pašpilnveidei.

No agras bērnības ravs Kuks ir izcēlies ar emocionālu jūtību, mīlestību pret dabu, dedzīgi lūdzies, un viņam piemita oratora talants. Jau no 3 gadu vecuma viņš mācījās hederā, bet 9 gadu vecumā mācību namā kopā ar pieaugušajiem Toras zinātājiem. 9 gadu vecumā viņu nosūtīja mācīties Daugavas otrā pusē pie Daugavpils rabīna Reivena Levina (1810-1887), kurš bija mitnageds, izcils talmūdistis un halahists. Pēc *bar-micvas* Ā. I. Kuks sev izvirzīja jaunu režīmu – studēt Rakstus ne tikai veselām dienām, bet arī divas nakts nedēļā līdz rīta ausmai.

1880. gadā, 15 gadu vecumā, ravs Kuks aizbrauca mācīties uz Ludzu pie rabīna Eliazāra Dona-Jahijas (1838-1924) un Jākova Rabinoviča, sava tēva Šlomo Zalmana brālēna. Rabinovičs mācīja Talmūdu nelielai audzēkņu grupai. Viņš skaitījās arī slavens Apgaismības piekritējs (maskils). Rava Kuka mācību biedrs (havruts) Ludzā bija nākamais amerikāņu pedagogs un žurnālists Ābrahāms Suers (Avraham Schower, 1860-1930). Vēlāk Ā. Suers atcerējās, ka ravs Kuks tajā laikā daudz runājis ivrītā, ģērbies maskilu stilā, rakstījis dzeju, lasījis Malbima darbus un Mošes Haima Lucato sacerējumu *Le-ješarim tehila*. Vienlaikus viņš kritizējis modernizāciju, laicīgo universitātes izglītību, pavisam nezinājis krievu valodu un ļoti lepojies ar to, ka nāk no Koeniem. Viņš aizstāvējis Toras pārākumu pār zinātņi.

¹³⁵ Yehuda Mirsky, op.cit., 56.

1883. gadā ravs Kuks aizbrauca mācīties uz Smorgoņu un Grodņu pie rabīna Haima Šapiro, kur padziļināti studēja ebreju ētikas (*musar*) grāmatas. Viņš uzskatīja sevi par rabīna Izraēla Salantera kustības *Musar* neklātieņu skolnieku.

1884. gadā viņš satika rabīnu Elijahu Dāvidu Rabinoviču Teomīmu (pazīstamu ar akronīmu Aderets), slavenu talmūdistu un Paņevēžas rabīnu, kurš meklēja vīru savai meitai Sārai Rivkei. Ravs Kuks bija priecīgs saradoties ar slavenā rabīna ģimeni, savukārt Aderets bija priecīgs kļūt par sievastēvu izglītotas rabīnu ģimenes atvasei, kuru nemulsināja viņa nabadzība. Vēlreiz viņi satikās Dubultos, kad Aderets tur bija aizbraucis atpūsties pie ūdeņiem, un rudenī parakstīja vienošanos par precībām.

Tam sekoja mācības slavenajā Voložinas ješivā rabīna Neciva (Naftalija Jehudas Cvi-Berlina) vadībā. Viņš mācījās pa 18 stundām diennaktī, dienā izņemot 60 Talmūda lapas. Voložinas perioda laikā notika viņa laulības ar Elijahu Rabinoviča meitu.

1888. gadā pēc rabīna Hofeca Haima (Izraēla Meira Ha-Koena) rekomendācijas viņš kļuva par rabīnu mazā Lietuvas pilsētiņā Žeimelē, kas atradās pie tagadējās robežas ar Latviju. Šajā amatā viņš bija līdz 1896. gadam. Te viņam bija daudz brīva laika lasīšanai, mācībām un literārajai darbībai. Viņš bieži brauca uz Šauļiem studēt kabalū pie rabīna Šlomo Eljaševa (1839-1926), darba *Le šem šlemo ve ahloma* autora. Eljaševs bija oriģināls lietuviešu kabalisma pārstāvis. Viņš pretojās alegoriskai Mošes Haima Lucato kabalistiskās doktrīnas izpratnei. Kā kabalista pamatmērķi Eljaševs redzēja pasaules uzlabošanas (*tikun olam*) kosmiskā uzdevuma veikšanu. Caurām naktīm ravs Kuks rabīna Šlomo Eljaševa vadībā studēja rabīnu Haima Vitāla un Arizala kabalistiskos darbus.¹³⁶ Žeimelē ravs Kuks studēja arī Babilonijas un Jeruzalemes Talmūdus, Halahu un ebreju periodisko presi. Viņam šķita neērti pēc citu rabīnu paraduma braukāt uz jūru Dubultos. Rabīns Lipšics no Srednika atpūtas laikā Dubultos lūdza ravam Kukam nemācīties ar tādu intensitāti.

Pirmais viņa publicētais raksts parādījās ortodoksālajā žurnālā *Mahazikei hadaat* 1886. gada janvārī. Esejā ar nosaukumu *Cvi le-cadik* ("Slava taisnīgajam") viņš aizstāvēja savu skolotāju Necivu (Naftaliju Jehudu Berlinu) pret kritiku no ortodoksu puses un cildināja viņa atvērtību mūsdienīgām problēmām.

1887. gadā 23 gadu vecumā ravs Kuks sāka izdot mēneša žurnālu *Itur sofrim* ("Rakstveža ornaments"). Žurnālā tika apspriests tas, kas tolaik uztrauca ravu Kuku, tas ir, pravietojumi, ebreju un neebreju ētikas attiecības. Viņš vēlējās iepazīstināt publiku ar rabīniskās literatūras jaunumiem, aicināja uz Halahas sistematizāciju. Viņš atbalstīja Neciva atļauju lasīt avīzes un

¹³⁶ Александр Кац и Цви Вассерман, сост., op.cit, 413.

žurnālus sabatā. 1890. gadā viņš uzrakstīja komentāru par ebreju gudrā Raba bar Hanna ceļojumu, kurš atainots Talmūda traktāta *Baba batra* lappusēs (73.a – 74.a). Komentārā ir daudz atsauču uz kabalisma tekstiem, tajā aplūkoti jautājumi, kas bija rava Kuka interešu centrā — cīņa ar augstprātību, prātnieka attieksme pret kopienu, apcerīgās gudrības un praktiskās gudrības attiecības. Viņam tuvs bija kabalas skatījums uz pasauli kā pretēju, bieži vien dēmonisku spēku cīņas arēnu. Viņš aizskāra neebreju nāciju un Israēla attiecību problēmu. Ravs Kuks neuzskatīja neebreju nācijas par dēmonisku spēku, bet par būtību, kura vēl nav izgājusi grēku izpirkšanu un atrodas ceļā uz to.

1891. gadā ravs Kuks publicēja savu darbu *Heveš pēr* ("Skaistuma turbāns"). Šis darbs bija veltīts *tfillina* nēsāšanai — viņš rakstīja, ka pareizā *tfillina* nēsāšanas vieta atrodas virs matu saknēm. Viņš uzskatīja, ka tas ir svarīgi gan no halahiskā, gan no kabalistiskā skatījuma viedokļa, no tā pareizas nēsāšanas atkarīga Israēla vieta nāciju starpā. Interesanti, ka *Zohar* mītā par dievišķo pirmcilvēku Ādamu Kadmonu runāts par dievišķās enerģijas emanāciju no 3 izgaismotām apziņas sfērām, un *tfillins* ir šādas apziņas sfēras redzamā izpausme. "Nepareiza *tfillina* uzlikšana", rakstīja ravs Kuks, „izjauc robežu starp ķermeni un saprātu, starp nācijām un Israēlu. Pasaules nācijas saistītas ar 7 "Noasa likumiem" un vadās no šī laika praktiskā saprāta, tajā pašā laikā Israēla baušļi nes svētu gaismu, kuras pamats nav dabiskajā saprātā".

Nākamais rava Kuka darbs, kas uzrakstīts Žeimelē, saucas *Midbar Šur* („Vīziju tuksnesis”). Tas ir 38 sprediķu krājums, iespiests 350 lappusēs. *Midbar Šur* sarakstīts no 1894. līdz 1896. gadam, bet publicēts tikai 1999. gadā. Darbā viņš aplūko attiecības starp ķermeni un saprātu, intelektu. Būdams mitnageds, autors uzskata saprāta lietošanu par augstāko reliģisko aktu, bet, saskaņā ar mitnagedu mācību, viņš neuzskata ķermeni tikai par dvēseles cietumu. Viņš uzsver, ka baušļu ievērošana svētī arī ķermeni. Šajā darbā Kuks pievēršas arī attieksmei pret neebrejiem. Viņš raksta par zelta teļa pielūgšanu, traktējot to kā ekskluzīvi dabīgās morāles pielūgsmi. Israēlam ir jāievēro baušļi ne tikai tāpēc, ka tie balstīti dabīgajā morālē, bet tāpēc, ka tādi ir Dieva ceļi, un tādējādi Israēls demonstrē savu dievišķo pilnību. Ravam Kukam tuva kabalistiskā ideja par uzlabojumiem augstākajās garīgajās pasaulēs caur Israēla pašpilnveidi. Tas ir, ebrejs, kurš ievēro bausli, pilveido ne tikai sevi, bet arī visu dievišķo pasauli.

1896. gadā Ā. I. Kuks pārceļas uz Bausku, kur ieņem rabīna amatu līdz 1904. gadam. Interesanti, ka pirms braukšanas uz Bausku ravs Kuks izskatīja jautājumu par rabīna amatu Krustpilī, bet viņš atmeta šo ideju, jo tur bija daudz hasīdu un Krustpils tika uzskatīta par hasīdu pilsētu.¹³⁷

¹³⁷ Yehuda Mirsky, op.cit., 67.

Bauskā rava Kuka priekšgājējs 1861. – 1889. gadā bija rabīns Mordehajs Eliasbergs, Adereta, rava Kuka sievastēva, draugs. Kā zināms, Mordehajs Eliasbergs bija dedzīgs *Hovevei Cion* piekritējs. Tas bija neparasts rabīns, kurš centās iet vienā solī ar laiku. Viņš pieņēma tradicionālās ebreju sabiedrības kritiku, kuras trūkumus saistīja ar izraidīšanas sekām - sliktajiem sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem piespiedu trimdā, ārpus etniskās dzimtenes (*halutu*). Tādējādi Eliasbergs bija "loģisks" rava Kuka priekšgājējs, viņš sevī iemiesoja izglītota tradicionālā rabīna tēlu, kurš vienlaikus gatavs atbilst laika prasībām.

Ieņemdamas garīgā rabīna amatu Bauskā, ravs Kuks saskārās ar daudz kosmopolītiskāku atmosfēru nekā Žeimelē. Šīs pilsētas iedzīvotāju pamatgrupas veidoja ebreji un vācieši. Daudzi ebreji bija ieguvuši laicīgu izglītību, viens no viņiem — Lācars Niselovičs — bija Valsts Domes deputāts. 19. gadsimta beigās uzceltā sinagoga atradās pilsētas centrā iepretim tirgum, blakus košera lopkautuvei. 1897. gadā kopējais Bauskas pilsētas iedzīvotāju skaits bija 6544 cilvēki, no tiem 2745 (42%) bija ebreji. Pilsētas ebreju kopiena sponsorēja 2 privātos hederus un Talmūda un Toras studiju skolu. Kādi Bauskas ebreji piedalījās arī 1905. gada revolūcijā, kas norāda uz viņu kultūrasimilāciju. Ješivā mācīja rabīns Arje Rabiners, drīz tur mācību stundas sāka vadīt arī ravs Kuks. Viņš daudz palīdzēja nabadzīgajiem un dibināja Bauskā palīdzības biedrību *Tiferet bahurim* jaunajiem studentiem, kuri studēja Toru un Rafaela Samsona Hirša grāmatu *Horev*.

Sabata vakaros viņš vadīja mācību stundas par *Cenu i renu*, komentāru Torai, kurš galvenokārt skaidroja ar ebreju sievieti saistītos jautājumus. Viņš dibināja sabiedrību *Linat Havedek*, kas palīdzēja slimajiem. Ravs Kuks cēlās piecos no rīta un mācījās līdz pusdienlaikam, gada laikā izejot cauri visam Talmūdā. Interesanti pieminēt liecības par to, ka viens no viņa skolniekiem Bauskā bija jaunais Elhanāns Vasermans, kurš vēlāk kļuva par ultraortodoksālo ebreju līderi un vienu no pašiem izslavētākajiem lietuviešu talmūdistiem. Viņš dzimis Biržos 1875. gadā un dzīvojis Bauskā 1888. - 1892. gadā. Bet viņš varēja braukt uz Bausku arī vēlāk, lai apciemotu savu tēvu Naftaliju, kurš kalpoja sinagogā.¹³⁸

Divi citi slaveni rabīna Kuka skolnieki Bauskā bija Moše Zeidels (1886-1971), topošais izraēliešu filologs un semītu valodu speciālists, un Menaše Levins (1879-1944), viens no pašiem pazīstamākajiem gaonu perioda Halahas speciālistiem. Menaše Levins sarakstīja daudzskējumu antoloģiju par gaonu Talmūda komentāriem ar nosaukumu *Ocar ha-geonim*, kas bija viņa desmit gadu pētījumu auglis. Interesanti, ka ravs Kuks iepazinās ar Levinu tieši Dubultos, kad 1899. gadā jaunais ješivas absolvents tur vadīja viesnīcu uz Rīgas jūrmalu atbraukušajiem rabīniem. Ravs Kuks un Levins aizrunājās, un rabīns piedāvāja Levinam pārcelties uz Bausku, dzīvot viņa

¹³⁸ Ibid., 173.

ģimenē un kļūt par viņa dēla skolotāju. Tā Menaše Levins pārcēlās uz Bausku. Pēc viņa atmiņām, Bauska uz viņu neatstāja lielu iespaidu. Te viņš atrada tikai dažus Talmūda zinātājus un dažus izglītotus maskilus. M. Levins vēlāk atcerējās, ka ravs Kuks no citiem uz Dubultiem atbraukušajiem rabīniem atšķīries ar uzskatu plašumu. Reiz Dubultos dzīvojošie rabīni noorganizēja ravam Kukam savdabīgu eksāmenu par dažādiem Talmūda izteicieniem, kuru viņš veiksmīgi izturēja un - par pārsteigumu saviem „inkvizitoriem” - pārvērta lekcijā. ”Viņa idejas”, rakstīja Levins, ”šķīta dīvainas šiem rabīniem, kuri, bez šaubām, bija labi Toras zinātāji, bet viņu domām trūka spārnu un viņi palika kā bērni.” Ravs Kuks atšķīrās no viņiem ar neparastu pievilcību, lēnprātību, prasmi apieties ar cilvēkiem.¹³⁹ Kopā ar Levinu ravs Kuks staigāja pa Rīgas jūrmalas pludmalēm, kur viņi apsprieda visus mūsdienu ebreju dzīves un jūdaisma aspektus. Šīs pārdomas un pastaigas turpinājās arī Bauskā.

Rabīna pienākumu pildīšanas laikā Bauskā ravs Kuks īpašu uzmanību pievērsa *musar* (morāles) mācīšanai. Kustība *Musar* mācīja ebreju jauniešiem apvaldīt savas jūtas, būt vienkāršiem un mierīgiem. Jāsaka, ka pati *musar* apguve 19. gadsimtā pārcieta būtiskas izmaiņas. Ja kustības *Musar* pamatlicējs Izraēls Salanters atzina saprāta prioritāti jūtu priekšā, tad 19. gadsimta beigās *musar* mācīšanās aprobežojās ar ”pārdzīvojumu”, kaut kādu tikumiski pamācošu izteicienu atkārtošānu. Jūtām intelekta priekšā tika dota prioritāte. Tāpēc 19. gadsimta beigās rabīnu vidē iedegās strīdi par to, vai vajag atbalstīt tādu *musar* apguvi, vai arī to tomēr vajag noraidīt. 1897. gadā žurnālā *Hamelic* parādījās 8 redzamu lietuviešu rabīnu protests pret *musar* apguvi, kurā viņi rakstīja, ka šāda veida mācīšanās noved pie nevērīgas Toras apguves. Parādījās arī publikācijas kustības *Musar* aizstāvībai; kā aizstāvis uzstājās arī ravs Kuks.

Bauskā ravs Kuks turpina darbu pie sprediķu krājuma *Midbar Šur*. Tajā viņš skar morāles (*musar*) problēmas un jautājumus par cilvēka dalību pasaules uzlabošanā Ichaka Lurijas (1534-1572) kabalistiskās tradīcijas garā. Starp Kuka Bauskā uzrakstītajiem darbiem ir eseja par ebreju filozofijas studiju svarīgumu un kabalas apguvi mācību centrā ar mērķi sasniegt svētumu. Viņš rakstīja, ka hasīdu kļūda ir ne tik daudz nevērība pret Talmūdu, cik nevērība pret nopietnu kabalas apguvi un tās lomu kosmiskajā pasaules uzlabošanas procesā (*tikun olam*).¹⁴⁰

Bauskas posmā ravs Kuks sacerējis rakstu par *musar* ar nosaukumu *Musar aviha*. Šajā darbā viņš uzsvēra tikumiskās pilnveidošanās nozīmi daudz plašākajā pilnveidošanās procesā augstākajās garīgajās pasaulēs. Te redzama viduslaiku ebreju filozofijas ietekme. Viņš raksta par lūgšanas un mācīšanās lielo nozīmi pašpilnveidošanās darbā.

¹³⁹ Ibid., 209.

¹⁴⁰ Ibid., 185.

Bauskā ravs Kuks strādāja pie traktāta *Ein aja* („Piekūna acs”). Tas ir komentārs Babilonijas Talmūda traktāta *Brahot* agadiskajai daļai. Darbu pie šī traktāta viņš pabeidza 1902. gadā. Šeit divas no pamattēmām ir *šlemut* — pašpilnveide - un *jošer* — dabīgais cilvēka taisnprātīgums. Pilnveidošanās rava Kuka izpratnē ir *imitatio dei*, raksturojama ar tādām īpašībām kā labsirdība, taisnīgums un spēja loģiski spriest.

Pēc tam viņš studē savstarpējo saistību starp saprātu, iztēli un jūtām. Viņš aizskar Maimonīda doktrīnu par pravietojumu. Tajā ietverta ideja, ka iztēles spējas pilnveidošana kopā ar intelektuālu pilnveidošanos caur mācībām un morālu pilnveidošanos caur pašdisciplīnu, ir priekšnoteikumi pravietojumam. Pravietojums ir no Dieva nākoša straume, kura sākumā strāvo caur saprātu, bet pēc tam caur iztēli.

Ravs Kuks rakstīja par iztēles spēju palielināšanas svarīgumu, jo iztēle pastiprina cilvēka dvēseles poētiskās īpašības. Jūtas un iztēle dod tūlītējas dievišķās īstenības zināšanas, tas ir taisnākais ceļš uz Dievišķo.¹⁴¹

No individuālās pilnveidošanās tēmas traktātā *Ein Aja Brahot* ravs Kuks pāriet uz pasaules kosmiskās pārkārtošanas tēmu. Viņš raksta, ka Jeruzalemes templis bijis ideāls iztēles un prāta apvienojums; tā nopostīšana noveda pie cilvēka dvēseles sašūpošanās.

Interesanta ir Kuka attieksme pret cionismu šajā periodā. Cionisma tēma viņa tā laika sacerējumos ir maz skarta, līdz pat aizbraukšanai uz Erec Israēlu. Starp viņa sabiedrības cilvēkiem bija gan kustībai *Hovevei Cion* tuvi rabīni — Aderets, Eliasbergs, Necivs, Mordehajs Himpels Jafe, gan cionisma pretinieki, piemēram, Telšu ješivas vadītājs Elijahu Gordons. Sabiedrība *Tiferet bahurim*, kuru ravs Kuks izveidoja Bauskā, bija anticionistiskās ortodoksālās kustības radītā tīkla *Tiferet bahurim* daļa.

1897. gadā ravs Kuks raksta eseju žurnālā *Ha-peles* saistībā ar cionismu. Viņš aizskar reliģiskā cionisma tēmu un uzsver, ka liela reformisma kļūda bija *haluta* pieņemšana un cerības atgriezties Cionā noraidīšana.

Pēc tam viņš, pievēršdamies cionisma tēmai, raksta, ka nacionālisms var cilvēka dvēseli pārvērst necilvēka dvēselē, kā tas notika revolūcijas laikā Francijā. Ebreju nacionālisms ir pasargāts no tādas mežonības tikai tad, kad tas iet pa Toras ceļu, pa ticības ceļu. Pati cilvēces nākotne, pēc Ā. I. Kuka vārdiem, atkarīga no tā, kādā mērā cilvēce iedziļināsies brālības un savstarpējas atbildības garā. Priekš Israēla tautas Torai un baušļiem ir jābūt nacionālās kustības centrā.

¹⁴¹ Avraham Yitzhaq Ha-Cohen Kook, *Eyn Ayah* (Jerusalem: Makhon Ha-Razyah Kook zt`l, 1995-2000), 119.

Tādējādi viņa pārdomu centrā ir masu ķecerības — nereliģiskā cionisma - rašanās. Viņš cenšas saprast tam laikam modernos notikumus, saistot tos ar dievišķo ietekmi uz cilvēka dzīvi. Viņu ir pārņēmusi ne tikai cionisma kustība. Viņš vēlas saprast ebreju tradicionālās sabiedrības kolapsu, principiālu ebreju nacionālistu un ķeceru rašanos. Viņš cenšas saprast cionismu kā mesijas atnākšanas vēstnesi.

Savā traktātā *Pinkas Aharon be-Boisk* viņš skar Jēzus un kristietības tēmu. Viņš raksta par to, ka Ābels bija pārmērīgas piedošanas iemiesojums, bet Kains — pārmērīgas tiesas iemiesojums. Divi šie pretstati bija Mošes (Mozus) līdzsvaroti. No Ābela garīgās dimensijas — pārmērīgās piedošanas — radās kristietība, kas nolēma paplašināt Toras rāmjus tur, kur tam nav pienācīga pamata. Un tādas darbības sagādāja daudz problēmu Israēlam un visai pasaulei.

Vienlaikus rava Kuka viedoklis par Jēzu nebija negatīvs vien. Viņš Jēzu uzskatīja par pārmērīgas mīlestības izpausmi, kas „izstiepusi” Toru tik plaši, ka pasaule to nespēja izturēt, un tas noveda pie katastrofāliem rezultātiem. Un tajā pašā laikā Jēzus kopumā bija pozitīvs cilvēks, kurš tomēr neizbēga no elkdievības tieksmes, kas izpaudās nevērībā pret Halahas likumiem. Jēzus *Elan vital* pārspēja viņu pašu.

Šajā pašā traktātā *Pinkas Aharon be-Boisk* ravs Kuks aizskar iecietības tēmu. Viņš raksta, ka iecietība, tolerance rodas no izpratnes, ka viss šajā pasaulē papildina cits citu, ir posms esības ķēdē.

1901. gadā rava Kuka sievastēvs Aderets (rabīns Elijahu Dāvids Rabinovičs Teomīms, 1843-1905)¹⁴² - aicināja savu znotu pārcelties uz Palestīnu. Par to kļuva zināms Bauskas ebreju kopienai, kura palielināja viņa algu līdz 10 rubļiem nedēļā un visādi centās paturēt pie sevis cienījamo un izglītoto rabīnu.

1904. gada 24. aprīlī ravs Kuks pameta Bausku. Vietējie ebreji pavadīja viņa ratus vairākas jūdzes. Beidzot kādā vietā viņš apstājās un teica savu pēdējo runu. Viņš bilda, ka gudrie teikuši - no drauga esot jāšķiras ar Toras vārdiem; no tā mēs saprotam, ka īstās šķiršanās sāpes ir Toras, dzīvības koka, studiju pārtraukšana. No Bauskas ravs Kuks aizbrauca uz gubernas galvaspilsētu Jelgavu, pēc tam uz Rīgu, tad uz dzimto Grīvu, no turienes uz Viļņu, pēc tam uz Odesu, un no turienes viņš aizkuģoja uz Palestīnu. 1904. gada 13. maijā ravs Kuks izkāpa Israēla zemes krastā Jaffā.

Viņš tika izvēlēts par galveno Jaffes pilsētas un tās apkaimes jauno apmetņu Hederas, Rišon-le-Cionas un Rehovotas galveno rabīnu. Ā. I. Kuks sāka pasniegt *Šaarei Tora* jafiešu

¹⁴² Elijahu Dāvids bar Benjamins Rabinovičs-Teomīms 1874. - 1893. gadā bija rabīns Panevėžā, 1893. - 1901. gadā Mirā Minskas apgabalā, bet no 1901. gada bija galvenais aškenazu rabīns Jeruzalemē.

ješivā. Rava Kuka darbības sākums laika ziņā sakrita ar masveida *āliju* (ierašanos Israēlā) no Krievijas. Nozīmīgu ieceļotāju daļu veidoja nereligiōzi studenti ideālisti. Viņš novēroja dīvainu paradoksu — sacelšanās pret Dievu jaunajos ieceļotājos sadzīvoja ar mīlestību pret Israēla zemi. Ravs Kuks uzskatīja, ka mīlestība pret šo zemi liecina par svētuma dzirkstīm viņu dvēselēs un ar laiku viņi atgriezīsies pie Toras.

1914. gadā viņš devās uz otro organizācijas *Agudat Israel* kongresu Berlīnē. Viņš gribēja pamēģināt pievērst ortodoksālos rabīnus cionisma atbalstam. Bet sākās Pirmais pasaules karš, ravs Kuks tika internēts un izsūtīts uz Šveici. No 1916. gada viņš bija ortodoksālās kopienas rabīns Londonā. 1919. gadā Ā. I. Kuks atgriezās Israēla zemē, kur tika ievēlēts par Jeruzalemes galveno rabīnu, bet 1921. gadā — par galveno aškenazu kopienas *Erec Israel* rabīnu. Lielākā ortodoksālo ebreju daļa, kas bija apvienojusies organizācijā *Eida haredit* (dievbijīgo kopiena), neatzina šo iecelšanu.¹⁴³ Tā kā ravs Kuks atbalstīja cionistus viņu valsts celšanas darbā, viņš nonāca pretrunās ar plašiem ortodoksālās sabiedrības slāņiem. *Eida Haredit* vadītāji plašā jautājumu spektrā nepiekrita ravam Kukam. Domstarpības radīja Ebreju Universitātes dibināšana, vēlēšanu tiesību ieviešana sievietēm, kā arī „sestdienas gada” (*šmites*) likumu traktējuma jautājumi. 1924. gadā Jeruzalemē ravs Kuks dibināja ješivu, kuru vēlāk sāka saukt par *Merkaz a-Rav*, un ar laiku tā ieguva reliģiskā cionisma kustības galvenā pētnieciskā centra statusu.

15 gadus A.I.Kuks strādāja pie fundamentāla komentāra Babilonijas Talmūdā — *Alaha Brura*. Šajā grāmatā viņš apkopoja ticības mācības skolotāju pētījumus un atainoja visu savu halahisko problēmu izpratni. Rava Kuka responsi un likumdošanas lēmumi izklāstīti grāmatās *Daat koen* un *Mišpat koen*.

Reliģiski filozofiskie rava Kuka darbi apkopoti izdevumos *Orot ha kodeš* (“Svētuma ugunis”) 3 sējumos (1963-1964), *Igrot ha-Reija* (“Rava A. I. Ha-Koena Kuka vēstules”) (1962-1965)¹⁴⁴, *Orot* (“Ugunis”) (1961), *Orot ha-tšuva* (“Nožēlas ugunis”) (1955).

Viņš ir arī reliģisku dzejoļu autors. Iznācis viņa dzeju krājums *Orot ha-Reija*.

Ravs Ābrahams Ichāks Kuks miris Jeruzalemē 5695. gada 3. elulā jeb 1935. gada 13. augustā.

Savos Israēla zemē tapušajos darbos ravs Kuks izvērta oriģinālu reliģiski filozofisku cionisma un tā lomas ebreju vēsturē koncepciju. Viņš uzskatīja, ka ebreju tautas atgriešanās Erec Israēlā ir mesiāniskas atbrīvošanās sākums (*athalta de geula*). Valsts celšana ir mesiānisko laiku tuvošanās pazīme. Viņš bija viens no reliģiski cionistiskās organizācijas *Mizrahi* dibinātājiem, un

¹⁴³ Александр Кац и Цви Вассерман, сост., op.cit., 433.

¹⁴⁴ Abraham Itshak Kuk, *Igrot Ha-Reyah*. Vol. 1. (Jerusalem: Mossad ha-rav Kuk, 1943).

par tās uzdevumu viņš uzskatīja reliģisko interešu aizstāvību Israēla zemē. Lielākā traģēdija, viņaprāt, ir cionisma rašanās tieši 19. gadsimta beigās, laikā, kad reliģijas nozīme bija mazinājusies. Viņš uzskatīja, ka kustībai par atgriešanos Israēla zemē ir jābūt tikai reliģiskai. "Cilvēces traģēdija", rakstīja Kuks, "ir tā, ka pasaule ir sasniegusi progresu it visā, izņemot reliģiju."

Viņš uzskatīja, ka pasaule evolucionē uz universālisma ideālu, kas tomēr prasa cilvēka sagatavotību tam atsevišķu nacionalitāšu ietvaros.¹⁴⁵

Pašlaik Izraēlā rava Kuka darbi ir reliģiskās iecerotāju kustības *Guš emunim* ideoloģijas pamats.

Summējot rava Kuka garīgo evolūciju, mēs redzam, ka savās agrīnajās publikācijās viņš parādās kā lietuviešu virziena kabalists un talmūdisti, viņš ir noraizējies par kustību *Musar* un ebreju filozofiju, viņš skar *tfillīna* nēsāšanas tēmu. Pārcelšanās uz Bausku, kur viņam paveras daudz kosmopolītiskāki apvāršņi, stimulē viņa pārdomas par apkārtējo pasauli, ebreju sociālajiem, nacionālajiem un filozofiskajiem strāvojumiem.

Viņš cenšas saprast filozofiskos un garīgos, viņam modernos strāvojumus. Priekš viņa vēsture un sociālās kustības ir dievišķā atklāsmes avots. Tajā pašā laikā Jehuda Mirskis piemin, ka viņš neparedzēja tās kroplīgās formas, kuras nacionālisms pieņems 20. gadsimtā.¹⁴⁶ Pēc Pirmā pasaules kara nacionālisms no morālām mazākuma pretenzijām pret impērijām pārauga pretenzijās, kuras nācījas izvirzīja viena otrai, tai skaitā asiņainu kauju laukos.

Būdams lietuviešu rabīns, viņš jutās arī kā hasīdu cadiks, tas ir, sava laika un vietas garīgās enerģijas ceļvedis, un pēc viņa paša domām viņa personiskie pacēlumi un kritumi ietekmēja apkārtējās pasaules pacēlumus un kritumus.

Viņam tuva bija *avoda be-gašmijut* ideja, tas ir, pazaudēto dievišķīguma dzirkšu, kas izkaisītas materiālajā pasaulē, savākšana un iesaistīšana materiālās pasaules norisēs — šī ideja bija populāra kustībā *Habad*. Ar hasīdisma idejām saskan viņa dievišķīguma imanences pieņemšana. Dievišķīgais ir katrā materiālajā objektā, un to vajag tikai atvērt, noņemt materiālās pasaules čaulu no šīm dievišķajām dzirkstīm. Viņš uzsvēra dažādo dievkalpošanas aspektu — lūgšanas un intelekta, jūtu un iztēles, Halahas tekstu un filozofisko sacerējumu, Agadas un kabalas apguves – svarīgumu, kā arī visu šo ceļu, kas tuvina Dievam, prioritāti dažādos dzīves momentos.

¹⁴⁵ *Краткая Еврейская Энциклопедия* (Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин в сотрудничестве с Еврейским Университетом, 1976-2005), том 4, кол. 621.

¹⁴⁶ Yehuda Mirsky, op.cit., 411.

1.2.31. Mordehajs Levenšteins, מרדכי לעווענשטיין

Rabīns Mordehajs bar Cvi Levenšteins dzimis Liepājā 1817. gadā. Kā mazs bērns viņš aizbrauca uz Viļņu, kur viņa tēvs kļuva par hazanu (kantoru). 4 gadu vecumā viņš zaudēja tēvu. Par viņu sāka rūpēties viņa slavenais brālis, Viļņas hazans Joels Dāvids. Viņš mācījās dažādās ješivās, to skaitā pie rava Mošes Širvintera, gaona Ichāka Širvintera brāļa. No 1857. gada 35 gadu garumā viņš bija hazans sinagogā Liepājā, kur miris 1903. gadā. Daudz nodarbojās ar tirdzniecības lietām. 70 gadu vecumā iespieda savu grāmatu *Nefesh Hager* ("Svešā dvēsele"), pie kuras bija strādājis 20 gadus.¹⁴⁷

Nefesh Hager ir detalizēts un dziļš komentārs Onkelosa 5 Mozus grāmatu tulkojumam. Pirmā šīs grāmatas daļa tika izdota Henčinska tipogrāfijā Petrokovā 1906. gadā, bet otrā daļa — Kronenberga tipogrāfijā Belgorā (Bilgoray, Lublinas vojevodistē) 1909. gadā. Grāmata nāca klajā ar Liepājas rabīnu Jakova Denizona un Jehiēla Hellera, kā arī Haima no Jonavas un Šlomo Ha-Koena no Viļņas rekomendācijām.

Savas grāmatas priekšvārdā Mordehajs Levenšteins jautā: "Tora sākas ar vārdu *brešit* (sākumā). Onkeloss tulko šo vārdu "priekšā" vai "sākumā", bet Jonatana *targum* (tulkojums) tulko šo vārdu "viņa gudrībā". Kāpēc tad ir tāda starpība tulkojumā? Runā, ka gudrības sākums — bailes Visuvarenā priekšā. Un cilvēkam ir pirms Toras, dievišķās gudrības, apgūšanas jāizjūt bailes debesu priekšā un jāsaprot, ka Dievs no nekā ir radījis visu. Bailēm ir jābūt pirms nodarbībām."¹⁴⁸

1.2.32. Reivens Levins, ראוּבֵן הַלֵוִי

Reivens Ha-Levi Levins (Amčislavers, Dvinskis) (1810 vai 1818-1887) bija viens no redzamākajiem lietuviešu rabīnisma pārstāvjiem 19. gadsimtā. Viņš dzimis Smorgoņā (Baltkrievijā) un ticis saukts par Rūveles ravu. Jaunībā viņš bija mācījies pie Jehudas Šapiro, Voložinas Haima skolnieka, un rabīna maskila Menašes no Īlijas (1767-1831). Viņš bija rabīns Īlijā, Lebedevā, Nesvižā, Ivenecā un Amčislavā, bet pēc tam Daugavpilī, kur arī nomira.

¹⁴⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 130., 131.

¹⁴⁸ Mordehay Levinstein, *Nefesh Hager* (Piotrow: Sh. Hentchinsky, 1906), 6.

R. Levins bija izcils talmūdistis un halahists. 1870. gados pie viņa mācījās jaunais ravs Ābrahāms Ichāks Kuks, nākamais galvenais Israēla zemes aškenazu rabīns. Ā. I. Kuks atcerējās, ka rabīns Levins reti konsultēja par *Šulhan Aruhu*, bet vairāk laika veltīja viduslaiku komentētājiem. Viņš uzskatīja, ka gaonu laikmeta un viduslaiku talmūdistu darbi veicina labāku izpratni, kā tieši Halaha izsecināma no Talmūda.¹⁴⁹

Pēc I. Berlina vārdiem, R. Levins bija nesamierināms hasīdisma pretinieks un vairākkārt pakļauts vajāšanām no hasīdu puses.¹⁵⁰

Savas dzīves laikā viņš uzrakstījis ap 2000 rabīnisku resposu, bet vairākums no tiem sadega ugunsgrēka laikā Daugavpilī.¹⁵¹

1936. gadā rabīna Reivena Levina resposus un sprediķus ar nosaukumu *Roš Le-Reuveni* publicēja viņa mazdēls Ichāks Levins.¹⁵² Viens no viņa resposiem veltīts telegrāfa kabeļa izmantošanai, lai iezīmētu *eruvu*. Viņa pilpulistiskie sprediķi saistīti ar tēmām *Šabbat ha-gadol* (sabats pirms *Pesah* svētkiem) un *Šabbat Šuva* (sabats pirms *Roš Hašana*). Viņa uzmanības centrā bija halahiskās problēmas. Īpaši viņš nodarbojās ar halahisko argumentu meklēšanu, kas atļautu agunām (salmu atraitnēm) atkal apprecēties.¹⁵³

1.2.33. Ābrahāms Lihtenšteins, אברהם ליכטנשטיין

Ābrahāms Lihtenšteins, Tukuma rabīna Mordehaja Lihtenšteina brālis, dzīvoja 18. gadsimta 2. pusē un 19. gadsimta sākumā. Viņš bija Zusi no Anipoles mazdēls pa mātes līniju un Elimeleha no Ležaiskas radnieks. Viņa vectēvs Kalmans Lihtenšteins bija slavens rabīns Belostokā un daudzu sacerējumu autors par atklājumiem Torā un jauniem halahiskajiem lēmumiem.

Ābrahāms Lihtenšteins bija magids Lidā, Vilkavišķos, Vilkomirā un Krustpilī. Bija rabīnu tiesas vadītājs Prošinecā. Šādu izdotu grāmatu autors:

- 1) *Kanfei nešarim* ("Ērgļa spārni"), izdota 1829. un 1831. gadā.
- 2) *Gin cadek ve tikun hamidot* („Par dvēseles īpašību izlabošanu”, komentāri Rambama darbiem), izdota Viļņā 1799. gadā.

¹⁴⁹ Yehuda Mirsky, op.cit., 58. – 60.

¹⁵⁰ И. Берлин, «Реубен (Амчиславер, Двинский) га-Леви» // *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 13, стр. 453.

¹⁵¹ Yaakov Rapoport, op.cit., 47.

¹⁵² Reuben Levin, *Rosh Le-Reubeni* (Riga: Biliche Bicher, 1936).

¹⁵³ Yehuda Mirsky, op.cit., 60.

- 3) *Igeret hacafa* ("Paslēptā vēstule"), izdota Belostokā 1806. gadā.
- 4) *Amudei šamaim* ("Debesu stabs").
- 5) *Geulat olam* („Pasaules glābšana”).

Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē glabājas Ābrahāma Lihtenšteina darbs *Kanfei nešarim*, izdots Viļņā atraitnes un brāļu Rommu tipogrāfijā 1905. gadā. Tajā ir komentāri Talmūdam un 5 Mozus grāmatām ar Rambama, Rambana, Baal Akeda¹⁵⁴, Ralbaga¹⁵⁵ un Alšeiha¹⁵⁶ komentāru piesaisti.

1.2.34. Cvi Hiršs Lihtenšteins, הירש ליכטנשטיין

Eliazāra Lipmana Lihtenšteina dēls Cvi Hiršs bija slavenā rabīna, Kauņā dzimušā Rogovas, Suvalku un Lomžas rava Eliazāra Simhas Rabinoviča znots.

Cvi Hirša tēvs, Tukuma rabīns Eliazārs Lipmans Lihtenšteins (1827-1896) par rabīnu kļuva 21 gada vecumā. Viņam piemita daudz labu īpašību, un viņš bija dzišs Toras zinātājs. Tukuma iedzīvotājos viņš audzināja patiesu ticību un bailes debesu priekšā, un, pēc rabīna Leiba Ovčinska piezīmes, viņš Kurzemes ebrejiem bija tas, kas bija Dr. Hildesheimers Vācijas ebrejiem.¹⁵⁷

1893. gadā Cvi Hiršs bija rabīns Tukumā. Viņš bija grāmatas "*Hegion Levi*" ("Sirds pārdomas"), kura tika izdota Rīgā Elijahu Cvi Levina tipogrāfijā 1911. gadā, autors. Tajā ir viņa runu, sastādītu tajā laikā, kad viņš strādāja par rabīnu Tukumā. Viņa runas veltītas nožēlošanai, tam, lai atgrieztos pie ticības, balstītas uz dziļu un nopietnu Talmūda analīzi.

Jau sava darba ievadā rabīns Cvi Giršs Lihtenšteins min, ka Torā ir bauslis uzcelt sētu uz jaunuzceltas mājas jumta, lai izvairītos no nokrišanas briesmām. "Ir jāsaprot arī šī baušļa garīgā nozīme — kad tu studēsi filozofiju, tu sāksi, Dievs, pasarg, skriet pakaļ savas sirds vēlmēm un aizmirsīsi Toru, un nonāksi pie ateisma. Tāpēc sākumā uzcel savā sirdī labu nožogojumu ar Toras mācīšanos. Citādi tu nokritīsi un vēl reizi nokritīsi, un atkal nokritīsi."¹⁵⁸

Elijahu Cvi Levina tipogrāfija, kurā izdeva šo darbu, bija pirmā tipogrāfija Rīgā, kas iespieda rabīnisko literatūru. Rīgas 1914. gada adrešu grāmatā minēts, ka tā atradās Švimštrāses (Peldu) ielā 10.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Slavenais Rakstu komentētājs Ichāks bar Moše Arama (ap 1420. gadu, Kastīlija – 1494, Neapole).

¹⁵⁵ Filozofs, zinātnieks un komentētājs rabīns Tanaha Levi bar Geršoms (1288-1370), dzīvojis Provansā.

¹⁵⁶ Moše bar Haims Alšeihš (ap 1507-1600), izcils Rakstu komentētājs un likumu mācītājs. Dzīvojis Cfatā. Rabīna Mošes Kordovero un rabīna Jozefa Karo skolnieks, rabīna Haima Vitāla skolotājs.

¹⁵⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 119.

¹⁵⁸ Лихтенштейн Цви Гирш, *Помышления сердца (Хегцион Леви)*, (Рига: Левин, 1911), 1.

¹⁵⁹ Richter Adolf, *Rigasches Adressbuch fuer Jahr 1914* (Riga: 1913).

1.2.35. Zeēvs Volfs Lipkins, ראב ליפקין

Rabīns Zeēvs Volfs Lipkins bija rabīna Arjes Leiba dēls. Viņa tēvs bija *dajans* (tiesnesis) Jaunžagarē. Rabīns Volfs strādāja Žagarē par *melamedu* (skolotāju hederā), vēlāk bija Žagares ješivas vadītājs. Ap 1830. gadu viņš tika pieņemts rabīna amatā Kuldīgā. Kuldīgas *pinkasā* (kopienas hronikā) 1830. gadā ir ieraksts par viņa pieņemšanu. Uz *Pesah* svētkiem tika nolemts palielināt viņa un kantora algu par 60 kapeikām nedēļā. Kuldīgā rabīns Zeēvs Volfs Lipkins nostrādāja aptuveni 8 gadus, pēc tam aizbrauca uz Telšiem, kur bija rabīns līdz savai nāvei 1858. gada 5. sivanā (jūnijā).

Rabīna Volfa sieva bija ārkārtīgi dievbijīga. Viņa labi zināja Talmūdu, un par viņu stāstīja daudz leģendu.

Rabīns Zeēvs Volfs Lipkins bija slavenā rabīna, kustības *Musar* („Morāle”) dibinātāja rava Izraēla Salantera (1810-1883) tēvs.

Rabīna Volfa otrais dēls bija Jedidja Lipmans Lipkins. Viņš bija slavens mākslinieks, kurš uzzīmēja sava tēva portretu daudzus gadus pēc viņa nāves. Viņš miris Kuldīgā 1875. gada 19. elulā. Viens no viņa dēliem bija Talsu rabīns Zeēvs Lipkins.

Rabīns Zeēvs Volfs Lipkins sarakstījis šādas grāmatas:

- 1) *Hagahot al A-Rambam* - komentāri un piebildes Rambama kodeksam.
- 2) Komentāri *Šulhan Aruha* nodaļām *Orah Haim* un *Jore Dea*.
- 3) *Ben Arje* – komentāri un piebildes Talmūdam un Alfasi¹⁶⁰ darbiem.
- 4) *Hošen Mišpat* skaidrojumi, izdoti Viļņā 1900. gadā.
- 5) *Arbaa Turim*¹⁶¹ komentāri.

1957. gadā izdevniecībā *Mahon Or Ha-Mizrah* Jeruzalemē izdots kopkrājums ar nosaukumu *Galahot gdolot*, kurā ietilpa rabīna Zeēva Lipkina sacerējuma *Ben Arje* reprints, kā arī rabīnu Dova Lurijas, Azriēla Hildesheimera, Josifa Zaharija Šterna un Jeruhema Fišeļa Perlo sacerējumi. Rabīna Zeēva Lipkina grāmata ir detalizēts likumu par ebreju svētkiem, upuriem, *tfillīnu*, *cicītu* u. tml. izklāsts.

¹⁶⁰ Ichāks bar Jākovs Alfasi (Rifs, 1013-1103) - izcils likumu skolotājs, dzīvojis Ziemeļāfrikā un Spānijā.

¹⁶¹ *Arbaa Turim* - halahiskais kodekss, kuru sastādīja Toras likumu kodificētājs Jākovs ben Ošers (1269-1343), dzīvojis Vācijā un Spānijā.

1.2.36. Ābrahāms Dovs Lipšics, אברהם דוד ליפשיץ

Hilela Lipšica dēls Ābrahāms Dovs, rabīns Bihovā Mogilevas apgabalā, acīmredzot nekad nebija pildījis rabīna pienākumus Latvijā. Tomēr 1938. gadā Rīgā izdevniecība *Logos*, kas atradās Marijas ielā 6, iespieda viņa grāmatu *Hovas Beis Jākov* ("Jākova mājas pienākumi"). Ievēribas cienīgi, ka grāmata tika nodrukāta jidišā, bet ne ivrītā. Tā bija paredzēta ebreju sievietēm, un tās uzdevums bija izskaidrot ģimenes dzīves tīrības likumus. Grāmatā ir Kauņas rabīna Ābrahāma Dova Bēra Kahanes Šapiro no lietuviešu rabīnu padomes priekšvārds par sievietes lomu ebreju dzīvē. Viņš aicina sievietes atgriezties pie Toras, caur Toras baušļu ievērošanu ienest svētuma dzirksti ģimenes dzīvē.¹⁶²

1.2.37. Jeheskiēls Lipšics, יחזקאל ליפשיץ

Jeheskiēls Lipšics bija gaona Hilela Arjes Lipšica dēls¹⁶³, dzimis Raseinajā Lietuvā. Jaunībā viņš bija rabīns Jurburgā (Jurbarkasā), bet vēlāk, pēc Bauskas rabīna Mordehaja Eliasberga nāves, tika uzaicināts pildīt rabīna pienākumus Bauskā. 1889. - 1895. gadā viņš bija rabīns Bauskā, bet no 1895. gada strādāja Plockas rabīna darbu. Par viņa pēcteci Bauskā 1895. gadā kļuva rabīns A. I. Kuks, nākamais Israēla zemes galvenais rabīns. 1906. gadā rabīns Jeheskiēls Lipšics ieņēma rabīna amatu Kališā Polijā.

1901. gadā Petrokovā Mordehaja Cederboima tipogrāfijā iespiests rabīna Jeheskiēla Lipšica darbs *Sefer Amidraš veamāse*. Tas ir runu krājums, saistīts ar 5 Mozus grāmatām. Šīs runas teiktas sinagogā ar mērķi izskaidrot gudro izteikumus, audzināt labas cilvēciskās un morālās īpašības.

¹⁶² Abraham Dov Lipschitz, *Hovot Beith Yakov* (Riga: Logos, 1938), 4. - 6.

¹⁶³ Levy Ovtchinsky, *Nachlat Avot* (Vilno: Rozenkrantz, 1894), 32.

1.2.38. Izraēls Litvins, ישראל ליטוויך

Rabīs Izraēls bar Moše Litvins dzimis 1863. gada 19. augustā Grodņas pilsētā¹⁶⁴ (saskaņā ar L. Ovčinski viņš dzimis Slonimā). Nācis no dižu Toras zinātāju dzimtas. No 1891. gada līdz 1915. gadam bijis rabīns Piltenē. Pēc pirmā pasaules kara dzīvojis Rīgā, nodarbojies ar tirdzniecību. Gājis bojā Rīgā 1941. gadā.

Darbu *Kol Tora, Kol Šir, Kol Šabat* un citu darbu autors. Pats nozīmīgākais viņa darbs ir grāmata *Kol Avot* — traktāta *Pirkei avot* ("Tēvu pamācības") skaidrojumi. Tā izdota Rīgā 1937. gadā un iespiesta tipogrāfijā *Splendid* Rīgā, Kungu ielā 21.

Rabīns Litvins sāk savu sacerējumu ar šādu jautājumu noskaidrošanu: kāpēc šī nodaļa nosaukta *avot* — „tēvi”? Kāpēc sinagogā traktātu *Pirkei avot* sāk mācīties no frāzes ”jebkurš ebrejs - vai viņam ir daļa nākamajā pasaulē? ” Jo šis izteiciens ir no nodaļas *Sanhedrin*, bet ne no *Pirkei avot*. Kāpēc, runājot par ebreja daļu nākamajā pasaulē, tiek teikts *le-olam aba*, bet ne *ba-olam aba*?

Dodot atbildes uz šo jautājumu, viņš raksta, ka *masehta* (traktāts) saucas *Avot*, jo tie nav Halahas likumi, bet tēvu (*avot*) izteikumi un ir ebreju dzīvesveida avots. Tas satur morāles vārdus, labu īpašību izpratni un pareizu uzvedību, un tas gūts no Visuvarenā. Rabīns Litvins uzsver, ka bailēm Dieva priekšā un pareizai uzvedībai (*derex erex*) ir jābūt pirms Toras, kuru sauc par ”dzīves koku”, apguves.¹⁶⁵

1.2.39. Haims Lubockis, חיים לובאצקי

Rabīns Haims Lubockis dzimis Kauņā 1877. gadā, mācījies Viļņas rabīnu skolā. Pabeidzis galveno rabīnu kursus Kauņā, Viļņas rabīna Š. Kačana, Kauņas rabīna G. Rabinoviča un rabīna Sosnicera iecelts šajā augstajā garīdznieka amatā. No 1905. gada viņš bija rabīns Viļņas gubernas Kobiļņikā, bet no 1913. gada rabīns Rēzeknē.

¹⁶⁴ Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 234.

¹⁶⁵ Izrael Litvin, *Koil Ovojs* (Rīga: Splendid, 1937), 3.

1912. gadā Oršā publicēta viņa grāmatas *Tosafot Haim* ("Haima papildinājumi") pirmā daļa. Grāmatas otrā daļa publicēta 1929. gadā A. Levina tipogrāfijā Rīgā.¹⁶⁶ Grāmatā ir Gemāras interpretācija un skaidrojumi, tosafistu un rabīnu izteikumi, *Šulhan-Aruha* komentāri, Halahas jautājumi un atbildes.

Virksne Latvijas rabīnu sacerejumu ir veltīti problemam, kuras radas Pirmā pasaules kara seku rezultātā. Karš dramatiski iedragāja ierasto ebreju kopienu dzīvi visā bijušajā Krievijas impērijā. Daudzi virieši bija mobilizēti armijā un bez vēsts pazuda kaujas laukā. Tapēc ka viņu nave dokumentāli nebija apliecināta, viņas sievas bija kļuvas par *agunot*, salmu atraitnem bez tiesībam atkal appreceties. Tieši *agunot* problēmas risināšanai Haims Lubockis veltījis svarīgu vietu grāmatas *Tosafot Haim* otrajā daļā.

1.2.40. Mordehajs Margoliots, מרדכי מרגליות

Mordehajs Margoliots bija rabīns Ilūkstē 1874. - 1875. gadā, pēc tam viņš kļuva par rabīnu Disnā. Miris Disnā 1916. gadā. Viņš bija Rokišķu rabīna Elijahu Margoliota dēls. M. Margoliota brāļi bija Ošers Margoliots, rabīns Rokišķos un *Safat emet* autors, un Druskininku, bet pēc tam Ņujorkas sinagogas *Kalvarier šul* rabīns, *Sipurei Ješurun* autors Ichāks Margoliots.¹⁶⁷

Rabīns Mordehajs Margoliots ir darba *Suga bašošanim* ("Rožu sēta") autors. Šī grāmata izdota Viļņā L. L. Maca tipogrāfijā Kvasa šķērsielā 1894. gadā, glabājas Ebreju Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē. Tajā izklāstīti autora atklājumi Torā, skaidrojumi, jautājumi un atbildes. Pirmā daļa nosaukta *Galahot nida* un veltīta sieviešu higiēnas (menstruāciju un attīrīšanās pēc tām) jautājumiem. Grāmatu ievada tā laika diženo rabīnu: Ichāka Elhonana Spektora no Kauņas, Cvi Hirša Rabinoviča no Viļņas, Daugavpils rabīnu Reivena Halevi, Arjes Leiba, Josefa Rozina un Meira Simhas Kaca-Kagana - rekomendācijas.

Priekšvārdā rabīns Margoliots citē izteikumus no Talmūda un traktāta *Brahot* par to, kā lūgties *tanu*, ieejot *beis midrašā*, nepaklupt likuma interpretācijā un nemaldināt mācību biedru, nekļūdīties Halahā un nerunāt par „netīro tīro” un „tīro netīro”. Autors arī paskaidro, kāpēc viņa darbs saucas "Suga bašošanim" ("Rožu sēta"). Prātnieki mācīja (piemēram, Sanhedrins, *lamed-*

¹⁶⁶ Chaim Lubotzky, *Tosafot Haim* (Riga:Levin, 1929).

¹⁶⁷ Leib Ovtchinsky, *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)* (Riga: L.Remigolsky, 1928), 69., 70.

zain loksne, *alef lappuse*), ka ebrejiem nav jākāpj pāri sētai, pat ja tā ir tikai no rozēm. Autors salīdzina rožu sētu ar sievieti menstruāciju laikā. Viņš raksta, ka viņa darbs ir *Šulhan Aruha* nodaļas *Jore-Dea* izskaidrojums par *nidas* likumiem (sievietes mēnešreižu laikā).¹⁶⁸

1.2.41. Leibs Ovčinskis, יקסניצווה יול

Rabīns Leibs (Levi) Ovčinskis, kura darbi kalpojuši par disertācijas autora svarīgāko avotu, dzimis Viļņas guberņas Lidas apriņķa Radunskas pagasta Daugališķos 1871. gada 3. augustā. Miestā dzīvoja aptuveni 30 ebreju ģimeņu. Viņa tēvs bija dievbijīgs un Toru zinošs cilvēks, kurš mira 1890. gadā Svencānos. L.Ovčinska māte Rebeka Malka bija rabīna Josefa Aškenazi, *Ohell Josef* autora, māsa. Līdz 8 gadiem viņš mācījās hederā, pēc tam kopā ar rabīnu Moši Aiziku Lipšicu apguva Gemāru, vēlāk 5 Mozus grāmatas pie rabīna Leiba Aizika Kaca, bet pēc tam pie slavenā rabīna Jākova Reinesa un rabīna Josefa Preiļa. Viņa mācības noritēja Svencānos, Ligumjānos, Solokos, Kauņā. Viens no viņa skolotājiem 1882. - 1884. gadā bija rabīns Šauls Fainblūms. Pēc tam viņš mācījās hasīdu minjanu pie rabīna Boruha Rubinšteina Lidā.¹⁶⁹

1886. gadā Leibs Ovčinskis saņēma smihu (tika iecelts rabīna amatā) no rabīna Dova Bera Pružanera, bet pēc tam Viļņā no rabīna Šlomo Ha-Koena.

Pēc tam viņš aizbrauca uz Jēkabpili pie tēvabrāļa Josefa Šuva. Mācījās pie Jēkabpils rabīna Nahmana Judeļa Margoliota, kurš arī deva smihu rabīnam Leibam Ovčinskim. No Jēkabpils viņš 1892. gadā atgriezās Svencānos, kur dibināja ješivu un bija tās direktors 1892. - 1895. gadā.¹⁷⁰ Savas uzturēšanās laikā Svencānos viņš sarakstīja darbu *Nahlat Avot* („Tēvu mantojums”) — savas paaudzes izcilo rabīnu biogrāfisko vārdnīcu ar viņu ģenealogijas izklāstu. Grāmata izdota Viļņā 1896. gadā.

Tajā pašā gadā pēc rabīna Nahmana Judeļa Margoliota rekomendācijas Leibs Ovčinskis ieradās Aucē, lai pildītu rabīna pienākumus, un to veica līdz 1915. gadam. 1908. gadā uzrakstīja un izdeva (ivritā) ”Ebreju vēsturi Kurzemē”. 1918. gadā viņš aizbrauca uz Vitebsku, kur uzturēja kontaktus ar rabīnu Meiru Eliahu Vaineru no Jedvabņas. Pēc tam devās uz Tambovu.

Rabīnu Ovčinski pie sevis aicināja daudzas kopienas Krievijā, galvenokārt no Orlas, bet viņš turp nebrauca un 1919. gadā atgriezās Rīgā, kur viņam daudz palīdzēja rabīns Menahems Mendelis Zaks. No 1919. gada līdz pat savai bojāejai no nacistu rokas 1941. gadā L.Ovčinskis

¹⁶⁸ Mordehay Margoliot, *Sugo Bashoshanim* (Vilno: Matz, 1894), 3.

¹⁶⁹ Leib Ovtchinsky, op.cit., 190.

¹⁷⁰ Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 236.

pildīja godpilnus pienākumus vēsturiskajā Zemgales galvaspilsētas sinagogas kopienā. 1924. gadā publicējis grāmatas *Haderet Cvi* un *Dibrei Levi*.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā glabājas L. Ovčinska darbs "Kurzemes un Zemgales ebreju vēsture", izdota jidišā Rīgā 1928. gadā. Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā glabājas viņa darbs *Nahlat avot*.

L. Ovčinska daudzpusīgās intereses ļāva viņam bez aizspriedumiem apkopot gan lietuviešu, gan hasīdu orientācijas Latvijas ebreju kopienu vēsturi, vienlaikus paliekot uzticīgam savas ģimenes reliģiskajai tradīcijai. Par to liecina simpātijas, ar kādām viņš raksta par ortodoksālajiem rabīniem E. Samunovu, E. Klikoleru, E. Don-Jahiju, un daudz atturīgāks stils, pievēršoties Haskalas kustības atbalstītājiem — M.Lilientālam, A. Pumpjanskim, J.L. Kantoram.

1.2.42. Āharons Pružaners (Meierovs, Gurjans), אהרן שאול זעליג פרוזשאנער

Āharons Pružaners (?-1879) bija rabīnu tiesas vadītājs Daugavpilī 19. gadsimta 70. gados. Viņa uzvārds bija Meierovs, bet pirms tam — Gurjans, bet viņa iesauka — Pružaners. Jaunībā viņš 4 gadus mācījās Gemāru, pēc tam 18 gadu vecumā iestājās ješivā Minskā. 19. gadsimta 40. gados viņš dabūja rabīna darbu Brjanskā, pēc tam Pružānos, vēlāk pēc rabīna Leiba Batlana rekomendācijas vadīja rabīnu tiesu Daugavpilī. Viņš nodalīja savu ienākumu piekto daļu labdarībai, bija slavens ar savu gudrību un labajām īpašībām, daudz nodarbojās ar kopienas lietām.

Viņa darbu *Tšuvot lešoel* („Atbildes jautājošajam”) Viļņā 1929. gadā publicēja viņa mazdēls Ābrams Karelics no Rīgas. Ābrams Karelics bija Pajas Rivkes, Āharona Pružanera meitas, un Mošes Ha-Koena dēls. Viņa tēvs, Pružanera znots, bija rabīns Daugavpilī, Jaunas priekspilsētas (Novoje Strojenije) sinagogā¹⁷¹, arī ješivas vadītājs, bet pēc tam Daugavpils rabīnu tiesas vadītājs, miris 1898. gadā.

Āharona Pružanera darbs ir viņa responšu krājums; tas veltīts Toras likumu un garīgās izpratnes atklājumu skaidrojumiem. Viņš siki aplūko galvenokārt šķiršanās un laulāšanās, kā arī tirdzniecības jautājumus.¹⁷²

¹⁷¹ Aron Shaul Zelig Meyerov (Guryan, Pruzhaner), *Tshuvot Leshoel* (Vilno:Shrago Faivel Garber, 1929), 1.

¹⁷² Ibid., 96., 158.-162.

Ā. Pružanera interese par precīzu halahisko likumu ievērošanu un mācības lietuviešu ješivās liecina par viņa piederību lietuviešu rabīniskajai tradīcijai.

1.2.43. Šlomo Puhers, שלמה פוכער

Rabīns Šlomo bar Feitels Puhers dzimis Suvalku guberņas Neištatē (Vladislavova, tagad *liet.* Kudirkos Naumestis) 1829. gadā, mācījies ješivā Georgenburgā (Jurbarkas, Lietuvā), pēc tam rabīnu skolā Viļņā. 1859. gadā strādājis par rabīnu Jelgavā, ieguvis lielu autoritāti, ticis ievēlēts par pilsētas valdes locekli. Viņš enerģiski rūpējās par kopienas iestāžu labiekārtošanu, Apgaismības un reliģisko zināšanu izplatīšanu Kurzemes ebreju vidū.

Šlomo Puhers bija rakstu un brošūru autors; viena no viņa brošūrām vērsta pret kristītā ebreju mācītāja Gurlanda misionāra darbību.¹⁷³ Viņu atbalstīja Jelgavas kopienas lielākā daļa.

Baltische Monatschrift, XVI, 217-241 publicēts viņa raksts "Offenes Sendschreiben an die Kurlaendischen Herren Synodalen". Tajā viņš vērsās pret protestantu misiju Kurzemē, kas bija attīstījusi savu darbību ebreju vidū 19. gadsimta 60. gados.

Puhers vairākkārt varas iestādēm lūdza uzlabot Baltijas zemju ebreju tiesisko stāvokli. Viens no Puhera darbiem "Ueber den Thierschutz" veltīts dzīvnieku aizsardzībai.¹⁷⁴

Rabīna pienākumus Jelgavā viņš pildīja 34 gadus, bet 1893. gadā tika ievēlēts par sabiedrisko rabīnu Rīgā, kas arī bija līdz savai nāvei 1899. gadā.

Viņa dēls Emmanuils 1890. gadā strādāja par zvērināta advokāta palīgu Sankt-Peterburgā.¹⁷⁵

Viņa meita Jevgēnija Hiršberga-Puhere apprecēja medicīnas dakteri Hiršbergu un bija pazīstama vācvalodīgā dzejniece, mirusi Rīgā 1937. gadā.

Mācītājam Gurlandam adresētajā brošūrā rabīns Puhers uzskaita kristītos, kuri pagātnē uzstājušies pret Toru un Talmūdu — Mecgers Pfeferkorns, Alfons no Valjadolidas, Heronīmo de Santa Fe. Viņš raksta par milzu brūcēm, kuras šo cilvēku darbība radījusi visai ebreju tautai, par izraidīšanu un vajāšanu. Viņš uzsver, ka mācītājs Gurlands darbojas ar lielāku takta izjūtu nekā viņa priekšgājējs Adlers, kuru Puhers atklataja vēstulē Kurzemes luteriskas baznīcas Sinodei Kurzemē nosauca par "negodīgu dvēseļu spekulantu". Tajā pašā laikā viņš piemin lielu

¹⁷³ Salomon Pucher. *Offener Brief an den Herrn Pastor Gurland* (Riga: Leopold Weyde, 1875), 1. - 9.

¹⁷⁴ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 13, стб. 136.

¹⁷⁵ Informāciju par rabīnu S. Pucheru un viņu dzimtu es atradu Latvijas valsts vēstures arhīvā, fonds 51- 1. apraksts-23843. lietā.

daudzumu apšaubāmu ziņu, kuras izklāstītas Gurlanda ziņojumā "Par darbu Israēla vidū", tas ir, par misionāru darbību starp ebrejiem. Puhers aicina Gurlandu rakstīt taisnību, jo katrs baznīcas kalps aicināts būt par dievišķā zīmoga nesēju, bet "Mūžīgais Dievs ir patiesība" (Jeremija 10,10) un Israēla gudrie sludināja: "Patiesība ir Dieva zīmogs". Rabīns Puhers apsūdz mācītāju Gurlandu tieši taisnības izkropļošanā un neslavas celšanā ebrejiem. Piemēram, Gurlands raksta par to, ka tad, kad viņš Viļņā bija salauzis roku, viņam ticis atteikts ārstēties ebreju slimnīcā, bet Puhera aptaujātie ārsti noliedza, ka jebkad būtu atteikušies kādu ārstēt. Gurlands sauca sevi par bijušo Kišiņevas rabīnu, kaut arī, pēc Puhera ievāktajām ziņām, viņš bijis vien kaligrāfijas skolotājs. Gurlands rakstīja, ka Viļņā viņš atradis ebreju elementārskolu (hederu), kura bijusi izvietota 12 soļu garā un 8 soļu platā telpā, un tur, sēžot uz grīdas, mācījušies 130 audzēkņi. Pēc rabīna Puhera ziņām, Viļņā pēdējo 50 gadu laikā nav bijis neviena hedera, kurā audzēkņu skaits būtu lielāks par 50.

Rabīns Puhers apsūdz mācītāju Gurlandu melos un nepatiesas informācijas sniegšanā protestantu publikai par ebreju stāvokli un viņu tradīcijām, kā arī līdzjūtības trūkumā pret ebreju iedzīvotāju stāvokli. "Vai Jūsos ebreja sirds nomirusi reizē ar ebreja ticību?" — jautāja rabīns Puhers.

Jelgavas sabiedrībā Puhera godprātīga stāja iemantoja atzinību par ko liecina paaugstināšana sabiedriska rabīna amatā Rīgā.

1.2.44. Mordehajs Rabiners, מרדכי בר אברהם ראבינער

Mordehajs Rabiners dzimis Bauskas piepilsētā Slobodā 1758. gadā un miris Bauskā 1830. gadā. Pa mātes līniju viņš bijis Prāgā dzimušā rabīna Mordehaja Jaffes (1530-1612), slavenā halahiskā darba *Levuš malhut* autora, pēctecis.¹⁷⁶

Mordehajs bar Ābrahāms Rabiners bijis rabīns Bauskā, rabīnu tiesas vadītājs no 1802. gada līdz 1830. gadam.¹⁷⁷ 1878. gadā Viļņā izdots viņa darbs *Sefer Gdilot Mordehaj*, kas sastāv no divām daļām: *Šālot ve-tšuvot* un *Parašat Mordehaj*. Grāmatu publicējis viņa mazdēls Dovs Bērs bar Benjamins Rabiners.¹⁷⁸ Pirmajā daļā ir rabīnu responsi, bet otrajā — rabīna Mordehaja

¹⁷⁶ Herman Rosenthal, "Rabbiner, Mordecai ben Abraham", in *Jewish Encyclopedia* (New York: Funk and Wagnalls, 1901-1906), 297.

¹⁷⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 73.

¹⁷⁸ Mordechay Rabiner, *Gdulas Mordechay* (Vilno: Matz, 1878), 1.-4.

Rabinera analītiskās piezīmes Toras nodaļām, kurās viņš īpaši uzsver *šlemut* (viengabalainība ticībā) un *dvekut* (piesaiste Radītāja vēlmēm) zināšanas.

Rabīna Mordehaja dēls Benjamins Zalkinds Rabiners, dzimis Bauskā 1852. gadā, daudzus gadus bijis ješivas vadītājs Daugavpilī, bet no 1891. gada rabīns Ņujorkā, ASV. Daži viņa responsi publicēti arī darbā *Parašat Mordehaj*.

Otrs rabīna Mordehaja dēls Cēmahs Rabiners dzimis Bauskā 1862. gadā. Viņš mācījies Tērbatas Universitātē, pēc tam Berlīnes Universitātē, kur ieguvis filozofijas doktora grādu. 1899. gadā Berlīnē viņš publicēja savu darbu "Beitraege zur Hebraeischen Synonymik im Talmud und Midraschim."¹⁷⁹

1.2.45. Šoloms Rabinovičs, שלום ראבינאוויץ

Rabīns Šoloms Rabinovičs bijis Voložinas ješivas vadītāja rabīna Haima audzēknis. Ap 1849. gadu viņš dzīvoja Kuldīgā. Vēlāk vairākus gadus viņš bija rabīns Jonišķos. Miris 1862. gadā. 1873. gadā viņa brālis Beinešs, Taurogenes dajans, izdevis daļu no viņa darba "Dibrej šolom ve-emet".¹⁸⁰

Š. Rabinovičs nāca no lietuviešu-mitnagedu aprindām, bet viņa pēctecis Kuldīgas rabīna amatā kļuva Š.Z.Hiršovičs (sk. disertācijas 1.2.21 apakšnodaļu), kurš pēc izcelsmes bija hasīds no Habada nometnes. Tāds fakts pierāda, cik iecietīga garīga atmosfēra valdīja Kurzemes pilsētas. Kaut lietuviešu tradīcijas piekritēji sinagogas draudzēs veidoja vairākumu, viņi piekrita aicināt uz rabīna amatu hasīdu ģimenes atvasi. Protams, jāpiebilst, ka svarīga loma rabīna izvēlē noteikti bija kandidāta mācībām lietuviešu ješivās un pie izciliem lietuviešu rabīniem.

1.2.46. Heršons Ravinsons, גרשון ראוינסאן

Rabīns Heršons bar Josefs Ravinsons bija rabīns Krāslavā un Palangā aptuveni 19. gadsimta 80. gadu beigās — 90. gadu sākumā. Viņš bija Krāslavas rabīna Josefa bar Solomona Zalmana Ravinsona dēls. Viņa tēvs mira turpat Krāslavā Hanuka laikā (decembrī) 90 gadu vecumā, 1914. gadā. Savas ģimenes ģenealoģiju Heršons Ravinsons sāka ar gaonu Moše Krēmeru, Viļņas rabīnu

¹⁷⁹ Herman Rosenthal, op.cit., 297.

¹⁸⁰ Leib Ovtchinsky, op.cit., 92

1687. gadā. Rabīns Heršons bijis Rēzeknes rabīna Ichāka Ciuni znots. Pēc darbošanās Krāslavā un Palangā viņš bija rabīns Čenstohovā, pēc tam 1893. gadā tika ievēlēts rabīna amatā Plockā. Tā kā gubernators neapstiprināja šo ievēlēšanu, Heršons Ravinsons kļuva par rabīnu Vroclavekā, pēc tam Amčislavā. Vēlāk viņš aizbrauca uz Liverpūli, bet no turienes uz ASV, kur bija rabīns Klīvlendā. Miris Klīvlendā 1908. gadā.

Viņa responsi par Halahas problēmām publicēti grāmatās *Sefer Ciuni* un *Olat Ichak*.¹⁸¹

1.2.47. Mordehajs Rozentāls-Tālroze, מרדכי ראזנשטאל - טאלרואז, מרדכי

Mordehajs bar Josefs Rozentāls-Tālroze 19. gadsimta sākumā bija rabīns Jēkabpilī. Viņa responsi ir iekļauts Bauskas rabīna Mordehaja Rabinera grāmatā *Gdulas Mordehaj*.¹⁸²

1.2.48. Jākovs Dovs Safsels, יעקב דוב סאפסל, מרדכי

Rabīns Jākovs Dovs Safsels (1888-1968) dzimis Višķos. 1910. gadā viņš emigrēja uz ASV. Jau jaunībā Jākovs Dovs Safsels bija slavens ar savu erudīciju un aso prātu, par ko īpašu uzslavu saņēmis no rabīna Haima Soloveičika (1853-1918).¹⁸³

Viņa grāmata *Dibrei Jākov* izdota tikai 20. gadsimta 2. pusē - 1973. gadā ASV pirmā daļa, bet pēc tam 1979. gadā un 1985. gadā Jeruzalemē biedrībā *Visker iluy Torah Research, Inc.* - otrā un trešā daļa. Pamatā grāmata veltīta Halahas jautājumu skaidrošanai, turklāt liels daudzums jautājumu attiecas uz kalpošanu Jeruzalemes dievnamā, jo šo jautājumu apguve tuvina izraidījuma beigas. Viņš aplūko otrās desmitdaļas velti Jeruzalemē, nepietiekamu upurēšanu, upuru sāļšanu, to, kad upuris skaitās netīrs, sabata iztrūkumu Jeruzalemes templī. Tiek skaidrota arī mūsdienu Halaha — galvenokārt *Pesah* likumi un citi svētki, kašruts, lūgšanas likumi, ebreju pasaules skatījuma jautājumi, piemēram, haluts.¹⁸⁴

Grāmatas priekšvārdā minēti slavenu lietuviešu tradīcijas rabīnu vārdi, pie kuriem mācījies Jākovs Dovs Safsels, iesaukts par „*ilui* (dižais) no Višķiem”: Meirs Simha Ha-Koens Kacs-

¹⁸¹ Ibid., 171.

¹⁸² Mordechay Rabiner, *Gdulas Mordechay* (Vilno: Matz, 1878).

¹⁸³ Ben Zion Aizenshtadt, *Dorot Ha-Aharonim* (New-York: Rozenberg, 1918), 340.

¹⁸⁴ Yakov Dov Safsal, *Dibrei Yaakov* (New York: Visker Iluy Torah Research, Inc., 1979), 103., 104.

Kagans, Baruhs Dovs Leibovics, Ichāks Jakovs Rabinovičs no Panevėžas, Josefs no Vilkomiras, Isers Zalmans Melcers, Josefs Eli Henkins.

Grāmata *Dibrei Jākov* atrodas Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē.

1.2.49. Jākovs Segals, יעקב אליעזר סגל

Jākovs Eliazārs bar Jehuda Ha-Levi Segals bija rabīns Daugavpilī 19. gadsimtā otrajā pusē. 1890. gadā Varšavā N. Šriftgiserā tipogrāfijā izdots viņa darbs *Minhat Jakov* ("Jākova dāvana"), kas skaidroja dažus Talmūda likumus. Grāmatai ir labas izcilu tā laika rabīnu: Meira Simhas Kaca-Kagana no Daugavpils, Ichāka Elhanana Spektora no Kauņas, Jeruhema Jehudas no Minskas rekomendācijas.¹⁸⁵

Tā kā visi uzskaitītie rabīni pieder lietuviešu strāvojumam, tad bez šaubīšanās Jākovu Segalu varam pieskaitīt lietuviešu rabīniem-literātiem.

1.2.50. Jeheskiēls Sirkins, יהזקאל סירקין

Jeheskiēls bar Moše Sirkins neilgu laiku bija rabīns Jēkabpilī, bet pēc tam Kopisā (Mogilevas guberņā) un Vitebskā. Viņš miris 1889. gadā.

Rabīns Sirkins ir grāmatas *Binjan Jehezkiel*¹⁸⁶ un *Jagdil Tora* autors. *Binjan Jehezkiel* ir jauni atklājumi Babilonijas Talmūdā, galvenokārt attiecībā uz nodaļu *Našim* ("Sievietes"). Grāmata izdota Varšavā N. Šriftgiserā tipogrāfijā 1861. gadā. Šī grāmata ir dziļš talmūdiskis pētījums lietuviešu garā, bet fakts, ka J. Sirkins pildījis rabīna pienākumus Kopisā, vienā no Habada hasīdu centriem, rada liek domāt, ka viņš bijis tuvs hasīdiem, ko pagaidām gan nav iespējams apstiprināt pēc viņa literārā mantojuma analīzes.

¹⁸⁵ Yaakov Segal, *Minchat Yaakov* (Warsaw: Natan Shriftgisser, 1890), 1. – 4.

¹⁸⁶ Yehezkiel Sirkin, *Binyan Yehezkiel* (Warsaw: N. Shriftgisser, 1861).

1.2.51. Meirs Šalits, מאיר שאלית

Leibs Ovčinskis grāmatā "Ebreju vēsture Kurzemē un Zemgalē" (Rīga, 1928) piemin rabīnu Meiru ben Moše Šalitu, kurš jau 15 gadu vecumā bijis rabīns Meicadā pie Slonimas (Baltkrievijā). Pēc tam viņš bija rabīns Svencānos, Jēkabpilī, tad no 1857. gadā Kobrinā, kur nomira 1874. gadā. Viņš uzrakstīja grāmatu *Nir*, komentāru Jeruzalemes Talmūdā.¹⁸⁷ Diemžēl, šo grāmatu disertācijas autors pagaidām bibliotēkās nav atradis. Taču Ovčinska vērtējums un viņa kalpošana litvaku kopienas ļauj viņu ierindot starp lietuviešu tradīcijas rabīniem.

1.2.52. Moše Šapiro, משה שאפירא

Moše Šapiro, Jehudas Aizika dēls, bija rabīns Rīgā 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā. Saskaņā ar ierakstu Romanova (tagad Lāčplēša) ielas 141. nama mājas grāmatā Rīgas ebreju biedrības namā (šodien — skolas *Habad-Łubavič* ēka) no 1897. gada dzīvoja valsts rabīna palīgs Movša Šapiro, kurš miris 1911. gada 17. janvārī. 1909. gada maijā šajā pašā mājā dzīvojis Viešņos pierakstītais viņa dēls Šabsels (55 gadus vecs), kurš sākumā bija rabīns Gargždos (Gargždai), bet pēc tam kādā no Šauļu apriņķa Kovņas guberņas miestīņiem.¹⁸⁸

Viņa tēvs rabīns Jehošua Aiziks Harifs, iesaukts par rabīnu Aizilu no Slonimas, bija izcils Talmūda pētnieks un viens no savas paaudzes garīgajiem līderiem. Viņš dzimis Glubokojē 1801. gadā un miris 1873. gadā. No 1853. gada līdz 1873. gadam vadījis Slonimas pilsētas rabīnu tiesu. Viņš bija daudzu pazīstamu rabīnisku sacerējumu — *Nahalat Jehošua, Noam Jerušalaim* (viņa pēdējais Talmūda pētījums, izdots 1868. gadā) un citu darbu autors.

Rabīns Aizils sāpīgi pārdzīvoja manāmo rabīnu garīgā līmeņa krišanos, aprobežotu viduvējību sabiedrībā pārnesta nozīmē viņš jutās kā milzis starp liliputiem.¹⁸⁹

Laikā, kad viņš bija Slonimas rabīns, šajā pilsētā izveidojās neatkarīga hasīdu kopiena. Hasīdi lepojās ar savu rebi, kurš kļuva slavens kā *bāl mofet* (brīnumdaris) ar savām labajām īpašībām, tajā pašā laikā rabīns Aizils — mitnagedu vadītājs - nekādus brīnumus nedarīja. Rabīns Aizils viņiem atbildēja: "Tieši par to Torā ir teikts: "...*Venatan eleiha ot o mofet*" („Un parādīsies tev zīme vai brīnums" — *Dvarim (Deut.)* nodaļa 13:2). No šīs rindas mēs redzam, ka vienmēr "vai nu - vai" — tas, kurš kaut ko saprot no burtiem, — vārda *ot* (burts) pamatnozīme —

¹⁸⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 121.

¹⁸⁸ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2942. fonds, 2. apraksts, lieta nr. 6971.

¹⁸⁹ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 343

nenodarbojas ar "brīnumiem", bet tas, kurš nodarbojas ar "brīnumiem", — neko nezina par burtiem."¹⁹⁰

Rabīns Moše Šapiro uzrakstījis darbu *Sefer Drašot Maharam*, runas svētkiem un sabatiem, kas teiktas, pamatojoties uz Babilonijas un Jeruzalemes Talmūdu, lai glābtu cilvēka sirdi un tuvinātu viņu Debesu Tēvam.¹⁹¹ Grāmatu izdeva grāmattirgotājs Jozefs Levs Varšavā, un tā iespiesta Š. Belhatovska tipogrāfijā Petrokovā 1900. gadā. Viņš arī bija darbu *Safat emek* un *Pnei Moše* autors.

1. 2.53. Menahems Mendelis Šergejs, מנחם מנדל יהודה ליב שערהייא

Menahems Mendelis Jehuda Leibs Šergejs, rabīna Joela Šlomo dēls, dzimis 1848. gada 15. novembrī Retovā Lietuvā. Pie tēva mācījies Gemāru un Halahu. Jaunībā nolēmis kļūt par ārstu. 1870. gada beigās aizbraucis uz Berlīni; pateicoties savām labajām Talmūda zināšanām, mācījis rabīna Azriēla Hildesheimera (1820-1899), pazīstamā vācu ortodoksālo ebreju vadītāja un cīnītāja pret reformismu, bērnus. 1873. gadā iestājās Berlīnes Universitātē, kuru pabeidza 1878. gadā ar medicīnas doktora grādu un ar laiku kļuva par slavenu ķirurgu. 1878. gadā viņš devās uz Pēterburgu, kur strādāja klīnikā. 1883. gada februārī Menahems Šergejs atbrauca uz Rīgu un ieguva lielu popularitāti. Pie viņa ārstējās simtiem rabīnu, kuri brauca uz Dubultiem atpūsties. Viņš cīnījās ar mēģinājumiem aizliegt šhitu, lopu kaušanu pēc ebreju metodes. Rabīni Moše Šapiro no Rīgas un Šlomo Kogens no Viļņas sauca viņu par dižo Gaonu un augstu novērtēja viņa grāmatu *Meišiv nefeš*. 1915. gadā viņš aizbrauca uz Konotopu Polijā, kur dzīvoja viņa meita ar savu vīru, un mira tur 1918. gadā.

1906. gadā Rozenkranca un Šriftzetcera tipogrāfijā Viļņā izdota viņa trīsdaļīgā grāmata *Meišiv Nefeš*. Tas ir jautājumu un atbilžu krājums, kas sniedz skaidrojumus un jaunas interpretācijas Talmūdā, Halahā, Rambama un Raši darbos. Pamatā viņa sacerējumi skāra apgraizīšanas (*brit mila*) baušļa izpildi, visupirms jau tā medicīniskos aspektus. Viens amerikāņu ortodoksālais ebrejs, kurš nesen bija apmeklējis muzeju "Ebreji Latvijā", stāstīja, ka līdz pat šim brīdim ASV moeli (apgraizīšanas speciālisti) izmanto Menahema Šergeja grāmatu kā rokasgrāmatu apgraizīšanas baušļa izpildīšanai.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Moshe Shapiro, *Drashot Maharam* (Piotrkow: Shlomo Belhatovski, 1900), 1.

Bez apgraizīšanas baušļa grāmata *Meišiv nefesh* veltīta "Halahai no Sīnaja", tas ir, tām normām, kuras tika saņemtas no Mozus un nodotas tālāk no mutes mutē. Galvenokārt pie tādām Halahas normām pieder likumi par aizliegtā ēdiena daudzumu atļautajā edienā. M. Šergejs pastāv uz stingri ortodoksālo viedokli, paziņojot, ka visi šie likumi patiešām no Mozus nodoti pa tradīcijas ķēdīti un nav tikuši pakļauti izkropļošanai aizmīšanas vai neprecizitātes dēļ.¹⁹²

Apgraizīšanas veikšanas jautājumos Menahems Mendelis Šergejs sarakstījās ar Krimā, bet no 1899. gada Jeruzalemē dzīvojošu izcilu likumu skolotāju rabīnu Haimu Hizkiju Medini (1834-1908). Plašajā Talmūda enciklopēdijā, kuru sastādījis rabīns Haims Medini, nodrukāta viņa sarakste ar Menahemu Šergeju.¹⁹³ Šis fakts apliecina M.Šergeja ārkārtīgi lielo autoritāti Toras pasaulē. Šī cilvēka izcelsme no Lietuvas un dziļās Talmūda studijas ļauj viņu pieskaitīt pie lietuviešu tradīcijas talmūdīstiem.

1.2.54. Moše Šoloms Štuls, משה שלום סטול

Moše Šoloms Štuls dzimis Deveniškos Viļņas guberņā 1863.gadā. 1887-1892.g. studējis Talmudu Viļņā. 1893. Gadā beidzis augstāko Talmuda akadēmiju *Kolel* Kauņā.¹⁹⁴ No 1907. gada bija rabīns Saldū, bet no 1924. gada Bauskā, kur bija arī rabīnu tiesas vadītājs. Viņš bija pazīstamā rabīna un sofera (Toras saraksta rakstveža) Mordehaja Rabinovica no Skideles znots.¹⁹⁵ Moše Štuls ir grāmatu *Sefer darhei šalom* („Pasaules ceļu karte”)¹⁹⁶ un *Šem olam* („Pasaules vārds”) autors.

Viņa dēls Dāvids Štuls dzimis 1884. gadā Grodņas guberņā. 1906. - 1909. gadā mācījies rabīnu seminārā Šeduvā Lietuvā, tad 1909. - 1914. gadā — ješivā Telšos. 1917. gadā Viļņā viņš saņēma rabīna diplomu (*smihu*).¹⁹⁷ Vēlāk bijis rabīna palīgs Bauskā 1934. gadā. Viņa raksti par Talmūdu un 5 Mozus grāmatām publicēti viņa tēva grāmatās *Šem olam* un *Darhei šolom*.

Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Jeruzalemē glabājas rabīna Mošes Štula grāmata *Sefer darhei šolom* jeb "Cildenu runu grāmata par gada periodiem, svētkiem un uztraukuma

¹⁹² *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 14, стб. 279., 664., 665.

¹⁹³ *Ibid.*, 14: 665.

¹⁹⁴ Natans Barkans un Rita Bogdanova, *op.cit.*, 242.

¹⁹⁵ Leib Ovtchinsky, *op.cit.*, 79.

¹⁹⁶ Par šis grāmatas svarīgumu bija publicēts raksts izdevumā „Dos Idiše liht”, 1926, # 237

¹⁹⁷ Natans Barkans un Rita Bogdanova, *op.cit.*, 245.

pilnām dienām, nesaprotamu un aizplīvurotu prātnieku runu skaidrojumi un Israēla tautas apgaismošana, Toras un liecību vārdu jēgas atklāšana, dzīves jautājumu risināšana uz Toras un *micvot* pamatiem. Runas par laulāšanos, apgraizīšanu, pirmdzimtā izpirkumu, *bar micvu*, traktātu studiju beigām.”¹⁹⁸ Autors runā par radīšanas mērķi, Israēla vienkāršību un morāli, par labdarību un žēlsirdību, par peļņu Israēla uzturam, par mūsu laika centieniem pēc materiālā, par nožēlošanu un atgriešanos pie Dieva.

Bez šaubām M. Štulu var pieskaitīt pie lietuviešu tradīcijas rabīniem, par ko liecina viņa un viņa dēla studijas litvaku ješivās Viļņā, Kauņā un Telšos.

1.2.55. Šaloms Tobiass, שלום צבי טאביאס

Šaloms Cvi Tobiass bija rabīns Kandavā un Sabilē 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā. 1897. gadā viņš dibināja ješivu Sabilē, kura tomēr darbojās tikai īsu laika posmu materiālu grūtību dēļ. Pēc pirmā pasaules kara viņš turpināja pildīt rabīna pienākumus Sabilē. Miris 1924. gadā.

Rabīns Šaloms Tobiass ir grāmatas *Miftah Hahalahot* (“Halahas atslēga”)¹⁹⁹ autors. Grāmata pagaidām bibliotēkās nav atrasta.

Tā kā par grāmatu „Miftah Hahalahot” atzinīgiem vārdiem raksta L.Ovčinskis, ta ta liecina par Š. Tobiasa piederību lietuviešu strāvojumam. Tieši lietuviešu strāvājums iekļuva sevī absolūts vairakums no kurzemnieku izcelsmes rabīniem.

1.2.56. Josefs Zarhi, יחזקאל זרחי

Rabīns Josefs Leibs Zarhi bija rabīna Simeona Zarhi dēls. Viņš bija miesnieks un kopienas skolotājs Viesītē netālu no Jēkabpils, pēc tam Dubenē un citās vietās. Mūža beigās viņš apmetās uz dzīvi Viļņā. 1881. gadā viņš publicēja savus atklājumus Torā ar nosaukumu *Macav Ha-jašar*, komentāru grāmatai *Zohar Breišit*²⁰⁰. Diemžēl šī grāmata pagaidām nav atrasta bibliotēkās. Kā var noprast no nosaukuma, tajā ir runa par pasaules radīšanu un kosmogoniju grāmatā *Zohar*.

¹⁹⁸ Moshe Shtul, *Darkhey Shalom* (Riga”Splendid, 1930).

¹⁹⁹ Leib Ovtchinsky, op.cit., 187.

²⁰⁰ Ibid., 121.

1.2.57. Šimeons Zarhi, שמעון זרחי

Pēc L. Ovčinska liecības, Šimeons bar Zorahs Zarhi 1832. gadā atbrauca pildīt rabīna pienākumus Jēkabpilī. 1841. gadā viņš devās uz Tauragi, lai būtu rabīns tur, un palika Tauragē līdz 1845. gadam. Pēc tam atgriezās Jēkabpilī, kur bija rabīns līdz 1856. gadam. Pēc tam rabīns Šimeons Zarhi pārcēlās uz Israēla zemi (Eretz Israel), nomira 1860. gadā un tika apglabāts Eļļas kalnā. Viņa meita Mirjama, Aizika Rabinoviča sieva no Telšiem, 1897. gadā Viļņā izdeva viņa grāmatu *Nahlat Šimeon* („Šimeona mantojums”), rabīnu responsu un Tanaha komentāru krājumu, kurā iekļauta arī rabīna Šimeona Zarhi sarakste ar tā laika gaoniem. Šajā grāmatā ir viņa vēstule rabīnam Hiršelem Salanteram, kurā rabīns Šimeons raksta, ka no bērna kājas viņš ievērojis 48 Toras apgūšanas veidus.²⁰¹ Grāmata analizē jautājumus par pareizu sabata likumu ievērošanu, par šķiršanos un laulībām, par to, vai ir jāiededz Hanuka sveces līdz ēdienreizei vai pēc lopu nokaušanas utt.

Rabīna Šimeona Zarhi grāmata glabājas Jeruzalemes Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā. Tās pilnais nosaukums ir šāds: ”Jautājumu un atbilžu, atklājumu Torā un *rišonim* darbos un to skaidrojumu grāmata, rabīna, dižā gaona, taisnā cilvēka, sirdī tīra un garā skaidra gudrā, rabi Šimeona Zarhi, lai svētīta viņa piemiņa. Viņa, kurš bija rabīnu tiesas vadītājs svētajā Tavriga un Jākobštates kopienā, bet mūža beigās pacēlās uz Svēto zemi un rada mieru Eļļas kalnā svētajā pilsētā Jeruzalemē.” Grāmata iespiesta Viļņas tipogrāfijā ”Atraitne un brāļi Rommi” 1897. gadā.

1.2.58. Mordehajs Zelbovičs, מרדכי זלבוויץ

Mordehajs (Morthels) bar Aba Leibs Zelbovičs dzimis Pandelisā Lietuvā 1869. gadā.²⁰² Guvis rabīna izglītību — mācījies *beismidrašā* Viļņā, bijis miesnieks pie lūgšanu namiem Rīgā 1907. gadā. Pēc mājaslapā names.lu.lv atrodamajiem datiem viņš kļuva par nacistu upuri 1941. gadā.

1938. gadā izdevniecība ”Bilike Biher” Marijas ielā 6 Rīgā izdeva viņa grāmatu *Ateres Mordehaj*, kurā bija responsi un sprediķi par četrām *Šulhan Aruha* nodaļām, kas balstījās uz

²⁰¹ Shimeon Zarchi, *Nachlat Shimeon* (Vilno: Romm, 1897), 3., 4.

²⁰² Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 263.

Babilonijas un Jeruzalemes Talmūdu, *Rišonim* un *Aharonim* darbiem. Grāmatai ir galvenā Rīgas rabīna Menahema Mendeļa Zaka un Viļņas rabīnu vecākā Šlomo Kagana rekomendācijas (*haskamot*).

Viņa dzīves gaita cieši saistīta ar Lietuvu un viņa literārajiem darbiem raksturīgi dziļi ebreju likumu un Talmūda pētījumi. Tas ļauj pieskaitīt M. Zelboviču litvaku-mitnagedu tradīcijai.

1.2.59. Izraēls Zeligmans, ישראל זעליגמאן

Izraēls Zeligmans (1842-1908) nācis no slavenas rabīnu dzimtas. Viņa vectēvs Mihoēls Jākovs Zeligmans garus gadus bija rabīns Grīvā, mira 1848. gadā. Mihoēla Jākova tēvs Izraēls un vectēvs Zeligs bija labi pazīstami ar Viļņas Gaonu un "svinīgi sēdēja rabīna tronī" Osvējā, Sebežā un Drisā.²⁰³ Rabīna Izraēla Zeligmana tēvs — Haims Dāvids Zeligmans 1848. - 1849. gadā bija rabīns Grīvā, kur nomira 1849. gadā 24 gadu vecumā.

Pa mātes līniju Izraēls Zeligmans bija mazdēls rabīnam Naftalijam Ciuni, kurš bija Ludzas rabīns no 1808. gada līdz 1856. gadam. Arī Izraēls dzīvoja Ludzā, pilsētā, kas bija pazīstama kā "Latgales Jeruzaleme", jo šeit dzīvoja liels skaits Talmūda, kabalas un rabīniskās literatūras zinātāju. Domājams, ka viņš pats nav ieņēmis rabīna amatu, taču viņš bija izcils talmūdists un kabalists. Izraēls miris Ludzā 1908. gadā.

Viņš sarakstījis virkni apjomīgu darbu:

- 1) *Jad Israel* — Talmūda traktātu *Kutim* un *Avdim* komentārs, izdots Viļņā 1888. gadā. Šie traktāti analizē ebreju attiecības ar samāriešiem un vergiem.
- 2) *Masehet Kala Rabati* — traktāta *Kala Rabati*²⁰⁴ komentārs ar plašu ievadu, kurā viscaur jaušama erudīcija, izdots Viļņā 1895. gadā ar nosaukumu *Majan Ganim*²⁰⁵. Traktāts *Kala Rabati* ir viens no mazajiem, nekanoniskajiem Talmūda traktātiem, kurš skaidro ģimenes dzīves jautājumus.
- 3) *Megilat Jehusin* —ģenealogisks sacerējums par ievērojamiem cilvēkiem no Ludzas rabīnu - Cioni, Altšulleru, Zeligmanu, Levinu un Donu-Jahiju - dzimtām. Autora dzīves laikā tas netika izdots.

²⁰³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 95., 96.

²⁰⁴ Israel Zeligman, *Masechet Kala Rabati...im biur Mayan Ganim* (Vilno: Katzenelenbogen, 1894).

²⁰⁵ Абрам Драбкин, «Зелигман Израэль бен-Хаим Давид». //Еврейская энциклопедия, Санкт Петербург, 1908-1913., том 7, стб. 717.

- 4) *Ocar hamisparim* — kabalistiska grāmata, izdota 1942. gadā Ņujorkā izdevniecībā "Shulzinger brothers". Tulkojumā tās nosaukums nozīmē "Skaitļu dārgumu glabātava" — tajā ir nozīmju skaidrojums skaitļiem no 1 līdz 1000, kuri sastopami 5 Mozus grāmatās, Talmūdā, midrāšos un citos rabīniskās literatūras klasikas darbos.²⁰⁶ Autors cenšas atrast katra skaitļa slēpto, svēto jēgu.

Jad Israel, Masehet Kala Rabati un *Ocar Hamisparim* glabājas Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē.

Izraēla Zeligmana literārais mantojums un ģimenes tradīcijas ļauj viņu pieskaitīt litvakiem, kaut gan interese par kabalas popularizēšanu tuvina viņu hasīdiem.

1.3. Hasīdu rabīni Latvijā un viņu darbi

1.3.1. Hasīdu kustības rašanās iemesli. Hasīdismu raksturojošās iezīmes. Kustības *Habad* hasīdisms

Agrīnie hasīdu kustības pētnieki, galvenokārt 1941. gada rudenī Rīgas geto nogalinātais pazīstamais vēsturnieks Šimons Dubnovs hasīdu kustības rašanos uzskatīja par tautas masu protesta izpausmi. Tauta vēlējās pastiprināt iekšējo reliģiozitāti pretsvārā rabīnu un talmūdistu formāli tradicionālajai reliģiozītai.²⁰⁷ Nabadzība, daudzu ebreju kopienu iznīcināšana Ukrainā no kazaku bandām (īpaši te izcēlās slaktiņš Umāņā 1768. gadā), nopietnas reliģiskās izglītības līmeņa krišanās pastiprināja vajadzību pēc ekstatiskas kustības, kurā būtu kabalas elementi, kura spētu nest mierinājumu, pašcieņu, dzīvotgribu un vēlmi kalpot reliģijai. Izraēlas profesors Šmuels Etingers rakstīja, ka par hasīdu kustības rašanās ierosmi kalpoja plaša jauno talmūdistu, ješibotu absolventu slāņa rašanās. Tikai nedaudziem no viņiem izdevās kļūt par rabīniem vai ieņemt citus garīgos amatus; bieži vien iecelšana šajos amatos notika par naudu vai pateicoties labiem ģimenes sakariem. Tā radās mācītu talmūdistu grupa, kas nevarēja rast sev atbilstošu stāvokli kopienā un negribot pārvērtās par no vietas uz vietu ceļojošiem un tautu audzinošiem sprediķotājiem.²⁰⁸ No viņu vidus nākuši hasīdu kustības celmlauži. Pirmām kārtām minams Izraēls Baālšemtovs (Bešts) (1698-1760). Bešts apgalvoja, ka vienkāršo darba cilvēku vaļširdīga

²⁰⁶ Israel Zeligman, *Otzar ha-Misparim* (Baltimore:Shulzinger, 1942).

²⁰⁷ Шимон Дубнов. *История евреев в Европе* (Rīga: Dzīve un kultūra, 1937), 4:347.

²⁰⁸ Шмуэль Эттингер, ред. *Очерк истории еврейского народа* (Иерусалим: Библиотека Алия, 1979), 453.

lūgšana un godīga dzīve debesīs tiek vērtēta augstāk nekā augstprātīgu talmūdistu, kuriem "no nepārtrauktas Toras studēšanas pat nav laika padomāt par Dievu", zināšanas. Savukārt daudzos rabīnos, galvenokārt Viļņas Gaonā un viņa sekotājos radīja sašutumumu kabalistiskas koncepcijas vulgarizācija par dievišķā klātbūtni visos dabas elementos, tāpat hasīdu ieražas šūpoties lūgšanas laikā, būt vienmēr jautrā garastāvoklī, kopīgas iedzeršanas sestdienās. Svarīgs hasīdu pasaules skatījuma elements bija mācība par taisnu *rebi* (cadiku), vidutāju starp Dievu un pārējiem hasīdiem. Parasta hasīda pienākumos ietilpa palīdzēt un pakalpot cadikam, bet, no otras puses, tieši pateicoties cadika lūgšanai un viņa kalpošanai, no debesīm uz zemi nolaižas garīgu un laicīgu bagātību straume.

Kā bilst Kijevas zinātnieks Igors Turovs citējot izraēliešu zinātnieku I. Galperina un I. Šahara pēdējās desmitgadēs veiktos pētījumus, tomēr nav pierādīta hipotēze par to, ka agrīnais hasīdisms bija nabago kustība pret bagātājiem vai vienkāršo ļaužu protests pret rabīnu eliti. Hasīdisma panākumus visdrīzāk veicināja atjauninātā reliģiskā doktrīna, kuru piedāvāja hasīdisms, garīgā prakse, ticīgo sociālās dzīves organizācijas jaunās formas.²⁰⁹

Artūrs Grīns rakstā par hasīdisma un tā rašanās teoriju zinātnisku pārvērtēšanu mūsdienās raksta, ka hasīdisms nebija reakcija uz Hmeļnicka un gaidamačīnu²¹⁰ (kā rakstīja Š. Dubnovs)²¹¹ sacelšanos vai uz Sabetaja Cvi mesiānisko kustību (saskaņā ar G. Šolemu)²¹². Šī kustība nebija nabadzības radīta, nebija neizglītotu masu dumpis pret rabīniem.²¹³ Brīnišķīgi ir tas, ka sākotnēji hasīdisms izplatījās mutiski, pirmā hasīdu grāmata tika izdota tikai 1780. gadā. Pēc Grīna domām, hasīdisma rašanās ļauj saskatīt paralēli ar "revitalization movements" kristietībā (brāļu draudzes, metodisms) vai islāmā (šiītu fundamentālisms mūsdienu Irānā). Sajūsmas vērtā ir ātrā hasīdu māju atjaunošana pēc holokausta katastrofas. Jāuzsver, ka daudzus izcilus zinātniekus, māksliniekus, rakstniekus (M. Bubēru, M. Šagālu, A. Heršeli, Š. Agnonu, A. B. Zingeru) iedvesmoja tieši hasīdisma idejas.

Ja maksimāli īsi noteiktu hasīdismam raksturīgās īpašības, tad tās būtu šādas:

- 1) Akcents nevis uz Talmūda apguvi un stingru Halahas normu ievērošanu, bet uz reliģisko jūtu tīrību, patiesumu.

²⁰⁹ Игорь Туров. *Ранний хасидизм: История. Вероучение. Контакты со славянским окружением* (Киев: Дух і літера, 2003), 10., 11.

²¹⁰ Kazaku sacelšanos Ukrainā 18. gadsimtā, kuras biju saistītas ar plašiem ebreju grautiņiem.

²¹¹ Шимон Дубнов, *op.cit.*, 4:350,351.

²¹² Гершом Шолем, *Основные течения в еврейской мистике* (Москва-Иерусалим: Мосты культуры-Гешарим, 2004), 407.

²¹³ Artur Green. "Some old/new questions", in *Hasidism reappraised*, ed. Ada Rappoport-Albert (London-Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 1996), 441. - 446.

- 2) Panteismam tuva mācība par Dieva esamību visur, kas pārņemta no mistiķa kabalista Ichāka Lūrijas (1534-1572) no Cfatas kabalas idejām.
- 3) Kabalas apguve plašās tautas masās, tas ir, to var apgūt arī tie, kuriem uz to nebija tiesību — pat ja vēl nebija sasniegts 40 gadu vecums un nebija apgūts viss Talmūds un Halaha.
- 4) No sefardiem aizgūtu reliģisku himnu — *piutim* - izmantošana rituālos.
- 5) Mediatīva, ekstātiska un prasoša lūgšana; ekstātiska uzvedība lūgšanas laikā. Iemīļotas ieražas - pasēdēšana pie galda kopā ar rebi, dejas.
- 6) Lūgšanu grāmatu izmantošana pēc sefardu parauga, saskaņā ar Ichāka Lurijas (1534-1572) tradīciju.
- 7) Pasaules skatījumā — ideja par Dieva klātbūtni katrā radībā. Tas ir pretrunā Viļņas Gaona idejām par to, ka pasauli radīja Dievs un Dievs ir pasaules radītājs, bet ne pati pasaule, un ka Dievam ir sava vieta, bet pasaulei sava.
- 8) Rebes jeb hasīdu cadika kā augstākās garīgās autoritātes hasīdu kopienā jēdziens. Cadikam ir zināmi Radītāja ceļi, viņā mājo Svētais Gars un Šehina.
- 9) Cadiku darbu (darbu hasidutā) izpētei ir pat lielāka nozīme nekā Talmūda apguvei. Pēdējais apgalvojums ne vienmēr tiek bez ierunām pieņemts hasīdu pasaulē.

Latvijas teritorijā hasīdismu pārstāvēja kustība *Habad*, kuras pamatlicējs bija Šneirs Zalmans bar Baruhs no Ļadiem (1745-1813). Tam par iemeslu kalpoja kustības *Habad* dzimšanas reģiona — Vitebskas, Lioznas, Ļadu, Mogiļovas — tuvums Latgalei. Pa Daugavu hasīdi, kuri galvenokārt nodarbojās ar koku pludināšanu, ieradās un apmetās uz dzīvi Krāslavā, Daugavpilī, Jēkabpilī, Līvānos, Krustpilī, Rīgā un citās pilsētās. Kādas ir kustības *Habad* filozofijas raksturīgās iezīmes? Hasīdu pasaules izpratnes pamati ir izklāstīti Šneira Zalmana no Ļadiem grāmatā *Likutim amarim*, kas saukta arī *Tanija* un izdota Slavutas pilsētas tipogrāfijā 1797. gadā.

Pirmkārt, šī ir mācība par dievišķo dvēseli, dievišķā saprāta daļu, kura alkst savienības ar savu radītāju. Dievišķā dvēsele mājo smadzenēs, bet cilvēkā ir arī dzīvnieciskā dvēsele, kura mīt sirdī. Dzīvnieciskā dvēsele alkst savienības ar dievišķo dvēseli. To var sasniegt caur prieku, mīlestību pret Dievu un cilvēkiem, ar dievbijību un baušļu ievērošanu. Tā cilvēks var apgarot šo pasauli.

Kustības *Habad* mācības par pasaules rašanos, tās iekārtu, spēkiem, kuri tajā darbojas, avots ir Lūrijas kabala. Šī mācība ietver sevī jēdzienu par Ādamu Kadmonu — pirmā cilvēka arhetipu, par pasaules radīšanu bezgalīgās dievišķās būtības (*Ein sof*) samazināšanās ceļā (cimcums), caur smalkas dievišķās gaismas (*Ein sof or*) plūsmas starojumu. Kustības *Habad* mācība nosliecas uz akosmismu, uz apliecinājumu tam, ka tikai Dievs ir īstenā realitāte, visa redzamā, fiziskā pasaule pastāv tikai tāpēc, ka tās esību uztur bezgalīga garīgā, dievišķā gaisma. Pēc 613 baušļu

ievērošanas plīvurs no ebreja acīm nokrīt, un viņš kļūst spējīgs ieraudzīt šo garīgo, īsto realitāti.²¹⁴

Ein sof ir vienādi atbildīgs gan par ļaunā pastāvēšanu, gan labā pastāvēšanu. Vienīgā starpība ir apstākļi, ka ļaunajā dievišķā gaisma ir mazākā proporcijā nekā labajā. Svētums saņem tiešu atbalstu no Dieva, bet ļaunums zog dievišķu gaismu un ietin tumšo spēku apvalkā (*klippot*). Tikai īsteni taisnajam cadikam ir pa spēkam labo atbrīvot no ļaunuma apvalka.

Atšķirībā no citiem hasīdisma novirzieniem, kuri balstās uz emocionālo lūgšanu kā tiešo ceļu cilvēka komunikācijā ar Dievu un pazemina Toras apguvi, kustības *Habad* pamatlicēji vienmēr pasvītrotuši mācību svarīgo lomu. Kustība *Habad*, radusies litvaku²¹⁵ rabīnisma vidē, uztvēra tā dziļās Talmūda apguves tradīcijas. Kā mēs vēlāk redzēsim, daudzi hasīdu rabīni Latvijā nākuši no *Habada* un bija izcili talmūdīsti, kuru darbi tiek apgūti ješivās visā pasaulē arī mūsdienās.

Kas raksturo hasīdu literatūru? Ja runājam par Halahas literatūru un komentāriem Talmūdam, tad ir ļoti grūti, nezinot autoru, noteikt, kas ir sarakstījis šo darbu — hasīds vai litvaks-mitnageds. Šajā gadījumā ir jāzina par Halahas atšķirībām pie hasīdiem un mitnagediem, piemēram, par īpaši uzasinātu nažu pielietojumu dzīvnieku nokaušanā. Savukārt specifisks tieši hasīdu literatūras žanrs ir sacerējumi hasidutā, tas ir, hasīdisma filozofijā. Tipisks tādas literatūras paraugs ir grāmata "Tanija" (izdota 1797. gadā), kuras autors ir kustības *Habad* pamatlicējs Šneirs Zalmans no Ļadiem (1745-1813). Būtu jāatceras, ka ne visi hasīdu autori ir piederējuši tieši kustībai "Habad". Taču Latvijas kontekstā visi apzinātie hasīdu autori (ar vienīgo izņēmumu- Ļublinas rebe Cadoku A-Koenu Rabinoviču) bija saistīti ar „Habada” kustību. Šī iemesla dēļ ir lietderīgi sīkāk iepazīties ar dažiem principiāliem Šneira Zalmana no Ļadiem mācības aspektiem. Viņa filozofija ir īpaša halahas un kabalas sintēze. Viņš koncentrējas uz to, kā saprast labā un ļaunā attiecības pasaulē un cilvēka dabā. Šīs realitātes mērķis — likt ceļu uz *summum bonum*, dibināt sakarus ar Dievu caur Toras un baušļu ievērošanu. "Tanijas" autors ir sistemātisku un nepārtrauktu garīgo pārdomu piekritējs, bet tās pašos pamatos atšķiras no lietuviešu tradīcijas atbalstītāju, kustības "Musar" piekritēju garīgajām pārdomām un pašanalīzei. Šneirs-Zalmans aicināja koncentrēties uz prātojumiem par skaisto un labā, un cēlā dabu, uzsverot labo darbu atmaksāšanos. Hasīdu līderis bija koncentrējies uz pozitīvo, bet vēlāk radušies kustības "Musar" piekritēji koncentrējās uz grēka zemiskuma akcentēšanu un tā turpmākajām

²¹⁴ Olga Gogina, „Habads — kustības vēsture un filozofija.” // *Ebreju tradīcija*, red. Menahems Barkahans (Rīga: Šamir, 2006), 182.

²¹⁵ Par *litvakiem* ir saukti ebreji, dzīvojošie bijuša Lietuvas Lielhercogistē, mūsdienā Lietuvas, Baltkrievijas, daļēji Latvijas un Ukrainas teritorijā un piederoši pie lietuviešu-mitnagedu (hasīdisma prētenieku) tradīcijas.

drausmīgajām sekām un tādējādi veicināja skarbu askētismu.²¹⁶ Šneira – Zalmana no Ļadiem filozofija attiecībā uz Dieva dabas, viņa Vienotības, Providences un pārējo fundamentālo ticības pamatu izpratni nesakrīta ar citu hasīdu skolu, it īpaši ar poļu un galīciešu skolu, uzskatiem. Ja hasīdi Polijā un Galīcijā deva priekšroku *devekutam*, reliģiskās pieredzes, kas balstījās vienīgi ticībā, saturam, tad Habada dibinātājs uzsvēra dievišķā intelektuālās izpratnes svarīgumu. Pati abreviatūra Habad pasvītro tieši cilvēka intelektuālās spējas — *hohma* (gudrība), *bina* (izpratne), *daat* (zināšanas). Ja hasīdisma pamatlicēja Bešta (1698-1760) mācībā Toras mācīšanās bija pakļauta rituālam, tad Šneirs Zalmans no Ļadiem akcentēja Toras un Talmūda apguves svarīgumu. Šeit vērojama Habada mācības līdzība ar lietuviešu rabīnisko tradīciju.

Liela loma ir viņa mācībai par 2 dvēselēm — dievišķo un dzīvniecisko — katrā cilvēkā. Vienkāršā cilvēka (*benoni*) mērķis ir dzīvnieciskās, emocionālās dvēseles pakļaušanās dievišķajai, racionālajai dvēselei. To var sasniegt ar Toras apguves un baušļu ievērošanas palīdzību. Domai, runai un cilvēka rīcībai ir jābūt Radītājam pakļautām. Tādā veidā cilvēks svētī sevi, visu apkārtējo fizisko pasauli, ienes dievišķā klātbūtni (Šehinu) mūsu pasaulē un veicina pozitīvas pārmaiņas augstākajās garīgajās pasaulēs. ”Katru reizi, kad viņš nomāc grēcīgu domu, vārdu vai dabīgu tieksmi izdarīt ko sliktu, viņš ”sagādā baudu” savam Radītājam un piedalās visuma apgārošanā.²¹⁷ Lai dievišķā dvēsele uzvarētu dzīvniecisko, ir svarīgi kļūt priecīgam, tas dos spēku un možumu.

Neskatoties uz intelektuālo, racionālo rabīna Šneira-Zalmana no Ļadiem filozofijas virzību, ir nepieciešams atcerēties to, ka viņš bija mistiķis un kabalists. Tādi kabalas jēdzieni kā *Ein-Sof* (Bezgalīgais), *švirat kelim* (tilpņu sašķelšanās), *cimcum* (dievišķā ierobežošana), *klipot* (netīrības čaula, kas aizsedz dievišķā gaismas dzirkstis), *sfirot* un rabīna Ichāka Lurijas (1534-1572) kabalistikas koncepcijas spēlē nozīmīgu lomu viņa sacerējumos.

Ar ko hasīdu literatūras eksegēzes metodes atšķiras no lietuviešu tradīcijas rabīnu literatūras eksegēzes? Pirmkārt, ar plašo kabalas pielietojumu un īpašo mistisko lomu, kura ir dota *cadikam* vai *rebbe* (taisnīgajam, hasīdu kopienu vadītājam). Rabīns Elimelehs no Liženskas (1717-1786) savā grāmatā „Noam Elimeleh” rakstīja par to, kā rebbe var savienoties ar visām savu hasīdu dvēselēm un attīrīt tās.²¹⁸ Par antisemitisma avotu viņš uzskatīja to, ka svētās dzirksteles, kuras ir izsvaidītas starp citām tautām un apjotas ar netīrības čaulu, izjūt skaudību pret ebreju tautu. Kad ebreju tauta kalpo Dievam ar patiesu lūgšanu, baušļu pildīšanu un Toras

²¹⁶ Нисан Миндел, *Философия Хабада. Рабби Шнеур-Залман из Ляд* (Иерусалим:Шамир, 2002), 19, 20.

²¹⁷ Ibid., 112.

²¹⁸ Abraham Yaakov Finkel. *Kabbalah* (Southfield:Targum/Feldheim, 2002., 310.

mācīšanu, šīs dzirksteles atbrīvojas no minētās čaulas un antisemīti zaudē savu spēku un Šehina (dievišķā klātbūtne uz zemes) paceļas augšup, lai savienotos ar Dievu.²¹⁹

Ar ko atšķiras Latvijas hasīdu literatūra no citiem hasīdu sacerējumiem? Latvijas hasīdu sacerējumi atšķirībā no Baltkrievijas vai Polijas hasīdu literatūras daudz retāk pievēršas leģendāru notikumu apkopošanai no hasīdu līderu dzīves pieredzes, nepopularizē celsmes literatūru, bet gan koncentrējas uz katram apzinīgam ebrejam svarīgajiem halahiskajiem jautājumiem. Gan žanriski (halahiskie sacerējumi un Talmūda komentāri), gan ar dziļo Toras analīzi viņi ir līdzīgi lietuviešu rabīniskajai literatūrai. Pēc rabīna M. Barkahana atziņas, mitnagedu rabīni savos apcerējumos akcentēja Toras zināšanu apguves līmeni, tad Latvijas hasīdu autori kā galamērķi bauslības pildīšanai izvirzīja mīlestību uz katru ebreju. Ar personīgās perfekcijas palīdzību labam hasīdam pavērās iespēja tuvināt savu ticības brāli priekpilnai Toras pildīšana, tādā veidā pasaulē ienesot dievišķo gaismu. Interesanti, ka pēc M. Barkahana vērtējuma hasīdu līderi bija ieinteresēti reāli uzlabot ebreju materiālo stāvokli, gādāt par jaunām darba vietām, tai skaitā lauksaimniecībā.

Taču disertācijas autors atklāja, ka Latvijā ir dzimis izcilais Ļubļinas hasīdu rebbe un kabalists Cadoks Rabinovičs (1823-1900) un hasīdu leģendu varonis Zalmans Žižmorskis (miris 1827.gadā). Latvijas zinātniskajā literatūrā līdz šim šis fakts nebija guvis ievērību.

1.3.2. Jehuda Leibs Batlons, יהודה ליב בטלון

Jehuda Leibs Zalkinds (saukts par Leibū Batlonu) bija rabīns Vilkomirā (Ukmergē), bet pēc tam no 1818. gada līdz savai nāvei 1858. gadā rabīns un dajans (tiesniesis) Daugavpilī.²²⁰ Viņš bija slavenā Ļubaviču hasīdu līdera rabīna Šneira Zalmana Šneiersona (saukts par Baāla Hatānijas vai Alter Rebe, 1747-1812) audzēknis.

1889. gadā Berdičevā iznāca viņa grāmata *Sefer Zeher Jehuda*, jautājumu un atbilžu krājums par četrām *Šulhan Aruha* nodaļām. To izdeva autora dēli: Zaharija Solomons un Isajs, rabīns Harkovā. 1990. gadā izdevniecība *Ohalei Šem-Ļubavič* to izdeva atkārtoti. Ar šīs grāmatas eksemplāru disertācijas autors iepazinās Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Jeruzalemē.

²¹⁹ Elimeleh no Lizenska, *Noam Elimelech* (Lemberg, 1788), komentārs pie nodaļas Yisro. Cit. no: Abraham Finkel, op.cit., 312.

²²⁰ Yehuda Leib Batlon. *Sefer Zeher Yehuda* (Jerusalem: Machon Ohaley Shem Lyubavitch, 1990), 9.

1990. gada izdevuma priekšvārdā ir stāsts par Daugavpils hasīdu rabīniem un viņu konfliktiem ar šajā pilsetā dominejošiem bagātiem lietuviešu tradīcijas parstavjiem.

Grāmata iztirzā jautājumus par *tfillīna* uzlikšanu, par *hamecu* (raudzētiem pārtikas produktiem) *Pesah* svētkos, svētību maizes kumosam sabatā utt. Viens no Leiba Batlona responsiem veltīts jautājumam par vīrieti, kas stājies seksuālās attiecībās ar precētu sievieti. Atklājās, ka šis respons tapis pateicoties šādam jautājumam, ko Leibam Batlonam uzdevis viņa skolnieks Cemah-Cedehs (Menahems – Mendelis Šneiersons, 1789-1866), kas kopš 1827. gada atradās Habad-Ļubaviču priekšgalā. Fakts, ka Daugavpils hasīdu rabīnu par savu skolotāju atzīst un jautājumus uzdod visas Ļubaviču kustības līderis, liecina, kādu autoritāti Daugavpils hasīdu kopiena bija ieguvusi visā hasīdu pasaule. Grāmatā Sefer Zeher Jehuda atrodami I. L. Batlona responsi pierāda, ka pie Daugavpils rabīna bieži vērsās ar rituālas un jurisdiskas dabas jautājumiem. Rabīna atbildes pārsvarā balstījās tieši uz Talmūdu un ne tik daudz uz citiem Talmūda un Toras komentāriem.

1.3.3. Eliazārs Dons-Jahija, אליעזר דון-יהייה

Eliazārs Dons-Jahija cēlies no ķēniņa Dāvida dzimtas, kas bija izslavēta ar savu rabīnisko izglītību, lepojās ar saviem senčiem — izciliem Spānijas, Portugāles un Babilonijas gudrajiem.²²¹ Viens no viņa priekšteči bija Bens Jahija Ha-Nasi, kurš dzīvoja Spānijā ap 1200. gadu. Tās pārstāvji izvirzījās 11. - 18. gadsimtā Portugālē, Spānijā, Itālijā un Turcijā. Viņu vidū bija filozofi un astrologi, rabīni un finansisti, rabīnu tiesu vadītāji, ekseģēti, gramatiķi un šahisti. Viens no viņa senčiem bija Bens Jahija Ha-Nasi, kurš dzīvoja Spānijā ap 1200. gadu. Pieminēsim Hadāliju Ibn-Jahiju, karaļa Ferdinanda personīgo ārstu līdz 1370. gadam, Kastīlijas ebreju kopienu vadītāju. Lisabonas rabīns Dāvids Dons-Jahija (1455-1528) atstāja komentārus Mišnai un Psalmiem. Izceļotājs no šīs ģimenes Josefs bar Jākovs Tams (miris 1573.) bija turku sultāna Suleimana personīgais ārsts. Samuēls ben Jahija 17. gadsimtā bija rabīns Amsterdamā un sprediķu krājuma autors.²²² Kad Eliazāra Dona-Jahijas senči tika padzīti no Spānijas, viņi ieradās Vācijā un savu uzvārdu nomainīja uz Šapiro. 1750. gadā Eliazāra Dona-Jahijas sencis rabīns Boruhs Ben Ješajahu no Vācijas devās uz Krieviju un apmetās Ušačos. Pēc tam viņš kļuva par

²²¹ Chaim Freedman, Eliahu's Branches. *The Descendants of the Vilna gaon and His Family* (Teaneck, NJ: Avotaynu, Inc., 1997), 104., 105.; Arthur F. Menton. *The book of destiny, Toldedot Charlap* (Cold Spring Harbor, NY: King David Press, 1996), 416. - 419.

²²² Par slavenajiem Ibn-Jahijas ģimenes pārstāvjiem skat.: *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 8, стб. 5. - 10.

Aizputes rabīna, Viļņas Gaona tuvākā skolnieka rabīna Josefa Šlomo znotu. Rabīna Boruha mazdēls bija Eliazāra Dona-Jahijas tēvs, Drises rabīns Šabetajs Dons-Jahija (1817-1907). Viņš bija Ļubaviču rebes Menahema Mendeļa Šneiersona (1789-1866), pazīstama cīnītāja pret Haskalas kustību un hasīdisma filozofijas darbu *Or ha-Tora* un *Cemah Cedek* autora, skolnieks.²²³ Rabīns Šabetajs bija Ludzas rabīnu tiesas vadītāja gaona Naftalija Ciuni znots.

Eliazārs Dons-Jahija dzimis Ludzā 1838. gadā, miris turpat 1924. gadā. Vispirms viņš bija rabīns Vižunos (Kauņas guberņā), bet pēc tam no 1876. gada pildīja rabīna pienākumus Ludzā. Interesanti, ka viņš ieņēma ortodoksālās kopienas rabīna amatu, lai gan pats bija hasīds. Viņš kļuva pazīstams kā 1893. gadā Viļņā izdotā responsu krājuma *Even štija* („Pamatakmens”) autors.²²⁴ Šis krājums tā autoram atnesa atpazīstamību rabīnu pasaulē²²⁵, to augstu novērtēja rabīni E. Spektors no Kauņas (1816-1896) un Haims Medini (1834-1908). Kā rakstīja kāds reliģiozs autors, rabīns Eliazārs sevī apvienoja pamatīgi dziļas Halahas zināšanas ar hasīdisku jūsmu.²²⁶

Rabīna Eliazāra *Šulhan Aruha* komentārus *Taam Megdim* („Saldumu garša”) 1939. gadā Ludzā publicēja viņa dēls Bencions Dons-Jahija, un tie glabājas Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā (Misiņa bibliotēkā).²²⁷

Eliazārs Dons-Jahija bija Ludzas rabīna 1856. - 1876. gadā un responsu krājuma *Sefer Ciuni* autora Zelig Ciuni znots. Viņa dēls Bencions Donhins (1870-1941) no 1900. gada bija rabīns Viļākā, bet no 1926. gada Ludzā²²⁸, publicējis rakstu par ebreju kopienu vēsturi Ludzā un tās aprīņķī.

Latvijas Valsts vēstures arhīvā 1897. gada uzskaites fondā glabājas tautas skaitīšanas pierakstu lapa par Eliazāra Dona-Jahijas ģimeni. Viņš dzīvoja Ludzā, Kosteļņaja ielā 9, ar koku apšūtā ēkā. No tautas skaitīšanas lapas mēs uzzinām, ka ravs Eliazārs Donhins (rusificēts uzvārda Dons-Jahija pierakstījums), 60 gadus vecs, bija rabīns, kā arī nodarbojās ar manufaktūras preču tirdzniecību. Viņa dēlam Bencionam bija 26 gadi, tautas skaitīšanas laikā viņš atradās Kauņā, kur mācījās par garīgo rabīnu. Eliazāra meitas — Rivka (22 gadi), Estere (16 gadi) un viņa sieva Eļa (55 gadi) nodarbojās ar tirdzniecību.²²⁹

²²³ K. Shmuel. *Meorei Israel*. (Jerusalem: Mahon Halevi Josef, 1994), 201., 202

²²⁴ Eliezer Don Yechia. *Even Shtia*. (Vilno: A.Katzenelbogen, 1893).

²²⁵ Бенцион Донхин, «Из прошлого еврейских общин в городе Люцине и уезде» // *Еврейская Старина* 3 (1912), 271.

²²⁶ K.Shmuel, op.cit.,204., 205.

²²⁷ Bencions Donchins, sast.. *Šulhan-Aruch Orach Chaim, Ebreju reliģiski morāliskas ētikas mācības ar komentāru “Likutei megodim”* (Ludza: B.Donchina izdevums,1939).

²²⁸ Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 226.

²²⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2706. fonds, 1.apraksts, lieta nr. 118., 279. lpp.

1.3.4. Jākova Kopels Kļackins, יעקב קאפיל קליאצקי

Rabīns Jākova Kļackins dzimis Krāslavā 1870. gada 15. jūlijā. 1894. gadā viņš pabeidza Voložinas ješivu. Vēlāk viņš bija hasīdu kopienu rabīns Krāslavā no 1908. gada un Indrā no 1934. gada.

Viņa grāmata *Dibrei Jakob* („Jākova vārdi”) iespiesta Daugavpilī Klūmeļa tipogrāfijā 1932. gadā.²³⁰ Tajā ir jauni komentāri Babilonijas Talmūdam. Disertācijas autors rūpīgi pētīja šo darbu un konstatēja, cik grūti ar hermenētisko metodi pēc darba satura vien mēģināt noteikt grāmatas autora piederību lietuviešu vai hasīdu kopienas tradīcijai. Kārtējo reizi pierādījās, ka rabīniskās literatūras pētniecībā nepieciešams paralēli izziņāt autora biogrāfiju, studijas konkrētā ješivā pie konkrētai tradīcijai piederīgiem pedagogiem, kalpošanu konkrētas tradīcijas sinagogas draudzē un tikai tad analizēt viņa literāro mantojumu, to klasificējot kā piederīgu vienai vai otrai tradīcijai.

1.3.5. Cadoks Ha-Koens Rabinovičs, צדק הכהן ראבינאוויץ

Rabīns Cadoks Ha-Koens bija radošs un oriģināls domātājs. Viņš dzimis Krustpilī 1823. gadā un miris Ļubļinā 1900. gadā. Nevajadzētu viņu jaukt ar slaveno hasīdu cadīku un brīnumdari rabīnu Jākovu Ichāku Gorovicu no Ļubļinas (1745-1815), sauktu par *Hoze mi Ļubļin* (brīnumdari no Ļubļinas).

Ravs Cadoks bija Krustpils rabīna Jākova dēls, bet viņa māte bija Šelaha (Prāgas rabīna Isaja Gorovica (1565-1630), nozīmīgākā Halahas krājuma *Šnei Luhot ha-brit* autora) pēctece. Kad viņam bija 6 gadi, viņa tēvs nomira, un viņš tika audzināts sava onkuļa Josefa Ha-Koena Kaca, grāmatas *Kapos zahav štaim* (izdota Viļņā un Grodņā 1836. gadā)²³¹ autora, ģimenē, kurš 1836. gadā kļuva par rabīnu Krinkos. Kopš bērnības ravs Cadoks atšķīrās ar daudzpusīgi attīstītu prātu un bija pazīstams kā ilujs (brīnumbērns). Jau jaunībā viņam mēdza atsūtīt sarežģītus halahiskus jautājumus (*ševalot*) to atrisināšanai, un viņš sarakstījās ar tādiem slaveniem rabīniem kā Ichāks Elhanāns Spektors no Kauņas. 17 gadu vecumā viņš sāka pasniegt Talmūda mācību.

²³⁰ Yakov Kopel Klatzkin, *Dibrej Yaakov* (Daugavpils: Klumel, 1932).

²³¹ כפות זהב שתיים, יוסף הכהן

Viņš bija ne tikai talmūdisku darbu autors, bet rakstījis arī sacerējumus astronomijā, ģeometrijā un algebrā.

Saņēmis klasisko lietuviešu rabīnisma audzināšanu, ravs Cadoks tomēr pievienojās hasīdu kustībai. 24 gadu vecumā 1847. gadā viņš sāka studēt kabalū un hasīdismu un kļuva par rabīna Mordehaja Josefa Leīnera, cadika no Izbicas, izcila kabalista, skolnieku. Kad 1854. gadā rabīns Leīners nomira, ravs Cadoks kļuva par Ļubļinas hasīdu rabīna Jehudas Leība Eīgera skolnieku. Kad 1888. gadā rabīns Eīgers nomira, tad ravu Cadoku pierunāja kļūt par Ļubļinas hasīdu rebi rabīna J.L.Eīgerā vietā.

Būdams svēts cilvēks, ravs Cadoks bieži mēdza noslēgties sevī no apkārtējās pasaules. Viņa personiskā dzīve nebija laimīga. Viņš bija 3 reizes precējies, bet viņam nebija bērnu, un viņš dzīvoja pilnīgā nabadzībā, iztiekot no niecīgajiem ieņēmumiem mazā bodītē, kur viņa sieva tirgoja apģērbus. Taču ar laiku viņa kā talmūdistas un halahista, kurš ved godīgu dzīvi, reputācija auga un cilvēki pie viņa vērsās pēc palīdzības ļoti sarežģītu problēmu atrisināšanā.

Izcilais talmūdistas un kabalists ravs Cadoks sarakstījis daudz darbu. Tajos apvienotas Magarāla, rabīna Nahmana no Bratislavas un agrīno kabalistu mācības un radīta vienota pasaules skatījuma sistēma. Kā raksta rabīns Ābrams Jākovs Finkels, "neskatoties uz to, ka viņa rakstītais pilns ar daudziem miglainiem kabalisma terminiem, tiem ir laikā neierobežota vērtība un tie dod atbildi uz daudziem mūsdienu jautājumiem."²³² Starp viņa publicētajiem darbiem vispirms jāpiemin:

- 1) *Pri Cadik*, komentāri 5 Mozus grāmatām (5 sējumos, Ļubļina, 1901-1934).
- 2) *Cidkas ha-Cadik*, apcerējums par hasīdismu (Ļubļina, 1902).
- 3) *Resisei Laila*, sacerējums par sapņiem (1903).
- 4) *Doveir Cadik* (Petrokova, 1911).
- 5) *Pokeid Akarim* (Petrokova, 1922).
- 6) *Sihat malahei ha-šares* (Ļubļina, 1927).
- 7) *Israel Kedošim* (Ļubļina, 1928).
- 8) *Zihron la Rišonim* (izdots 1957), sacerējums par ebreju gudrajiem.
- 9) *Ocar ameleh* ("Ķēniņa dārgumi") - īpaši pamatīgs komentārs par Rambama kodeksu *Mišne Tora*.
- 10) *Divrei sofrim*.

Daudzi viņa rokraksti, komentāri Zohar grāmatai un Talmūdam gāja bojā Holokausta gados.²³³

²³² Abraham Yaakov Finkel, *Kabbalah* (Southfield:Targum/Feldheim, 2002), 363.

²³³ Zofia Borzyminska I Rafal Zebrowski, eds. *Polski Słownik Judaistyczny* (Warszawa: Prószyński I S-ka, 2003), 2: 390.

Grāmatā ”*Cidkas ha-Cadik*”²³⁴ ravs Cadoks raksta, ka cilvēks, pateicoties savai karstajai vēlmei kaut ko sasniegt un uzlabot, stāv augstāk par eņģeļiem, jo eņģeļi nav spējīgi tiekties uz kaut ko pēc savas gribas, uzlabot vai pilnveidoties, pacelties augstākā līmenī.

Analizējot cilvēciskās psihes paradoksālo dabu, ravs Cadoks norāda, ka maksimālo garīgo pilnvērtību cilvēks var sasniegt tieši tajā jomā, kurā ar īpašu niknumu izpaudusies viņa sliktā tieksme. ”Katram cilvēkam ir jāzina,” viņš raksta, ”ka tieši tajās lietās, kurās viņš ir īpaši daudz grēkojis, viņš ir spējīgs gūt vislielāko sirds skaidrību un svētumu! ...Katrs cilvēks ir radīts, lai izlabotu sevī kādas noteiktas īpašības, un viņa dvēsele ir nolemta pilnības sasniegšanai tieši šajā jomā.” (*Cidkas ha-cadik*, 49:181)²³⁵.

Ravs Cadoks bieži rakstīja par to, ka katra labai parādībai nešķīstības pasaulē ir savs analogs. Cilvēka analogs nešķīstības pasaulē ir pērtiķis. Pērtiķis grib izskatīties kā cilvēks, bet viņš nekādā mērā nevar līdzināties cilvēkam intelekta un garīgā spēka ziņā. To ņēma vērā prātnieki, kad teica: ”Ādams ir tikpat līdzīgs Šehinai kā pērtiķis cilvēkam.” (*Bava Basra*, 58a; *Zohars*, 2:148b). Tagad mēs varam saprast, kāpēc cilvēki, kuri sacēlās pret Dievu un cēla Babilonijas torni, tika pārvērsti par pērtiķiem, ļaunajiem gariem, dēmoniem un lilitām (sieviešu dzimtes nakts dēmoniem).

Mums ir jāsaprot, ka visam ir centrs un divas malas. Svēto pasaules centrā ir sfēra (*sfirot*) *Tiferet* (skaistums), bet malās atrodas sfēras *Hesed* (labsirdība) un *Gvura* (jauda, spēks). Šīm sfērām nešķīstības pasaulē ir savi analogi, kas ir 3 lielāko grēku: amorālības, asinsgrēka un elkdievības - avots. Nešķīstības (*klippot*) pasaules centrā ir elkdievība, tās avots ir *Tiferet* sfēras analogs. Jo elkdievība ir viltus Dieva pielūgšana. Galēji labējā sfēra, *Hesed* sfēras analogs, *klippot* pasaulē iemieso amorālību, kas sakņojas tieksmē pēc baudām un aizliegtās mīlestības. Bet *Gvura* sfēras analogs *klippot* pasaulē izpaužas tieksmē slepkavot nevainīgus cilvēkus.

Esejā ”Par sabata svētumu”, kas iekļauta sacerējumā *Pri Cadik*, ravs Cadoks rakstīja, ka cilvēks sasniedz pilnību, savienojot mīlestību pret Dievu ar bailēm no Viņa. Mīlestības pret Dievu personifikācija bija Ābrahāms, bet Ichāks bija baiļu Dieva priekšā iemiesojums. Un, tā kā katrs no viņiem iemiesoja tikai vienu no abām īpašībām, viņi kļuva par sava tēva necienīgiem dēliem — Ābrahāmam piedzima Ismaēls, bet Ichākam Esavs. Vienīgi Jēkabam, kurā iemiesojās gan mīlestība pret Dievu, gan bailes Viņa priekšā, dzima tikai dievbijīgi bērni. Šī iemesla dēļ mūsu gudrie runā par Jākova mantojumu — mīlestības un baiļu savienību — kā par ”bezgalīgu mantojumu”, ar kuru tiek apdāvināti sabatu (Talmūds, traktāts *Šabbat* 118a) ievērojošie.

²³⁴ Abraham Yaakov Finkel, op.cit., 364.

²³⁵ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 339.

Mīlestībai pašai par sevi ir jābūt robežām, pretējā gadījumā tā ved uz ne ar ko nesaistītu mīlestību, kā iemiesojums ir Ismaēls. Līdzīgā veidā ierobežotām jābūt arī bailēm, citādi tās ved uz depresiju, melanholiju un dusmām, tas ir, uz tādām īpašībām, kuru iemiesojums ir Esavs.

Jēkabā iemiesojušās bailes un mīlestība, viņam nav vajadzīgi ierobežojumi, viņa mantojums ir "bezgalīgs". Tas ir zelta vidusceļš. Par to rakstīts: "Tu izplatīsies." (*Genesis*, 28:14). Jēkabam, atšķirībā no Ābrama un Īzaka, nebija necienīgu pēcteču.²³⁶

"Ebrejam nekad nevajadzētu zaudēt cerību", rakstīja ravs Cadoks grāmatā *Divrei sofrim*, galu galā pati ebreju tautas esība sākās ar pašu visbezcerīgāko lietu kārtību — Ābrams un Sāra bija cienījamā vecumā, un kurš gan varēja paredzēt, ka viņiem piedzims bērns. Vienmēr ir jātic, ka Dievs, lai slavēts Viņš, spēs palīdzēt, nav svarīgi, kā."²³⁷

1.3.6. Josefs Rozins (Rogačovas Gaons), יוסף רוגאָוואַ

Pēc ebreju reliģiska domas pazinēju vērtējuma Josefs Rozins bija viens no pašiem izcilākajiem rabīniem, kādi jebkad dzīvojuši Latvijas teritorijā, bet, starp citu, vien nedaudzi ir spējīgi aptvert viņa darbu plašumu un ģenialitāti, jo tie nav viegli saprotami. Šī iemesla dēļ joprojām pietrūkst sistemātiski pētījumi par viņu literāro mantojumu. Ivriņa dzejnieks Haims Nahmans Bjaliks, kurš apmeklēja Daugavpili 1931. gadā un tikās ar Rogačoveru, sacījis: "No Rogačovas Gaona smadzenēm varētu iztaisīt divus Einšteinus. Viņā ir nesalīdzināma unikalitāte, un pret to ir jāattiecas kā pret lielāko ebreju tautas garīgo vērtību. Ja viņa erudīciju un zināšanas varētu izstrādāt sistemātiski un zinātniski, mūsu kultūra bagātinātos ar lielu daudzumu vērtīgu radošu darbu."²³⁸

Josefs bar Efraims Fišels Rozins (1858-1936) dzimis baltkrievu pilsētiņā Rogačovā, kura atrodas uz dienvidiem no Mogiļovas. Viņa māte rebecīne Sāra bija rabīna Heršona, viena no tuvākajiem kustības *Habad* pamatlicēja rabīna Šneira Zalmana skolniekiem, mazmeita.

Sagalbajas zīmīgs nostāsts par viņa bērnību. Kad bērnam bija 5 vai 6 gadi, tēvs aizveda viņu pēc svētības pie sava skolotāja, kustības *Habad* garīgā līdera rabīna Menahema Mendeļa no Ļubavičiem (*Cemah cedeka*). Vecais prātnieks svētīja zēnu, bet pēc tam piebilda: "Tev būtu labi

²³⁶ Avraham Yaakov Finkel, *The Great Chasidic Masters* (New Jersey: Jason Aronson Publishers, 1992), 177.

²³⁷ Abraham Yaakov Finkel, *Kabbalah* (Southfield: Targum/Feldheim, 2002), 368.

²³⁸ Борис Волкович, «Раввины в Даугавпилсе (1920-1940)» // *Евреи в Даугавпилсе*, под ред. Б.Волковича (Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 2005), 4: 60.

jāapgūst Talmūda traktāts „Nazīrs””. Atpakaļceļā bērns pajautāja tēvam: ”Kāpēc rebe teica, ka man ir jāapgūst tieši traktāts ”Nazīrs”, jo ir taču skaidrs, ka man jāapgūst viss Talmūds! ” Tēvs nezināja, ko atbildēt. Tad zēns pats izdarīja secinājumu: ”Acīmredzot rebe gribēja, lai es kļūstu par nazīru (cilvēku, kurš velta sevi kalpošanai Visuvarenajam) — bet priekš tā ir nepieciešams visās niansēs apgūt ar to saistītos likumus: aizliegums dzert vīnu, aizliegums griezt matus utt. Tikai tad, ja, sekojot rebes gribai, es kļūšu par nazīru, būs spēkā viņa svētība. Ja es nekļūšu par nazīru, tad, nedod Dievs, nekļūšu arī par Toras zinātāju.” Kopš tās dienas zēns neļāva griezt viņa matus.²³⁹

Jau agrā bērībā viņš kļuva slavens kā ilujs (brīnumbērns), viņa erudīcija un domas dziļums bija fenomenāli. Astoņu gadu vecumā līdz ar traktātu ”Nazīrs” zēns bija apguvis arī visu ”*Nezikin*” (”Zaudējumi”) nodaļu, kura sastāvēja no astoņiem ļoti grūtiem Talmūda traktātiem. Melamedī Rogačovā atteicās viņu mācīt, žēlojoties par to, ka bērns savā attīstībā ir apsteidzis viņus, un viņa tālāko skološanu vadīja viņa tēvs pats.

Pēc *bar micvas* tēvs viņu atdeva par skolnieku pie slavenā likumu skolotāja rabīna Josefa Dova Soloveičika, kurš vadīja Sluckas pilsētas kopienu. Gadu ”ilujs no Rogačovas” mācījās vienā pāri ar sava skolotāja dēlu Haimu Soloveičiku (nākamais pazīstamais rabīns Haims Briskers), kurš bija par viņu gadus piecus vecāks. Pēc tam viņš mācījās Šklovas ješivā šīs pilsētas galvenā rabīna Jehošuas Leiba Diskina (Māriļa Diskina) vadībā. Šklovā viņš apmeklēja Kapustas rava, kustības *Habad* biedra, sētu.

Apprecējies ar Varšavas bagātnieka Gurfinkela meitu, ”ilujs no Rogačovas” apmetās uz dzīvi Polijas galvaspilsētā un 8 gadu garumā dienu un nakti studēja Toru.

1889. gadā 30 gadu vecumā viņš kļuva par Daugavpils hasīdu kopienas rabīnu un šajā amatā sabija 40 gadus. 1915. gadā, kad fronte pietuvojās pilsētai, viņš tika evakuēts uz Pēterburgu, kur līdz 1925. gadam vadīja hasīdu kopienu, pēc tam atgriezās Daugavpilī. Rogačovs miris 1936. gadā Vīnē kur bijis ārstēšana. Vīnes, Polijas un Daugavpils ebreju kopienas cīnījās par tiesībām apglabāt Gaonu pie sevis, bet beigu beigās viņš tika apglabāts ebreju kapsētā Daugavpilī.

Rogačovera zināšanas bija fenomenālas, viņš zināja visu Babilonijas un Jeruzalemes Talmūdu, visu zināmo tanaju un amoraju literatūru. Viņa garīgā darba intensitātei nebija analogu kopš Viļņas Gaona laikiem - ar vilcienu ceļojot uz sava tēva kapa vietu, viņš pēc atmiņas atkārtoja pusi no visa Talmūda, bet atpakaļceļā atkārtoja otru pusi. Viņš prata saskatīt apgūstamo priekšmetu gan kopumā, gan pa daļām, pamatīgi analizēja tās un izsecināja Halahas noteikumus. Tas it īpaši manāms viņa komentāros Jeruzalemes Talmūda daļam, kuru pirms tam neviens nebija

²³⁹Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 48.

komentējis. Viņa darbā ir tūkstošiem jaunu komentāru. Saruna ar viņu bija skaidra un konkrēta, bet viņa darbi sarežģīti un bieži saturēja tikai norādes uz dažādām vietām Talmūdā. Viņa spējas atrast avotu Talmūdā bija ekstraordināras. Viņš bieži citēja pasāžu, kas, kā šķita, neattiecās uz aplūkojamo jautājumu, bet nedaudz vēlāk viņš pārliecinoši parādīja pastāvošo saikni.²⁴⁰ Rozina Talmūda argumenti kļuva par izšķirošiem. Viņš pacēla līdz Talmūdam Maimonīda filozofiskās idejas un pēdējos zinātnes atklājumus, tāpēc zinātnieki rada lielu baudu sarunās ar viņu.

Neliela auguma, izveicīgs, ar skaistu askēta seju, garām, baltām lokām līdz pleciem, Rogačovers pastāvīgi bija iegrimis pārdomās par Toras dziļumiem un skraidīja pa Daugavpils ielām no savas mājas uz sinagogu, lai lieki netērētu ne minūti laika un neatrautos no mācīšanās. Tāpēc pilsētnieki viņu sauca par "skraidošo rabīnu".²⁴¹ 20. gadsimta sākumā viņš naidīgi izturējās pret politisko cionismu, kuru viņš uzskatīja par bīstamu ķecerību, kas ir pretrunā ar Toru.²⁴² 1900. gadā viņš bija viens no anticionistiskā krājuma *Or la-Ješarim* autoriem. Tas atspoguļoja daudzu autoritatīvu ortodoksālās pasaules līderu viedokļus. Reizē ar rabīna J. Rozina rakstiem krājumā bija publicēti rabīnu Elijahu Haima Maizeļa no Lodzas, Haima Soloveičika, Dāvida Frīdmana, Eliakima Šapiro un Šaloma Dova Bera Šneiersona raksti. Šo krājumu atbalstīja ultraortodoksālā Daugavpils kopiena *Šelomei Emunei Israēl*.²⁴³ Rogačovers par lielu grēku uzskatīja nerelīģiozo ebreju apmešanos uz dzīvi Svētajā zemē un ieteica emigrāciju uz Ameriku Krievijas ebreju materiālo problēmu risinājumam.

Vēlāk, 20. gadsimta 20. - 30. gados, Rogačovera pozīcija attiecībā uz cionismu kļuva pielaidīgāka.²⁴⁴

Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgā ir saglabājusies pierakstu lapa par rabīnu Josefu Rozinu un viņa ģimeni, kas aizpildīta Daugavpilī Viskrievijas Tautas skaitīšanas laikā 1897. gadā.²⁴⁵ Josefs Rozins dzīvoja Mjasņickaja (Miesnieku) ielā 43, dzīvoklī 2a. Mjasņickaja iela šodien tiek saukta par Viestura ielu, bet tās 43. nams atradās starp tagadējām Kr. Valdemāra un Imantas ielām.

Minētajā dzīvoklī dzīvoja:

²⁴⁰ Meir Havazelet." Josif Rozin" in *Encyclopaedia Judaica*. (Jerusalem: Keter Publishing House, 1996), 14:361.

²⁴¹ Борис Волкович, op.cit., 4: 58.

²⁴² Informācija no tīmekļa vietnes www.jewsagainstzionism.com.

²⁴³ Yosef Salmon., *Religion and Zionism first encounters* (Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2002), 346.

²⁴⁴ Борис Волкович. «Сионизм и сионисты в Даугавпилсе (1920-1940)» в *Евреи в Даугавпилсе*, под ред. Б.Волковича (Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 1993), кн.1: 110.

²⁴⁵ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, fonds 2706. fonds, 1. apraksts, lieta nr. 43, 154. - 155. lpp.

- 1) Rozins Josefs Fišeļevs, 41 gadu vecs, dzimis Rogačovas apriņķa Mogiļovas guberņā, pierakstīts Rogačovā, dzimtā valoda — ebreju, izglītots (lasīt, rakstīt pratējs), saņēmis mājmācības izglītību, pēc nodarbošanās — garīgais rabīns.
- 2) Viņa sieva Perļa Moisejevna Rozina, 41 gadu veca, dzimusi Varšavā, izglītota (lasīt, rakstīt pratēja), mājmācības izglītība, precējusies.
- 3) Meita Rohļa (Rahele), 16 gadus veca, dzimusi Varšavā, izglītota (lasīt, rakstīt pratēja), mājmācības izglītība, ir vecāki.
- 4) Sievas radniece Hana Perla Meierovna Ceilona, 5 gadus veca, dzimusi Varšavā, ieradusies uz laiku paciemoties, lasīt un rakstīt neprot.
- 5) Kalpone - virtuves strādniece Fraide Libe Ārona meita Arika, 21 gadu veca, dzimusi Kauņas guberņas Novoaleksandrovskas (Zarasu) apriņķa Dusetā, izglītota (lasīt, rakstīt pratēja), saņēmusi mājmācības izglītību.
- 6) Kalps - sulainis Šoels Šapse Aronovs Ariks, 17 gadus vecs, dzimis Kauņas guberņas Novoaleksandrovskas apriņķa Dusetā, izglītots (lasīt, rakstīt pratējs), saņēmis mājmācības izglītību.
- 7) Kalpone - aukle Roize Malke Frosta, 23 gadus veca, dzimusi Kauņas guberņas Novoaleksandrovskas apriņķa Komajā, izglītota (lasīt, rakstīt pratēja), saņēmusi mājmācības izglītību.

Savas dzīves laikā Rozins publicējis komentāru Maimonīda darbam "Mišne Tora" 5 sējumos (1903-1908) un divus rabīnu responsu sējumus.²⁴⁶ Četri citi viņa responsu sējumi nākuši klajā 1935. - 1938. gadā. Otrā pasaules kara sākumā, kad Latvija vēl nebija kļuvusi par kaujas darbības arēnu, viens no Rogačovera skolniekiem, Daugavpils rabīns I. Šafrāns-Fukss nofotografēja visus Rogačovera rokrakstus, kādus vien varēja, un filmiņas nosūtīja radniekam ASV. Tur tās palika glabāties kādā kastē, līdz 20. gadsimta 50. gados tika parādītas rabīnam Menahemam Kašeram. Viņš atklāja to patieso vērtību, un tā šie rokraksti tika publicēti.²⁴⁷

Savos sacerējumos Rogačovers vispār nepiemin pēdējo paaudžu likumu skolotāju (*ahronim*) uzskatus un bieži polemizē ar pašiem autoritatīvākajiem viduslaiku prātniekiem (*rišonim*). Reti viņš citējis kādu, kurš dzīvojis vēlāk par Rambamu (1135-1206). Rambama personā viņš atradis savu rebi. Bieži varēja redzēt, kā Rogačovers staigā pa savu istabu, turot rokās Rambama "Mišne Tora" sējumu un pie sevis izrunā "Rebe, mans dārgais Rebe."

²⁴⁶ Josef Rozin, *Sefer Tzofnat Paaneach shaalot utshuvot* (Daugavpils: Rachel Citrons, 1940) ;

Josef. Rozin, *Tzafnat Paneach*. (Dvinsk: Klumel, 1930).

²⁴⁷ Meir Havazelet. "Josif Rozin" in *Encyclopaedia Judaica*. (Jerusalem: Keter Publishing House, 1996), 14:361.

Visas savas grāmatas Rogačovers nosaucis vienādi: *Cafnat Paneah* ("Noslēpumainā atklājējs"). Šajā nosaukumā, kas ņemts no Toras rindas "Un nosauca faraons Josefu *Cafnat paneah* vārdā" (Berešits (Genesis) 41:45), viņš iekodējis savu vārdu — Josefs.

Grāmatas *Cafnat Paneah* 1. daļa — J. Rozina komentārs Rambamam, izdots Daugavpilī 1930. gadā Šlomo Klūmela tipogrāfijā Oficiēru (tagad Lāčplēša) ielā 16, glabājas Misiņa bibliotēkā Rīgā.

Rogačovera kā garīgā rabīna pienākumos ietilpa dažādu prāvu izskatīšana. Viena no tām rabīna Jākova Feitmana izklāstā tikusi minēta arī saitā www.famousrabbis.com.

Ebreju jauneklīm bijis jāiet armijā, kur viņam nāktos neievērot Toras baušļus. Izbēgt no iesaukuma varēja vai nu samaksājot naudu, vai smagi saslimstot. Tēvs izsniedza viņam kvīti lielas naudas summas saņemšanai. Bet jauneklis nolēma stāvēt salā, saslimt un tā izbēgt no iesaukuma. Tas viņam izdevās. Kad viņa brāļi uzzināja par to, viņi pieprasīja pārdot kvīti un sadalīt saņemto naudu. Viņi paziņoja, ka dokuments jauneklīm ticis izsniegts tikai tāpēc, lai viņš atbrīvotos no iesaukuma, un, tā kā to ir izdevies izdarīt citā veidā, tad kvīts ir daļa no ģimenes mantojuma. Jaunietis no savas puses paziņoja, ka kvīts bijusi izsniegta tieši viņam un nevienam citam. Visi ģimenes locekļi nolēma lietu nodot iztiesāt Rogačoveram.

Uzklausījis lietas būtību, Rogačovers pasauca pie sevis jaunekli un laipni teica viņam: "Iesim, pamācīsimies kopā Gemāru."

Rabīns atvēra traktāta "Nazīrs" 24.a lappusi un nolasīja: "Ja sieviete ir devusi solījumu kļūt par nazīrieti un nodalījusi savus lopus upurēšanai, bet viņas vīrs atsauca viņas solījumu, un lopi bijuši viņa, tad...ja lopi bija viņas, tad ..." Un pēc tam viņš parādīja jauneklīm vietu, kur Gemāra jautā Mišnai: "Kāda starpība, vai lopi sākotnēji bijuši viņa vai viņas? Pat ja lopi bijuši viņas vīra un viņš tos iedevs sievai, tad galu galā tie ir kļuvuši par viņas īpašumu." Gemāra atbild: "Viņš viņai iedeva lopus tikai tādēļ, lai viņa izpildītu savu solījumu. Bet, tikko kā viņš atsauca viņas solījumu, viņai lopi vairs nav vajadzīgi. Un ir tā, it kā lopi viņai nekad nebūtu piederējuši." — Tā ir arī tavā gadījumā, mans draugs," turpināja Rogačovers, "nav šaubu, ka tavš tēvs izsniedza tev kvīti tāpēc, ka baidījās par tavu iesaukšanu armijā. Bet, ja reiz tu esi atbrīvots no amijas bez kvīts palīdzības, saskaņā ar Halahu šī kvīts it kā nekad nebūtu tev piederējis."

Šis lēmums visiem šķita tik loģisks un pats par sevi saprotams, ka jauneklis pilnībā tam piekrita.

Rogačoveram piemita pārsteidzoša humora izjūta. Kāds cilvēks atnesa viņam savu grāmatu, lai saņemtu haskamu (atzinību). Rogačovers pārļapoja to un čukstēja: "Brīnišķīgi, lieliski." Ieintriģēts, autors nevarēja novaldīties un pajautāja: "Ko tieši *rabbi* uzskata par brīnišķīgu un

lielisku?” Rogačovs ar smaidu atbildēja: ” Brīnišķīgi, lieliski... Es nemaz nezināju, ka Petrikovā ir tipogrāfija.”

J. Rozins savos komentāros aplūko 20. gadsimta sākumam raksturīgas ebreju sabiedrībai aktuālas problēmas. Piemēram respons jautājumam par to, vai sievietei, kas atradās civillaulībā ar vīrieti, pēc šķiršanās no sava civilvīra nepieciešams arī reliģiskais šķiršanās rituāls (geta).²⁴⁸

1.3.7. Josefs Ichāks Šneiersons, יוסף יצחק שניאורסון

Kustības *Habad* sestā rebes J. I. Šneiersona biogrāfija (1880. gads, Mogiļovas guberņas Ļubaviči — Ņujorka, 1950. gads) ir plaši zināma, tāpēc šeit ir jāpiemin vien viņa darbības galvenie laika posmi un sīkāk jāuzkavējas pie viņa dzīves Latvijā.

1920. gadā J. I. Šneiersons vadīja kustību *Habad Ļubavič*. Neraugoties uz komunistisko varas iestāžu pretdarbību, viņš organizēja un vadīja nelegālu reliģiskās izglītības sistēmu. Dibināja ješivas Varšavā (1921), Nēvelē (1925), Maskavā, Ļeņingradā, Minskā, Vitebskā, kur galvenokārt mācījās tehnikumu studenti. No 1924. gada viņš dzīvoja Ļeņingradā. 1927. gadā tika arestēts un notiesāts uz nāvi, bet drīz vien starptautiskās sabiedrības spiediena rezultātā atbrīvots no apcietinājuma. Pateicoties tam, ka iejaucās Latvijas Saeimas deputāts M. Dubins, sadarbojoties ar padomju varas iestādēm Latvijas un Padomju Savienības tirdzniecības līguma parakstīšanas laikā, kā arī plašā starptautiskā spiediena dēļ, Šneiersonam atļāva pamest PSRS. 1927. gada 21. oktobrī viņš ieradās Rīgā. Kopā ar viņu Rīgā ieradās arī viņa sieva, meitas, māte un meitas Hajas-Mušas līgavainis, topošais septītais Ļubaviču rebe Menahems Mendelis Šneiersons (1902-1994)²⁴⁹.

Ģimene Rīgā iрēja dzīvokli Pulkveža Brieža ielā 10 – dz. 5.²⁵⁰ 1933. gadā sestais Ļubaviču rebe kļuva par Latvijas pilsoni. Tajā pašā laikā viņš organizēja jaunu kustības *Habad* centru Rīgā. Tā sākās viņa darbība šo centru radīšanā visā pasaulē. 1933. gada jūlijā viņš aizbrauca uz Varšavu. 1939. gada septembrī, pēc tam, kad Varšavu okupēja nacistu karaspēks, viņš vērsās pēc palīdzības pie Latvijas vēstniecības Polijā pirmā sekretāra Arnolda Langina. Pateicoties A. Langina pašreizējai rīcībai, izdevās J. I. Šneiersonu kopā ar desmitiem citu

²⁴⁸ Josef Rozin, *Sefer Tzofnat Paaneach shaalot utshuvot* (Daugavpils: Rachel Citrons, 1940), 1:2.

²⁴⁹ Гита Умановская и Зеев Вагнер, «Любавичский ребе Иосиф Ицхак Шнеерсон и Латвия»// *Евреи в меняющемся мире*, под ред. Г.Брановера и Р.Фербера (Рига: Центр изучения Иудаики ЛУ, 2002), 96.

²⁵⁰ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2942. fonds, 1. apraksts, lieta nr. 2052, 215.- 217. lpp., lieta nr. 2053, 62. lpp.

Latvijas pavalstnieku no Varšavas izvest uz Berlīni, bet pēc tam no Berlīnes uz Latviju.²⁵¹ 1940. gada martā J. I. Šneiersons un viņa ģimene izlidoja uz Stokholmu, bet no turienes ar lidmašīnu uz ASV.

ASV Ļubaviču rebe radīja ebreju reliģiskās izglītības tīklu un pasaulē lielāko hasīdu literatūras izdevniecību.

J. I. Šneiersons bija daudzu hasīdu filozofijas darbu autors, kas izdoti ivrītā, jidišā, angļu, krievu²⁵² un daudzās citās valodās. Uzturoties Rīgā, rebe sacerēja hasīdu aprindās augstu vērtētas uzrunas *maamarim* (piemēram „tamuza meneša 12. datuma *maamar*”), kuras veltītas hasīdu filozofijas un kabalistikas jautājumiem. Savās uzrunās rebe vēlējās piedāvāt saviem klausītājiem un lasītājiem iespēju paraudzīties uz tā laika notikumiem atbilstoši viņu Kabalas zināšanu līmenim. Rebe pats raudzījās uz pasaulē notiekošo no bībliski kabaliskā skata punkta. Rebe uzstājās par to, lai visi ortodoksālie ebreji būtu vienoti aizsardzībai pret „apgaismotāju” mēģinājumiem palielināt laicīgo priekšmetu apguvi ebreju skolās uz Toras mācīšanās rēķina. Pēc rabīna M. Barkahans vērtējuma, rebe J. I. Šneiersons, saskatot tuvojošās Katastrofas briesmas, pasaules ebreju sabiedrībā nostiprināja apziņu par Toras pildīšanas svarīgumu Otrā Pasaules kara priekšvakarā.

1.3.8. Zalmans Žižmorskis, שלמה זלמן זעזמיר

Zalmans Žižmorskis bija ievērojamākais kustības *Habad* līdera rabīna Šneiera Zalmana skolnieks un rabīna Hilela Porečska skolotājs; viņš bija rabīns Daugavpilī un Krāslavā, kur nomira 1827. gadā. Pēc ”Ebreju enciklopēdijas” liecības, ”hasīdu leģenda izdaiļoja viņa personību ar poētiskiem izdomājumiem, rokrakstos saglabājušās hasīdu homīlijas liecina par viņa neparasto erudīciju un savdabīgo filozofisko kabalas izpratni.”²⁵³

Zalmans Žižmorskis bija pirmais hasīdu rabīns Daugavpilī. Pēc vieniem nostāstiem, viņš bija Viļņas Gaona skolnieks, pēc citiem — viņš cēlies no citas pilsētas, bet jaunībā atbraucis uz Viļņas *beis-midrašu*, kur satuvinājies ar rabīnu Benjaminu Kļackeru un kabalistiem. Viļņā viņš mācījās pie rava Meira Rafaelisa, no viņa dzirdējis hasiduta vārdus. Šie vārdi tā saviļņojuši viņa dvēseli, ka viņš devies uz Liozno pie *Alter* rebes²⁵⁴ un kļuvis par vienu no viņa pašiem

²⁵¹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2574.fonds, 3. apraksts, lieta nr. 3239, 9. . -22. lpp., 27. lpp.

²⁵² И.И.Шнеерсон. Мемуары Любавичского Ребе. (Brooklyn: Keot, 1973); Yosef Y. Schneerson, *Likkutei Dibburim* (Brooklyn: Kehot Publication Society, 2003).

²⁵³ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 7, стб. 614.

²⁵⁴ Šneiers Zalmans b. Baruchs no Liozno (1747-1812), hasīdu kustības ”Habad” pamatlicējs.

tuvākajiem skolniekiem. Pēc tam viņš ceļoja pa Ukrainu un, neatklājot savu piederību hasīdiem, pabija Voložinā un pie Viļņas Gaona. Pēc tam bija rabīns Žiežmarē, kas atrodas starp Viļņu un Kauņu, bet tad atbrauca pildīt rabīna pienākumus Daugavpilī. Šeit, neskatoties uz to, ka pats cēlies no Sabetaja ben Meira Ha-Koena (1621-1663), lielākā lietuviešu talmūdisma pārstāvja, pazīstama ar abreviatūru *Šahs*, viņam nācās izbaudīt daudz nedienu no mitnagedu puses. Tādēļ Zalmans Žižmorskis nolēma dabūt rabīna vietu Paričos, bet tā bija jau atdota viņa draugam Hilelam.

Daugavpilī viņam radās lielas nepatīkšanas, jo viņš veica *gijuru* (neebreju pāreju jūdaismā), kas pēc Krievijas impērijas likumiem bija aizliegta, un par viņu ziņoja viņa ienaidnieki mitnagedi. Pēc citas versijas šis *gers* pats atteicās no jūdaisma un ziņoja varas iestādēm par rebi Zalmanu. Saskaņā ar hasīdu leģendu viņam izdevās izbēgt no soda, jo augstākajā pasaulē pieņēma lēmumu viņa labā, un tiesai zemākajā pasaulē nācās pakļauties un pasludināt lēmumu par labu viņam. Drīz daudzas Daugavpils kopienas ģimenes pameta pilsētu un pārcēlās uz Hersonas guberņu, bet rebe Zalmans pārcēlās uz Krāslavu, kur pildīja šoheta (miesnieka) pienākumus.²⁵⁵

Stāsti par Zalmanu Žižmorski, kas pamudina paļauties uz Dievu un pilnībā uzticēties cadikam, glabājas kustības *Habad* bibliotēkā Jeruzalemē Ješajagu ielā. Minēsim dažus no tiem:

”Grāmatas *Tanija* autoram [*Baālam Ha-Tanijam*, rabīnam Šneiram Zalmanam no Ļadiem, 1747-1812, hasīdu kustības *Habad* vadītājam] bija paradums sūtīt savus izcilākos skolniekus uz dažādām pilsētiņām, lai viņi mācītu cilvēkiem hasidutu, kalpošanu Dievam mīlestībā un bailēs, kā arī lai vāktu ziedojumus Israēla zemē dzīvojošajiem. Kaut kā reiz Baāls Ha-Tanija pasauca savu Zalmanu Žižmorski un aicināja viņu kļūt par savu sūtni. Svētīšanas laikā sūtņa amatam rebe viņam teica: ”Ļoti piesargies, ka nenakšņo mājā ar ieejas durvīm austrumu pusē.” Ravs Zalmans nolīga vedēju un devās ceļā. Viņš guva daudz panākumu cilvēku pievēršanā kalpošanai, hasidutam un ziedojumu vākšanā. Atgriežoties mājās, viņu rati nomaldījās no ceļa un iebrauca biežā mežā. Satumsa. Vedējs un rebe Zalmans nobijās un nezināja, ko darīt. Pēc kāda laika viņi vienas mājas logā pamanīja gaismu. Vedējs tūlīt pat pagriezās zirgu uz šīs mājas pusi, piebrauca, piekļāvēja pie durvīm. Uz kļāvējienu iznāca vīrs, pateica viņiem ”*Šolom Aleihem*” un aicināja mājā. Iegājis tajā, rabīns Zalmans svētīja saimnieku un pajautāja, kur mājā ir austrumu siena, jo gribēja palūgties. Kad mājas saimnieks viņam parādīja sienu, savu Zalmanu pārņēma bailes, jo mājas ieeja bija austrumu sienā, un viņš atcerējās sava rebes brīdinājumu. Viņš pavēlēja vedējam paņemt zirglietas un iejūgt zirgu, lai turpinātu ceļu. Vedējs nesaprata, no kā ir jāsaprāta, bet

²⁵⁵ Yehuda Leib Batlon, *Sefer Zeher Yehuda* (Jerusalem: Machon Ohaley Shem Lyubavitch, 1990), 8, 9.

tomēr paklausīgi sāka izpildīt rebes Zalmana norādījumus. Bet te pēkšņi uzradās mājās saimnieks un draudošā balsī teica: "Es ielaižu ciemiņus, bet nelaižu ārā. Jūs paliekat šeit." Viņš uzreiz aizvēra aiz viņiem durvis un aizslēdza tās. Kamēr rebe Zalmans un vedējs nošausminājušies stāvēja, līdz viņu ausīm nonāca cilvēku, kuri atgriezās mājās, balsis. Viens no šiem cilvēkiem jautāja: "Kas par ratiem pagalmā? Tev šodien izdevās noķert labu putnu?" "Tāds putns bieži mums netrāpās", atbildēja saimnieks, "viņiem daudz mantu un naudas." "Iesim," teica laupītāji, "paskatīsimies uz viņiem!" Durvis atvērās, un istabā ielauzās 6 mežonīgi ģimji, viņu acīs dega slepkavošanas kāre. Rebe Zalmans sadūšojās vērsties pie laupītājiem: "Esmu svēta un taisna cilvēka, kuram zināmi visi noslēpumi, sūtnis. Viņš paredzēja briesmas, kas gadījušās manā ceļā. Es jūs brīdinu — ja darīsiet mums ļaunu, tad svētais rebe atriebs mūsu asinis." Izsmiekls pazuda no laupītāju vaibstiem, bet saimnieks iegrima pārdomās. Visu nakti rebe Zalmans un vedējs skaitīja psalmus, ar raudām un no visas sirds. Uz rīta pusi viņi sadzirdēja klusus, tuvojošos soļus. Atvērās durvis, uz sliekšņa stāvēja mājas saimnieks. "Ātrāk nāciet man līdzi!" viņš teica. "Es palīdzēšu jums izglābties no šejienes." Viņi gandrīz vai neticēja izdzirdētajam, bet saimnieks atvēra viņu priekšā durvis, un pāris minūtēs viņi bija savā puskarietē. "Es jūs glābju jūsu rebes dēļ," teica saimnieks un iedeva 50 rubļus priekš rebes. Kad rebe Zalmans atgriezās pie sava rebes, tas teica, ka visu nakti negulējis, jo paredzējis nelaimi, kas notikusi ar viņa sūtni. Viņš paņēma 50 rubļus, ko bija dabūjis no laupītāja, un iesprauda banknoti sienā.

Dažus gadus pēc aprakstītajiem notikumiem kāds nabags atnāca pie rebes un gribēja viņu redzēt. Rebe atteicās pieņemt nabagu, bet pavēlēja gabajam atdot viņam 50 rubļus no spraugas sienā. Nevienš nenojauta, kas notiek, un tikai rebe un nabags zināja, kas notiek."²⁵⁶

Lūk, cita leģenda par rebi Zalmanu: "Reiz ravs Zalmans ieradās uz Kremenčugas pilsētu, uz Jomkipuru (Tiesas dienas) svinībām. Lūgšanas laikā viņam bija paradums staigāt šurpu turpu, pilnībā noslēdzoties no pasaules un neredzot, vai tur kāds stāv blakus vai nē. Tāpēc Kremenčugas sinagogā nācās izveidot nožogojumu apkārt vietai, kur stāvēja rebe Zalmans. Tiesas dienas priekšvakarā, pirms saules rieta, viņš paņēma talitu, pārmeta to pār plecu, lai pārbaudītu cicītu, un sāka staigāt šurpu turpu, un tādējādi viņš izstaigāja visu Jomkipuru."²⁵⁷

Jāsaka, ka hasīdu leģendās liela nozīme ir savu rebju dīvainību un uzvedības īpatnību aprakstam. Tajās cilvēki saskatīja apslēptu, mistisku jēgu.

Par rabīna Zalmana kabalas izpratni runā cita leģenda. "Reiz ravs Zalmans sestdienas priekšvakarā atnāca uz Minskas guberņas Heimecas pilsētu. Ar viņu kopā bija ravs Hilels no

²⁵⁶ Shlomo Yosef Zevin, comp. *Sipurey Hasidim* (Jerusalem: Rubin Mass, 2000), 475., 476.

²⁵⁷ A.Chitrik, comp. *Rshimut dvarim* (Brooklin: 1941), 236.

Paričiem. Tas notika, pirms ravs Hilels kļuva par kustības *Habad* hasīdu. Pēc sestdienas iestāšanās ravs Hilels kopā ar biedru atnāca pie rava Zalmana un jautāja viņam: "Mēs dzirdējām, ka kustības *Habad* hasīdi izskaidro kabalu un mēs gribam dzirdēt šos jaunos skaidrojumus." Un rebs Zalmans viņiem atbildēja: "Jūs abi kļūdaties. Kabala ir viens, bet hasiduts — kas cits. Hasiduts izskaidro redzamo un neredzamo Toru, Baālšemtova ceļus." Viņš paskaidroja viņiem augšējās un apakšējās pasaules vienotības ceļu Tanijas un hasiduta garā. Uzreiz pēc tam ravs Hilels kļuva par kustības *Habad* hasīdu, bet viņa draugs tā arī palika litvaks.²⁵⁸

Neparasta un noslēpumaina ir nākamā hasīdu leģenda. "Rebe Hilels Paričers par rabīna Zalmana Žižmorska prātu teica: "Es un kaķis esam līdzīgi. Vai tas nozīmē, ka kā kaķis salīdzinājumā ar mani, tā arī es salīdzinājumā ar kaķi? Nē! Es un kaķis, mēs abi esam līdzīgi rebem Zalmanam."²⁵⁹

Pirms viņa nāves mājā sapulcējās hasīdi. "Dodies, dvēsele mana, uz *Gan-eden* (paradīzi) vai uz *Geinom* (elli)," izdvesa rabīns Zalmans un izlaida garu²⁶⁰.

Zalmans Žižmorskis pats nav atstājis rakstiskus sacerējumus, bet literatūrā iegājis kā hasīdu leģendu varonis.

1.4. *Haskalas* un Reformisma pārstāvji un viņu darbi

1.4.1. Kas ir *Haskalas* kustība ?

Haskalas kustības — ebreju Apgaismības kustības - pamatlicējs bija Vācijā dzīvojošais filozofs deists Mozess Mendelsons (1729-1786). No 1742. gada līdz pat savai nāvei M. Mendelsons dzīvoja Berlīnē. Tādēļ arī Mendelsona piekritējus sauca par "berlīniešiem". Mendelsons iestājās par reliģiskās pārlicības brīvību un iecietību ticības lietās, piedāvānot nošķirt valsts un reliģijas ietekmes sfēras.

Haskalas kustības galvenie lozungi bija ebreju dzīves atjaunināšana, tuvināšanās vietējai valodai un eiropiskajai kultūrai, sadzīves normalizēšana, iesaistoties zemkopībā un citos

²⁵⁸ R.N. Ha-Cohen. *Shmuot ve sipurim* (Brooklin: 1990), vol. 2, p. 175.

²⁵⁹ A.Chitrik, comp. *Rshimut dvarim* (Brooklin: 1941), 236.

²⁶⁰ Krāslavas ebreju kapsētas ziemeļu daļā atrodas vienīgais kapa piemineklis no melna granīta laukakmens gabala. Lielo uzrakstu jau vairs nevar salasīt, tas ir laika gaitā pa pusei izdzisis. Spriežot pēc uzraksta garuma, burtu formas un tā aptuvenā datējuma, tas varētu būt rabīna Zalmana Žižmorska kaps.

produktīvos darba veidos. Ebreju apgaismotāji maskili (*maskilim*) tiecās tuvināt ebreju tautas masas laicīgajai izglītībai, atvēra skolas, kurās pasniedza matemātiku, valodas, ģeogrāfiju un vēsturi. Maskilu centieni ieviest laicīgo mācību priekšmetu pasniegšanu uz tradicionālās reliģiskās izglītības rēķina izsauca rabīnu un plašu ortodoksālo ebreju masu pretdarbību Austrumeiropā, bet tie tika pieņemti Vācijā, Austrijā un citās Centrāleiropas un Rietumeiropas valstīs. Pateicoties lielajam vācu izcelsmes ebreju skaitam, nosacītajai attālinātībai no ortodoksijas centriem Lietuvā, garīgajam tuvumam ar ebrejiem Prūsijā, *Haskala* atrada plašu atbalsi Rīgā un daļā Kurzemes.

Taču pret *Haskalu* asi vērsās ortodoksālie rabīni. Latvijas kontekstā interesants ir fakts, ka 19. gadsimta gaitā konfrontācija ar *Haskalu* bija mazāk izteikta nekā 20 gadsimtām, kad Rīgā dzīvoja un darbojās hasīdu rebe J. I. Šneiersons un kad Toras neievērošana ebreju jaunatnē vairs nebija izņēmums. Pēc ortodoksālo rabīnu domām *Haskalu* varēja salīdzināt ar garīgo nāvi, kas ir sliktāka par fizisko nāvi un kas apdraudēja ebreju nācijas un individu pastāvēšanu.

1.4.2. Jehuda Markuss Ha-Levi Hurvics, יהודה בן מרדכי הלוי הורביץ

Jehuda bar Mordehajs Ha-Levi Hurvics bija ārsts un rakstnieks, viens no *Haskalas* (Apgaismības) pionieriem lietuviešu ebreju vidū. Viņš dzimis Viļņā 1734. gadā, mācījies Padujas Universitātē Itālijā, kur ieguvis medicīnas doktora grādu. Daudz ceļojis pa Eiropu, 1765. gada vasarā viņš ieradās Holandē, kur tika vietējo rakstnieku, izdevēju un dzejnieku - Dāvida Franko-Mendesa, Ichāka Belifantes, Naftalija Veseli - silti sagaidīts.²⁶¹ Pēc tam pārcēlās uz Lietuvu — dzīvoja un strādāja, darbojās ārsta praksē Viļņā, Pandelisā, Žagarē, vēlāk apmetās uz dzīvi Žagarē. Kādu laiku viņš dzīvoja Jelgavā, bet pēc tam Grodņā un Padujā. Miris 1797. gada 12. novembrī Grodņā.

Hurvics bija personiski pazīstams ar Mozesu Mendelsonu un neslēpa savu sajūsmu par viņu.

Viņš sarakstījis virkni darbu ētikā un morālfilozofijā, no kuriem gan tikai viens publicēts Latvijā, Kurzemes hercogistes galvaspilsētā Jelgavā, kur tobrīd uzturējās J.M. Hurvics:

²⁶¹ Shmuel Feiner, "Atheism, Enthusiasm and Early Haskalah: the Case of Jehuda Hurwitz of Vilna," in *The Gaon of Vilnius and the Annals of Jewish Culture*, ed. I. Lempertas (Vilnius: Vilnius University Publishing House, 1998), 172.

- 1) *Sefer Amude bet Jeguda, haomdim le Tora uleavoda* ("Jehudas mājas stabi, uz kuriem atdusas labdarība un mīlestība uz Dievu"). Amsterdama, Leiba Zusmana tipogrāfija, 1765.
Grāmata veltīta morāles skaidrošanai ebreju tradīcijā un pret grieķu filozofiju vērstai polemikai.
- 2) *Eden hamamānim ašer natati mi-ec pri harab, rabenu Moše ben Maimon, mi bne abi, Jehuda mi bet Levi* ("Paradīzes dārzs ticīgajam, kuru es izaudzēju no rava Mošes ben Maimona, mūsu senča, koka"). Amsterdama, Leiba Zusmana tipogrāfija, 1765.
- 3) *Sefer Zel hamalot, ledat hohmot umussarim, bemāmorim kcarim* (...). Grāmata par tikumību; tajā sniegti īsi fragmenti gudrības un morāles mācīšanai. Kēnigsberga, 1766.
- 4) *Sefer Kerem Ein Gedi* ("Ein-Gedas vīna dārzs"). Kēnigsberga, 1766.
- 5) "*Gedicht zur Feier des Einweihung-Tages des akademischen Gymnasiums zu Mitau, in hebraischen Versen verfertigt und uebersetzt*". Mitau, 1775.
- 6) *Sefer mahberet hai ha-nefeš ve nechijuta*. ("Pētījums par dvēseles nemirstību"). Pariči, 1786.
Grāmata uzrakstīta rindās ar atskaņām; tajā ir daudz līdzību. Autors aicina uz izglītošanos un atbalstu izglītotiem cilvēkiem, piemēram, lietpratējiem medicīnā.
- 7) "*Sefer Megilat Sedarim, Helek rišon, bo pešar bein šaloš kitot, hahme ha-Kabala, maskile ha —Talmud unebone hamešakrim*. („Salīdzinoša strīdu starp kabalistiem, talmūdistiem un filozofiem analīze”). Prāga, 1793.
- 8) *Sefer Haijehal Oneg*. („Baudas pils"). Teoloģiska disertācija. Grodņa, 1797.
Grāmata ir lēmumu krājums.

Lielākā daļa Hurvica darbu uzrakstīti ritmiskā prozā; ar dzēlīgiem aforismiem viņš atmasko sabiedrības varasvīrus un svētuļus, pārmet laikabiedriem kaislību pret reprezentācijas tērpiem un pārmērībām. Daudzos Hurvica aforismos jūtama Rietumu apgaismotāju, Haskalas darbinieku ietekme. "Kaut cilvēki neienīstu viens otru!" žēlojas autors darbā *Hai ha-nefeš*. „Ir izdomātas daudzas reliģijas, kas pavēl kaut kādas paražas vai rituāla dēļ karot un iznīcināt tautas un valstis.

Ak, ja cilvēki sanāktu kopā brālības un mīlestības reliģijā!” 18. gadsimta 90. gados, pastiprinoties reliģiskajai cīņai starp hasīdiem un mitnagediem, Hurvics velta tai savu darbu *Megilat sedarim* (1793), kurā sēro par to, ka ebreju vienotība ir izjaukta, naids un ļaunums plosa nāciju. Arī šī grāmata veltīta talmūdistu, kabalistu un filozofu domstarpību izskaidrošanai.

Hurvics bija populārs kā brīnišķīgs stilists, pret viņu labvēlīgi izturējās gan ortodoksi, gan izglītotās aprindas. Viņa darbiem netrūka pazīstamu lietuviešu rabīnu (to skaitā Viļņas Gaona), kā arī Mendelsoņa un Veselli aprobāciju. Jelgavas ģimnāzijas bibliotēkā līdz pirmajam pasaules karam rokrakstā glabājās daudz Hurvica tulkotu senebreju poēmu, lielākoties tulkojumi no vācu valodas.²⁶²

Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā glabājas minētie Jehudas Hurvica darbi: *Megilat Sedarim*²⁶³, *Haijehal Oneg*²⁶⁴, *Hai ha-nefeš ve nechijuta*²⁶⁵. Tur atrodas arī viņa darbs *Kerem Ein Gedi*.²⁶⁶ Tas izdots 1766. gadā Frīdriha Drista tipogrāfijā Kēnigsbergā ar veltījumu Prūsijas karalim Frīdriham Otrajam (1744-1797). Šajā grāmatā aplūkotas dažādas vietas Torā un ebreju paražas. Galvenokārt smalki iztīrāta dziesma par kazlēnu, kuru dzied *Pesah* svētkos, un tā stāsta par ebreju tautas likteni, par paļāvību uz Visuvareno. Pats autors šeit nosaukts ne tikai par gudro un skolotāju, bet- atbilstoši laikmeta gaumei- arī par dabas pētnieku, naturālistu.²⁶⁷

Izraēliešu pētnieks Šmuels Fainers J. Hurvicam veltīja interesantu runu konferencē ”Viļņas Gaons un ebreju kultūras annāles” (Viļņa, 1997).²⁶⁸ Viņš analizē J. Hurvica sacerējumu ”Jehudas mājas stabi.” Uzsākot savu darbu, raksta Š. Fainers, Hurvics konstatē, ka tradicionālajā ebreju sabiedrībā valda ”tumsonība un muļķība”, kas noliedz senču gudrību un veselo saprātu. Kas gan ir šie ļaudis, kas trin Jehudas mājas stabus? Tie, pēc J. Hurvica domām, ir ”lepnie ļaudis” (kabalisti) un ”ķeceri” (ateisti). Pats J. Hurvics sevi pozicionē kā īstenās dievbijības, Toras un tās gudrības aizstāvi. ”Jehudas mājas stabu” varoņi ir divi dievbijīgi filozofi: viens no viņiem ir teorētiķis vārdā Itajs, bet otrs pragmatīķis un praktiķis vārdā Hušajs. Trešais, visinteresantākais grāmatas personāžs, ir uz neapdzīvotas salas atrastais ”Mežu cilvēks”, Piektdieņa no D. Defo ”Robinsona Krūzo” analogs, cildens mežonis — neizglītots, bet tajā pašā laikā vienkārši

²⁶² *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 6, стб. 845.

²⁶³ Yehuda Hurvitz, *Megilat Sedarim* (Warsaw: Untergendler, 1884).

²⁶⁴ Yehuda Hurvitz, *Hayehal Oneg* (Grodno: 1798).

²⁶⁵ Yehuda Hurvitz Ha-Levy, *Hay ha-Nefesh ve Nezhuyuta* (Jerusalem: Kleiman, 1987).

²⁶⁶ Yehuda Hurvitz, *Kerem Ein Gedi*. (Koenigsberg: Drist, 1766), 1., 2.

²⁶⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 72.

²⁶⁸ Shmuel Feiner, “Atheism, Enthusiasm and Early Haskalah: the Case of Jehuda Hurwitz of Vilna,” in *The Gaon of Vilnius and the Annals of Jewish Culture*, ed. I. Lempertas (Vilnius: Vilnius University Publishing House, 1998), 169. - 178.

dzīvojošs un ar neizkropļotu morāli. Itaja un Hušaja mērķtiecīgās pedagoģijas rezultātā "Mežu cilvēks" pārvēršas izglītotā ebrejā. J. Hurvica izvēlētais, 18. gadsimtā tik modernais "ceļotāju literatūras" žanrs ļāva izklāstīt viņa uzskatus par ebreju sabiedrības izglītošanas veidiem. Sākumā "Mežu cilvēkam" māca ivrītu, rakstīšanu, gramatiku, lūgšanas, Toras un gudrības morāles uzstādījumus, reliģiskos principus. Liela uzmanība tiek veltīta tam, lai "Mežu cilvēks" nenokļūtu kabalistu nagos ar viņu ekstātisko reliģiozitāti. Hurvicam aizraušanās ar kabalu, kas raksturīga arī hasīdiem, bija reliģiskās krīzes pazīme. "Mežu cilvēks" varēja uzdot jebkurus jautājumus, un viņš, ieņemdamis skeptiķa lomu, jautā par Eiropas ebreju dīvainajām sociālajām un kultūras normām. Viņš uzdod grūtus jautājumus arī par Bībeles tekstu ("Kā Tora un Gudrība varēja pavēlēt ikvienas dvēseles iznīcināšanu, līdzīgi septiņiem senākajiem dzīvniekiem, no hanaāniešu tautas?") un par tradicionālajiem jūdaisma priekšstatiem (dvēseļu pārvietošanos, mūžīgās dzīvības iegūšanas iespēju citas ticības pārstāvju dvēselēm). Skeptiski ieliekot sava varoņa mutē jautājumus un meklējot apmierinošas atbildes uz viņa jautājumiem, Hurvics tiecas racionalizēt jūdaismu, attīrīt to no brīnumiem, entuziasma un tajā pašā laikā izvairīties no ateisma.²⁶⁹ Šajā darbā J. Hurvics sevi parāda kā tāda jūdaisma, kas dibināts uz saprātu un filozofiskiem apcerējumiem, piekritēju.

J. Hurvicu pieskaita pie *Haskalas* celmlaužiem gan tematu izvēles ziņā (tautas Apgaismības ideju slavināšana, tiekšanās pēc zinātnes), gan pēc XVIII gadsimtam raksturīgā izsmalcinātā stila, kas bija pieņemts arī tā laika neebreju literatūrā.

1.4.3. Jehuda Leibs Kantors, יהודה ליב קאנטער

Jehuda Leibs ben Josefs Kantors dzimis Lielās Viļņas sinagogas kantora ģimenē 1849. gadā.

Viņš mācījās ješivā Viļņā, 17 gadu vecumā viņu jau uzskatīja par labu talmūdistu.

1873. gadā beidzis Žitomiras rabīnu semināru, pēc tam Berlīnē ieguvis medicīnas doktora grādu. Mācoties Berlīnē, viņš bija laikraksta "Maskavas Balss" korespondents, kļuva arī par avīzes *Ga-Cfira* faktisko redaktoru. 1879. gadā apmetās uz dzīvi Pēterburgā, kur bija laikraksta "Krievu Ebrejs" redaktors. 1890. gadā viņš tika ievēlēts par valsts rabīnu Liepājā uz ASV aizbraukušā doktora Hilela Kleina vietā un pildīja šos pienākumus līdz 1894. gadam. 1904. gadā ievēlēts par valsts rabīnu Viļņā, 1909. gadā — Rīgā. Miris Rīgā 1915. gadā.

²⁶⁹ Ibid., 177.

J. Kantors bija pirmās dienas avīzes ivrītā *Ga-Jom* (1886-1887) dibinātājs un redaktors. Viņš ir neskaitāmu literāru un vēsturisku rakstu autors, rakstījis literārus apskatus laikrakstos "Idišes Folksblatt" un "Der Fraind", bijis viens no feļetonu žanra aizsācējiem ebreju presē, ievēdis literatūrā S. Frūgu un D. Frišmanu.

Kaut gan pēc izcelsmes Jehuda Leibs Kantors bija lietuviešu ortodoksālā jūdaisma pārstāvis, viņa dzīves gaita (mācīšanās Žitomiras rabīnu seminārā, avīzes ivrītā dibināšana, literārā darbība) parāda viņa noslieci uz ebreju Agaismotāju kustību (*Haskala*). Jau jaunībā savas mātes ietekmē viņš juta noslieci uz ebreju laicīgo literatūru. Latvijas Nacionālajā bibliotēkā glabājas Jehudas Kantora raksts par rakstnieku ivrīta valodā Ābramu Mapu (1808-1867). Tas bija publicēts krājuma „Perežitoje” pirmajā sējumā.²⁷⁰ Ābrams Mapu nāca no tradicionālas ebreju ģimenes un bija tuvs Ļubaviču hasīdiem, bet vēlāk kļuva par *Haskalas* atbalstītāju. L. Kantors savā rakstā izteica dziļu simpātiju pret A. Mapu nacionālo stāju un cīņu ar ebreju „religiskajiem obskurantiem”. Pēc L. Kantora vārdiem A. Mapu romānā „Ait Cabua” „(...) Palestīnas smejošās debesis — tas viss nebija līdzīgs šaurai un greizai „Apdzīvojamajai joslai”, ieliņām ar sīko vara kapeiku mūžīgo šķindu, ar nīkulīgu, mazasinīgu (...) ļaužu siluetiem (...), gavēņu skumjām (...), reliģisko retorismu un askētismu, nemitīgu Dieva lūgšanu un grēku nožēlošanu, baidīšanos no soda par grēkiem”.²⁷¹

Krājuma „Perežitoje” ceturtajā sējumā publicēts L. Kantora raksts par sinagogu kantoriem.²⁷² Arī šajā rakstā autors pretstatījis veco ebreju pasauli talantīgo, bet muzikālā ziņā neizglītoto sinagogu mūzikas izpildītājiem, jaunākā laikā mūzikas teoriju apguvušiem izpildītājiem. Starp pirmajiem viņš sīki apraksta Joela-Dāvida Levenšteina no Viļņas biogrāfiju. Viņš bija Liepājā dzimušā kantora Hirša Levenšteina dēls. Starp pēdējiem L. Kantors min L. Rozovsku no Rīgas un brāļus Rabinovičus no Liepājas un Daugavpils.

1.4.4. Makss (Menahems) Lilientāls, מנחם ליליענטאל

Rabīns, pedagogs un filozofijas doktors Makss Lilientāls dzimis 1815. gadā Minhenē Bavārijā. Viņš bija mērenā reformisma piekritējs, skolu reformas Krievijas ebrejiem aizstāvis. M. Lilientāls mācījies pie rabīna M. Vitelsbahera Furtes ješivā. Tad studējis teoloģiju un filozofiju Minhenes universitātē, kur viņam tika piešķirts filozofijas doktora grāds par darbu ebreju

²⁷⁰ Лев Осипович Кантор, «Абрам Мапу (1808-1867)» // *Пережитое. Сборник посвященный общественной и культурной истории евреев в России* (Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, б.г.), 1: 315-324.

²⁷¹ Ibid., 317.

²⁷² Лев Осипович Кантор, «Певцы гетто» // *Пережитое. Сборник посвященный общественной и культурной истории евреев в России.*(Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1913), 4: 249-263.

elīnisma filozofijā. 1839. gadā pēc vācu sabiedriskā darbinieka Ludviga Filipsona ieteikuma viņš ieradās Krievijas impērijā, vispirms Pēterburgā, tad devās uz Rīgu, lai dibinātu un vadītu pirmo vispārīzglītojošo ebreju skolu. Savā darbībā viņš izmantoja Krievijas impērijas Tautas izglītības ministra S. S. Uvarova atbalstu.

Lilientāls ieradās Rīgā 1840. gada 12. janvārī. Šajā laikā ebreju kopienas Rīgā oficiāli nebija, jo Vidzemē valdošās baltvācu aprindas nevēlējās uzņemt ebrejus savu pilsoņu rindās. Vairums ebreju, kuri dzīvoja Rīgā, bija pierakstīti 45 km no Rīgas attāļajā Slokā vai arī tajās vietās, kur viņi bija dzimuši, — vācu un poļu pilsētās, apdzīvotās vietās Baltkrievijā un Lietuvā.

Vislielāko interesi izraisa Dāvida Fillipsona grāmatā „Max Lilienthal, American rabbi, life and writings” („Makss Lilientāls, amerikāņu rabīns, dzīve un literārie darbi”) (Ņujorka, 1915) publicētās M. M. Lilientāla atmiņas „My travels in Russia” („Mani ceļojumi Krievijā”). Viņš atcerējās, kā izbrauca no Pēterburgas un devās uz Rīgu, kur viņam bija jāklūst par pirmās ebreju vispārīzglītojošās skolas pamatlicēju. Svētdienā plkst. divos dienā viņš ieraudzīja Rīgas torņu smailes un jutās saviļņots, jo zināja par antipātijām, ar kādām poļu un krievu ebreji izturas pret vācu tautības ticības biedriem, cik zemās domās viņi ir par „daitčelu” prāta spējām. Atrazdamies Pēterburgā, viņš ievēroja, ka viņa ticības biedri Krievijā nesaprot viņa vācu valodu. Arī Lilientāla apģērbs atšķīrās no tipiskā Krievijas ebreja apģērba, un viņš daudz reižu dzirdēja no viņiem, ka valkāt svārkus, kas nenosedz kājas, skaitās nepieklājīgi.

Atbraucis uz Rīgu, Lilientāls bija patīkami pārsteigts. Ebreji, kuri sagaidīja viņu Rīgā, bija apģērbti Eiropas ebreju stilā, runāja pareizā vācu valodā un pieturējās pie izglītotu cilvēku uzskatiem. Viņi stāstīja, ka daudzas ebreju ģimenes Rīgā un Kurzemē nāk no Vācijas, un tās ir saglabājušas vācu valodu un apģērbu. Kas attiecas uz ebrejiem, kuri dzīvo Rīgas priekšpilsētā, tad viņi, tāpat kā vairums ebreju Kurzemē, lielākoties nēsājuši poļu uzvalkus²⁷³.

Nākamajā rītā Lilientāls iegāja ebreju skolas ēkā, kur viņu sagaidīja rabīns Orele (Ārons)²⁷⁴. Viņš bija izcils talmūdists, kā arī reliģiskais tiesnesis, turklāt viņam bija tāda autoritāte, ka pat tirgotāji kristieši vērsās pie viņa pēc lēmuma, dodot priekšroku tieši viņa un nevis korumpēto Krievijas tiesu spriedumiem.

Rīgas ebreju kopienas vadītāji ierosināja Lilientālam apmeklēt viņa priekšnieku, Livonijas guberņas skolu direktoru Kārli Eduardu Napjerski, bet pēc tam apciemot pareizticīgo bīskapu. Napjerskis uzņēma viņu laipni, tomēr ar zināmu neuzticību. Kā Lilientālam paskaidroja viņa

²⁷³ David Philipson, *Max Lilienthal, American rabbi, life and writings* (New York: The Bloch Publishing Co., 1915), 220.

²⁷⁴ Tas bija rabīns Ārons Izraēlsons, Voložinas rabīna Haima skolnieks. Viņš bija rabīns Kuldīgā 19. gadsimta 20. gados, 1830. -1851. gadā rabīns Rīgā. Grāmatas „*Minhat Aron* par *šhitu* un kašrutam neatbilstošu ēdienu autors (sk. 1.2.24.).

Rīgas draugi, Livonijā baltvāciešu valdošās aprindas greizsirdīgi izturējās attiecībā uz savām privilēģijām un nevēlējās ne mazāko uzbrukumu tām no ebreju puses vai no pareizticīgo baznīcas puses. Neizpratni viņos izraisīja tas, ka ebreji no cara valdības saņēma atļauju atvērt skolu Rīgā, kaut gan tajā pašā laikā ebrejiem Rīgā nebija pilsoņu tiesību.

Turpretī vizīte pie krievu pareizticīgo bīskapa - acīmredzot tas bija Rīgas bīskaps Irinarhs (Popovs) - noritēja vissiltākajā atmosfērā. Bīskaps Lilientālā saskatīja sabiedroto, kurš viņam palīdzēs salauzt Livonijas birģeru pretošanos. Tajā pašā laikā viņš jautāja Lilientālam, vai viņš tic Kristum, un bija pārsteigts par negatīvu atbildi, jo zināja, ka Lilientāls universitātē studējis teoloģiju.

Uzturoties Rīgā, M. Lilientāls iepazinās ar daudziem ebreju tirgotājiem. Pēc viņa vārdiem, nekad neesot redzēti skaistāki cilvēki. Viņu sejas izstaroja gudrību, viņu acis bija drosmes pilnas, viņu prāti bija eleganti attīstīti un pat viņu ārējais izskats bija piepildīts ar dižciltību un atgādināja poļu aristokrātijas ārieni, ar kuru viņiem bieži bijušas darīšanas. Viņi bija ģērbusies melnās zīda "šubecēs", kam pa virsu nēsāja daudz garāku apģērbu, bet viņu galvas sedza ar dārgām kažokādām apšūtas cepures. Viņu kustībās bija vairāk pašpārliecinātības un viņu sejas izstaroja vairāk gudrības nekā daudziem citiem eiropēiskajiem ebrejiem.

Ebreju tirgotāji no Krievijas iekšzemes guberņām ieņēma svarīgu vietu tirdzniecībā Rīgā. Rīga, Krievijas impērijas lielākā osta uzreiz aiz Odesas, eksportēja uz Angliju un Holandi graudus, linus un kokmateriālus. Tirgotāji, rakstīja Lilientāls, atbrauc uz Rīgu ziemas sākumā, noslēdz kontraktus ar tirdzniecības namiem par lielām naudas summām, nereti par 30 000 sudraba rubļu, un, kad pavasarī sākas navigācija, tūkstošiem ar precēm piekrautu kuģu un plostu atpeld uz Rīgu. Daudzi ebreji kļuva bagāti, tirgojoties Rīgā.

Liels skaits Rīgas ebreju tika pakļauti spēcīgai vācu akulturācijai. Šī iemesla dēļ ebreju sabiedrība ar entuziasmu sagaidīja Lilientālu. Viņš pats saprata savas misijas svarīgo lomu un taisījās iedegt gaismu tur, kur agrāk bija tumsa, atnest savai tautai Apgaismības gaismu. Jau 1840. gada 15. janvārī Lilientāls atvēra ebreju skolu Rīgā. Atvēršanas ceremonijā viņš vērsās pie atnākušajiem ar inaugurācijas runu vācu valodā. Jaunums bija tas, ka skolā tika mācīti ne tikai reliģiskie mācību priekšmeti, bet arī vispārīzglītojošie. Darbā tika pieņemti skolotāji, skolā pakarināja imperatora portretu, un skola bija izrotāta kā svētkos. Skolas atklāšanā klāt bija gubernators, skolu direktori un skolotāji, katoļu un protestantu garīdzniecība, krievu pareizticīgo bīskaps. Pēc īsas rabīna lūgšanas Lilientāls teica skolas atklāšanai veltītu runu.

Nākamajā sabatā Lilientāls vācu valodā teica *drašu* (sprediķi) Rīgas sinagogā. Šī bija pirmā vācu valodā teiktā runa Krievijas impērijas sinagogā. Vācu izcelsmes Rīgas ebrejiem runa ļoti

patika, bet poļu izcelsmes ebreji ar runu nebija apmierināti. Vāciskais sprediķis viņiem šķita pārāk "šaus". Viņi, pēc Lilientāla vārdiem, bija pieraduši pie rabīnu gudrībām ar kabalistisku oderējumu²⁷⁵. Parasti viņi bija raduši, ka rabīns atrod kādu vietu Rakstos, kura viņiem šķita grūta un nesaprotama, bet pēc tam ar lielu talantu un izdomu risina atklāto problēmu. Tādā veidā *drašu* teikšanā, rakstīja Lilientāls, turpina vingrināties vecās skolas magidi (sprediķotāji) Krievijā, bet šis stils, pēc Lilientāla liecības, jau ir gandrīz pavisam izzudis Rietumeiropas sinagogās.

Rīgas rabīns sajuta, ka Lilientāla sprediķis nav radis sapratni vairumā poļu un lietuviešu izcelsmes ienācēju un vērsās pie viņa: "Kāpēc jūs nedodat mums kaut ko no *Baal Akeda*²⁷⁶ vai no Šelo²⁷⁷? Tas vairāk derētu kā sprediķis." Vēloties apmierināt savu labo draugu, nākamajā sabatā Lilientāls nolastīja sprediķi austrumeiropiešu *drašu* manierē un garā.

Rīgas kopiena izraudzījās Lilientālu sprediķotāja un rabīna palīga amatam, un viņš sāka regulāri lasīt sprediķus sinagogā, kurus reizēm apmeklēja arī kristieši. Tajā pašā laikā daudzi ortodoksālie kopienas locekļi sauca viņu par "Berlīneru" un "Daitčelu" un izturējās pret viņu ar neuzticību.

Bet galvenās Lilientāla rūpes bija vispārīzglītojošās skolas iekārtošana. Viņš raksta, ka pavēlējis apgriezt peisus saviem poļu ebreju audzēkņiem, un visi viņi bijuši akurāti apģērbti. Profesors Risbergs no Tērbatas Universitātes, veicis Lilientāla skolas revīziju, ziņoja grāfam Uvarovam: "Ebreju skola, kas nesen izveidota Rīgā ģeniālā, pieredzējušā un pedantiskā doktora Lilientāla vadībā, ir sasniegusi plaukstošu attīstību. Ar labpatiku man ir jāziņo par izcilajiem rezultātiem vācu gramatikā, aritmētikā un krievu valodā. Šīs jaunās izglītības iestādes sasniegumi pārspēj pašas labākās cerības un garantē brīnišķīgu nākotni."²⁷⁸

Dažas nedēļas pēc skolas atvēršanas pie M. Lilientāla atnāca krievu bīskapa kalpotājs, kurš atnesa sūtījumu un vēstuli un prasīja tūlītēju atbildi. Sūtījumā bija rokraksti franču valodā, kuri aizstāvēja kristietības principus. Lilientāls devās uz bīskapa rezidenci un jautāja, kāpēc viņam tikuši atsūtīti šie rokraksti. Bīskaps atbildēja, ka viņš paziņojis par Lilientāla vizīti pareizticīgo baznīcas sinodei un, starp citu, pieminējis, ka vācu rabīns studējis kristiešu teoloģiju, bet netic Kristus doktrīnai. Šī iemesla dēļ Sinodes prezidents lūdzis bīskapam pārliecināt Lilientālu Kristus baznīcas patiesumā. Makss Lilientāls izteica nožēlu par saņemto sūtījumu un paziņoja, ka viņš vairs nevarēs apciemot bīskapu, ja šādas tēmas kļūs par diskusiju priekšmetu.

²⁷⁵ David Philipson. *Max Lilienthal, American rabbi, life and writings* (New York: The Bloch Publishing Co., 1915), 233.

²⁷⁶ Rabīna Ichāka Arama (1420-1494) filozofisks komentārs 5 Mozus grāmatām.

²⁷⁷ Slavenā gudrā Isajas Gorovica (1555-1630) kabalistisks darbs.

²⁷⁸ David Philipson, *Max Lilienthal, American rabbi, life and writings* (New York: The Bloch Publishing Co., 1915), 19.

Lilientāls daudz izdarījis priekš Rīgas ebrejiem labdarības jomā. Viņš dibināja palīdzības biedrību bāreņiem un vāca naudu trūkumcietējiem. Viņš uzsvēra, ka Rietumeiropas ebrejiem nav priekšstata par savu tautasbrāļu nabadzību Krievijā un par milzīgajām summām, kuras tur tiek ziedotas labdarībai. Viņš pieminēja pat visnabadzīgāko krievu ebreju dievbijību.

6 mēnešus pēc Lilientāla darbības sākuma pie viņa atnāca Rīgas ebreju kopienas parnass (vadītājs) Benjamins Nahmans un paziņoja, ka cars viņu par darbošanos skolas atvēršanā apbalvojis ar zelta gredzenu un dimantiem. Lilientāls jutās ārkārtīgi glaimots, ka viņam, ārzemniekam, tikai nesen atbraukušam uz Krieviju, tikusi pasniegta imperatora balva.

Drīz rabīns Lilientāls tika izsaukts uz Pēterburgu pie skolu izglītības ministra S. S. Uvarova. Uvarovs uzskatīja par nepieciešamu ieviest vispārējo izglītību Krievijas ebreju vidū un līdz ar to "asimilēt" viņus, attālināt no ebreju tradicionālās reliģiskās dzīves. Ministrs piedāvāja Lilientālam vadīt ebreju vispārējās izglītības reformu Krievijas impērijā. Viņam tika uzdots sarakstīties ar ārzemniekiem, lai sameklētu skolotājus ebreju skolām, kā arī apbraukāt Krievijas impērijas pilsētu ebreju rajonus, lai veiktu ebreju vispārīzglītojošo skolu propagandu.

Vairums Rīgas ebreju ar neuzticību raudzījās uz to, ka Lilientālu aicināja uz galvaspilsētu. Viņi uzskatīja, ka tikai 24 gadus vecajam rabīnam nav nepieciešamās pieredzes, ka viņš vadīs ebreju izglītošanos vācu Haskalas garā, bet varas iestādes, piesedzoties ar autoritāti un ebreju rabīna atzinību, attaisnos savus projektus misionāru darbības attīstībā ebreju vidū.

Sarunā ar Uvarovu Lilientāls pieminēja ebreju piesardzību pret valdības reformām un paziņoja, ka krievu ebreji dos priekšroku nosalt nabadzībā, bet nenodos savu reliģiju. Viņš pastāstīja par ļoti daudzajiem diskriminācijas gadījumiem: ebreji tika pakļauti papildus nodokļu uzlikšanai, bet nesaņēma papildus tiesības; neskatoties uz nevainojamo dienestu armijā, viņus neieceļ par seržantiem; viņi pabeidz universitātes, bet nevar dabūt kādu nozīmīgu amatu. Tikai tādā gadījumā, ja viņi maina savu ticību un kristās, viņiem paveras ceļš tālākai karjerai.

Kad Lilientāls atgriezās no Pēterburgas, Rīgas ebreji viņu sagaidīja ar lielu prieku, jo viņi bija baidījušies, ka rabīnu paturēs Pēterburgā. Starp M. Lilientāla apmeklētājiem bija vienīgais vietējās hasīdu kopienas rabīns Nehēmija, imponants cilvēks ar patriarhālu ārieni un ultraortodoksāliem, "fanātiskiem" uzskatiem. Viņš atnāca, lai uzzinātu, ko gan ministrs Pēterburgā ir teicis "daitčelam". Lilientāls palūdza rabīnu Nehēmiju atklāti pateikt, ko viņš domā par uzaicinājumu Lilientālam ierasties Pēterburgā. "Labi, doktor, es izstāstīšu Jums *mašalu* (pasaku), kura paskaidros visu situāciju. Reiz dzīvoja cars, viņa valstībā dzīvoja daudz ebreju, bet viņš nekad nebija redzējis dzīvu ebreju. Reiz, padzirdējis par ebreju nožēlojamo stāvokli, viņš pavēlēja, lai kāds ebrejs tiktu nogādāts viņa galmā. Šī pavēle tika izziņota ebrejiem, un visi rabīni

sapulcējās, lai izraudzītos atbilstošu cilvēku, kurš atstātu uz caru vajadzīgo iespaidu. Drīz tādu cilvēku atrada. Daži rabīni uzskatīja, ka nebūtu prātīgi stādīt priekšā caram ebreju ar garu bārdu, un nolēma nodzīt šo bārdu. Bārda pazuda, un tad izrādījās, ka "peisi" rada novecojušu iespaidu — te nu nolēma arī tos nogriezt. Tagad šis cilvēks izskatījās kā īsts vācietis, bet viņa "šubece", garie svārki, nesaderēja ar jauno ārieni. Labi, tad rabīni vēlreiz sapulcējās apspriesties un atļāva šim ebrejam apģērbties pēc pēdējās parīziešu modes. Kad tas bija izdarīts, viņu nogādāja galvaspilsētā, kur cars viņam deva audienci. Kāds gan bija ebreja pārsteigums, kad viņš iegāja cara pilī un cars iesaucās: "Tas taču nav nekāds ebrejs! Dzeniet viņu atpakaļ!"²⁷⁹

Drīz pēc atgriešanās Rīgā pie rabīna M. Lilientāla vizītē ieradās Jelgavas ebreju kopienas vadītāji un aicināja viņu teikt runu vietējā sinagogā. Jelgava bija Kurzemes guberņas pilsēta. Daļa tās iedzīvotāju turējās pie vāciskajām tradīcijām, bet cita daļa pie poļu - lietuviešu tradīcijām. Daudzi Kurzemes guberņas iedzīvotāji dzīvoja pilnīgā nabadzībā. Un tāpēc viņi lūdza imperatoram atļaut viņiem apmesties uz dzīvi kā zemkopjiem Krievijas iekšzemes guberņās, un tāda atļauja viņiem tika dota.

Jelgavā kopienas parnass Vāgenheima kungs Lilientālu stādīja priekšā vietējam rabīnam. Pēc visa spriežot, tas bija rabīns Izraēls bar Jeheskiēls Frīdmans, zināms ar Izraēla Pesisa vārdu. Saskaņā ar Leib Ovčinski, viņš bija liels, taisns cilvēks un daudz studēja Toru. Tajā pašā laikā daudzi viņa ģimenes locekļi bija kristījušies, un tāpēc, kā rakstīja Lilientāls, viņam bija slikta slava paša kopienā.²⁸⁰

Pateicības dievkalpojumā šim rabīnam bija jāsaka runa par nabadzīgāko ģimeņu aizbraukšanu un apmešanos uz dzīvi Hersonas guberņā. Tomēr viņš atteicās to darīt, aizbildinoties ar slimību. Tad runu teikt piedāvāja Lilientālam. Bija nolemts ataicināt arī hazanu (sinagogas liturģijas izpildītāju) no Žagares. M. Lilientāls pret šo ideju par hazana uzaicināšanu izturējās noraidoši, jo uzskatīja, ka poļu kantoru melodijas ir vecmodīgas un priekš kristiešu augstu stāvošās publikas, kura būs sinagogā sapulcējusies, tās šķitīs bezgaumīgas. Šeit mēs redzam, kā vēlreiz izpaudās krasā starpība kultūras jomā starp Lilientālu un viņa Krievijas impērijas ticības brāļiem. Hazanam, kurš atbrauca no Žagares, viņš pieprasīja nolasīt Psalmus ne tradicionālajā poļu manierē, bet gan daudz mūsdienīgākā garā.

Ceremonija noritēja tik labi, cik vien to varēja iedomāties. Hazana dziedāšanas laikā visu klātesošo, pat kristiešu, acīs, parādījās asaras. Lilientāls teica runu, kuras vadmotīvs bija: "Tas, kurš sēs ar asarām, novāks ražu ar prieku."²⁸¹ Viņš izstāstīja par visām izdevībām, kādas ebreji

²⁷⁹ Ibid., 249., 250.

²⁸⁰ Leib Ovtchinsky, op.cit., 138.

²⁸¹ 126. psalms.

gūs no cara dekrēta, kurš ļauj nabadzīgajām ģimenēm pārcelties uz dzīvi Krievijas dienvidos. Runa atstāja tik labvēlīgu iespaidu, ka pēc guberņas vadības pavēles tā tika iespiesta un izsūtīta visiem imperatora ģimenes locekļiem.

Sava Rīgas posma laikā Makss Lilientāls izdevis šādas runas un sprediķus vācu valodā:

- 1) „Runa, teikta ebreju skolas svinīgajā atvēršanā Rīgā 1840. gada 15. janvārī.”
- 2) „Runa, teikta 1840. gada 21. aprīlī Viņas imperatoriskās majestātes visžēlīgās imperatores Aleksandras Fjodorovnas vārdadienā (ebreju sieviešu biedrībai par labu).”
- 3) „Runa, teikta lielajā sinagogā Jelgavā, pateicības svinībās par godu ebreju kolonistu izvadīšanai no Kurzemes uz Hersonas guberņu.” Rīga, 1840. gads.
- 4) Sprediķi, teikti Rīgas sinagogā un veltīti toreizējam Tautas izglītības ministram grāfam Uvarovam. Rīga, 1841. gads. Lilientāls sprediķu krājuma ievadā visai pozitīvi raksturo vācu reformisma un ebreju Haskalas jaunievedumus — sprediķi vācu valodā un kora ieviešanu sinagogā, bet blakus sinagogai — jaunatvārtā skola, kurā jauno paaudzi audzina ”neaptveramajai vispasaules valstībai un brālīgai mīlestībai”. Tam pateicoties, pēc Lilientāla domām, „ebreji un kristieši tuvinās viens otram politiskā un reliģiskā ziņā; naidis un nicinājums pret ebrejiem un ebrejisko izgaist.” Austrumeiropā, kur ebrejs ir nicināms politiskajā plānā un ”reliģiskajā dzīvē par mežoni pārvērties”, ”slīgst vecos krāmos, garīgā un morālā tukšumā”, lietu kārtība ir citāda. No otras puses, Lilientāls izteicis visādu atbalstu krievu valdības centieniem veikt ebreju audzināšanu, izglītošanu, modināt viņos mīlestību uz mākslu un zinātņi, tēvzemi, savu pilsoņa pienākumu apzināšanos.²⁸²

Drīz Lilientāls ieradās Viļņā, kur bija iecerējis ebreju tautas līderus iepazīstināt ar valdības plāniem. Jāpiebilst, ka Lilientāla brauciens notika Nikolaja I valdīšanas laikā (1825-1857) līdztekus antiebrejiskas likumdošanas intensifikācijai. Starp spilgtākajiem šīs likumdošanas piemēriem jāmin karaklausības ieviešana ebrejiem 1827. gadā. Tas bija iesaukums kara dienestā, kurš ilga 25 gadus, tātad pārvērtās iesaucamo atraušānā no viņu saknēm; uz jauniešiem tika arī izdarīts spiediens ar mērķi veicināt pāreju pareizticībā.

Šādos apstākļos Lilientāla misija bija ārkārtīgi grūta; ebreju sabiedrība nevarēja noticēt, ka cara valdības plāni tiek realizēti rūpēs par ebrejiem. Tomēr neliels skaits ebreju ar eiropeisku izglītību — Haskalas piekritēji - viņu sagaidīja ar entuziasmu. Tajā pašā laikā ortodoksālajiem ebrejiem Lilientāla misija šķita ārkārtīgi bīstama. Daudzi uzskatīja, ka ebreju tuvināšana

²⁸² Аарон Пумпянский, «Еврейский вопрос в России 40 лет тому назад», *Еврейские записки* (1881, сентябрь), 567.

vispārējai izglītībai, ja to nepavada emancipācija, nemanāmi novestu pie diskriminācijas vai masveida asimilācijas un pārejas kristietībā.

Savu atmiņu lappusēs Lilientāls stāsta par Viļņas apmeklējumu. Pirmo reizi viņš nokļuva pilsētā, kuru gandrīz pilnībā apdzīvoja ebreji. Visapkārt gan tirgotāji, gan plostnieki, gan akmeņkaļi bija ebreji, tērpušies tradicionālajos apģērbos un talitos. Lilientāls kaut kādā mērā pārdzīvoja šoku. Viņš atcerējās Napoleona vārdus, kurus tas bija teicis, iebraucot šajā pilsētā 1812. gadā: "Kungi, man šķiet, ka mēs esam Jeruzalemē." Nākdams no Vācijas, kur ebreji visur ir mazākumā, Lilientāls sajūtās neierasti "dūcošu ebreju bara" vidū. Viņš sajūtās — un tas vispār ir raksturīgi viņa uztverei Krievijā — gluži kā divgalvainais Jāns, kurš ar vienu seju skatās pagātnē, bet ar otru raugās nākotnē²⁸³.

Drīzumā Lilientālam bija paredzēta tikšanās ar Viļņas ebreju kopienas pārstāvjiem. Viņu sagaidīja pāris simti vīriešu, visi gērbti garās "šubecēs" un kažokādas cepurēs. Viņš bija vienīgais „daitčels” auditorijā, kas sastāvēja no poļu ebrejiem. Auditorija izskatījās ļoti ortodoksāla, bet tajā pašā laikā daudzi jaunieši jau bija piesātināti ar apgaismības idejām un gaidīja to laiku, kad vācu grāmata vairs netiks uzskatīta par "netīru un aizliegtu". Viņi bija gatavi atbalstīt Lilientāla centienus vispārizglītojošo skolu ierīkošanai Krievijā. Bet vairākums zālē bija saspringti un drīzāk noraidoši noskaņoti. Viens no zālē sēdošajiem uzdeva M. Lilientālam šādu jautājumu: "Doktor, vai jūs esat pazīstams ar mūsu valdības pamatprincipiem? Tā vajā visas ticības, izņemot pareizticību, un ar to parāda, ka visā impērijā tā vēlas atstāt tikai vienu baznīcu. Tā domā par pareizticības stiprināšanu un savu dižumu, bet ne par mūsu nākotnes izaugsmi. Tāpēc mēs nevaram uzticēties darbībām, kuras veic valdība, un ar bažām raugāmies nākotnē." Lilientāls centās kļiedēt šīs šaubas un pat ķērās pie draudiem. Viņš paziņoja, ka krievu ebreji neko nepanāks ar pretošanos, tas tikai izraisīs valdības neapmierinātību un radīs jaunas briesmas. Viņš aicināja ebrejus pašiem dibināt skolas, kamēr ar to nodarboties nav sākusi valdība.

Vēlāk Lilientāls apraksta savu sarunu ar *štat-magidu*, Viļņas pilsētas galveno sprediķotāju.²⁸⁴ Magids Lilientālam norādīja uz vispārizglītojošo skolu izglītības ietekmi uz reliģisko dzīvi. Uz to Lilientāls atbildēja, ka viņš atbraucis no Vācijas, kur neviens vairs pat nedomā par tādu pretstatījumu. Magids iebilda — viņš lasījis Ibn-Ezru un Maimonīdu, pilnībā izprot zinātņu apguves nozīmi. Bet viņš no tirgotājiem, kas apmeklēja lielo gadatirgu Leipcigā, dzirdējis arī, ka vācu ebreji nav tik skrupulozi baušļu ievērošanā. M. Lilientāls atzina, ka Mendelsoņa reforma ir novedusi pie dažām galējībām, un tagad krievu ebreji var mācīties no

²⁸³ David Philipson, op.cit., 262.

²⁸⁴ Ibid., 294, 295.

kļūdām. "Doktor," satraukti iesaucās magids, "es jums teikšu — mēs visi esam pelni, un tikko kā kāds mūs aiztiks, visa ēka sabruks gabaliņos!" Lilientāls atzina, ka novecojušas paražas un ceremonijas patiesi ir pelni, bet ebreju reliģija nav pelni, to vajag tikai attīrīt no pagātnes paliekām. Viņš aicināja krievu ebrejus atrast kompromisu ar laika garu, progresa un apgaismības garu. Viņš apvainoja poļu rabīnus cīņā ar zinātņi un zināšanām, Mendelsoņa vajāšanā. Viņš norādīja uz Apgaismības brīnišķīgajiem rezultātiem Rietumeiropā, kas izvedusi ebrejus no tumsības, nabadzības un izolācijas. Magids atbildēja, ka, ja reforma nozīmē ticības nodevību, tad viņš dos priekšroku nosalšanai nabadzībā, nevis visiem civilizācijas labumiem. Lilientāls apgalvoja, ka dažu reformas piekritēju kristīšanās ir tikai izolēti gadījumi un atsevišķi ekscesi.

Atbildot uz Viļņas ebreju līderu pretošanos, Lilientāls sāka draudēt ar valdības represijām un reformas ieviešanu ar varu, ko arī piedāvāja, rakstot Uvarovam 1842. gada aprīlī. Vienlaikus viņš centās būt diplomāts — lai mazinātu ortodoksu pretošanos, viņš nesolidarizējās ar Haskalas darbiniekiem Krievijā un nesatikās ar viņu līderi Ichāku Bēru Levinsonu, kas ārkārtīgi mazināja viņa sabiedroto skaitu apgaismotāju nometnē. No otras puses, krasa sabiedriskās domas opozīcija izsauca viņa priekšlikumu, lai no Viļņas melamediem, kuriem jaunā skola atņemtū maizes kumosu, tiktu iekasēts nodoklis par labu jaunajai skolai²⁸⁵. Beigu beigās viņa misija Viļņā tomēr izvērtās diezgan veiksmīga — viņam izdevās panākt jaunās skolas uzturēšanai nepieciešamo summu asignāciju. Toties Minskā viņu sagaidīja vilšanās un viņš pat tika pakļauts personiskiem apvainojumiem. Vēlāk viņš apmeklēja Grodņu, Žitomiru, Umānu, Odesu, Kauņu, Belostoku, Vitebsku, Berdičevu un citas pilsētas. Sapulcēs, kur bija daudz cilvēku, viņš aicināja nākt pretī valdības nodomiem. Viņš tikās ar mitnagedu līderi Ichāku no Voložinas un Ļubaviču hasīdu vadītāju Menahemu Mendeli. Pa ceļam atkārtoti apmeklējis Viļņu, viņš tajā laida klajā vēstījumu *Magid Ješua* ("Glābšanās vēstnesis"). Te izklāstīta viņa valdības uzdevumā izstrādātā programma ebreju garīgā un pilsoniskā stāvokļa uzlabošanai Krievijas impērijā, kas izraisīja Viļņas maskila Mordehaja Ārona Gincburga (1795-1846) apņēmības pilnu pretsparu atbildes pamfletā *Magid emet* ("Taisnības vēstnesis"). Šīs polemikas pamatā bija Gincburga pārliecība, ka ebreju apgaismība Krievijā var būt un tai ir jābūt pašu krievu ebreju lietai, bet ne ārzemju ebreju, kuri pārāk maz zina par savu tautiešu ikdienu Krievijā.²⁸⁶

Atgriezies Pēterburgā, Lilientāls līdzdarbojās imperatora apstiprinātajā Krievijas ebreju izglītošanas komisijā. Komisijas sēdes notika 1843. gadā no maija līdz augustam. 1844. gadā, pārliecinājies, ka ticis maldināts attiecībā uz valdības nodomiem, Lilientāls pameta Krieviju. Viņš

²⁸⁵ Юлий Гессен, « Лилиенталь Макс (Менахем)» in *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 10, стб. 212.

²⁸⁶ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 6, стб. 540.

ieraudzāja, ka valdība turpina rīkot pret ebrejiem vērstas bargas represijas un plāno izņemt Talmūdu no ebreju izglītības programmas. Tiešs iemesls Lilientāla aizbraukšanai no Krievijas bija Nikolaja I pavēle par ebreju izraidīšanu no 50 verstis lielas joslas robežas tuvumā. Šī 1843. gada pavēle noveda ebreju ģimenes pie izputēšanas un parādīja varas iestāžu nelabvēlīgo un aizdomu pilno attieksmi pret ebreju pilsoņiem.

Vienlaikus ir jāsaprot, ka cars patiešām uzskatīja, ka vispārējās izglītības ieviešana un Talmūda izslēgšana no mācību programmas satuvinās ebrejus un kristiešus.

1845. gadā M. Lilientāls aizbrauca uz Ameriku. Šeit viņš vadīja ebreju skolu Ņujorkā, bet 1849. gadā kļuva par Kongregācijas savienības rabīnu, kas vienoja no vācu zemēm ieradušos ebrejus. No 1850. gada viņš bija kongregācijas *Bnei Israel* rabīns Sinsinati. Tā tika vadīta mērenu reliģisko reformu virzienā. No 1872. gada Lilientāls bija Sinsinati Universitātes vadības loceklis. Viņš bija viens no *Hebrew Union* koledžas dibinātājiem Sinsinati un no 1875. gada pasniedzējs tajā. 1857. gadā Lilientāls izdeva poēmu krājumu ar nosaukumu "Freiheit Frueling und Liebe", kā arī sprediķu krājumu. Viņš bija arī žurnālists un ebreju periodikas izdevējs ("Hebrew Review", "Sabbath School Visitor" u.c.). M. Lilientāls miris Sinsinati ASV 1882. gadā.

Rezumējot ir jāsaprot, ka Lilientāls bija diezgan mērens reformists. Vismaz Rīgas posma laikā viņu drīzāk var nosaukt par maskilu, *Haskalas* piekritēju, izcilu pedagogu. Atbraucis no Vācijas, viņš no augšas raudzījās uz "novecojušajām" poļu ierašām: rabīnu sholastu runām, tērpiem, gara tumsību attiecībā uz zinātnes sasniegumiem, izolāciju. Viņš patiesi tiecās uzlabot Krievijas ebreju stāvokli, iesaistot tos vispārējās izglītības iegūšanā. Cenšoties būt diplomāts, viņš cieši kontaktējās ar ortodoksijas līderiem un izvairījās no pārlieku ciešas saskares ar maskiliem, kas izraisīja viņa potenciālo sabiedroto neapmierinātību. Tajā pašā laikā viņš ne vienmēr bija diplomāts — viņš piedāvāja aplikt melamedus ar nodokli par labu jaunajām skolām, kuras šiem cilvēkiem atņēma maizes kumosu. Lilientāls piedāvāja varas iestādēm emancipēt krievu ebrejus, dot viņiem piekļuvi atbildīgiem amatiem armijā un valstī, bet viņa aicinājums netika sadzirdēts un viņam nācās pamest Krieviju.

1.4.5. Ārons Pumpjanskis, אהרון פומפיאנסקי

Ārons Pumpjanskis dzimis Viļņā 1835. gadā un miris Rīgā 1893. gadā. Viņš bija valsts rabīns, rakstnieks, vēsturnieks un sabiedriska darbinieks. Viņš piederēja pirmajam progresīvi noskaņoto rabīnu paaudzei, kuri bija labi pazīstami ar krievu kultūru un valodu. Izglītību viņš

ieguva Viļņas rabīnu skolā, kuru beidza 1859. gadā. Šīs skolas bija Tautas izglītības ministra grāfa S. S. Uvarova reformas auglis. To mērķis bija sagatavot skolotājus valsts reformētajām skolām un valsts rabīnus.

Pēc doktores Verēnas Dornas viedokļa, rabīns Ārons Pumpjanskis bija no krievu Haskalas darbinieku trešās paaudzes, kuri, pateicoties valsts rabīnu skolās gūtajai izglītībai, izpaudās kā cilvēki ar noslieci un spējām uz integrāciju²⁸⁷.

1861. - 1873. gadā Ā. Pumpjanskis kalpoja par valsts rabīnu Panevėžā. "Allgemeine Zeitung des Judenthums" ziņoja par to, kā jaunais rabīns 1861. gada vasaras beigās provocēja Panevėžas iedzīvotājus ar to, ka teica runu saistībā ar krievu cara valdīšanas gadadienu krievu valodā, bet ne ivrītā. Šajā Kauņas guberņas pilsētā vietējie iedzīvotāji parasti svinēja Polijas-Lietuvas 1569. gada ūnijas gadadienu, bet ne krievu svētkus. Panevėžas ebreji centās ievērot politisku neitralitāti, kaut arī tas draudēja viņiem ar algas zaudēšanu.

1860. - 1861. gadā kopā ar A. Voli rabīns Ā. Pumpjanskis rediģēja pielikumu Viļņas periodiskajam izdevumam "Ga-Karmel" krievu valodā. Kā redzam, A. Pumpjanskis bija labi integrēts krievu kultūrvīdē. Sakot runu un rediģējot periodiku impērijas valsts valodā, viņš demonstrēja savu lojalitāti un vēlēšanos tuvināt Krievijas impērijas ebrejus valsts dzīvei, veicināt viņu akulturāciju, izvest no izolētības.

"Allgemeine Zeitung des Judenthums" ziņoja, kā Ārons Pumpjanskis kļuva par rabīnu Rīgā. 1873. gada 26. septembrī viņš imperatora un ierēdņu klātbūtnē Horālās sinagogas ēkā Gogoļa ielā tika stādīts priekšā Rīgas ebreju kopienai. Krievu valodā viņš runāja par valsts valodas labumu un par "asimilāciju".

1873. gadā Ā. Pumpjanskis tika norīkots par valsts rabīnu Rīgā, pretēji kopienas un maģistrāta gribai, bet ar gubernatora atbalstu. Tā rezultātā 3 maģistrāta locekļi atkāpās no amata. Kā redzam, Pumpjanska norīkošana rabīna amatā nozīmēja izaicinājumu Rīgas kultūrpolitiskajām privilēģijām. Bet Ā. Pumpjanskim ar savu darbību pilsētas labā izdevās iekarot autoritāti, un viņš ieņēma šo amatu 20 gadus. Būdam valsts rabīns, viņš bija savdabīgs valsts aģents integrācijas politikas realizēšanā. Viņš savu uzdevumu saskatīja ebreju sabiedrības apgaismē un modernizēšanā, bet, no otras puses, savu draudzes locekļu "audzināšanā" par uzticamiem Krievijas pilsoņiem. Priekš tā bija jābūt diplomātam, jāsaprot gan sabiedrība, gan valdības nodomi. Rabīnam Pumpjanskim piemita tādas īpašības. Verēna Dorna ziņo, ka, vēl

²⁸⁷ Верена Дорн, «Еврейская Рига: прорыв в современность. Учреждение казенного раввината и социально-культурный и общественный вклад А.Пумпянского» // *Евреи в меняющемся мире*. Материалы 4-й международной конференции. Рига, 20-22 ноября 2001 года, ред. Григорий Смирин (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2002), 245.

būdams rabīns Panevėžā, viņš atļāva magidam no Kelmēs noturēt pret Haskalu vērstu sprediķi.²⁸⁸

. Lielu cieņu viņš izpelnījās ar darbošanos kopienas labā, vadot palīdzības kasi pirmās krievu ģimnāzijas pilsētā - Aleksandra ģimnāzijas - audzēkņiem, dibinot amatnieku biedrību Rīgā, vācot ziedojumus krievu - turku kara ebreju zaldātiem un Samāras guberņas ebreju amatniekiem.

Ā. Pumpjanska publicistikas mantojums ir diezgan bagāts. Viņš bijis viens no pirmajiem krievu un ebreju dialoga iniciatoriem. Ā. Pumpjanska spalvai pieder 2 runu krājumi — "Dāvida psalmi" (1871) un "Salamana līdzības" (1891) ar pievienotu tulkojumu un komentāriem krievu valodā. Viņš bija 1885. gadā Viļņā izdotā oriģinālās un tulkotās dzejas krājuma *Širei Cion* („Cionas dziesmas”) autors. Viņš pārtulkojis krievu valodā hagiogrāfiskos tekstus un vienlaikus iepazīstinājis ebreju rakstniekus ar krievu valodu. Viņa psalmu tulkojumi tika ieteikti kā mācību līdzeklis reformētajās skolās²⁸⁹.

Īpašs Pumpjanska sasniegums ir žurnāla „Еврейские записки” ("Ebreju piezīmes") izdošana. Tas bija pirmais krievu ebreju ikmēneša periodiskais izdevums Rīgā, kurš iznāca 1881. gadā. Diemžēl tas pastāvēja vien gadu. Oficiālais skaidrojums par žurnāla slēgšanu bija ebreju, kuri lasa krievu valodā, intereses trūkums. Pētniece no Hannoveres doktore Verēna Dorna uzskata, ka iemesls gan bija drīzāk saistīts ar mainījušos laika garu — Aleksandra II nogalināšana un tam sekojošie ebreju grautiņi radīja nelabvēlīgu atmosfēru krievu un ebreju dialogam.

Žurnālā "Ebreju piezīmes" Pumpjanskis bija sprediķu, filoloģisku un vēsturisku rakstu autors. Filoloģiskie raksti viņu parāda kā visai izglītotu ebreju zinātnes darbinieku. Viņš labi orientējās Talmūdā un centās tajā atrast saikni ar sava laika garu, ar Apgaismības garu.

Lūk atsevišķi piemēri, kas liecina par Rīgas ebreju lideru interešu loku:

- 1) "Ebreji Vidzemes un Kurzemes guberņā". Šis raksts pamatā ir R. Vunderbāra grāmatas par ebreju vēsturi Kurzemē atstāstījums, papildināts ar ziņām par Rīgas ebreju kopienas vēsturi. Ar lielu atzinību Ā. Pumpjanskis atsaucas par M. Lilientāla kā kopienas sprediķotāja un mācību iestādes vadītāja darbību.
- 2) "Zemkopība kā ebreju reliģiskās mācības pamats". Raksta pamatā ir rabīna Ā. Pumpjanska Rīgas Lielajā sinagogā pirmajā *Sukkot* svētku dienā 1880. gada 8. septembrī teiktā runa. Runā secināts – no daudzām vietām ebreju likumos izriet doma, ka Israēla tautai jābūt galvenokārt zemkopju tautai. Izraidīšanas un vajāšanas dēļ Izraēls nodevās tirdzniecībai un nepastāvīgām nodarbēm. Beidzot ebreju tauta ir nodzīvojusi līdz labākiem laikiem, kad "spožas civilizācijas arvien vairāk un vairāk apgaismo un sasilda cilvēku sirdis. Šajā

²⁸⁸ Ibid., 248.

²⁸⁹ Российский государственный архив, фонд 821, опись 8, дело 80, лист 1. - 5.

Apgaismības laikā Israēls tiek uzskatīts par noderīgu cilvēces un valsts locekli, piedalās visās vispārcilvēciskās kultūras darbības jomās un izmanto pilsoņu tiesības vienādi ar citu tautību piederīgajiem.” Pēc tam Ā. Pumpjanskis attēlo skumju ebreju dzīves ainu pastāvīgās apmešanās joslas robežās, kur valda slimības, šaurība un nabadzība. Izeju no šīs lielās nabadzības Ā. Pumpjanskis redz amatniecības un zemkopības skolu dibināšanā un lauksaimniecības koloniju ierīkošanā.²⁹⁰

- 3) ”Talmūda gudrības paraugi. Ķēniņš Dāvids un Israēla gudrie”. Šeit rabīns Pumpjanskis sniedz tulkojumu un skaidrojumus dažiem fragmentiem no Talmūda (Berahots 3b un Sangendrins 16a).²⁹¹
- 4) ” Vēsturnieks Grecs kā eksegēts”. Rakstā Heinrichs Grecs (1817-1891) tiek kritizēts par patvaļīgu, neakurātu attieksmi pret tekstu tulkošanu.²⁹²
- 5) ” Rabīns Abba Ariha”. Te autors attēlojis amoreju Abi Arihu (Ravu), kurš lika pamatus skolai Surē un ar to pašu arī ebreju izglītībai, stilizējot to līdz maskila, Apgaismības darbinieka, ideālam.²⁹³
- 6) ” Ebreju jaunatnes audzināšana senatnē”.²⁹⁴

Šis Ā.Pumpjanska raksts ir īpaši interesants, jo atklāj autora viedokli audzināšanas jautājumos. Bībelē, raksta Pumpjanskis, cilvēks tiek saukts par *adam* – no zemes nākušais - vai *enoš* – vājais, nespēcīgais. Tajā pašā laikā indieši cilvēku sauc par *manu* – domājošais -, grieķi – *antropos* - tālu redzošais, romieši – *homo sapiens* – gudrais, ar vārdu apveltītais. No tā visa redzams, ka ebreji cilvēka nosaukumā norādīja uz viņa niecīgumu un iznīcību, tajā pašā laikā, kad citas tautas ar cilvēka vārdu saistīja prāta spēju jēdzienu vai ķermeņa pilnību. Pēc Bībeles mācības iznīcīgajā cilvēka ķermenī Dievs iepūta dzīvu dvēseli, kura paceļ viņu pāri citām radībām un mudina tikumiski attīstīties un pilnveidoties. Dievs cilvēkā iemitinājis divas pretējas tieksmes — tieksmi uz labo un tieksmi uz ļauno. Cilvēkam ir brīva izvēle starp labo un ļauno. Jo stiprāka ir viņa tieksme uz labo un novēršanās no ļaunā, jo līdzīgāks Dievam viņš ir, jo augstāk, tuvāk dievišķajam pirmtēlam. Tā ir brīva, apzināta cilvēka tikumiskās puses attīstība, un tā ir senebreju morāles un bērnu audzināšanas pamatā.

²⁹⁰ Аарон Пумпянский, «Земледелие как основа религиозного учения евреев». *Еврейские записки* (1881, январь), 7. - 15.

²⁹¹ Аарон Пумпянский, «Образчики талмудической мудрости. Царь Давид и еврейские мудрецы». *Еврейские записки* (1881, январь), 48. - 56.

²⁹² Аарон Пумпянский, «Историк Греци как экзегет». *Еврейские записки* (1881, июль), 243. - 247.

²⁹³ Аарон Пумпянский, «Рав Абба Ариха». *Еврейские записки* (1881, июль), 452. - 457; (1881, сентябрь), 578. - 584.

²⁹⁴ Аарон Пумпянский, «Воспитание юношества у древних евреев». *Еврейские записки* (1881, декабрь), 691. - 707.

”Talmūda morāle,” rakstīja Ā. Pumpjanskis, ”nesludina pilnīgu cilvēka fizisko dziņu iznīcināšanu, nemāca bēgt no gaismas un baudām, kā to dara drūmās stoicisma un budisma mācības, tā noraida arī epikūrisma materiālo mācību, bet pieturas pie saprātīgā vidusceļa, kas pilns cilvēkmīlestības un cieņas pret nemainīgajiem dabas un visuma likumiem.”²⁹⁵

Attiecības starp vecākiem un bērniem un bērnu audzināšanas pamati tieši izrietēja no mācības par brīvu cilvēka tikumisko attīstību. Bērnu atstāšana likteņa varā, kas bija parasta parādība pagānu pasaulē un ko Aristotelis uzskatīja to par pieļaujamu lietu, bija ebrejiem neiedomājama. Vecākiem nebija tiesību sodīt savus bērnus, bet stūrgalvīgas nepaklausības gadījumā bija jānes savas sūdzības vecāko priekšā. Ebreju likums aizsargāja bērnus no netaisna mantošanas tiesību pārkāpuma.

Bērna attīstība notika nevardarbīgi, nevis zināšanu varmācīgas uzspiešanas veidā, bet drīzāk gan bērnu pamudinot uz pašdarbību un pašattīstību. Tā daudzām reliģiskajām ceremonijām bija mērķis pamodināt bērnus zinātkāri un jautājumus par ticības principiem. Daudzas reliģiskās paražas, kuras ieviesis Mozus, tiek atrunātas šādi: ”Ja tavs dēls pajautās tev rīt, kas tas tāds ir, tad tu viņam paskaidrosi tā un tā.”

Reliģiskā audzināšana tika uzskatīta par nepieciešamo īstenas izglītības priekšnoteikumu. ”Kur nav dievbijības, tur nav arī gudrības.” ”Kam reliģija gājusi pa priekšu gudrībai, tikai tam gudrība turas.”²⁹⁶

Savā rakstā rabīns Ā. Pumpjanskis, pilnībā 19. gadsimta ebreju maskilisma garā, smalki izstāsta par amata apguves svarīgumu Bībeles laikmetā un Talmūda radīšanas laikā. Ja Platons un Aristotelis mācījuši: ”Labai republikai nav jādod pilsoņu tiesības amatniekiem”, tad turpretī ebrejiem slavenākie vīri bija amatnieki un amata prasme starp sievietēm tika uzskatīta par īpašu tikumu. Tā slavenie skolotāji rabīns Hilels un rabīns Akiva bija malkas cirtēji, rabīns Jošua ben Hananija izgatavoja adatas, rabīns Ichāks Nepaha bija kalējs, rabīni Nehēmija un Hananija bija kurpnieki, rabīns Jehuda Ganehtams bija maiznieks.

Sākumā apmācība Talmūda likumdošanā tika noteikta no 6 gadu vecuma. Attiecībā uz disciplīnu talmūdisti vadījās pēc noteikuma: ”Atgrūd vainīgo no sevis ar kreiso roku, bet ar labo roku pievelc sev atkal klāt.”

Tieši tāpat ebreju Haskalas garā Ā. Pumpjanskis raksta par laicīgo zinātņu mācīšanu. Ar piemēriem no Talmūda viņš grib atbalstīt krievu ebreju centienus iegūt zināšanas ne tikai reliģijā, bet arī laicīgajās mācībās. ”Talmūdā stāstīts,” rakstīja Ā. Pumpjanskis, ”ka patriarha rabīna

²⁹⁵Ibid., 695.

²⁹⁶ Аарон Пумпянский, «Воспитание юношества у древних евреев». *Еврейские записки* (1881, декабрь), 699.

Hamaliēla laikā, kurš dzīvojis 1. gadsimta 2. pusē (pēc Kristus dzimšanas), pastāvēja viena vai dažas skolas, kurās bija 1000 zēnu. No šī skaita viena puse mācījās ebreju likumus, bet otra puse grieķu mācības. Starp pēdējiem bija paša patriarha dēls.”²⁹⁷

Pašā Talmūdā izkaisītas vairākas zinātnieku piezīmes, kuras parāda, ka talmūdistiem bijušas pazīstamas dažādas vispārcilvēcisko zinātņu nozares: medicīna, matemātika, astronomija un citas. Ā. Pumpjanskis faktiski aicina laikabiedrus sākt nopietni nodarboties ne tikai ar savu bērnu reliģisko izglītību, bet arī ar laicīgo izglītību, uzsverot, ka ”ebreju gudrie labā jauniešu audzināšanā un izglītošanā saskatījuši vienīgo Israēla glābiņu no ārējām nelaimēm un citu tautu naidīgās attieksmes pret to.”²⁹⁸

Žurnālā „Ebreju piezīmes” ar pseidonīmu I. Geimans 1881. gada augustā – decembrī Ā. Pumpjanskis iespieda arī drāmu dzejā trīs cēlienos ”Gudrais Salamans”, kas atsevišķā izdevumā nāca klajā 1882. gadā. Pats Bībeles popularizēšanas fakts no rabīna puses - dramatisks darba publicēšana krievu valodā - ir neparasta, unikāla parādība.

1.4.6. Reivens Vunderbārs, ראובן וואונדערבאר

Reivens Vunderbārs, pedagogs, rakstnieks un rabīns, dzimis Jelgavā 1812. gadā un miris turpat 1868. gadā. Kā redzam, viņš ir tipisks *Haskalas* pārstāvis, kurš nebija ārzemnieks, bet gan vietējais Kurzemes ebrejs. Ieguvis tradicionālo ebreju izglītību, viņš, neskatoties uz to, 1830. gadā veiksmīgi izturēja skolotāja pārbaudes eksāmenu Jelgavas ģimnāzijā²⁹⁹. Vunderbārs daudz palīdzēja M. Lilientāla ebreju skolas dibināšanā Rīgā, kur viņš kļuva par skolotāju. Kad M. Lilientāls tika izsaukts uz Pēterburgu, R. Vunderbārs uz laiku pildīja viņa pienākumus kā skolas vadītājs un rabīns. Tomēr, nevēloties arauties no literārās darbības, viņš drīz vien atteicās no šī amata, un viņu nomainīja doktors Ābrams Neimans, nākamais galvenais rabīns Pēterburgā. Vunderbārs šajā laikā kļuva par patstāvīgu līdzstrādnieku Jūliusa Fuersta ”Literaturblatt des Orients”, viņš līdzdarbojās arī viņa izdevumā *Bibliotheca Judaica*. 1850. gadā R. Vunderbārs tika pārcelts uz Jelgavu kā ticības likumu skolotājs un Kurzemes gubernatora tulks; šeit viņš dibināja skolu ebreju meitenēm. R. Vunderbāra literārais mantojums ir ārkārtīgi plašs. Viņš pēc sevis ir atstājis grāmatas, brošūras, sprediķus un rakstus izdevumos ”Orient” un ”Allgemeine Zeitung des

²⁹⁷ Ibid., 704.

²⁹⁸ Ibid., 705.

²⁹⁹ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 8, стб. 848.

Judenthums". Viņa rakstu tematika aptvēra filoloģiju, topogrāfiju, medicīnu, reliģijas mācību, pedagoģiju un jūdaiku.

Viņa nozīmīgākie darbi ir:

- 1) Geschichte der Juden in der Provinz Liv- und Kurland. Mitau, 1853. Līdz pat šim brīdim viņa darbs ir autoritatīvākais no darbiem par ebreju vēsturi Kurzemē.
- 2) Immerwrender Kalender der Juden. Dessau, 1854
- 3) Biblisch-Talmuische Medezin. Riga-Leipzig, 1850-1860.

Viņš uzrakstījis rakstu par Saadijas gaona "Baušļu grāmatu"³⁰⁰ un mācību grāmatu ebreju skolām ar īsu reliģiskā kulta izklāstu *Kitzur mi-Schulchan Aruch Orach Chajim*³⁰¹

Kā liecina "Ebreju enciklopēdija", pēdējais darbs ir liels R. Vunderbāra nopelns zinātnes laukā. Līdz 20. gadsimta sākumam šī grāmata bija gandrīz vienīgais avots, no kura medicīnas vēsture smēlās zināšanas par šīs zinātnes stāvokli senebreju laikos. Autors, nebūdam ar speciālu izglītību šajā jomā, prata savākt vienkopus pa dažādām Talmūda nodaļām izmētātās liecības par higiēnu, farmāciju un metroloģiju un sakārtot tās secīgā kārtībā³⁰². Vunderbāra agrīno darbu uzskaitījums ir viņa "Kurzemes un Livonijas ebreju vēsturē"³⁰³.

³⁰⁰ Reuben Wunderbar, "Ueber Saddja`s Sepher hamizwoth". *Literaturblatt von Oriens* (Leipzig: 1847, No. 31).

³⁰¹ Reuben Wunderbar, *Kitzur mi-Schulchan Aruch Orach Chajim, oder kurze Auseinandersetzung der Gebrauche des israelitischen Cultus, nach Schulchan Aruch, als Leitfaden fuer hebraische Krons und Privatschulen, mit Approbation des Ministeriums der Volksaufklaerung* (Riga und Leipzig: 1852).

³⁰² *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 5, стб. 848., 849.

³⁰³ Reuven Wunderbar, *Geschichte der Juden in der Provinzen Liv- und Kurland, seit ihrer fruhesten Niederlassung daselbst bis auf die gegenwaertige Zeit* (Mitau: J.Hoffmann und A. Johansohn,1853), 74. - 77.

Secinājumi

Latvijas teritorijā no 18. gadsimta vidus līdz 1940. gadam dzimuši, rabīna amatu ieņēmuši vai dzīvojuši ne mazāk kā 72 rabīniskās literatūras autori, kuri pēc sevis atstājuši vairāk nekā 120 publicētus darbus. Vislielākā ietekme bijusi rabīniem un talmūdistiem³⁰⁴, kuri piederējuši ortodoksālajam lietuviešu virzienam — pie viņiem piederēja ap 60 autoru, kas publicējuši vairāk nekā 80 sacerējumus. Liela daļa pazīstamāko Latvijas rabīnu — Ā. I. Kuks, M. Eliasbergs, M. S. Kacs-Kagans – piederēja šim virzienam.

Nozīmes ziņā otrā rabīniskās literatūras autoru grupa bija hasīdi, kuri dzīvoja Latgalē (Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī) un gandrīz visi piederēja kustībai *Habad*. Rabīni J. Rozins un C. Ha-Koens Rabinovičs bija slavenākie un ražīgākie hasīdisma pārstāvji.

Daļēji vācvalodīgajās ortodoksālajās kopienās Aizputē, Jelgavā un Liepājā bija manāma ortodoksālo rabīnu no Centrāleiropas un Rietumeiropas darbība. Neoortodoksālā virziena pārstāvis rabīns Hilels Kleins 1881. - 1891. gadā bija Liepājas rabīns.

Rīgā un Jelgavā, kur bija stipra kultūrasimilācija, darbojās mērenā reformisma un Haskalas rabīni. M. Lilientāls, R. Vunderbārs, Ā. Pumpjanskis veicināja tuvināšanos vietējai vācu un krievu sabiedrībai.

Samērā daudzi vāciski runājoši rabīni — gan ortodoksi, gan ”apgaismotāji” — ir Latvijas rabīniskās literatūras un ebreju kopienu vēstures savdabība uz Krievijas impērijas fona.

Pēc dzimšanas vietas visu virzienu autori iedalāmi šādi: 25 dzimuši mūsdienu Lietuvā, 23 – Latvijā, 10 – Baltkrievijā, 1- Polijā, 2 – Vācijā, 1 – Ungārijā, 1 – Nīderlandē.

Ortodoksālā virziena autoru sacerējumu žanri ir tradicionāli visu aplūkojamā perioda laiku: 5 Mozus grāmatu un Talmūda ekseģēze, komentāri Lieldienu Agadai un pieciem *megillot* (tīstokļiem), rabīnu responsi halahisko jautājumu ievērošanā, komentāri *Šulhan Aruham*, Rambama un dažu citu rabīnisko autoritāšu darbiem, grāmatas par morāles (*musar*) jautājumiem, kabalistikas sacerējumi. Tomēr daži darbi pilnībā neiederas daudzu gadsimtu ilgajos standartos: rabīns L. Ovčinskis bija biogrāfisku un vēsturisku pētījumu autors, Š. Puhers savos rakstos cīnījās ar vācu protestantu misionāro darbību, M. Šergejs rakstīja par apgraizīšanas medicīniskajiem aspektiem.

³⁰⁴ Jo ne visi rabīniskās literatūras pārstāvji uzņēmās kalpošanas pienākumus ebreju reliģiskos draudzes (ka, piemēram, ārsts M. Šergejs), taču viņu izglītība un literāra mantojuma specifika ļauj viņus definēt par talmūdistiem.

Rabīniskā literatūra sava būtībā ir konservatīva, par ko liecina tradicionāli dominējošas iepriekš uzskaitītas tēmas, tomēr nedrīkst nepieminēt notiekošo sociālo un vēsturisko procesu ietekmi uz šo darbu tematiku. Ta Latvijas jūdu draudžu līderiem nācas reaģēt uz cionisma fenomenu. M. Eliasbergs un M. Kļackins savos darbos atbalstīja reliģisko cionistu darbību, J. Rozins tajā pašā laikā noraidīja cionismu. Savos agrīnajos darbos rabīns Ā. I. Kuks aizskāra attiecības ar neebrejiem, galvenokārt ar kristiešiem, Jēzus pravietojuma un nacionālisma tēmas. Ebreju sabiedrības sekularizācijas procesi ir par iemeslu tam, ka 20. gadsimta 20. - 30. gados radās virkne rabīnu darbu (H. Epšteins, 1923; M. Erlihs, 1935 u.c.), kuros pausts nemiers par radušos situāciju un ieteikti paņēmieni cīņai ar novirzīšanos no jūdaisma likumiem.

Literatūra, kuru radījuši rabīni - Haskalas piekritēji, atšķiras no ortodoksālo rabīnu radītās literatūras. Rabīnu respektu "apgaismotājiem" praktiski nav, un stingrai halahisko likumu ievērošanas tēmai atvēlēta maza vieta. Toties ir filozofiski un pamācoši darbi - J. Hurvica (1734-1797) sacerējumi, M. Lilientāla „politkorektie” sprediķi skolas atvēršanas svētkos Rīgā 1840. gadā, Ā. Pumpjanska runas par ebreju iesaistīšanu zemkopībā, amatniecībā un vispārējā izglītībā un viņa drāma "Gudrais Solomons". R. Vunderbārs bija autors monumentāliem darbiem par Kurzemes un Vidzemes ebreju vēsturi un antoloģijai par Bībeles un Talmūda medicīnu. Šī virziena literatūrai, salīdzinot ar ortodoksālajiem virzieniem, raksturīga izteiktāka iesaistīšanās apkārtējās sabiedrības dzīvē, valsts dzīvē, bet tajā pašā laikā arī ebreju garīgās izglītības līmeņa, jūdaisma likumu izpratnes līmeņa pazemināšanās.

2. daļa

Rabīniskās literatūras īpatnības Latvijā reģionālā un vēsturiskā kontekstā

Ja disertācijas pirmajā daļā izklāstītas Latvijas teritorijā tapušās rabīniskās literatūras autoru biogrāfijas un sniegts viņu radīto darbu apraksts jūdaisma lielāko reliģisko virzienu kontekstā, tad otrajā daļā atklāj Latvijas ebreju reliģiskās dzīves un reliģiskās literatūras analīze vēstures, ģeogrāfijas, ebreju garīgās attīstības Krievijā un Eiropā kontekstā.

Šīs disertācijas daļas mērķis — parādīt ebreju garīgās attīstības savdabību dažādos Latvijas reģionos un noskaidrot kā tas ietekmēja rabīniskās literatūras un domas īpatnības katrā no šiem reģioniem.

Lai atbildētu uz otrās daļas izvirzītajiem jautājumiem, jāsāk ar Latvijas ebreju vēstures izpēti. No kurienes ebreji ieradušies šajā rajonā, pilsētā, apdzīvotā vietā? Kādu etnokultūras bagāžu (valodu, apģērbu, reliģiskās tradīcijas) viņi nesa sev līdzi? Ir nepieciešams izpētīt viņu kopienu demogrāfisko attīstību, nodarbošanos, sasniegto materiālo līmeni.

Īpašu uzmanību jāveltī garīgajai kultūrai — reliģiskajām autoritātēm un ješivām, dominējošajiem reliģiskās domas virzieniem, politiskajai darbībai, akulturācijas sabiedriskajai pakāpei.

Vai ebreju dzīves īpatnības atspoguļojās dažādo Latvijas reģionu rabīniskajā domā un literatūrā? Vai pastāvēja atšķirības rabīniskās literatūras žanros, skartajās tēmās? Kā rabīniskā doma Latvijā atsaucās uz aktuāliem sabiedriskajiem un politiskajiem notikumiem, kā sasaucas ar mūsdienās aktuālajiem jautājumiem?

Visbeidzot, ar ko no garīgās, reliģiskās dzīves viedokļa ebreji Latgalē, Kurzemē un Rīgā atšķīrās no kaimiņu reģionos, tas ir, Lietuvā, Baltkrievijā, Polijā un Austrumprūsijā, dzīvojošajiem ebrejiem?

Apskatītie jautājumi izklāstīti pēc ģeogrāfiskā principa, atsevišķi tiek aplūkota vēsture, garīgā dzīve un dažādo Kurzemes pilsētu, Piltenes apriņķa, Latgales un Rīgas rabīniskā literatūra. Nodaļas nobeiguma daļa veltīta ortodoksālo ebreju dzīvei neatkarīgās Latvijas republikā (1918-1940), kad dažādu novadu Latvijas ebreji sāka konsolidēties atbilstosi jaunās republikas robežam.

2.1 Ebreji Rīgā

2.1.1 Rīgas jūdu kopienas vēstures un kultūras apskats

Ebreju vēsture Rīgā sākās gandrīz pirms 500 gadiem. 1536. gadā Rīgas tirgotājs Jaspers Spenhūzens nopirka no ebreja vārdā Jākobs lielu daudzumu dažādas kvalitātes ādu un par to veica ierakstu kases grāmatā³⁰⁵. Vēlāk, visa 17. un 18. gadsimta laikā, ebreji, kurus saistīja ostas pilsētas plašā tirdzniecība, pastāvīgi ieradās Rīgā. No kurienes viņi brauca uz Rīgu? Doktora Īzaka Jofes 20. gadsimta sākumā Rīgas pilsētas bibliotēkā, Rīgas pilsētas arhīvā un Rīgas tiesas protokolos savākie arhīvu dokumenti parāda, ka cilvēki Rīgā ieradās kā no Rietumiem, tā no Austrumiem. Pieminēti ebreju tirgotāji, kuri atbraukuši uz Rīgu no Šklovas, Drujas, Ušačiem, Biržiem, Keidāniem, Polockas, Vitebskas, Veližas, Lepeles, kā arī no Rietumiem — no Amsterdamas, Hamburgas, Breslavas, Kēnigsbergas, Dancigas. Jau zviedru laikos (1621-1710) ebreji Rīgā ieradās barkās, sev līdzīgi atvedot kokmateriālus, medu, olas, linus, maizi, kaņepājus, graudus. Acīmredzot, starp Rīgā iebraukušajiem ebrejiem skaitlisku pārsvaru veidoja ebreji no Baltkrievijas un Lietuvas, bet tajā pašā laikā vāciski runājošajiem ebrejiem no Rietumeiropas bija vieglāk integrēties vāciskajā Rīgā. Raksturīgi, ka pirmais ebrejs, kurš 1725. gadā saņēma atļauju dzīvot Rīgā ārpus "Ebreju kroga" (īpašas mājas – geto, kur ebreji varēja dzīvot tikai īslaicīgi), bija Markus Solomons, ebrejs no Hamburgas, juvelieris. Viņam tika dotas tiesības brīvi tirgoties ar juvelierizstrādājumiem tiesības, kas noveda pie tā, ka 1731. gadā zeltlietu meistarū cehs izvirzīja jautājumu par visu ebreju izraidīšanu no pilsētas³⁰⁶.

Tādējādi mēs redzam, ka Rīgā konkurēja vairākas ebreju identitātes: vāciski runājoša Rietumeiropas ebreja identitāte un jidišā runājoša ebreja no Baltkrievijas un Lietuvas, mitnageda vai hasīda, kultūras tips.

Visa 18. gadsimta laikā un 19. gadsimta 1. pusē ebreju dzīvošana vienā Rīgas vietā bija neiespējama vai stipri apgrūtināta. Rīgu 1201. gadā dibinājušo vāciešu attieksme pret savu

³⁰⁵Isaack Joffe, ed. *Regesten und Urkunden zur Geschichte der Juden in Riga und Kurland* (Riga: Rigaer Abteilung des Vereins zur Verbreitung von Bildung unter den Juden in Russland, 1910), 1.

³⁰⁶Ibid., 179.

”pilsētas saimnieku” statusu bija dedzīga, un viņi nevēlējās, lai šeit uz dzīvi apmestos konkurenti - svešinieki. Tajā pašā laikā ebreji kā starpnieki bija svarīgs Rīgas tirdzniecības elements, nodrošinot preču piegādi no Polijas un Krievijas uz Rīgu, kur tās tika pārdotas pilsētas firmām, kuras tās pārdeva tālāk Rietumeiropas valstīm. Ebrejiem bija aizliegta pastāvīga dzīvošana Rīgā, bet viņiem bija atļauts iebraukt Rīgā uz īsu laika posmu nolūkā pārdot atvestās preces un noslēgt līgumus jaunu preču piegādei. Dzīvodot ebreji varēja tikai Jūdenherberā („Ebreju krogā”), kas bija ebreju geto paveids. Oficiāli Rīgas ebreju kopiena dibināta tikai 1841. gadā, tikai tad aptuveni 500 ebreju ieguva tiesības uz pierakstu un pastāvīgu dzīvi Rīgā.

Bet atgriezīsimies 18. gadsimtā. Ebreju sētā Rīgā bija lūgšanu telpa, un 1767. gadā tā tika paplašināta un izveidota par sinagogu. Jau 1765. gadā notika pirmā hebra-kadiša sapulce. Tā laika dokumentos mēs sastopam terminus ”sinagogas vadītājs”, ”miesnieks”, ”kaprancis”. Sākās dzīve kopienā un sākās konflikti kopienas iekšienē. Viens no iemesliem bija konflikts starp diviem atšķirīgiem elementiem: *šutcjūden* (aizbildniecībā esošajiem ebrejiem) - vāciski runājošajiem ebrejiem no Kurzemes un Vācijas - un hasīdiem no Baltkrievijas, kuri pamatā nodarbojās ar kokmateriālu eksportu³⁰⁷. Dažādā kultūra un dažādās tradīcijas traucēja nonākt līdz kopīgam viedoklim par to, kas vadīs kopienu. Konflikti saasinājās tik tālu, ka kompromisa meklēšanai bija nepieciešama pilsētas tiesas iejaukšanās. Tās lēmumi nenesa panākumus, un pilsēta nolēma iecelt kopienas vecāko un izstrādāt viņa darbībai detalizētu instrukciju. Viņu izraudzījās aizbildniecībā esošie ebreji, un viņam bija jāseko, lai visiem būtu iespēja lūgties pēc savām tradīcijām. Kantoru un sinagogas apkolpojošo personālu kopīgi izraudzījās *šutcjūden* un no citurienes atbraukušie ebreji. 18. gadsimta beigās turpinās cīņa starp atbraucējiem un vietējiem aizbildniecībā esošajiem ebrejiem. Atbraucēji vēl aizvien vēlas, lai viņiem būtu savs sinagogas vecākais, un savu lūgumu pamato šādi: dievkalpojuma laikā notiek nekārtības un pārkāpumi. Piemēram, sinagoga pārāk vēlu tiek atvērta tagadējo vecāko ērtību labad; etrogiem³⁰⁸ tiek noteiktas nereālas cenas; atbraukušajiem kantoriem sinagogā neļauj izteikties; košera ievērošanas vērotājs pats dzer nekošera vīnu; pie tam, personas, kurām ir jāseko kārtībai, bieži pašas atnāk uz sinagogu piedzērušās un ar savu slikto uzvedību aiziet tik tālu, ka nākas pie sinagogas durvīm nolikt sargus, lai novērstu kautiņus³⁰⁹.

1811. gadā Rīgā dzīvoja 736 ebreji. No viņiem bijušie privilēģētie ebreji *šutcjūdēns*, galvenokārt vācu vai kurzemnieku izcelsmes, bija 429 cilvēki. Visi viņi bija pierakstīti apdzīvotā

³⁰⁷ Мендель Бобе, *Евреи в Латвии* (Рига: Шамир, 2006), 56.

³⁰⁸ Citrusu augš, izmantojams *sukota* svētku ritālā.

³⁰⁹ Исаак Иоффе, «Из жизни первой еврейской общины в Риге (по архивным материалам).» // *Пережитое. Сборник, посвященный общественной и культурной истории евреев в России* (Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1910), 2: 206.; minētais piemērs datēts ar 1783. gadu.

vietā Slokā Rīgas tuvumā, jo oficiāli Rīgas ebreju kopiena neeksistēja un pierakstīties Rīgā nebija nekādas iespējas. Kurzemē bija pierakstīti 122 ebreji, Lietuvā un Baltkrievijas guberņās — 145, ārzemnieki — 13, dažādas izcelsmes ebreji — 26. Tikai viens ebrejs izvēlējās saglabāt *šutecjūde* statusu³¹⁰. Tādējādi mēs redzam krasu vāciski runājošo ebreju dominēšanu.

19. gadsimta sākumā varas iestādes sāka pieprasīt, lai ebreji Rīgā nēsātu eiropieisku, vācisku apģērbu. Un patiešām — kad M. Lilientāls 1840. gada janvārī ieradās Rīgā, viņš ieraudzīja, ka gandrīz visi ebreji bija moderni ģērbusies. Viņš bija patīkami pārsteigts, jo, pirms tam uzturoties Pēterburgā „ultrakonservatīvie” ebreji viņam teica, ka viņa uzvalks, kas nenosedza kājas, ir neķītrs. Šajā gadījumā Rīgas vāciski runājošie ebreji ievēroja kompromisu — viņi virs eiropieiskā uzvalka nēsāja garas šubeces. Šeit atkal bija starpība starp ebrejiem, kas atbraukuši no Austrumu robežas apvidiem (Polockas, Vitebskas, Lepeles, Ušačiem utt.), un Rīgas vācvalodīgo ebreju daļu. T. Rikmana 1842. gada litogrāfijā ar nosaukumu ”Polijas ebreji vecajā Rīgas tirgus laukumā” mēs redzam hasīdus, kuri atbraukuši ar linu vezumu, ģērbtus garās šubecēs un ar kažokādām apšūtām cepurēm. Tas pats Lilientāls uzsver, ka Rīgas ebreju kopienā bija tikai viens hasīds, rabīns Nehemija, kuram, starp citu, bija laba humora izjūta un ironiska attieksme pret Lilientāla misiju apgaismot krievu ebrejus. 18. gadsimta beigās tapušajos J. K. Broces zīmējumos mēs redzam Rīgā ienākušo ebreju no Vācijas tipiskā rietumeiropieiskā kamzolī un trīsstūrenē.

19. gadsimta vidū pieauga no Baltkrievijas ieceļojušo ebreju skaits. Ja 1811. gadā Rīgā dzīvoja 736 ebreji, tad 1864. gadā Rīgā bija jau 1747 vīriešu kārtas ebreji un 894 ebreju sievietes. Kā redzam, pusgadsimta laikā viņu skaits pieauga vairāk nekā 4 reizes. Vēl vairāk tas pieauga Aleksandra II liberālo reformu rezultātā. 1858. gadā ebreji ieguva tiesības uz īpašumu Rīgā, iestāšanos ģildēs un cehos, tirgošanos ar sīkumiem. Tiesības dzīvot Rīgā ieguva ģilžu locekļi, Nikolaja zaldāti un viņu pēcteči, ebreji ar universitātes izglītību, diplomēti amatnieki. Pateicoties likumdošanas liberalizācijai, kā arī Rīgas izaugsmei par lielu tirdzniecības un rūpniecības centru, ebreju skaits Rīgā pastāvīgi auga un 1897. gadā sasniedza 21962 cilvēkus, tas ir, 7,9% no 278 000 iedzīvotāju kopskaita.

No kurienes gan Baltkrievijas ebreji atbrauca uz Rīgu? Pamatā tās bija pilsētas Daugavas krastos vai netālu no tās — Vitebska, Polocka, Ulla, Veliža, Lepele, Šklova, Drisa, Drūja, Čašniki u.c. Šajā reģionā notika interesanta garīgā rūgšana. 18. gadsimta beigās Šklova kļuva par krievu ebreju garīgo centru. No šejienes bija nākuši Baruhs Šiks, Nota Notkins, Jošua Ceitlins.

³¹⁰ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 13, стб. 483.

Jošua Ceitlins bija pazīstams mecenāts un talmūdisti, dzimis 1742. gadā, miris 1822. gadā. Viņš bija rabīna Arjes Leiba Ginzburga (1695-1785), *Šaagat Arje* autora, skolnieks. Izmantojot kņaza Potjomkina protekciju, viņš izvirzījās kā darbuzņēmējs un piegādātājs un kļuva bagāts. Mūža beigās viņš apmetās uz dzīvi savā īpašumā Ustjē un uzcēla tur pili, kurā dzīvoja daudzi talmūdisti, kas varēja tur vēlēties savām nodarbēm. Atrazdamies draudzīgās attiecībās ar Viļņas Gaonu, J. Ceitlins atbalstīja viņa cīņu ar hasīdiem.

Cits slavens izceļotājs no Šklovas Nota Haimovičs Notkins miris 1804. gadā Pēterburgā. Viņš bija veiksmīgs tirgotājs, kuram bija sakari ar ievērojamiem augstmaņiem Šklovā un Pēterburgā. 1797. gadā viņš iepazīstināja kņazu Kurakinu ar savu projektu par ebreju koloniju pārcešanu uz auglīgām zemēm, lai nodarbotos ar lauksaimniecību un manufaktūru ierīkošanu. Notkins bija ražīga darba izplatīšanas starp ebrejiem piekritējs; viņš iestājās arī par vispārējo priekšmetu — matemātikas, valodu - mācīšanu ebreju skolās.

Tiesības uz dzīvošanu Vitebskā ebrejiem bija jau 16. gadsimta vidū. 1897. gadā Vitebskā dzīvoja 65 719 cilvēku, no viņiem 34 420 ebreji, tas ir, 52% no kopējā iedzīvotāju skaita. Pilsētā atradās 2 sinagogas un 60 lūgšanu nami, gandrīz visi no tiem bija hasīdu (Staroseļskas, Habada, Ļubaviču). Tādējādi Vitebska bija atzīts hasīdisma centrs.

Jau cīņas laikā starp hasīdiem un viņu pretiniekiem Polocka bija hasīdu kustības centrs Baltkrievijā. Šeit dzīvoja slavenais cadīks rabīns Izraēls no Polockas, Dova Bēra Mežericka skolnieks, viens no pašiem aktīvākajiem hasīdisma propagandētājiem Lietuvā, Ukrainā un Palestīnā. No hasīdu kustības Polockā pieminēsim izcilo talmūdistu Nātanu, kurš bija rabīns Polockā, rabīnu Iliju Josefu no Dribinas, Polockas rabīnu Šmuelu Fradkinu, responsu krājuma *Torat hesed* autoru. No Polockas talmūdistiem vēl ir jāpiemin rabīns Eliazārs Barkāns, responsu krājuma *Mišnat de rabbi Eliazar* autors, un rabīns Zalmans Piskers, vēlāk galvenais rabīns Hersonā.

No šīm baltkrievu pilsētām uz Rīgu atbrauca gan bagātie tirgotāji, kuri piedalījās lielās eksporta operācijās, gan arī plostnieki, kokmateriālu šķirotāji un pārdevēji. Lielāko gada daļu viņi pavadīja mežos, nodarbojās ar koku ciršanu un to nogādāšanu Rīgā un mājās atgriezās tikai uz svētkiem. Rīgā viņi dzīvoja galvenokārt Maskavas forštatē, kur Iļjinskas (Elijas) ielā dibināja tā saucamo "krievu minjanu" (*Raisiše minjan*), kas apvienoja 3 sinagogas, sauktas Kapusti, Ļadi un Ļubaviči - pēc apdzīvoto vietu nosaukumiem, kur dzīvoja cadīki, Šneira Zalmana Šneiersona pēcteči, kustības *Habad* atzaru dibinātāji.

No kokmateriālu tirgotāju aprindām izvirzījās daži ietekmīgi filantropi un sabiedriskie darbinieki. Leibs Šalits bija viens no pirmajiem kustības *Hovevei Cion* dalībniekiem Rīgā un

pedalījās šis reliģiska cionisma organizācijas konferencē Katovicē 1884. gadā³¹¹. Viņš palīdzēja pirmajiem izceļotājiem no Rīgas, Kauņas vai Viļņas nopirkt zemi Palestīnā, kur vēlāk tika dibināta pilsēta Hadera. 1897. gadā Leibs Šalits bija pirmā cionistu kongresa Bāzelē delegāts, kur viņš tika izvēlēts par Eiropas Kolonizācijas fonda direktoru.

Cits ieceļotājs no Baltkrievijas, Jākovs Gindins, nācis no Veližas pilsētas. Viņš bija liels kokmateriālu tirgotājs, plašu mežu īpašnieks Pleskavas guberņā. Ar savu otro laulību viņš kļuva par izcilā talmūdistu un sprediķotāju, palestinofilās kustības iedibinātāja Samuila Mogilevera svaini. S. Mogilevers dzimis 1824. gadā Vitebskas guberņas Glubokojē un miris 1898. gadā kā Belostokas rabīns. Pēc 1881. gada grautiņiem Krievijā Mogilevers kļuva par dedzīgu palestinofilās kustības propagandētāju. Uz Palestīnu viņš domāja nosūtīt ebreju emigrantus no Krievijas impērijas. 1889. gadā viņš Israēla zemes kolonistiem atļāva strādāt uz lauka, neskatoties uz to, ka tas bija *šmites* gads (septītais gads), kad zemi apstrādāt bija aizliegts. Palestīnā viņš bija viens no Rehovotas kolonijas pamatlicējiem. Nav brīnums, ka J. Gindins, viņa svainis Rīgā, arī atbalstīja emigrāciju uz Erec Israēlu un ziedoja lielu naudas summu zemes pirkšanai priekš Haderas kolonijas. J. Gindina znots Šneirs Šneiersons no Daugavpils bija viens no pirmajiem ieceļotājiem Haderā, un viņa pēcteči joprojām tur dzīvo³¹².

Vēl cits ievērojams Baltkrievijas izcelsmes Rīgas ebreju kopienas pārstāvis bija Šaja Berlins. Viņš bija pazīstams tirgotājs, hasīds, kurš pārcēlies uz Rīgu no Veližas. Viņš nācis no Ļubaviču hasīdiem un bijis precējies ar Šneira Zalmana (*Alter rebes*) mazmazmeitu. Viņš bija viens no pašiem slavenākajiem Rīgas kokrūpniekiem, lielas kokzāģētavas īpašnieks. Viņa audžu mazdēls bija pazīstamais filozofs un Oksforda profesors Jesaja Berlins (1909-1997).

Ir jāpiemin arī kokrūpnieks Šlomo Šalits, kurš nācis no mazas pilsētiņas Ullas Vitebskas guberņā. Viņa dēls Zalmans Šalits bija viens no pirmās Latvijas ebreju avīzes *Di Jidiše štimme* dibinātājiem. Avīze tika izveidota 1910. gadā pēc valsts rabīna Rīgā Jehudas Leiba Kantora iniciatīvas³¹³.

Tādējādi mēs redzam, ka asā konkurences cīņā ar vietējiem tirgotājiem izvirzījās virkne enerģisku hasīdu ģimeņu, kuras pamatā bija nodarbinātas ar kokmateriālu eksportu no Baltkrievijas uz Rīgu.

19. gadsimta beigās Rīgas ebreju pamatmasā sāka dominēt jidišā runājošie ieceļotāji no Baltkrievijas un Lietuvas. Daudzskaitlīgākā grupa bija kvalificēti amatnieki- meistari ar diplomu, tāpēc tiem bija tiesības dzīvot ārpus ebreju apmešanās joslas.

³¹¹ *The Jews in Latvia* (Tel Aviv: Association of Latvian and Estonian Jews in Israel, 1971), 249.

³¹² *Ibid.*, 250.

³¹³ *Ibid.*, 252.

Tajā pašā laikā visā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā Rīgas sabiedrības elites — ārstu, juristu, lieltirgotāju, pasniedzēju - vidū dominēja vāciski runājošu ebreju grupa no Kurzemes un vācu zemēm. Vācu valoda tika uzskatīta par aristokrātisku valodu, kura var nodrošināt ieeju augstākās sabiedrības salonos. Jaunieši no Rīgas turīgajām ģimenēm izglītību vācu valodā ieguva Rīgas Politehnikumā (dibināts 1862. gadā), Tērbatas universitātē un Vācijas un Austrijas universitātēs. Vēsturnieks Mendels Bobe uzskatīja, ka šajās aprindās vērojamas asimilācijas tendences, kuras izpaudās apģērbā, ieradumos, tieksmē līdzināties blakus esošajiem neebrejiem; savā ziņā viņi bija atrauti no tradīcijas³¹⁴. Šajās aprindās jau bija nedaudzi jauktu laulību gadījumi.

Salīdzinot Rīgas ebreju kopienu ar citu Krievijas Rietumu guberņu lielāko industriālo pilsētu kopienām, ir jāpiemin tās relatīvais mazskaitlīgums. Kā jau minēts, 1897. gadā Rīgā no 278 tūkstošiem iedzīvotāju pavisam bija 21 962 ebreji (7,9% no visiem iedzīvotājiem), tajā pašā laikā Varšavā dzīvoja 254 712 ebreju (36% no kopējā iedzīvotāju skaita), Viļņā no 154 532 iedzīvotājiem 63 996 bija ebreji (40,99% no visiem iedzīvotājiem), Daugavpilī dzīvoja 32 400 ebreju (46% no visiem iedzīvotājiem). Odesā, pilsētā, kas līdzinājās Rīgai ar to, ka tā bija svarīga ostas pilsēta, kur konkurēja dažādas ebreju identitātes (hasīdi, mitnagedi, Haskalas piekritēji, vāciski runājošie ebreji no Galīcijas), kopējais iedzīvotāju skaits 1897. gadā bija 403 815 cilvēku, no kuriem 138 935 bija ebreji (34,41% no kopējā iedzīvotāju skaita)³¹⁵. Tomēr Rīgā pēc absolūtajiem cipariem (bet ne procentuālā ziņā!) dzīvoja vairāk ebreju nekā Jelgavā, Kurzemes guberņas pilsētā, kur no 35 131 iedzīvotājiem 6879 (19% no kopējā pilsētas iedzīvotāju skaita) bija ebreji.

Atšķirībā no citām ebreju apdzīvotām pilsētām Krievijas Rietumu guberņas Rīgā procentuāli bija lielais skaits vāciski runājošo ebreju. Salīdzināšanai Viļņā 1897. gadā no 63 996 ebrejiem tikai 97 vācu valodu atzina par dzimto valodu un tikai 2000 par dzimto valodu atzina krievu valodu³¹⁶.

Tā kā vāciešiem, kuri valdīja Rīgā un bija lielākā pilsētnieku daļa kopš Livonijas ordeņa laikiem, bija privilēģija nepieļaut ebreju apmešanos uz pastāvīgu dzīvi Rīgā un tā kā Rīga Krievijas impērijā atradās ārpus ebreju apmešanās joslas, tad pastāvīga ebreju kopiena šeit izveidojās tikai 1841. gada beigās. Tas ir ārkārtīgi vēlu, ja salīdzina ar Lietuvas un Polijas pilsētām, kur ebreji dzīvoja kopš viduslaikiem. Šī iemesla dēļ par kaut kādas nozīmīgas

³¹⁴ Mendel Bobe, "Riga," in *The Jews in Latvia* (Tel Aviv: Association of Latvian and Estonian Jews in Israel, 1971), 247.

³¹⁵ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 12, стб. 58.

³¹⁶ *Ibid.*, 5:591.

judaismam garīgās dzīves dzimšanu Rīgā var runāt tikai no 19. gadsimta. Ja neskaita žurnālu "Ebreju piezīmes", kurš tika izdots tikai vienu gadu, 1881. gadā, šeit ebreju prese neiznāca līdz pat 1910. gadam, avīzes *Jidiše Štimme* dibināšanas laikam. Tajā pašā laikā Odesā jau 1860. gadā sāka iznākt krievu ebreju žurnāls "Ausma" (Восход), pēc tam "Ciona" (Цион) (1861-1862), "Diena" (День) (1869-1871) un ebreju avīzes *Hamelic (Stāstītājs)* un *Kol Mebasser (Saucošais Balss)*. Rīgas ebreji atšķīrās ar lielu inkulturāciju neebreju sabiedrībā, ko parādīja viņus plašā dalība 1905. gada revolūcijā.

Atšķirībā no daudzām citām apmešanās joslas pilsētām Rīga gandrīz nepazīna grautiņus. 1905. gada oktobrī bija mēģinājums veikt grautiņu Maskavas forstatē, un daži cilvēki tika nogalināti, bet drīzumā grautiņa dalībniekus izklīdināja ebreju un latviešu aizsardzības spēki.³¹⁷ Tajā pašā laikā, piemēram, Odesā ebreji tika pakļauti grautiņiem 1807., 1859., 1881., 1886. un 1905. gadā³¹⁸. Biežos grautiņus Odesā daļēji var izskaidrot ar to, ka šeit dzīvoja liels skaits grieķu, kuri ebrejos saskatīja konkurentus tirdzniecības jomā. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka Rīgā kā pilsētā, kas atrodas ārpus ebreju apmešanās joslas, eksistēja stingri ierobežojumi ebreju dzīvošanai un policija ik gadu izskatīja simtiem lietu par izraidīšanu³¹⁹.

Roberts Iliš 1884. un 1885. gadā Pēterburgas žurnālā "Восход" ("Ausma") publicēja rakstus "Балтийские очерки"³²⁰ („Baltijas apraksti”) un "Очерк истории рижских евреев"³²¹ („Rīgas ebreju vēstures apcere”). Viņa piezīmes ir īpaši vērtīgas tādēļ, ka viņš pats bija dzimis Rīgā, kaut arī lielāko dzīves daļu nodzīvojis Pēterburgā, labi zinājis gan Rīgas vēsturi, gan tā laika moderno Rīgas sabiedrību. Savos vēsturiskajos aprakstos viņš pieminējis iniciatīvas, patstāvības trūkumu, uzņēmības zaudēšanu Rīgas vietējos ebrejos, ko viņš saistīja ar beztiesīguma, "teitoņu terora" laikmetu. Viņos iemājoja verdzības ieradums. "Ar to arī izskaidrojams, ka Rīgas ebreji, nobaudījuši kultūras augļus agrāk nekā viņu poļu, lietuviešu un krievu ticības brāļi, neizvirzīja no sava vidus nekādus izcilus darbiniekus ne tikai garīgā, bet arī materiālā ziņā. Kaut arī viņi agrāk par saviem valodas brāļiem runāja pareizā valodā, tomēr viņi nebagātināja ne zinātņi, ne mākslu, palika profāni ebreju un vispāreuropeiskā zinātnē. Lietuviešu, poļu un krievu ebreji jau sen apsteidza viņus, atstājot viņus tālu aiz sevis. Gan tirdzniecības, gan

³¹⁷ Айварс Странга, «Латыши и евреи: революция 1905 г.» // *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-й международной конференции. Рига, 11-14 сентября 2006 года*. Под ред. Г.Брановера и Р. Фербера. (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009), 301-303.

³¹⁸ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург : Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 12, стб. 55., 57.

³¹⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 51. fonds, 1. apraksts.

³²⁰ Р. (Роберт Илиш), «Балтийские очерки», *Восход*, № 8 (1884, август), 30. - 47.

³²¹ Роберт Илиш. «Очерк истории Рижских евреев». *Восход*, № 2, 3, 6, 7, 8. (1885).

rūpniecības sakarā Rīgas ebreji ne ar ko neizcēlās, pat neprata sakrāt lielākas bagātības, kaut arī gadījumu priekš tā netrūka.”³²²

Diezgan interesanti ir R. Iliša novērojumi par Rīgas vācu filistru attieksmi pret ebrejiem 19. gadsimta 80. gados. Vācieši labprāt iesaistījās lietišķās attiecībās ar tradicionālo ebreju garajā paltrakā, ar krāšņiem peisiem un taukiem notraipītā kreklā, runājošu ”pretīgā žargonā”. Šāda saskarsme vācietim ļāva uz ebreju skatīties no augšas, just savas izsmalcinātās kultūras pārākumu.

Bet bēdas izglītotam ebrejam, kurš pareizi runā kādā eiropiešu valodā, ir ģērpts eiropieši. Ar viņu vācietis būs nepieejams un augstprātīgs, jo viņu nepamet aizdomas, ka šis vakardienas beztiesīgais pārijs uzdrošinās iedomāties sevi esam līdzīgu Rīgas ”patricietim”.

”Bet Baltijas ebreji”, raksta Ilišs, ”ne cik neapvainojas par to un pieglaimojas *en canaille* vāciešiem, kuri pret viņiem slikti izturas, lien uz viņu ballēm, kurās ebreju jaunietes un dāmas, lai cik skaistas, elegantas viņas arī nebūtu, neviens no kristiešu kavalieriem dejot neaicina, kamēr tajā pašā laikā kristiešu dāma vai jaunieta ar savu skatienu iznīcina ebreju kavalieri, kurš uzdrīkstas viņu uzaicināt uz kadriļu.

Dubultu akcienhauza parkā svētkos ebreju dāmas un jaunavas nereti kļūst par izsmiekla objektu no publikas puses. It īpaši vācieši ir sašutuši, ja ebreju sievietes runā krieviski, franciski vai angļiski. Tas viņus tracina.”Kāpēc jūs nerunājat savā žargonā?” bieži vien ir dzirdami izsaucieni. Ir pat bijuši tik aizvainojoši gadījumi, ka lieta nonākusi līdz iztiesāšanai.”³²³

Kā redzam, vācu kultūra Rīgas ebrejiem šķitusi ļoti pievilcīga. Līdzīgi tam, kā vācieši vīzdegunīgi un no augšas skatījās uz izglīto Rīgas ebreju, tāpat ”vāciski” izglītais Rīgas ebrejs no augšas skatījās uz tradīcijām uzticīgu hasīdu no Baltkrievijas.

Tajā laikā Rīgā bija uzcelts jauns hasīdu lūgšanu nams, kurā bija viens jaunievedums — bija atvēlēta telpa sievietēm šim mērķim paredzētās luktās. Iepriekš hasīdu lūgšanu namā sievietēm paredzētas telpas nebija. Šī iemesla dēļ sievietes no hasīdu ģimenēm apmeklēja mitnagedu sinagogu, ar ko daudzas hasīdu dāmas gados bija neapmierinātas, jo lūgšanās Rīgas mitnagedu ”ķecerīgo” laulāto draudzeņu sabiedrībā viņām šķita profanēšana. Jaunās sievietes gan bija sajūsmā, jo mitnagedu sinagogas apmeklēšana deva iespēju paspīdēt ar savu apģērbu un mācīties gaumi pie savām ”daudz civilizētākajām” Baltijas māsām.³²⁴

Ilišs piemin savstarpējo nepatiku starp Rīgas mitnagediem un baltkrievu hasīdiem, ko nepavisam nebija izraisījušas atšķirības ceremonijās un lūgšanās. Pēc Iliša liecības, Baltijas ebreji

³²² Роберт Илиш. «Очерк истории Рижских евреев». *Восход* (1885. март), 26.

³²³ Р. (Роберт Илиш). «Балтийские очерки». *Восход*, № 8 (1884, август), 39.

³²⁴ Ibid.

atšķirās ar gara tumsību visās lietās, kuras skāra jūdaisma reliģisko un sadzīves pusi. Ar nelieliem izņēmumiem viņi nebija pazīstami ar ebreju literatūru un senebreju valodu, un viņu dievbijība izpaudās tīri ārēju rituālu un košera virtuves noteikumu ievērošanā. Tādu gandrīz vispārēju gara tumsību R. Ilišs skaidro daļēji ar Rīgas ebreju vairākuma nabadzību, daļēji arī ar to, ka Rīgas ebreji bija "nogriezti" no krievu ebrejiem, ar kuriem viņiem nebija gandrīz nekādas saskarsmes. Pilnīgi izolēti kristiešu- vāciešu un latviešu - iedzīvotāju vidē, viņi pārvācojās un maz rūpējās par saiknes saglabāšanu ar dižajām pagātnes tradīcijām. "Tomēr (vai varbūt tieši tāpēc) viņi ar augstprātīgu nicinājumu izturas pret atbraukušajiem baltkrievu ebrejiem, kuri ir saglabājuši tradicionālo apģērbu, nēsā peisus un runā pretīgā žargonā. Baltijas ebrejs lepojas ar to, ka viņš jau sen nēsā vācu svārkus, sen dzen bārdu, ir nogriezis peisus un runā pareizā vācu valodā, kaut arī šī pareizība un izrunas metode vispār liek vēlēties vēl ļoti daudz ko."³²⁵

R. Iliša simpātijas ir tradicionālā baltkrievu ebreja pusē, kuram piemīt gara spēks. Ja Baltijas ebrejs lepojas ar 100 gadu garumā potēto vācu kultūru, tad tradicionālajam ebrejam "ir tiesības lepoties ar ebreju tūkstošgadīgo kultūru, kura nav pāris ne vācu ebreju kultūrai, ne Baltijas krasta ģermāņu un latviešu civilizācijai. Baltkrievu ebrejs, kurš apguvis Talmūdu, visādā ziņā stāv augstāk kultūras jomā nekā Baltijas ebrejs, kurš lasījis Šilleru. Lai cik brīnišķīga un labskanīga nebūtu dižā vācu dzejnieka dzeja, tomēr, bez šaubām, Mišnas tēze daudz vairāk spēj attīstīt prātu, paplašināt redzesloku, raisīt spēju patstāvīgi domāt un izzināt sevi."³²⁶

Noslēgumā Ilišs piemin, ka labākie ebreju cilvēki nāk tieši no tradicionālās ebreju vides, "bet Baltijas ebreji, cik man zināms, nav devuši mums nevienu izcilu darbinieku (izņemot dažus mediķus un juristus, kas tomēr ne ar ko īpašu sevi nav pieteikuši) ne Eiropas zinātņu sfērā vispār, ne speciāli ebreju zinātņu sfērā."³²⁷

Kopumā lielā mērā var piekrist Iliša tēzei. To apliecinās divas nākamās apakšnodaļas.

2.1.2. *Haskalas literatūra*

Iepriekš citētajos R. Iliša rakstos vairākkārt ir minēts, ka ebreji Rīgā ar neparastu stingrību ievēroja reliģijas ārējās formas, bet nekad neizcēlās "ar īpašām zināšanām ebreju teoloģijā". Cik patiesa ir šī tēze? Kādus Rīgā dzīvojošo rabīnu un talmūdistu darbus mēs varam pieminēt? Vai ir

³²⁵ Ibid., 44.

³²⁶ Ibid., 45.

³²⁷ Ibid.

kaut kas mainījies laika posmā no 19. gadsimta 80. gadiem līdz neatkarīgās Latvijas pasludināšanai 1918. gadā?

Kopumā ņemot, ir jāatzīst šīs tēzes (par Rīgas ebreju vājo reliģisku izglītību) pareizība. Līdz 19. gadsimta beigām — 20. gadsimta sākumam Rīgā praktiski netika radīti nekādi nopietni rabīniskās literatūras darbi — 5 Mozus grāmatu un Talmūda skaidrojumi, darbi Halahā u.tml. Rabīns Ārons Pumpjanskis starp pazīstamiem Rīgas rabīniem nosauc rabīnu un ebreju cenzoru Mozesu Jeheskiēlu Macu (1760-1831) un Āronu Elkanu (miris 1851.), bet nemin nekādus darbus, kurus būtu sarakstījuši šie rabīni³²⁸.

Viņš piemin arī Benjāminu Nahmanu, Rīgas kahāla locekli un zvērinātu tulkotāju no ebreju valodas. B. Nahmans izdevis šādus darbus:

- 1) Slavass himna ebreju valodā Viņa imperatora majestātes Nikolaja Pavloviča kronēšanas gadījumam. Rīga, 1826. gads.
- 2) *Jerušalaim ha-benua* („Jeruzalemes plāns un apraksts”), 1826. gads.

Īpašu iespaidu uz garīgo klimatu Rīgas ebreju kopienā atstāja izcilā pedagoga un rabīna Maksa Lilientāla darbība 1840. gadu sākumā: pirmās vispārīzglītojošās ebreju skolas atvēršana Krievijas impērijā 1840. gada 15. janvārī, pirmais sprediķis vācu valodā, kas teikts Krievijas impērijas sinagogā, Apgaismības un zinātnes sasniegumu dedzīga propaganda. Sava Rīgas posma laikā viņš izdeva vairākas runas un sprediķu krājumu vācu valodā.³²⁹ Tie atspoguļo viņa uzskatus par ebreju un kristiešu tuvināšanās nepieciešamību gan sabiedriskā, gan reliģiskā ziņā un vēršas pret, viņaprāt, novecojušiem aizspriedumiem.

Ārons Pumpjanskis, valsts rabīns Rīgā 1873. – 1893. gadā, pēc sevis atstājis sprediķus un lielu daudzumu rakstu, kas publicēti 1881. gadā viņa paša Rīgā izdotajā žurnālā ”Ebreju piezīmes”.³³⁰ Tie pilnībā ieturēti *Haskalas* garā, aicina ebrejus izglītoties, pievērsties zemkopībai, amatniecībai, kļūt par derīgiem cilvēces un valsts locekļiem.

³²⁸ Аарон Пумпянский, «Евреи в Лифляндской и Курляндской губернии». *Еврейские записки* (1881, январь), 6.

³²⁹ Max Lilienthal, *Rede bei der feierlichen Eröffnungen der israelitische Schule in Riga den 15. Januar 1840* (Riga, 1840); Max Lilienthal, *Rede am hohen namensfeste Ihrer Majestaet unserer Allergnaedigsten Kaiserin Alexandra Feodorovna, d. 21. April 1840*. (Riga: Israelitische Frauenverein, 1840); Max Lilienthal, *Rede am Dankfeste fuer die von Sr. Kaiserlichen Majestaet den nach dem Chersonischen Gouvernement aus Kurland wandernden hebraischen Kolonisten-Familien erwiesenen Wohlthaten. Gehalten in der grossen Synagoge uz Mitau, den 31 Juli 1840* (Riga, 1840); Max Lilienthal, *Predigten in der Synagoge zu Riga* (Riga, 1841).

³³⁰ Аарон Пумпянский, «Еврейский вопрос в России 40 лет тому назад», *Еврейские записки* (1881, сентябрь): 567.

Аарон Пумпянский, «Земледелие как основа религиозного учения евреев», *Еврейские записки* (1881, январь): 7-15.

Аарон Пумпянский, «Образчики талмудической мудрости. Царь Давид и еврейские мудрецы», *Еврейские записки* (1881, январь): 48-56.

Аарон Пумпянский, «Историк Грець как экзегет», *Еврейские записки* (1881, июль): 243-247.

Slēdzienā ir jākonstatē, ka Rīgā radītā rabīniskā literatūra līdz pat 19. gadsimta beigām atbilda akulturācijas tieksmēm neebreju sabiedrībā, kas bija raksturīgas šajā pilsētā. Rīgas ebrejiem bija pilnībā saprotami un šķita simpātiski aicinājumi ieviest vispārējo izglītību, pievienoties eiropēiskajai kultūrai, atteikties nevis no tradīcijām, bet no "novecojušā" tajās.

2.1.3. Ortodoksālā rabīniskā literatūra

19. gadsimta beigās ebreju skaits Rīgas kopienā pieauga galvenokārt uz atbraukušo amatnieku un tirgotāju no Baltkrievijas un Lietuvas rēķina. Viņi bija ortodoksālā jūdaisma piekritēji. Nav brīnums, ka šajā laikā Rīgā dzīvoja un darbojās 2 brīnišķīgi lietuviešu rabīnisma pārstāvji - rabīns Moše Šapiro un Menahems Mendelis Šergejs.

Rabīns Moše Šapiro bija Jehošuas Aizika Harifa no Slonimas dēls. M. Šapiro bija darba *Sefer drašot Magaram*, svētku un sabata runu krājuma autors. Grāmatu izdeva grāmattirgotājs Josefs Levs Varšavā, un tā 1900. gadā iespiesta Š. Belhatovska tipogrāfijā. Kā redzam, neraugoties uz to, ka rabīns Moše Šapiro apmetās uz dzīvi Rīgā ne vēlāk kā 1897. gadā un dzīvoja šeit līdz pat savai nāvei 1911. gadā³³¹, viņa grāmata netika iespiesta Rīgā — acīmredzot tādēļ, ka šeit nebija tādas tipogrāfijas, kas spētu nodrukāt rabīnisko literatūru ivrītā.

No 1883. gada līdz 1915. gadam Rīgā dzīvoja izcilais talmūdistis un ārsts Menahems Mendelis Šergejs par kuru plašāk stāstīts I daļā. 1906. gadā Viļņā Rozenkranca un Šriftzecera tipogrāfijā izdota viņa grāmata 3 daļās *Meišiv Nefeš*, kas galvenokārt skar baušļa *brit mila* (apgraizīšanas baušļa) ievērošanas medicīniskos aspektus. Šī grāmata nav zaudējusi savu nozīmīgumu līdz pat šai dienai. Kā redzam, grāmata tika iespiesta nevis Rīgā, kur dzīvoja tās autors, bet gan Viļņā. Tikai 20. gadsimta 1. desmitgadē Rīgā parādījās pirmā ebreju tipogrāfija – Eljahu Cvi Levina tipogrāfija, bet 2. desmitgadē šeit jau bija vairākas ebreju tipogrāfijas, kuras iespieda reliģisko literatūru, un līdz ar to Rīga kļuva par Latvijas ebreju grāmatu izdošanas centru.

Kā izņēmums ir zināma viena rabīna grāmata, kura tikusi izdota Rīgā. 1911. gadā Eljahu Cvi Levina tipogrāfijā izdots Tukuma rabīna Cvi Hirša Lihtenšteina runu krājums ar nosaukumu *Hegion Levi* („Manas sirds domas”).³³² Autors aicina lasītāju uzcelt sirdī labu nožogojumu ar

Аарон Пумпянский, «Рав Абба Ариха», *Еврейские записки* (1881, июль): 452-457; (1881, сентябрь): 578-584.

Аарон Пумпянский, «Воспитание юношества у древних евреев», *Еврейские записки* (1881, декабрь): 691-707.

³³¹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2942. fonds, 2. apraksts, lieta nr. 6971.

³³² Zvi Lichtenstein, *Hegion Levi* (Riga: Levin, 1911).

Toras studēšanu, lai nebūtu jāskrien pakaļ savas sirds dziņām, jāmacās sveši pasaules uzskati un jāatkrīt no tēvu ticības.

2.2. Ebreji Kurzemē — „vāciskākie” no Krievijas impērijas ebrejiem

2.2.1. Kurzemes ebreju kopienas īpašā garīgā klimata veidošanās vēstures gaitā un tās atspoguļojums rabiniskajā literatūrā

Kurzemē ebreji uz dzīvi apmetās agrāk nekā citos Latvijas apvidos - jau 16. gadsimta vidū -, bet daudz vēlāk nekā Polijā un Lietuvā. Pirmās ziņas par Polijas ebrejiem attiecināmas uz 12. gadsimta 2. pusi. 1264. gadā poļu kņazs Boļeslavs Dievbijīgais deva ebrejiem Kališas privilēģiju (Kališas statūtu).³³³

1388. - 1389. gadā lietuviešu dižkunigaitis Vītauts Dižais deva privilēģiju Lietuvas lielkņazistē — Trāķos, Grodņā, Brestā, Luckā, Volinskas Vladimirā - dzīvojošajiem ebreju bajāriem³³⁴, tas ir, pēc būtības pasludināja viņus par brīviem cilvēkiem, kuri pakļaujas tikai dižkunigaitim. Privilēģija kļuva par ebreju tiesību un šo tiesību aizstāvēšanas kodeksu, par mehānismu viņu iekļaušanai valsts un saimnieciskajā dzīvē. Ebreji ieguva tiesības dzīvot atsevišķās kopienās ar savu nacionāli reliģisko un tiesu autonomiju. Par privilēģiju un tiesībām ebreji maksāja dižkunigaitim atbilstošu nodevu. Pēc pusotra gadsimta 1566. gadā Lietuvas lielkņazistē dzīvoja jau 8 -10 000 ebreju.³³⁵

Polijā un Lietuvā, kur lielākā daļa iedzīvotāju bija zemnieki, valdnieki bija ieinteresēti veicināt ebreju tirgotāju un amatnieku ieguldījumu valsts ekonomiskā attīstībā. Livonijā, kur vietējie vācu tirgotāji un amatnieki sargāja savas privilēģijas, lietu kārtība bija citāda. 1561. gadā Viļņā tika noslēgts līgums starp pēdējo Livonijas ordeņa mestru Gothardu Ketleru un poļu karali Sigismundu Augustu par ordeņa īpašumu nodošanu Ržečai Pospolītai un tās noteikumiem. Ržečas Pospolītas līgumā tika iekļautas saistības "aizliegt ebrejiem nodarboties ar tirdzniecību un nodokļu izpirkšanu Livonijā."³³⁶

Līguma noteikumi attiecās uz visu Kurzemes teritoriju, izņemot Piltenes novadu ar tā lielākajām pilsētām — Pilteni un Aizputi. Kops 13.-14. gadsimtā šī teritorija pastāvēja kā autonoma politiska vienotība- Piltenes bīskapija, kurā bīskapam ar rezidenci Piltenē piederēja augstākā vara. 16. gadsimta vidū pēdējais bīskaps Johans IV Minhauzens uzaicināja uz šo apvidu bagātus ebreju tirgotājus no Vācijas ar mērķi attīstīt savas pundurvalsts ekonomiku, celt tās

³³³ Саломонас Атамукас, *Евреи в Литве* (Вильнюс: Литуанус,1990), 8.

³³⁴ Ibid., 11.

³³⁵ Ibid, 13.

³³⁶ Мендель Бобе, op.cit., 29.

vērtību un izdevīgi tirgoties.³³⁷ 1560. gadā Piltenes bīskapija tika pārdota Dānijas karalim Frederikam II, kurš pēc tam šo teritoriju atdeva savam brālim hercogam Magnusam. 1585.gadā Piltenes apriņķis nonāca Polijas pakļautībā un kļuva par autonomu administratīvu vienību, kura tieši pakļāvās Polijas karalim. Tādēļ ierobežojumi, kuri pastāvēja ebrejiem Kurzemē, neattiecās uz Piltenes apriņķi.

Patiesībā Kurzemes hercogistē bija spēcīga opozīcija tieši no vietējo amatnieku un tirgotāju puses pret ebreju kā eventuālo konkurentu iecelošanu. Tajā pašā laikā pats hercogs un muižniecība, izņemot dažus fanātiski noskaņotus muižniekus, bija ieinteresēti ebreju amatnieku, tirgotāju, krogu nomnieku un krodzinieku dzīvošanā un darbībā turpat uz vietas, jo viņi piedāvāja labu darbu par daudz lētāku cenu. 17. un 18. gadsimta laikā hercogistes landtāgi vairākkārt pieņēma lēmumus par ebreju izraidīšanu, bet tieši lielais šādu lēmumu skaits liecina par to neizpildīšanu.³³⁸

Īpaši labvēlīgi pret ebrejiem izturējās hercogs Ernsts Johans Bīrons, kurš valdīja no 1737. - 1740. un 1762. - 1769. gadā, un viņa dēls Pēteris Bīrons (hercogs 1769. - 1795. gadā). Šajā laikā Kurzemē turpina ierasties ebreji no Austrumprūsijas, Dancigas, Ziemeļvācijas, kā arī no tuvākajiem Lietuvas apgabaliem. Pazīstamā krievu dzejnieka Osipa Mandelštama dzimta pētījusi savu izcelsmi no juveliera Vācijā, kurš bijis hercoga E.J. Bīrona ataicināts uz Kurzemi.³³⁹ Bīronu laikā izveidojās iecietības atmosfēra pret ebrejiem, tomēr bez formālu tiesību došanas. Ebrejs Levi Lipmans faktiski līdz 1741. gadam ieņēma hercogistes finanšu ministra amatu.³⁴⁰

18. gadsimta 80. gados Kurzemes sabiedrībā izraisījās diskusija par tiesību uz pastāvīgu dzīvi un nodarbošanos piešķiršanu ebrejiem. Šo tiesību piešķiršanu atbalstījis arī mācītājs Georgs Gotfrīds Mīlihs. Viņš gan aicinājis ebrejus piemēroties laika garam, eiropeizēt savu apģērbu un manieres — šķirties no poļu ebreju garajiem svārkiem ar stērbelēm, parstāt nēsāt peisus un neparastos apavus. Viņš uzskatīja, ka ebrejiem ir jānodarbojas ar zemkopību, jādibina fabrikas. Kas attiecas uz izglītību un kultūru, tad vēlams, lai ebreji mācītos vācu un latviešu valodu, aritmētiku utt., tā vietā, lai iedziļinātos Toras apgūvē. „Lasīšana un lūgšanu skaitīšana senebreju valodā ir daļa no jūsu ticības, pārējais ir lieks...”³⁴¹ Interesanti, ka viņa argumenti ir tuvi ebreju maskilu argumentiem.

³³⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 18.

³³⁸ Ši 18. gs. lēmumi par ebreju izraidīšanu ir apskatāmi Rīgas ebreju muzeja pastāvīga ekspozīcijā.

³³⁹ Галина Баранова и Рита Беляускиене, «Леон и Осип из династии Мандельштамов (по документам Государственного исторического архива Литвы». // *Евреи в меняющемся мире*. Материалы 4-й международной конференции. Рига, 20-22 ноября 2001 г. Под ред. Г.Брановера и Р. Фербера. (Рига: Фонд «Шамир»-Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2002), 88.

³⁴⁰ Мендель Бобе, op.cit., 46., 47.

³⁴¹ Мендель Бобе, op.cit., 43.; Reuven Wunderbar, op.cit., 38.

1795. gadā Kurzemes hercogiste tika pievienota Krievijai. 1799. gada 14. marta likums piešķīra ebrejiem kahāla pašpārvaldi un piekļuvi tirdzniecības-rūpniecības kārtai, padarīja viņus tiesībās vienlīdzīgus ar pārējiem sīkpilsoņiem un tirgotājiem, daļēji ebreji ieguva tiesības dzīvot visur Kurzemes guberņas teritorijā.

Ebreju skaits Kurzemes guberņā 19. gadsimta laikā auga. 1802. gadā šeit dzīvoja 101 ebreju tirgotājs un 3240 ebreju sīkpilsoņi, 1835. gadā Kurzemē dzīvoja jau 23 030 abu dzimumu ebreju, bet 1897. gadā no kopējā 674 034 guberņas iedzīvotāju skaita 51 072 bija ebreji³⁴².

Ietekmīgākā un turīgākā Kurzemes ebreju daļa bija ienācēji no vācu valstīm. Lielākoties tie bija tirgotāji. Tā kā viņi bija ieradusies no Vācijas un arī Kurzemē vācu valoda bija lietvedības un valdošās kārtas, sabiedrības elites valoda, daļa no viņiem dabiski nonāca Mozesa Mendelsona un *Haskalas* ietekmē. Viņiem simpatizēja doma par laicīgās eiropēiskās izglītības apvienošanu ar ebreju reliģisko tradīciju ievērošanu. Nav brīnums, ka pirmais Krievijas ebreju students bija kurzemnieks Vulfs, kurš 1804. gadā beidza Tērbatas Universitātes juridisko fakultāti. Tāpat pirmais ebrejs, kurš pabeidza Maskavas Universitāti, bija Leons Mandelštams. Viņš dzimis 1819. gadā Jaunžagarē, kas atrodas Kurzemes pierobežā. "Kaut arī mūsu miests fiziski pieder Viļņas guberņai", 1839. gadā savās atmiņās rakstīja L. Mandelštams, "tomēr garīgā ziņā tas atšķiras ar Kurzemes apgaismību, un tāpēc man ir paradums uzskatīt un saukt sevi par kurzemnieku. Mana māte — vienkārša, labsirdīga ebrejiete; mans tēvs — cilvēks ar rakstura nelokāmību un retu darba mīlestību, kurš, bieži tirdzniecības lietu sakarā atrazdamies Vācijā, redzēja, cik brīnišķīgi ticība var apvienoties ar izglītību, kas līdz šim ir vēl aizvien vajāta starp ebrejiem Krievijā."³⁴³

18. gadsimta 2. pusē — 19. gadsimta sākumā izglītotā ebreju kopienas daļa Kurzemē atradās stiprā Mozesa Mendelsona ideju ietekmē. Ir zināmi divi *Haskalas* garīgo impulsu izplatīšanās ceļi uz Austrumiem: pirmais caur Galīciju un Bohēmiju — tieši tā, caur galīciešu robežpilsētu Brodi *Haskalas* idejas nonāca Ukrainā, daļēji Odesā, un otrs ceļš — caur Kēnigsbergu un Lietuvu. Savā disertācijā par ebrejiem Kurzemes hercogistē vēstures zinātņu doktore Tatjana Aleksejeva pierāda, ka "Lietuva nebija galapunkts šajā ceļā, un ebreju emancipācijas idejas tieši caur Kēnigsbergu un Lietuvu nokļuva Kurzemes hercogistē, rodot tur zināmu augsni."³⁴⁴

³⁴² *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 5, стб. 931., 932.

³⁴³ Леон Мандельштам, «Из записок первого еврея-студента в России» // *Пережитое. Сборник, посвященный общественной и культурной истории евреев в России* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908), 1:13.

³⁴⁴ Татьяна Алексеева. *История евреев в Курляндском герцогстве (1561-1795). Диссертация на соискание степени доктора исторических наук* (Рига: Латвийский Университет, 1994), 47; citēts no disertācijas melnraksta mašīnrakstā, šis melnraksts ar inventāra numuru ZA 340 glabājas muzejā "Ebreji Latvijā".

Ģeogrāfiski Kurzeme robežojās ar Mēmeles apgabalu, kas piederēja Austrumprūsijai, tādēļ daudzi Berlīnes Apgaismības kustības darbinieki, kā arī maskili no Lietuvas bieži vien brauca uz Jelgavu, drukāja tur savus darbus un tad devās atpakaļ uz Kēnigsbergu un Berlīni. Šajā sakarā ir jāmin 3 slaveni ebreju emancipācijas darbinieki — Markuss Hercs, Mordehajs Ārons Ginzburgs un Ābrams Ichāks Eihelis.

Markuss Hercs (1747-1803) bija nabadzīga ebreja dēls, kurš, gatavots par komersantu, tika aizsūtīts uz Kēnigsbergu strādāt veikalā. Komercija tomēr maz interesēja Hercu, viņš aizrāvās ar filozofiju un kļuva par dedzīgu Kanta cienītāju. Ar Kanta rekomendācijas vēstulēm Mendelsonam viņš devās uz Berlīni, pēc tam ieguva medicīnas doktora grādu Halles universitātē. 1775. gadā viņš atbrauca uz Jelgavu, kur satuvinājās ar I. Kanta brāli, kurš tolaik tur bija pasniedzējs. Šajā pašā laikā Jelgavā strādāja arī citi vācu Apgaismības darbinieki, piemēram, filozofijas katedras pasniedzējs ģimnāzijā, dzejnieks un filozofs G. D. Hartmanis.³⁴⁵ Neilgu laiku šeit dzīvoja Johans Georgs Hāmanis (1730-1788), vācu rakstnieks, teologs un filozofs, saukts par "ziemeļu magu." Viens no viņa darbu vadmotīviem bija pret Apgaismības idejām vērsta polemika. Kanta kriticisms viņš pretstatīja jūtu radošo spēku, ticības un godīgas dzīves nozīmi.³⁴⁶

Garīgais klimats Jelgavā acīmredzot nospēlēja izšķirošo lomu jaunā ebreju filozofa Markusa Herca pasaules uzskata kristalizācijā. Ne jau nejauši tieši šeit, Jelgavas galma iespaidēja Stufenhāgena tipogrāfijā, 1776. gadā tika publicēts pirmais Markusa Herca literāri filozofiskais opuss "Versuch ueber die Ursachen der Verschiedenheiten des Geschmacks".

Viņa turpmākā dzīve krasi gāja uz augšu. 1785. gadā viņš kļuva par galma padomnieku un Valdekas prinča personisko ārstu. 1787. gadā Prūsijas kārālis Vilhelms-Wilhelms II (1744-1797) uzaicināja M.Hercu pasniegt eksperimentālo fiziku viņa dēliem, bet 1791. gadā Berlīnē viņam piešķīra filozofijas profesora titulu.³⁴⁷ Viņš atstājis darbus medicīnā, fizikā un filozofijā. M. Hercs kļuva par eiropeiskās kultūras un Eiropas zinātnes daļu. Vēl jo vairāk interesanti, ka viņa garīgās attīstības sākumu stimulējusi mazā un tālā Kurzeme.

Mordehajs Ārons Ginzburgs dzimis Lietuvas Salantos 1795. gadā un miris Viļņā 1846. gadā. Viņš bija izcils ebreju rakstnieks, viens no ebreju Apgaismības pionieriem Krievijā. Viņš labi pārzināja ne tikai ebreju, bet arī krievu un vācu valodas. Viņu saistīja garīgā atmosfēra Kurzemē, 1816. gadā viņš apmetās uz dzīvi Palangā (Polangenē), strādāja par melamedu, mācīja vācu valodu, tulkoja dokumentus vācu valodā, kuri bija iesniedzami tiesai. 19. gadsimta 20.

³⁴⁵ Ibid., 48.

³⁴⁶ *Latviešu konversācijas vārdnīca* (Rīga: A. Gulbja apgāds, 1927-1940), 6. sēj., stb. 11448., 11449.

³⁴⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 69.

gados Ginzburgs ieradās Jelgavā, kur arī bija pasniedzējs, tulkotājs un tiesību aktu kopētājs. Viņam neizdevās dabūt atļauju pastāvīgi dzīvot Kurzemē, kas atrodas ārpus ebreju apdzīvota josla, un viņš aizbrauca uz Viļņu, kur izdeva daudz sacerējumu ģeogrāfijā, vēsturē un filoloģijā.³⁴⁸

Cits redzams *Haskalas* darbinieks Ābrams Ichāks Eihelis dzimis 1758. gadā Kēnigsbergā un miris 1804. gadā Berlīnē. Pirms studijām Kēnigsbergas Universitātē viņš 18. gadsimta 70. gadu beigās Eihelis dzīvoja Aizputē pie sava brāļa.³⁴⁹ Viņa brālis, neraugoties uz ebrejisko izcelsmi, ieņēma maģistrāta locekļa amatu. No Aizputes aizbraucis uz Vāciju, Ābrams Ichāks Eihelis kļuva par vietējās progresīvās ebreju jaunatnes vadītāju, ar Dāvida Frīdlera (1750-1834) atbalstu 1783. gadā dibināja "Senebreju valodas mīļotāju" (*Hebrat dorše lešon eber*) pulciņu un kopā ar vēsturnieku Mendeli Breslau (1760-1829) ķērās pie žurnāla *Ha-Measef* izdošanas. 1789. gadā viņš publicēja monogrāfiju par Mozesu Mendelsonu un Solomona līdzību tulkojumu no vācu valodas ar komentāriem ebreju valodā.³⁵⁰

Bet apgaismotāji bija tikai daļa no Kurzemes ebrejiem. Lielākā vietējo ebreju daļa palika lietuviešu ortodoksālā rabīnisma piekritēji. Kurzemē nebija lielu, nozīmīgu ješivu — tikai 19. gadsimta beigās radās rosīga kustības *Musar* piekritēju ješiva Grobiņā. Tajā pašā laikā rabīns Hilels Kleins dibināja ješivu Liepājā. 1897. gadā rabīns Šaloms Tobiass dibināja ješivu Sabilē, kas materiālo grūtību dēļ darbojās tikai neilgu laiku. Tā kā Kurzemē uz vietas trūka lielu ješivu, jaunieši no turienes brauca mācīties lietuviešu ortodoksālā virziena ješivās Voložinā, Slobodkā, Telšos, Mirē u. tml. Materiāli nodrošinātie Kurzemes ortodoksi savas meitas izprecināja Lietuvas un Baltkrievijas ješivu audzēkņiem, kurus ņēma apgādībā. Daudzi no šiem ješivu audzēkņiem kļuva par rabīniem un skolotājiem. Vairākums Kurzemes rabīnu dinastiju ir nākušas no Lietuvas: Samunovi bija rabīni Ventspilī, Jelgavā, Jēkabpilī, Lihtenšteini Tukumā, Nuroki Jelgavā un Liepājā.

No 38 reliģiska satura darbu autoriem, kuri bija rabīni Kurzemes pilsētās, tikai 4 bija ieceļotāji no Centrāleiropas (vācu valstīm, Ungārijas), 22 rabīni nākuši no Lietuvas, Baltkrievijas un Polijas, bet 12 dzimuši pašā Kurzemē, pie tam daļa no viņiem arī bija ar "lietuviešu" saknēm.

Pēc R. Vunderbāra liecības 1853. gadā, kas atspoguļoja esošo stāvokli, stingrie ortodoksi dzīvoja Jēkabpilī, Bauskā, Jaunjelgavā, Piltenē un Subatē. Jēkabpilī un Bauskā dzīvoja arī hasīdi. Mērenie ortodoksi dzīvoja Liepājā, Grobiņā un Kuldīgā. Jelgavā un Aizputē dzīvoja daudz

³⁴⁸ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 6, стб. 538.; Reuven Wunderbar, op.cit., 68., 69.

³⁴⁹ Reuven Wunderbar, op.cit., 68.

³⁵⁰ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 16, стб. 185., 186.

izglītotu un inteligentu cilvēku, daļa no viņiem bija ortodoksi, bet citi, gluži pretēji, nebija skrupulozi reliģisko ierašu ievērošanā.³⁵¹

Cik pareizs bija šis R. Vunderbāra apgalvojums? Kā laika gaitā mainījās garīgais klimats atsevišķās pilsētās? Vai konkrētās pilsētas garīgā atmosfēra atspoguļojās šeit dzīvojušo rabīnu darbos? Lai gūtu atbildes uz šiem jautājumiem, ir jāanalizē rabīniskā literatūra, kas radīta šajās pilsētās, vietējās ebreju kopienas vēstures kontekstā.

2.2.2. Ortodoksu un Haskalas (Apgaismības kustības) piekritēju konkurence

Kurzemes hercogistes galvaspilsētā un guberņas pilsētā Jelgavā

Ebreji uz dzīvi Jelgavā apmetās jau 17. gadsimtā. 1730. gadā tika dibināta apbedīšanas sabiedrība — kapsētas ierīkošana parasti nozīmē pastāvīgas, stabilas ebreju kopienas dzīves aizsākumu.³⁵² 1750. gadā arhīvu dokumentos pirmo reizi minēta sinagoga Jelgavā.³⁵³ 18. gadsimta beigās Jelgavā dzīvoja vairāk nekā tūkstotis ebreju. Pašu ietekmīgāko vietējās kopienas daļu veidoja ieceļotāji no Vācijas.

Ļoti maz ir zināms par ebreju dzīvi Jelgavā 18. gadsimta sākumā. Zināmu liecību sniedz Heršona Koena, Mozesa dēla, vēlākā sabatieša, dzīves gājums. Viņš dzimis ebreju ģimenē Jelgavā 1722. gada 11. septembrī. Vēlāk viņš tika kristīts un bija pazīstams ar vārdu Kārlis Antons. Viņš nācis no ģimenes, kuras locekļu vidū bija slaveni rabīni, un tāpēc tai bija *Šalšelet zahav* (zelta ķēdes) tituls. Starp viņa senčiem bija arī rabīns Haims Vitāls (1543-1620), viens no dižākajiem visu laiku kabalistiem, dzimis Cfatā. Apmēram 7 gadus Heršons Koens apmeklēja rabīna Jonatana Eibešica (1690-1764) ješīvu Prāgā, bija viens no viņa pašiem tuvākajiem skolniekiem. Viņš piederēja pie šaura skolnieku loka, kurus rabīns Eibešics iepazīstināja ar savu grāmatu *Veavo haiom el ha-ain*. Pēc rabīna Eibešica aizbraukšanas uz Mecu Heršons Koens devās uz Tuvajiem Austrumiem, kur uzturējās 5 gadus. Acīmredzot viņa ceļojuma mērķis bija kontaktu dibināšana ar Berahjes Ruso (1676-1720) sabatiešu sektu. Sektas ideologi apgalvoja, ka ceļš uz īsteno izglābšanos un mesijas laikmetu ir jūdaisma, islāma un kristietības sintēzē. Pēc

³⁵¹ Reuven Wunderbar, op.cit., 64.

³⁵² *Российская Еврейская Энциклопедия* (Москва: Эпос, 1994-2000), 4:428.

³⁵³ Татьяна Алексеева, op.cit., 41.

tam Heršons Koens atgriezās Eiropā, apmetās Vācijā un 1748. gadā Volfenbītelē lūdza viņu uzņemt luetrāņu draudzē. Krustvecāki bija Braunšveigas hercogs Kārlis un viņa sieva. Pēc viņu rekomendācijas Heršons Koens, pieņēmis vārdu Kārlis Antons, sāka darboties kā rabīniskās literatūras profesors Helmštates Universitātes katedrā. 12 gadu laikā viņš publicēja 15 darbus. Atšķirībā no daudziem citiem ebreju konvertītiem viņš nekad necēla neslavu savai ebreju tautai un neatbalstīja pret to vērstos apvainojumus. Nekad viņš nesarāva kontaktus ar savu skolotāju rabīnu Eibešicu. Nostājās viņa pusē strīda laikā par rabīna Eibešica amuletiem, kas it kā saturot viltus mesijas Sabetaja Cvi vārdus. Šis strīds notika ar rabīnu Jākovu Emdenu. 1759. gada beigās Heršons Koens (Kārlis Antons) pameta darbu, sievu un bērnu un atkal atgriezās jūdaismā.³⁵⁴ Pats pat sevi tas ir interesants fakts — Ziemeļu kara izpostītajā Kurzemē dzīvoja izglītota, dižciltīga ebreju ģimene. Tās dēla H. Koena dzīves ceļš norāda uz svaidīšanos starp rabīniskās erudīcijas mīlestību un noslieci uz tādi ideju uztveri, kuras ir svešas ortodoksālajam jūdaismam. Cik lielā mērā šos garīgos meklējumus ietekmējusi bērnība Kurzemē? Kāpēc izglītota ebreju ģimene 1722. gadā dzīvoja Jelgavā? Par to varētu veikt pētījumus.

Viens no pirmajiem Jelgavas rabīniem bija ieceļotājs no Kaseles Dāvids Levi, kurš miris Jelgavā 1735. gadā.³⁵⁵ Viņa pēctecis bija Šmuels ben Elhana Teomīms Aškenazi, agrāk rabīns Altonas, Hamburgas un Vandsbekas kopienās. Rabīns Šmuels miris 1742. gadā (pēc L. Ovčinska domām 1760. gadā) Jelgavā. 1722. gadā Altonā viņš izdevis sacerējumu *Mekom Šmuel*, skaidrojumu *Šulhan Aruha* traktātam *Jore Dea*.³⁵⁶

Jelgava bija nozīmīgs Kurzemes hercogistes administratīvais un zinātniskais centrs. 1775. gadā šeit tika atvērta pirmklasīga ģimnāzija *Academia Petrina* (Pētera akadēmija), svarīgs izglītības un zinātnes centrs. Kā jau minēts, garīgais klimats Jelgavā bija labvēlīgs ebreju Apgaismības izplatībai. Tas neatstāja malā arī vietējo ebreju kopienu, kur bieži ieradās ārsts un filozofisku un ētikas sacerējumu autors, Padujas Universitātes absolvents Jehuda Markuss Levi, Berlīnes apgaismotājs Markuss Hercs un lietuviešu ebreju apgaismotājs un rakstnieks Mordehajs Ārons Ginzburgs.

19. gadsimta 1. pusē daži Jelgavas ebreji parādīja augstu integrācijas pakāpi viņiem apkārt esošajā izglītotajā baltvāciešu sabiedrībā. Tā šajā pilsētā dzimušais Reivens Josefs Vunderbārs (1812-1868) bieži publicējās Tērbatā izdotajā žurnālā "Inland", kā arī Leipcigas "Literaturblatt

³⁵⁴ Zofia Borzyminska, Rafal Zebrowski, ed. *Polski Słownik Judaistyczny* (Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003) t. 1., 148., 149., 797., 798.

³⁵⁵ Reuven Wunderbar, op.cit., 71.

³⁵⁶ Аарон Пумпянский, «Еврей в Лифляндской и Курляндской губернии». *Еврейские записки* (1881, июнь), 328.

des Orients”.³⁵⁷ Viņa raksti veltīti filoloģijai, topogrāfijai, medicīnai, reliģijas mācībai, pedagoģijai un jūdaikai. 1858. - 1859. gadā R. Vunderbārs ieņēma valsts rabīna amatu Jelgavā.

Tāpat kā Rīgā, arī vietējā kopienā bija vērojama liela dziņa pēc izglītības. 19. gadsimta sākumā dominēja tradicionālā hederu izglītība. 1824. gadā advokāts Vulfs, kurš bija pirmais Tērbatas Universitāti 1804. gadā beigušais ebreju students, pats atvēra ebreju skolu. Tajā strādāja 3 skolotāji, no kuriem viens bija kristietis. Tomēr šāda skola ortodoksālajiem Jelgavas ebrejiem šķita esam pārāk ”progresīva” un 1826. gadā tā tika slēgta.³⁵⁸ 1850. gadā tika atvērta ebreju skola ar krievu mācību valodu, 1868. gadā - ebreju amatu skola.

19. gadsimta vidū bija vērojamas pirmās pazīmes tam, ka daži Jelgavas kopienas locekļi attālinājās no Toras baušļu ievērošanas. 1855. gadā par Jelgavas rabīnu kļuva Mordehajs Uri Samunovs. Viņš izglītības ministram lūdza atbrīvot ebreju bērnus no skolas apmeklēšanas sestdienās un jūdaisma svētku dienās, un šis lūgums tika izpildīts ar 1857. gada 18. aprīlī izdotu pavēli nr. 265, ar kuru ebreju bērni tika atbrīvoti no skolas apmeklēšanas sestdienās un svētku dienās. Bet pēc neilga laika daži Jelgavas ebreju vecāki rakstīja, lai atļauj viņu bērniem apmeklēt skolu arī sestdienās, teikdami, ka ir neapmierināti ar rabīna Samunova lūgumu. Tad ministrs izdeva vēl vienu pavēli, kurā viņš raksta, ka saskaņā ar lūgumu no Jelgavas tiek anulēta iepriekšējā pavēle. Kad tika izdota jaunā pavēle, rabīns Samunovs rūgti raudāja. Būdam Jelgavas rabīns 1855. - 1859. gadā, viņš pielika visus spēkus, lai stiprinātu reliģiju un tradīcijas. Viņš vairākkārt izsauca pie sevis atsevišķus cilvēkus un runāja ar viņiem par morāles jautājumiem, aicinot atmest sliktos ieradumus. Brīnišķīgi, ka rabīns Izraēls Salanters, kustības *Musar* dibinātājs, bieži saviem skolniekiem rabīnu Mordehaju Uri Samunovu lika par taisnīga cilvēka paraugu, aicināja no viņa mācīties bīties Debešu Valdnieku un apgūt labās rakstura īpašības.³⁵⁹

Cita inkulturācijas vēsmu pazīme apkārtējā sabiedrībā un attālināšanās no ortodoksijas Jelgavas ebreju vidū bija Lielās sinagogas celtniecība Vasserštrāsē, kas notika rabīna Samunova pēcteča rabīna Šlomo Puhera laikā. Tā kā uz sinagogas jumta bija kupols ar *magendovīdu* (Dāvida zvaigzni), kas pārāk atgādināja baznīcas jumtu ar krustu, pazīstamais lietuviešu gaons rabīns Elijahu Lidars vēlējās aizliegt apmeklēt šo sinagogu.³⁶⁰

³⁵⁷ Skat. pilnu viņa darbu sarakstu: Reuven Wunderbar, op.cit., 74. - 76.

³⁵⁸ Аарон Пумпянский, «Евреи в Лифляндской и Курляндской губернии». *Еврейские записки* (1881, июнь): 328.

³⁵⁹ Leib Ovtchinsky, op.cit., 132.

³⁶⁰ Ibid., 112.

1881. gadā Jelgavā dzīvoja 6295 ebreji, kas bija 22% no visiem pilsētas iedzīvotājiem. 1894. gadā šeit tika izveidota palestinofīlu organizācija *Hibat Cion*, 1902. gadā — jauniešu cionistu organizācija *Ceirei cionim*. 1905. gadā vietējā Bunda šūniņā ietilpa ap 100 cilvēku.³⁶¹

Saprotams, ka garīgais klimats Jelgavā, atvērts ārējai neebrejisiskajai ietekmei, vācu romantisma un Apgaismības garam, savā ziņā ietekmēja arī šajā pilsētā radītos rabīniskos darbus. Viļņā dzimušais Jehuda Markuss Ha-Levi Hurvics, Padujas Universitātes absolvents, kādu laiku dzīvojis Jelgavā. Viņš atstājis darbus par dvēseles nemirstību, pret grieķu filozofiju vērstu polemiku, rakstījis par reliģisko cīņu starp talmūdīstiem, kabalīstiem un filozofiem. Ir zināms Jehudas Ha-Levi Hurvica dzejolis, datēts ar 1775. gadu, uzrakstīts sakarā ar liela tā laika Kurzemes izglītības centra — Jelgavas akadēmijas ģimnāzijas *Academia Petrina* atklāšanu. Dzejolis tika sarakstīts ebreju valodā, un pats autors to pārtulkoja vācu valodā. Pēc laikabiedru liecībām, ģimnāzijas bibliotēkā, kas vēlāk ietilpa Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas krājumā Pēterburgā, glabājās arī citi Jehudas Markusa Ha-Levi dzejoļi, sacerēti 1769. gadā un tā arī palikuši rokrakstā.³⁶² Tomēr jāsaprot, ka lielākie Jehudas Ha-Levi Hurvica darbi iespiesti nevis Jelgavā, bet gan Kēnigsbergā, Amsterdamā un Grodņā. Tas neizraisa izbrīnu — Jelgavā un Kurzemē vispār nebija ebreju tipogrāfijas.

Bet lielākā daļa Jelgavā izdoto rabīniskās literatūras darbu ir uzrakstīti pilnībā ortodoksālo lietuviešu mitnagedu tradīciju garā. Tāds ir Mošes Blūmenfelda darbs *Meged Ješarim* (izdots Hannoverē 1851. gadā). Tā ir gan eksegēze ar kabalas elementiem — *Pesah* svētkos dziedāto dziesmu skaidrojums, gan grāmata par morāli (*musar*) un Halahu.

Šlomo Puhers, valsts rabīns Jelgavā 1859. - 1893. gadā, pēc sevis atstājis darbu par dzīvnīeku aizsardzību, kā arī "Atklātu vēstuli mācītājam Gurlandam", kurā viņš vēršas pret luterāņu mācītāja misionāra darbību ebreju vidū.³⁶³

Pazīstamais talmūdists un sabiedriskais darbinieks, Lietuvas ortodoksālo ebreju līdera rabīna Ichāka Elhanana Spektora dēls Cvi Hiršs Rabinovičs (1851-1911) bija rabīns Jelgavā 1881. - 1889. gadā.³⁶⁴ Pēc tam viņš ieņēma Viļņas pilsētas sprediķotāja amatu, bet pēc sava tēva nāves bija rabīns Viļņā. 1893. - 1894. gadā viņš ietilpa Rabīnu komisijā pie Iekšlietu ministrijas, bet 1909. gadā piedalījās Kauņas ebreju sabiedrisko darbinieku apspriedē. Viņa analītiskās piezīmes (*hidušim*) publicētas viņa tēva grāmatās; viņš atstājis arī daudz nepublicētu darbu rokrakstā.

³⁶¹ *Российская Еврейская Энциклопедия* (Москва: Эпос, 1994- 2000), 4: 428., 429.

³⁶² Татьяна Алексеева, op.cit., 45.

³⁶³ Salomon Pucher, *Offener Brief an den Herrn Pastor Gurland* (Riga: Leopold Weyde, 1875), 1. - 9.

³⁶⁴ Leib Ovtchinsky, op.cit., 140.

Nelielā miestā Daugališķos Viļņas guberņā dzimušais Leibs Ovčinskis bija rabīns Jelgavā 1919. - 1941. gadā. Kā jau minēts, pateicoties viņa grāmatai "Ebreju vēsture Kurzemē" (izdota ivrītā 1908. gadā un jidišā Rīgā 1928. gadā), zinātnes aprītē ienāca daudz ziņu no 18. - 19. gadsimta Kurzemes *pinkasim* (kopienu hronikām). Viņš bija arī izcilu Austrumeiropas un Centrāleiropas rabīnu biogrāfiskās rokasgrāmatas *Nahlat Avot* („Tēvu mantojums”, Viļņa, 1896) autors. Pēc savas audzināšanas viņš bija tipisks mitnageds, kaut arī neilgu laiku mācījies hasīdu štiblā pie rabīna Boruha Rubinšteina Lidā.³⁶⁵

Vairākums ebreju kopienas locekļu Jelgavā dzīvoja saskaņā ar Toras likumiem, kas redzams pēc reliģisko kopienu skaita — 1815. gadā šeit tika dibināta Mišnas studiju biedrība *Hevra Mišna*, 1853. gadā *Hevra mikra* (5 Mozus grāmatu studēšanas biedrība), pastāvēja biedrības *Ein Jakov* un *Gemāra*.³⁶⁶ Bet asimilācija un Haskala pakāpeniski ienāca kopienā, un vietējiem rabīniem nācās tērēt ne mazumu spēka, lai turētos pretī šīm vēsmām. Kaut arī Jelgavas kopiena bija diezgan daudzskaitlīga — ap 6000 cilvēku 19. gadsimta beigās — šī guberņas galvenā pilsēta devusi samēra nedaudzus rabīniskās literatūras autorus.

2.2.3. Bauska – izcilu rabīnu un reliģisku cionistu pilsēta

Bauska atrodas uz lielceļa, kas savieno Rīgu un Viļņu, netālu no robežas ar Lietuvu. Pats pilsētas ģeogrāfiskais novietojums — uz maģistrāles starp rabīnisma citadeli Lietuvu un Rīgu ar tās emancipācijas garu, ebreju ģimnāziju un Politehnikuma studentiem noteica šīs pilsētas ebreju kopienas raksturu - noslieci uz sintēzi, toleranci un atvērtību jaunām vēsmām. Tajā pašā laikā vairākums ebreju bija uzticīgi ortodoksālā jūdaisma piekritēji.

1897. gadā Bauskā dzīvoja 6544 iedzīvotāju, 2745 no viņiem bija ebreji, tas ir, 42% no kopējā iedzīvotāju skaita. Viena daļa no viņiem bija kurzemnieki, bet otra — iebraucēji no Lietuvas. Attiecības starp šīm divām etnokulturālajām grupām ne vienmēr bija draudzīgas. L. Ovčinskis piemin, ka 19. gadsimtā Bauskā pastāvēja 2 bezmaksas aizdevuma biedrības — viena Lietuvas ebrejiem, bet otra kurzemniekiem. 1856. gadā radās arī Ļubaviču hasīdu kopiena, kurai bija savs lūgšanu nams.

³⁶⁵ Leib Ovtchinsky, op.cit., 190.

³⁶⁶ Reuven Wunderbar, op.cit., 66.

No 19. gadsimta sākuma līdz otrajam pasaules karam pilsēta bija slavēta ar izciliem rabīniem. Visi viņi pēc izcelsmes un audzināšanas bija lietuviešu mitnagedi. Uz citu Kurzemes kopienas fona Bauskas kopiena bija Lietuvas ortodoksijas balsts.

Kā pirmais jāmin Mordehajs Rabiners, kurš bija rabīns Bauskā no 1802. gada līdz 1830. gadam. Rabīns Leibs Ovčinskis raksta, ka par viņa diženumu liecina viņa grāmata *Gdolot Mordehai*, kurā tolaik pazīstami gaoni — piemēram, rabīns Cemahs Zaks no Žagares un rabīns Azriēls Zivs no Biržiem - vēršas pie viņa pēc atbildēm uz jautājumiem.³⁶⁷

Pēc viņa 1830. – 1832. gadā Bauskas rabīns bija Āharons ben Elhanans Izraēlsons, rabīna Voložinas Haima skolnieks. Pēc visa spriežot, arī viņš bija nācis no Lietuvas, jo viņam nācās pamest Kuldīgu pases iegūšanas grūtību dēļ, un viņš devās uz Bausku. 1832.-1851. gadā viņš bija rabīns Rīgā, par viņu ar lielu pietāti savās atmiņās raksta M. Lilientāls. Viņš bija darba *Minhat Aharon* - par neatļauto un atļauto pārtiku - autors.

Pēc tam, 1832. - 1861. gadā, rabīns Bauskā bija Jākovs Bendetmans (Jankele Boiskers), gaona un kabalista Šmuēla Hasīda no Raseņiem mazdēls, pazīstams ar savām morālajām īpašībām. 1874. gadā Viļņā izdots viņa darbs *Ziharon Jakov*, kurā skaidrota baušļu garīgā jēga.

Mordehajs Eliasbergs (1817-1889) bija rabīns Bauskā no 1860. gada līdz 1890. gadam, vairāk nekā 20 darbu autors. Arī viņš bija iecelotājs no Lietuvas, mācījies Voložinas ješivā. Viņš bija viens no vadošajiem reliģiskā cionisma kustības *Hovevei Cion* darbiniekiem un dedzīgi atbalstīja ideju par ebreju nomitināšanu uz dzīvi Svētajā zemē. Tas bija ortodoksāls rabīns, kurš centās iet vienā solī ar savu laiku un pieļāva tradicionālās sabiedrības kritiku. Viņš bija gatavs atzīt dažus ebreju emancipācijas aspektus un to sintēzi ar tradīciju. M. Eliasbergs bija ap 20 darbu autors, no tiem vispirms jāmin resonsu krājums *Trumat jad* (1874) un cionismam veltītā grāmata *Švil ha-zahav* (publicēta 1897), kurā viņš aicinājis ebrejus uz toleranci.

Pēc Eliasberga nāves 1890. - 1895. gadā rabīna amatā stājās Jehezkiels Lifšics (1862-1932), vēlāk rabīns Kališa un Plockā.³⁶⁸

Pēc viņa Bauskas rabīna amatu no 1895. gada līdz 1904. gadam ieņēma Ābrahams Ichāks Kuks (1865-1935). Viņš bija izcils domātājs, kurš tiecās pēc reliģisko un zinātnisko atziņu sintēzes, centās izprast Visuvarenā plānus mūsdienu vēsturē.

Ā. I. Kuka Bauskā sarakstītie darbi atspoguļo viņa garīgo evolūciju. Traktāts *Ein Aja* veltīts cilvēka pašpilnveidei. 1897. gadā žurnālā *Ha-peles* publicētajā esejā par cionismu viņš vēlas izprast sabiedrībā notiekošos procesus un pauž cerību, ka Tora un micvots būs ebreju nacionālās

³⁶⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 73.

³⁶⁸ Yehuda Mirsky, op.cit., 170.

kustības centrā. Traktātā *Pinkas Aharon be Boisk* viņš skar kristietības tēmu un raksta par iecietību. Iecietība, tolerance, pēc rabīna Kuka domām, izriet no izpratnes, ka viss šajā pasaulē papildina viens otru, ir eksistences ķēdes posms.³⁶⁹

Acīmredzot pārnākšana uz Bausku stimulēja rabīna Kuka pārdomas par apkārtējo pasauli, attiecībām ar neebrejiem, par ebreju sociālajiem, nacionālajiem un filozofijas virzieniem, runājot izraēliešu pētnieka Pinhasa Polonskas vārdiem, par "ortodoksālā modernisma" iespēju.³⁷⁰

Pēc rabīna Kuka par Bauskas rabīnu kļuva Haims Īzaks Blohs. Jau no 1887. gada viņš bija slejas "Israēla gudrība" redaktors Varšavas iknedēļas periodiskajā izdevumā ivrītā *Ga-Cfira*. Viņš publicējies arī Sluckā iznākošajā laikrakstā *Jagdil Tora*.³⁷¹

1922. gadā H. Ī. Blohs izbrauca uz ASV un ieņēma Ņūdžersijas štata Džersijas pilsētas rabīna amatu. 1932. gadā viņš tika ievēlēts par ASV un Kanādas ortodoksālo rabīnu savienības goda prezidentu. Otrā pasaules kara laikā viņš bija viens no apvienības *Vaad Hacala* līderiem. Šī apvienība ticās izglābt no bojāejas Eiropas ebrejus. Viņš publicēja *Jom-Tova Asevili* (1250-1330), Seviljas rabīna, darbu *Hidušei ha-Ritba*, analītiskas piezīmes vairumam Talmūda traktātu.

Kā redzam, Bauskas rabīni atstājuši ievērojamas pēdas ebreju garīgajā dzīvē pēdējo 200 gadu laikā gan Eiropā, gan Izraēlā, gan ASV.

2.2.4. Liepāja, Grobiņa, Kuldīga — "daitčeli", litvaki un ētiskā kustība *Musar*

Ebreju kopiena Liepājā sāka veidoties 19. gadsimta sākumā. Apbedīšanas biedrība dibināta ap 1803. gadu. Aptuveni 1828. gadā tika uzcelta pirmā sinagoga. 1823. gadā dibināta Mišnas apguves biedrība, bet 1837. gadā - Toras studiju biedrība *Talmud Tora*. 1880. gadā Leibs Melcers dibinājis Talmūda apguves biedrību "Gemāra".

Rabīns Leibs Ovčinskis, Kurzemes ebreju vēstures pētnieks, izskatījis apbedīšanas biedrības *Hevra kadiša pinkasus* (hronikas), pamanīja, kā mainījies ebreju noskaņojums Liepājā 19. gadsimta laikā. Gadsimta sākumā (pinkass sākas no 1816. gada) pieraksti ir rakstīti senebreju valodā bez kļūdām vai ar nelielām kļūdām, vēlāk rakstītajās lappusēs ieraksti jau veikti jidišā, bet

³⁶⁹ Rabīna pienākumu pildīšanas laikā Žeimelē un Bauskā ravs Kuks bieži brauca uz Šauļiem, kur studēja kabalu rabīna Šlomo Eljaševa (*Baal Alešem*, 1841-1928) vadībā. См.: Александр Кац и Цви Вассерман, *op.cit.*, 413.

³⁷⁰ Пинхас Полонский, *Рав Кук- каббала и новый этап в развитии иудаизма* (Иерусалим: Маханаим-Бейт Ха Рав, 2006), 154-159.

³⁷¹ *Российская Еврейская Энциклопедия* (Москва: Эпос, 1994- 2000), 1: 141.

vēl vēlāk vācu valodā ar ebreju burtiem, un jo vēlāk, jo vairāk kļūdu sieviešu un vīriešu vārdos.³⁷² Tas liecina, ka vairums pilsētas ebreju iedzīvotāju bija „daitčeli” (vācu ebreji).

1873. gadā uzcelta horālā sinagoga. Kad sinagoga tika celta, to apmeklēt aizliedza gaons Elijahu Liders, kurš tolaik bija rabīns Žagarē, un rabīns Z. Hiršovics no Kuldīgas, jo uz šīs svētnīcas jumta slējās kupols ar *magendovīdu* (sešstūru zvaigzni), kas pa gabalu izskatījās kā krusts, turklāt *bima* atradās blakus skapim, kas paredzēts Toras glabāšanai, bet sieviešu nodaļa bija uzcelta pārāk zemu — tā, ka sievietes bija redzamas līdz vidum.³⁷³

Šī aizlieguma dēļ sinagoga trīs gadus stāvēja tukša, un nolīgtais minjans no vācu ebrejiem dienu no dienas taisījās iet prom. Stāsta, ka bada gados ebrejiem, kuri tirgojušies blakus sinagogai, ticis solīts labi samaksāt, ja viņi ies lūgties jaunajā sinagogā, bet neviens nav gājis.³⁷⁴

1876. gadā, lai atrisinātu radušos konfliktsituāciju, pūles pielika cienījami rabīni Hilels Šklovers un Elijahu Kretingers (Elijahu Dovs Bērs Levinsons). Pateicoties viņu pūlēm, no kupola noņēma *magendovīdu*, *bimu* nolika sinagogas vidū, bet sievietēm paredzēto galeriju pacēla augstāk. Kā redzam, šī konflikta pamatā bija no Vācijas ienākušo un simpātijas vācvalodīgo ebreju vidū atrodošo Haskalas impulsu sadursme ar tradicionālo lietuviešu rabīnismu, pie kura piederēja Kurzemes ebreju vairākums. Ciņa starp ortodoksiem un apgaismotajiem turpinās Liepājā arī nākamajos gados. Ar to es varu izskaidrot Hileļa Kleina, neo-ortodoksāla rabīna no Vācijas, aicināšanu Liepājā 1881. gadā. Man liekas tas pavisam nebija nejauši, jo H. Kleins kaut bija ortodokss, bet izglītots ortodokss kurš māka būt par pieejamo vadītāju tieši *Liepājas* vāciski runājošiem jūdu draudzes locekļiem. Interesanti, ka H.Kleina pēcnācējs šajā amatā bija *maskil* („apgaismotājs”) Jehuda Leibs Kantors, kurš gan nāca no Viļņas ortodoksu ģimenes.

1908. gadā Liepājā bija 90 800 iedzīvotāju, no kuriem 7402 bija ebreji (8% no kopējā iedzīvotāju skaita). Ebrejiem piederēja viena ceturtdaļa no pilsētas uzņēmumiem, un ceturtdaļa Liepājas fabrikās strādājošo bija ebreji.³⁷⁵ Liepājā atradās liela neaizsalstoša osta. Daudzas bagātas ģimenes nodarbojās ar kokmateriālu eksportu, daļa no tām Liepājā bija ieradušās no Baltkrievijas (piemēram, no Pinskas, Bobruiskas) un Lietuvas. Liepāja bija svarīgākais starta punkts ebreju emigrācijai no Krievijas uz ASV, Rietumeiropu un Dienvidāfriku.

1885. gadā pilsētā tika dibināta biedrības ”*Hovevei Cion*” nodaļa. Par tās vadītāju kļuva Ungārijā dzimušais, rabīna Hildesheimera ortodoksālo vācu ješibotu absolvējušais rabīns Hilels Kleins. Viņš pirmo reizi ieviesa paražu svētkos pirms *musaf* lūgšanas lasīt sprediķi vācu valodā.

³⁷² Leib Ovtchinsky, op.cit., 125.

³⁷³ Ibid., 126

³⁷⁴ Ibid., 126.

³⁷⁵ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том , стб. 187.

Hilels Kleins nodibināja skolu meitenēm, hederu zēniem un ješivu, kurā mācīja Talmūdu, ivrītu un ebreju vēsturi.³⁷⁶

20. gadsimta 20. gados pilsētā dzīvoja daži ievērojami rabīni, kurus radniecīgas saites saistīja ar izcilajiem 19. gadsimta beigu — 20. gadsimta sākuma gaoniem.

20. gadsimta 20. gados likumu mācītājs Jaunliepājā bija Jehuda Judels Haims Bengis.³⁷⁷ Viņa brālis bija Zeligs Reivens Bengis (1864-1953), rabīns Badkos, bet pēc tam Smoļenskā un Kalvārijā Galīcijā. 1938. gadā Zeligs Reivens Bengis aizbrauca uz Svēto zemi, apmetās uz dzīvi Jeruzalemē un vadīja *Badacu* — Jeruzalemes ultraortodoksālās kopienas *Eida haredit* rabīnu tiesu. 1949. gadā viņš kļuva par *Eida haredit nasi* (priekšsēdētāju) un *beis-dina* (rabīnu tiesas) vārdā aizliedza kopienas locekļiem piedalīties vēlēšanās, kamēr valsts varas orgānos tiek ievēlēti cilvēki, kuri ir pametuši novārtā Toru. Tieši Z. R. Bengis ieskicēja *haredim* kopienas un laicīgas valsts pastāvēšanas principus.

1924. - 1925. gadā Liepājas rabīns bija Jehošua Mordehajs Kļackins (1862-1925)³⁷⁸, pazīstamā gaona, Ļubļinas galvenā rabīna Eljahu Kļackina brāļadēls. Daļa viņa rokrakstu ietverti E.Kļackina grāmatā *Hibbat akodeš* (1927).

Mazā Grobiņas pilsētiņa Liepājas tuvumā uz visiem laikiem ierakstījusi savu vārdu ebreju reliģiskās domas attīstības hronikā.

1876. gadā Grobiņā tika atvērta ješiva, kuras vadībā bija rabīns Simha Zisels Zivs (1824-1898), iesaukts par Sabu no Kelmēs, rabīna Izraēla Lipkina-Salantera, kustības *Musar* dibinātāja, skolnieks. No 1866. gada rabīns Simha Zisels vadīja *musar* ješivu Lietuvas pilsētiņā Kelmē, bet ap 1876. gadu līdz Pēterburgas varas iestādēm nonāca slepena apsūdzība, kurā bija teikts, ka savās ētiskajās sarunās rabīns Simha Zisels Broide skolniekus noskaņo pret valdību. Ieradušies žandarmi veica kratīšanu ješivā, aizzīmogatās grāmatas un rokraksti tika nogādāti Pēterburgā. Negaidot notikumu tālāko attīstību, rabīns Simha Zisels pameta Kelmi — nomainījis savu uzvārdu no „Broide” uz „Zivs”, viņš apmetās uz dzīvi mazā Kurzemes pilsētiņā Grobiņā, kur tolaik dzīvoja tikai ap 600 ebreju (40% no kopējā pilsētas iedzīvotāju skaita). Tur viņš atvēra ješivu, līdzīgu tai, kāda bija Kelmē.³⁷⁹ Eliazārs Deslers, kura radu bērni bija mācījušies Simhas Zisela ješivā, ziedoja 11 000 rubļu ješivas ierīkošanai Grobiņā.³⁸⁰

³⁷⁶ Leib Ovtchinsky, op.cit., 128.

³⁷⁷ Ibid., 129.

³⁷⁸ Ibid., 129., 130.

³⁷⁹ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 363.

³⁸⁰ Lester Eckman, *The teachings of the fathers of the Musar movement* (New York:Shengold Publishers,Inc., 1990), 37.

Ješivai bija elitārs raksturs, tajā pārsvarā mācījās turīgu vecāku dēli. Tika noteikta atbilstoši augsta mācību maksa. Skolnieki dzīvoja pilnā pansijā — uz labdarības ziedojumu rēķina tika iegādāta divstāvu māja ar plašām istabām un lielu zaļu pagalmu: īpaša, no apkārtnes ar augstu sētu nodalīta pasaule.³⁸¹ Augstā sēta un aizkari pie logiem ne tikai aizsargāja skolniekus no nekautrīgiem skatieniem, bet arī kalpoja par svarīgu audzināšanas līdzekli: rabīns Simha Zisels radināja viņus "turēt galvu uz pleciem" — pilnībā koncentrēties uz nodarbībām, neatrauties no mācībām gadījuma trokšņu dēļ, nelūkoties ārā pa logiem un neskatīties apkārt.

Bez Toras un reliģiskās ētikas šīs ješivas mācību programmā ietilpa arī tam laikam neparasti mācību priekšmeti: vācu valoda, ģeogrāfija, matemātika un fizikultūra.

Par pirmo *mašgihu* (ješivas vadītāju) Grobiņā kļuva rabīns Nātans Cvi Finkelis (Saba no Slobodkas, 1849-1927), viņam palīdzēja Elijahu Cvi Leizerovics. Rabīna Finkeļa pienākumos ietilpa palīdzēt skolniekiem viņu garīgās izaugsmes procesā. Grobiņā viņš ieradās no Kelmēs, sekojot savam skolotājam rabīnam Simham Ziselam Zivam. Nātans Finkelis bija izcils pedagogs, kurš izaudzināja lielu daļu 20. gadsimta 1. puses Toras līderu. Pēc aizbraukšanas no Grobiņas rabīns Nātans Cvi bar Moše Finkelis dibināja ješivu Kauņas Slobodkā, bet pēc tam 1925. gadā ješivu *Hevron* Svētajā zemē.

Grobiņā rabīns Simha Zisels Zivs, tāpat kā iepriekš Talmūda un Toras ješivā Kelmē, sava laika lielāko daļu veltīja padziļinātām Toras studijām. Pabeidzis rīta lūgšanu kopā ar ješivu, viņš studēja bez pārtraukuma, līdz pat *minhas* lūgšanai, no deviņiem rītā līdz deviņiem vakarā. Pēc *minhas* rabīns Zisels veica savu ētisko sarunu, kas kļuva par katras dienas centrālo notikumu. Sirmais ješivas vadītājs vienmēr izstaroja mieru un gaišumu, viņš bija pilnīga cilvēka paraugs jauniešiem — viņi kāri tvēra katru viņa vārdu un sekoja katrai viņa kustībai, cenšoties it visā viņu atdarināt.

Rabīns Simha Zisels Zivs atrada laiku, lai aprunātos arī ar katru skolnieku atsevišķi: viņa uzslava bija augstākā no iespējamajām balvām un viņa pārmetums — pats bargākais sods.

Saprotot savu īpašo stāvokli, rabīns Simha Zisels veica pret lepnību vērstus preventīvus pasākumus, aizliegdam skolniekiem sveicināt viņu, kājās stāvot, un vēršoties pie viņa, uzrunājot vārdā "ravs" (garīgais skolotājs). Viņš izmantoja savu ietekmi uz jauniešiem tikai tam, lai tuvinātu viņus pašai izdzīvīgai kalpošanai. Kādu laiku ješivā bija noteikta kārtība, ka visi skolnieki cēlās augšā nakts vidū – pusčetros - un mācījās līdz rīta lūgšanai, kura notika septiņos. Rabīns Simha Zisels mācīja viņiem novērtēt katru mirkli un izmantot to Toras studēšanai. Ar šo mērķi viņš ješivā ieviesa "piecminūšu" nodarbības. Savā brīvajā laikā skolnieki periodiski gāja

³⁸¹ Dov Katz, *Tnuat Ha-mussar* (Tel Aviv: Avraham Zioni, 1963), 2:55

iekšā mācību telpā tieši uz piecām minūtēm un ieslīga nodarbībās: tādējādi viņi radināja sevi acumirkļīgi koncentrēt uzmanību un uzskatāmi redzēja, cik daudz var iemācīties "kaut kādās" piecās minūtēs.

Grobiņas ješivā jaunie cilvēki pierada domāt un rūpēties viens par otru: piemēram, nomazgājis rokas pirms ēšanas, katrs skolnieks piepildīja krūzi ar ūdeni savam biedram.

Visi skolnieki saņēma vienādas un ļoti pieticīgas ēdiena porcijas, un, kad viena no mātēm prasīja, lai viņas dēlam katru dienu pusdienās dod vistas gaļu, rabīns Simha Zisels atbildēja, ka tam piekritīs tikai tādā gadījumā, ja sieviete var garantēt savam dēlam līdzīgu pastiprinātu ēdināšanu līdz pat viņa nāvei.³⁸²

1886. gadā rabīns Simha Zisels nopietni saslima — asas sirdssāpes liedza viņam iespēju vadīt ješivas darbību.

Ārsti viņam nedeļa cerības uz izveseļošanas: slavens profesors, speciāli ataicināts pie slimā, konstatēja, ka saskaņā ar medicīnas likumiem viņa organisms vairs nespēj funkcionēt, vien garīgie spēki turpina uzturēt dzīvību. Ārsti aizliedza viņam lūgties pat Jom-Kipura (grēku izpiršanas) dienā, aizliedza daudz runāt un veikt pārrunas ar skolniekiem. Tad viņš slēdza Grobiņas ješivu un atgriezās Kelmē³⁸³, kur mira 1898. gadā, nodzīvojis vēl 12 gadu.

Daļa Grobiņas ješivas absolventu vēlāk kļuva par slaveniem rabīniem. Starp viņiem jāpiemin Cvi Openheims, kurš kļuva par rabīnu Kelmē, vēlāk uz Jeruzalemi aizbraukušais Tītuvēnu rabīns Eliazārs Levi, Londonas rabīns Šmarjahu Blohs, rabīns Bencions Karnics.³⁸⁴ Bet bija arī tādi cilvēki, kuri gāja citu ceļu. Slavenais rakstnieks un kritiķis Baāls-Mahšovess (Izidors Izraēls Eljaševs, 1873-1924), kurš bija viens no S. Zisela skolniekiem, savā rakstā *Avar* ("Pagātne", Petrograda, 1917/1918) nosoda mācību sistēmu ješivā, kustību *Musar* un smagos apstākļus, kuros skolniekiem bija jāuzturas internātā un ješivā.³⁸⁵

Cita Kurzemes pilsēta — Kuldīga - arī devusi savu ieguldījumu kustības *Musar* vēsturē. 1897. gadā šīs pilsētas iedzīvotāju kopējais skaits bija 9720 cilvēku, no tiem 2543 bija ebreji. Sinagoga Kuldīgā uzcelta 19. gadsimta sākumā; 1815. gadā dibināta Mišnas studiju biedrība *Mišnaito*, bet 1871. gadā Talmūda studiju biedrība "Gemāra".³⁸⁶

Ap 1830. - 1838. gadu Kuldīgas rabīns bija Zeēvs Volfs ben Arje Leibs Lipkins, kustības *Musar* dibinātāja rabīna Izraēla Salantera tēvs, vairāku komentāru grāmatu autors.

³⁸² Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 363, 364.

³⁸³ Dov Katz, op.cit., 2:71, 72.

³⁸⁴ Lester Eckman, op.cit., 37.

³⁸⁵ Мендель Бобе, op.cit., 99.

³⁸⁶ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 9, стб. 645., 646.

Jādomā, ka Izraēls Salanters (1810-1883) tikai retumis atbrauca uz Kuldīgu pie tēva, lielāko savas dzīves daļu viņš nodzīvoja Žagarē, Salantos, Viļņā, Kauņā, Parīzē un Kēnigsbergā, kur 1883. gadā arī nomira. Bet otrs rabīna Zeēva Volfa Lipkina dēls — rabīns Jedidja Lipmans Lipkins, talmūdistis un mākslinieks - mira Kuldīgā 1875. gadā.³⁸⁷

2.2.5. Mitnagedi un hasīdisma ietekme ebreju kopienās Daugavas krastā - Grīvā, Jaunjelgavā un Jēkabpilī

Gadsimtu gaitā Latvijas pilsētās, kuras atradās Daugavas krastos, uz dzīvi apmetušies gan mitnagedi no Lietuvas, gan vācvalodīgie Kurzemes ebreji, pēcteči ieceļotājiem no Vācijas, gan hasīdi no Baltkrievijas. Uz pļotiem un platās laivās pa lielo upi ebreji no Vitebskas un Mogiļovas guberņām uz Rīgu pludināja kokus, graudus, linus un citas preces. Daži no viņiem apmetās uz dzīvi šīs upes krastos esošajās pilsētās, īpaši Grīvā, Jaunjelgavā un Jēkabpilī. Viņi nesa sev līdzīgu hasīdu tradīcijas, rakstus un lūgšanu grāmatas. Pat dažos 19. gadsimta 2. puses kapu pieminekļos, kuri saglabājušies Jaunjelgavas un Jēkabpils kapos, ir jūtama no dienvidiem atnākušo hasīdu ietekme, kas izpaužas bagātīgā ornamentu klāstā, ekspresīvos bareljefos, kuri attēlo lauvu ar bārdaina cilvēka galvu, briedi, kurš auļo pār pauguru, salauztu koku vai baložu mātīti ar sērās noliektu galvu.

Pēc rabīna L. Ovčinska liecības, ebreji uz dzīvi Grīvā sāka apmesties 18. gadsimta sākumā, bet kopienas dzīve aizsākās vēlāk, tikai 19. gadsimta sākumā. Tas saistīts ar Kurzemē spēkā esošajiem pastāvīgās dzīvesvietas ierobežojumiem ebrejiem. 1897. gadā Grīvā dzīvoja 3027 ebreji.³⁸⁸ Šeit dzīvoja mitnagedi no Lietuvas un Kurzemes (daļēji arī no Jēkabpils) un hasīdi, kuriem bija atsevišķi lūgšanu nami.³⁸⁹ Pirmais pazīstamais rabīns bija Mihoēls Jākovs Zeligmans, Osvējas, Sebežas un Drisas rabīna Izraēla dēls. Rabīna Izraēla tēvs rabīns Zelig no Osvējas bija rakstvedis un tiesnesis pie rabīna Rafaēla Hamburgera, kura mājā viņš satikās ar Viļņas Gaonu. Mihoēla Jākova Zeligmana mazdēls savukārt bija rabīns Izraēls Zeligmans (1842-1908), kabalists un talmūdistis no Ludzas.

Grīvā bija daži brīnišķīgi rabīni – hasīdi no kustības *Habad*. Rabīns Jeheskiēls Janovers dzimis mitnagedu ģimenē, bet pēc iepazīšanās ar Menahemu Mendeli no Ļubavičiem kļuva par hasīdu. 1888. - 1891. gadā viņš kalpoja Grīvā, kur arī mira.

³⁸⁷Leib Ovtchinsky, op.cit., 91.

³⁸⁸ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 9, стб. 932.

³⁸⁹ Leib Ovtchinsky, op.cit., 95.

Cits hasīdu rabīns Grīvā bija Moše Izraēls, pazīstamā hasīdu rabīna Mordehaja no Lepeles dēls. Moše Izraēls kļuva par rabīna Menahema Mendeļa no Ļubavičiem sūtni Israēla zemē. Grīvā pie viņa nāca daudz jaunu cilvēku, kurus viņš mācīja kļūt par hasīdiem.³⁹⁰

Nedrīkst aimirst, ka tieši Grīvā 1865. gadā dzimis pirmais galvenais Israēla zemes aškenazu rabīns Ābrahams Ichāks Kuks, turklāt viņa tēvs bija mitnageds, bet māte nākusi no hasīdu ģimenes.

Savukārt rabīni Jaunjelgavā bija no mitnagedu vidus, bet šeit dzīvoja arī hasīdi, pastāvēja hasīdu minjans (lūgšanu nams).³⁹¹ Diemžēl šī ebreju vairakuma apdzīvota pilsēta nav atstājusi slavenus literātus.

Liela daudzveidība raksturo Jekabpils ebreju kopien.

Jekabpils ebreju tautības iedzīvotāji dalījās 4 grupās:

- 1) vācvalodīgie Kurzemes ebreji, kas veidoja kopienas materiāli labāk nodrošināto daļu, pamatā tie bija tirgotāji;
- 2) Kurzemes ebreji, kas runāja jidiša kurzemnieku dialektā;
- 3) no Lietuvas iebraukušie ebreji;
- 4) no Baltkrievijas iebraukušie hasīdi.

Jidišā sarakstītājā grāmatā *Lite* (1951), kas veltīta Lietuvas ebrejiem un ebreju emigrantiem no Lietuvas, kuri dzīvoja ASV, ir rakstnieka S. Rivkina raksts „Kurzemes litvaki”. Tas veltīts Jekabpils ebrejiem.

Ebreji, kas apmetušies uz dzīvi Kurzemē pirms 1882. gada, raksta Rivkins, skaitījās īsti kurzemnieki. Viņi izturējās augstprātīgi, jo viņiem bija likumīgas tiesības dzīvot Kurzemē. Daļa no viņiem bija nākuši no pilsētām dziļā Kurzemes iekšienē — Tukuma, Hāzenpotes (Aizputes), Mītavas (Jelgavas), Lībavas (Liepājas), Ventavas (Ventspils).

Citi ebreji atbrauca no Baltkrievijas un Kauņas guberņas. Viņi bija amatnieki, tirgotāji, melamedī, pauninieki un bieži vien pilsētā ieradās uz plostiem.

Katrā apdzīvotā vietā ebrejiem bija savas valodas, uzvedības un rakstura īpatnības. Ne bez humora S.Rivkins ieškiecē atsevišķu grupu piezīmes.

Īstenie kurzemnieki — Joelsoni, Meiersoni, Lilientāli utt. - bija Kurzemes pamatiedzīvotāji. Pat šodien, uzsver S. Rivkins, viņus var atpazīt Amerikā pēc smagajiem un gaļīgajiem deguniem, acīmredzamās vāciskās cieņas un solīduma. Viņu augstprātības dēļ pret litvakiem pēdējie kurzemniekus sauca par ”uzpūtīgiem tītariem.”

³⁹⁰ Ibid, 98.

³⁹¹ Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 78.

Savā dzimtajā Hāzenpotē viņi runāja vāciski. Daži no viņiem — Markuševiči, Kameņeckī un Levitāni - palika vairāk demokrātiski pat pēc tam, kad kļuva bagāti; viņi nenorobežojās no vienkāršās tautas un bija izcili talmūdisti.

Kurzemnieku mājās prevalēja vācu valoda, kaut arī daži sūtīja savus bērnus mācīties krievu skolās Rīgā un Mītavā.

Slaidās vācu blondīnes ebreju meitenēm kalpoja par piemēru; viņas bija audzinātas kā baroneses un sapņainas kā "noburtās princeses."

Kurzemes ebreji pat juka prātā vācu stilā. Trakam kļuvušam ebreju jauneklīm bija paradums skaitīt Šillera un Gētes dzeju no galvas.

Kurzemnieki ietekmēja arī uz Kurzemes guberņu dzīvot atbraukušos litvakus. Litvaki inficējās ar pilienu baronu neprātību un fantāziju.³⁹²

1897. gadā Jēkabpilī dzīvoja 5829 cilvēki, no kuriem 2087 bija ebreji.

Pilsētā 19. gadsimtā darbojās ješiva, ir zināms, ka rabīna Šimeona Zarhi laikā (1832. - 1849. gadā) tās vadītāji bija rabīni Josefs Aškenazi un Moše Aškenazi (miris 1867. gadā).³⁹³

Starp Jēkabpilī dzīvojošajiem rabīniskās literatūras autoriem vispirms ir jāmin rabīni Jozefs Aškenazi un Šimeons Zarhi.

Rabīns Josefs Aškenazi bija ješivas vadītājs Jēkabpilī 1830. - 1837. gadā. Viņa dēls Bencions Aškenazi bija rabīns Daugavpils Vecajā forštatē. 1860. gadā Viļņā izdota Josefa Aškenazi grāmata *Ohel Josef* („Josefa telts”), ētiska rakstura komentārs Gerondi darbam, kurā skaidrots baušļu ievērošanas svarīgums.

Šimeons Zarhi ar pārtraukumiem bija rabīns Jēkabpilī no 1832. gada līdz 1856. gadam. Viņš sarakstījis grāmatu *Nahlat Šimeon* („Šimeona mantojums”), rabīnu resonsu krājumu, kas izdots Viļņā 1897. gadā.

2.2.6. Tolerance Piltenes apriņķī – Toras zinātāju apmešanās un literārās jaunrades veicinātāja

Piltene apriņķis ir radies 16. gadsimta 2. pusē. 1561. gadā Livonijas kara rezultātā beidza pastāvēt Livonijas ordenis. Kurzemes un Zemgales teritorijā tika nodibināta Kurzemes hercogiste, pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers kļuva par pirmo Kurzemes hercogu.

³⁹² Boruch Rivkin. "Courlander Litvaks", in *Lita*, Mendel Sudarsky and Uriah Katzenellenbogen, eds. (New York: Kulturgessellschaft fun Litvische Yidn, 1951), 408. - 416.

³⁹³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 122.

Hercogiste atradās lēņu atkarībā no Polijas, bet tomēr bija neatkarīga valsts. Hercogistē saglabājās likumdošanas akts no Livonijas ordeņa laikiem, kas nepieļāva ebrejiem apmesties šeit uz pastāvīgu dzīvi.

Piltenes apriņķa, kurā ietilpa 2 pilsētas — Piltene un Aizpute -, vēsture attīstījās mazliet citādi. Ordeņa sabrukšanas laikā šajā teritorijā atradās Piltenes bīskapija. Pēdējais Kurzemes bīskaps ar rezidenci Piltenē Johans fon Minhauzens nolēma pārdot bīskapiju Dānijas karalim. Pirms pārdošanas, lai paaugstinātu sava īpašuma tirgus vērtību, viņš uzaicināja uz bīskapiju atbraukt bagātus ebreju tirgotājus no Prūsijas, kuri atbrauca ar savu kapitālu un maksāja labu naudu par īri un nekustamo īpašumu. Jau 1570. gadā ebreji Piltenes bīskapijā dabūja pilsoņu tiesības un nopirka nekustamos īpašumus.³⁹⁴ 1560. gadā šī teritorija tika pārdota Dānijas karalim Frīdriham II par 30 000 reih tāleru, kurš savukārt to atdeva savam brālim hercogam Magnusam no Holšteinas. Polijas karalis pieteica savas tiesības uz Piltenes apriņķi. 1585. gada Kronenburgas līguma rezultātā Piltenes apriņķis tika atdots Polijai, kura Dānijas karalim kompensēja visus zaudējumus saistībā ar pirkumu. Tādējādi Piltenes apriņķis, atšķirībā no pārējās Kurzemes daļas, kļuva par Polijas karaļa īpašumu un šeit darbojās (ar pārtraukumu no 17. gadsimta beigām līdz 1717. gadam, kad apriņķis bija privātā ūnijā ar Kurzemes hercogisti) ticības lietās iecietīgie Rečas Pospoļitas likumi. Piltenes apriņķa autonomijas statuss saglabājās līdz 1819. gadam, kad tika likvidēta apriņķa pašpārvalde – landrāts.

Jau 18. gadsimta vidū Piltenē un Aizputē pastāvēja ievērojamas ebreju kopienas. 1797. gadā ebrejs Pinhuss Eihelis bija Aizputes pilsētas tiesas loceklis.³⁹⁵ Viņš bija Ābrahāma Ichāka Eiheļa, pazīstama vācu Haskalas darbinieka, brālis. Ā. I. Eihelis dzimis Kēnigsbergā (iespējams, Kopenhāgenā) 1756. gadā un miris 1804. gadā Berlīnē. Neilgu laiku viņš dzīvoja pie brāļa Aizputē.³⁹⁶ Viņš klausījās I. Kanta lekcijas Kēnigsbergas Universitātē, 1783. gadā nodibināja "Pulciņu senebreju valodas mīļotājiem", sāka izdot žurnālu *Ha-Measef*, Berlīnē 1789. gadā laida klajā monogrāfiju *Toldot Rambema* par Mozesu Mendelsonu un Solomona līdzību tulkojumu vācu valodā ar komentāru ebreju valodā.

Pirmais zināmais rabīns Aizputē bija Ārons Hurvics, kurš šeit ieradās no Lietuvas pilsētas Škodas ap 1751. gadu. Viņš pildījis šeit rabīna pienākumus vismaz 20 gadus, tad viņu aizsauca uz Berlīni. Ā. Hurvics sarakstījis un izdevis komentārus Roša darbu grūtajām vietām un Lieldienu

³⁹⁴Reuven Wunderbar, op.cit., 17., 18.

³⁹⁵ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 9, стб. 930.

³⁹⁶ Leib Ovtchinsky, op.cit., 109.

agadu. Kā jau minēts, pirmais ebreju Bībeles vācu tulkojuma izdevums 1779. gadā, ko veica Mozess Mendelsons, kļājā nāca ar viņa priekšvārdu (haskamu).³⁹⁷

Pēc Ārona Hurvica par Aizputes rabīnu kļuva Josefs Šlomo bar Menahems, Viļņas Gaona skolnieks, kuram bija lielas kabalas un mistikas zināšanas. Viņš uzrakstījis izskaidrojumus tiesas procesu vadīšanai. Vilkomiras un Drujas kopienas aicināja viņu pildīt rabīna pienākumus šajās pilsētās, bet viņš palika Aizputē un nomira tur pēc 1788. gada. Viņa znoti un pēcteči bija rabīni no Donu-Jahiju dzimtas, kas dzīvoja un strādāja Ludzā, Drisā, Ullā, Ušacos un Vidzos.³⁹⁸

Nedrīkst nepieminēt talmūdistu Danielu Kleifu (1729-1794) no Amsterdamas. Aizputē viņš dzīvoja apmēram no 1770. gada līdz 1785. gadam.³⁹⁹ 1779. gadā Hamburgā izdota viņa Aizputē sarakstītā grāmata *Aruga ktana* („Mazā dobīte”). Tā veltīta Dieva pozitīvajiem⁴⁰⁰ baušļiem.

Mazajai Piltenei ir brīnišķīga ebreju vēsture. Jau 1708. gadā šeit bija kopiena un sinagoga. Pilsēta jau izsenis ir bijusi slavēta ar rabīniem un talmūdistiem. Rabīns un vēsturnieks Leibs Ovčinskis sīki jo sīki izstāsta par Elijahu Klikoleru, kurš bijis rabīns 18. gadsimta beigās — 19. gadsimta sākumā un miris Piltenē 1815. gadā. Viņš negribēja ieņemt rabīna amatu, kaut arī ievērojami cilvēki no Kedaiņiem viņu aicināja to darīt jo viņš deva priekšroku dzīvošanai mazās pilsētiņās, tādās kā Klīkoli vai Piltene un sēt Toru, ticību un bailes Debesu priekšā. Viņš slepus nodarbojās ar saviem skolniekiem, starp kuriem bija viņa radnieks rabīns Jankele Boiskers. Viņš negribēja braukt projām no mazās Lietuvas pilsētiņas Klīkoliem (Klykoliai), kas atrodas uz Kurzemes un Lietuvas robežas.L. Ovčinskis atstāta leģendu (kura, iespējams, atbilst patiesībai) par to kā E.Klikolers kļuva par Piltenes rabīnu. Reiz tumšā naktī grāfs Lamsdorfs brauca no Piltenes uz Klīkoliem un ieraudzīja gaismu logā — tā bija gaisma rabīna Elijahu mājas logā. Grāfs Lamsdorfs iegāja mājā. Namastēvs grāfu uzņēma visai laipni un ar lielu godu. Vēlāk Piltenē atbrīvojās rabīna vieta un grāfs aicināja Piltenes ebrejus izraudzīties Elijahu par rabīnu, citādi viņš solījās izdzīt visus ebrejus no Piltenes. Tā Klikolers bija spiests kļūt par Piltenes rabīnu. Viņa spējas un talanti bija vienreizēji ne tikai Torā, bet arī citās zinātnēs. Kad Piltenes grāfa dēls atgriezās no vācu universitātes un uzdeva rabīnam sarežģītu jautājumu algebrā, uz kuru neviens nespēja atbildēt, rabīns Elijahu uz to atbildēja uzreiz, un kā cieņas apliecinājuma zīmi grāfs viņam uzdāvināja zemes gabalu. Rabīns Cemahs Zaks no Žagares un rabīna Elijahu

³⁹⁷ Reuven Wunderbar, op.cit., 70

³⁹⁸ Leib Ovtchinsky, op.cit., 104., 105.

³⁹⁹ Ibid.,108.

⁴⁰⁰ Baušļi, kuri nosak, kas jādara. Pretēji negatīviem (aizliegošam) baušļiem.

mazdēls rabīns Ābrahāms Joelsons stāstīja, ka Elījahu Klikolers braucis pa Kurzemes gadatirgiem un pārbaudījis, vai ebreju svāri ir precīzi un vai viņi tirgo to, kas ir atļauts.⁴⁰¹

Ovčinskis citē Kuldīgas ebreju draudzes locekļa Hiršmana stāstu par Elīahu Klikoleru. Viņa tēvs bijis skārdnieks un reiz strādājis krogā pusceļā starp Kuldīgu un Aizputi. Bijusi nakts. Krogā pārnakšnot ienācis viesis un, ieraudzījis skārdnieku, pajautājis, kāpēc viņš strādā naktī. Skārdnieks atbildējis: "Man ir daudz darba, kas man ir jāizdara priekš dzirnavām, un uz rīta pusi visam ir jābūt gatavam, tāpēc arī es strādāju naktī." Viesis atbildējis, ka var salikt skārda loksnes vienu uz otras un tad darbs veiksies ātrāk, jo varēs caurdurt vairākas loksnes vienā reizē. Skārdnieks piedāvāja viesim pastrādāt kopā ar viņu, un viesis piekrita. Visu nakti viņš kopā ar skārdnieku nosēdēja pie darba un darīja visu, ko tas viņam lika, bet pēc tam aizbrauca, nepaņēmis naudu par darbu un nepateicis, kas viņš ir un no kurienes. Pēc dažām dienām skārdniekam iznāca būt Piltenē, un viņš atpazīna cilvēku, kurš visu nakti bija viņam palīdzējis, — rabīnu Elījahu. Viņš metās lūgt piedošanu gaonam un taisnajam cilvēkam, bet tas atbildēja: „Nevajag prasīt piedošanu! Katrā ebrejā mīt morāls pienākums palīdzēt otram.”⁴⁰²

Visu dzīvi rabīns Elījahu izturējās kā vienkāršs cilvēks, ar visiem sarunājās un tuvināja sev pat neticīgos, lai vismaz kaut cik viņos ieviestu dievbijību. Pirms nāves viņš palūdza neglabāt nevienu blakus viņa kapam, bet atstāt no visām pusēm brīvu 8 elkoņu platu vietu. Tur viņam bija savi noslēpumaini iemesli. Viņš nomira 1815. gada 1. hešvana (oktobra) sestdienā 76 gadu vecumā. Kurzemes ebreju vidū cirkulēja leģendas, ka viņa bērēs virs kapa ir redzēts ugunīgs stabs.⁴⁰³ Arī Elīahu Klikolera pēcnācēji bija izcili rabīni un grāmatas autori. Viens no viņa dēliem bija Liepājas rabīns Boierers, otrs — Boruhs Bendets - aizbrauca uz Jeruzalemi, dzīvoja tur 30 gadus, otrajā laulībā reizē apprecēja Hevronas rabīna Šimona Menašes meitu. Miris 1884. gadā 87 gadu vecumā. Viņa dēls bija Jaunjelgavas rabīns Elījahu Joelsons, Ludzas rabīna un grāmatas *Šloša Srigim* autora Ābrahāma Joelsona tēvs.⁴⁰⁴

E.Klikolera dzīvesgaitas velreiz apliecina tieši lietuviešu rabīnu tradīcijas domināciju Kurzemē. Mēs redzam cik svarīgi bija šim no Lietuvas atbraukušam rabīnam etiska audzināšana. Varām konstatēt, ka kabalas stūdiņas, proti, nebija izplatīti ekskluzīvi hasīdu lokā. E.Klikolera ģimenes stāsts liecina par ciešiem saitēm (jau 19. gadsimtā sakumā) starp Kurzemes rabīniem un Izraēlas zemi.

⁴⁰¹ Leib Ovtchinsky, *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)* (Rīga: L.Remigolsky, 1928) 180, 181.

⁴⁰² Ibid., 180.

⁴⁰³ Ibid., 181.

⁴⁰⁴ Ibid., 182.

Secinājumi

Kā rakstīja Mendelis Bobe, Kurzemes ebreji bija visvecākie savā nošķirtībā, pats raksturīgākais Latvijas ebreju atzars.⁴⁰⁵ Ilgstošā dzīvošana no paaudzes paaudzē mazās pilsētiņās - Jelgavā, Tukumā, Piltenē, Aizputē, Kuldīgā, Valdemārpilī un citās – no vienas puses, veidoja noslēgtību šajā provinciālajā vidē. Vienlaikus atrašanās starp Krieviju un Rietumeiropu veicināja citu valodu idiomu ienākšanu Kurzemes jidišā. Dziļā vācu romantisma laikmeta kultūras ietekme te savienojās ar stingru ebreju tradīciju ievērošanu bez īpašas iedziļināšanās to nozīmē un pamatos. Kurzemes ebreji dzīvoja savdabīgā, kolorītājā un folkloriskajām leģendām bagātajā pasaulē. Tas viss radīja īpašu ebreja tipu, kura ebrejiskā izruna bija savdabīga savas izteiksmes un skanējuma dēļ un kuru citi Latvijas ebreji to sauca par *kurišer*, kas ta lietotajiem uzlika, no vienas puses, zināmu naivumu, aprobežotību un vienkāršību, bet no otras —”vāciskas” pedantisku kārtīgumu un godīguma zīmogu.

Mazāk ir zināms, ka Kurzeme, neskatoties uz relatīvi nelielo ebreju skaitu — 51 072 cilvēku 1897. gadā⁴⁰⁶ — devusi virkni plaši pazīstamu rabīnu. Daži no viņiem maksāja nodevas Haskalai, bet vairākums stāvēja lietuviešu plūsmas ortodoksālā rabīnisma sardzē. Savos darbos viņi analizēja reliģiskās likumdošanas problēmas, komentēja Rakstus, nodarbojās ar morāles (*musar*) problēmām un kultivēja ”bailes Debesu priekšā” un skrupulozu baušļu ievērošanu. Daļa no viņiem piedalījās kustībā *Hovevei Cion*, piemēram, rabīns Mordehajs Eliasbergs no Bauskas un rabīns Ā. I. Kuks, kuri tiecās saprast, ka reliģiskajai domai jāiet vienā solī ar laiku un jāatbilst mūsdienu izaicinājumiem.

Annāļu skolu pārstāvošais franču vēsturnieks Fernāns Brodels (1902-1985) izstrādāja sociālā laika koncepciju – laika tecēšanas ritmu daudzveidību, kas atbilstu vēsturiskajām reālijām. Viņš izšķīra stabilas struktūras, kur laika nestās pārmaiņas acumirkļi gandrīz nav pamanāmas, piemēram, cilvēks, kosmos, ģeogrāfiskās reālijas. Secīgi viņš izdalīja ar vidēji straujām pārmaiņām raksturojamas cikliskas laikam pakārtotas struktūras (sabiedrība, civilizācija, ekonomika) un īslaicīgas struktūras (notikumi politikā, diplomātijā). Šie trīs dažādie laika ritmi vēstures procesa gaitā savstarpēji sedzas atbilstoši ģeogrāfiskajiem reģioniem.⁴⁰⁷

Kurzemes rabīniskās domas attīstības izpētē svarīgi ņemt vērā visas trīs laika struktūras. Pie stabilajām struktūrām pirmām kārtām pieder novada ģeogrāfiskais izvietojums. No vienas puses Kurzemes rietumu krastus apskalo Baltijas jūra, kas veicināja tirdznieciskos kontaktus un ebreju imigrāciju no Ziemeļvācijas. No otras puses Kurzemes austrumu robežu iezīmē Daugava,

⁴⁰⁵ Мендель Бобе, op.cit.,99.

⁴⁰⁶ Еврейская Энциклопедия (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 9, стб. 932.

⁴⁰⁷ Фернан Бродель, Материальная цивилизация, экономика и капитализм (Москва:Прогресс, 1986) 1:17.

kas gadsimtiem ilgi, respektīvi no 18. līdz 20. gadsimta sākuma, bija Baltkrievijas ebreju – hasīdu galvenais tirdzniecības ceļš. Tāpat no vienas puses Kurzemei kaimiņos Austrumprūsija, no kurienes Kurzemē ienāca ebreju apgaismības *haskalas* idejas, bet no otras puses Lietuva ar rabīnisko ortodoksiju. Vēl pie stabilajām struktūrām jāpieskaita tūkstošgadīgo talmudisma mentalitāti. Kā zīmīgi izteicās F. Brodels – „mentalitāte, tas ir cietums, kurā laiks ieslēgts uz ilgu termiņu”.⁴⁰⁸

Pie vidējā ilguma Kurzemes rabīniskās literatūras attīstībai labvēlīgām laika struktūrām jāpieskaita Kurzemes ebreju kopienu relatīvi augstu ekonomisko labklājību, kā arī īpaši Piltenes novadam raksturīgā tolerance pret ebreju reliģisko kultu, kas izrietēja no vietējo politisko autoritāšu vēlmes veicināt novada ekonomisko augšupeju. Šie faktori Kurzemes ebreju kopienām deva iespēju aicināt darbā izcilus rabīnus no citiem novadiem vai no ārzemēm. Visbeidzot īslaicīgās laika struktūras raksturojošās parādības kā, piemēram, 18. gadsimta dekrēti par ebreju izraidīšanu no Kurzemes, Krievijas impērijas likumi par Kurzemes ebreju īpašo statusu un Kurzemes guberņas atrašanās ārpus ebrejiem atvēlētajām impērijas provincēm dažkārt pozitīvi, bet dažkārt negatīvi iespaidoja rabīniskās domas attīstību šajā novadā.

⁴⁰⁸ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire* (Paris: Flammarion, 1969), 51.

2.3. Latgale

2.3.1. Latgales ebreju kopiena – ortodoksālā jūdaisma bastions

Latgale bijusi pats "ebrejskākais" Latvijas reģions ar procentuāli vislielāko ebreju komponentu īpatsvaru novada pilsētās un miestos. Tam par iemeslu bija šī novada vēsture. Līdz 1772. gadam Latgale ietilpa Polijas sastāvā, pēc tam atradās ebreju apdzīvotās joslas robežās, kuras ebreju apmetnēm bija noteikusi Krievijas impērija. 1784. gadā Latgalē no aptuveni 180 tūkstošiem visa šī novada iedzīvotāju 3698 bija šeit pastāvīgi dzīvojoši ebreji.⁴⁰⁹ 1897. gadā Latgalē dzīvoja 63 851 ebreju; ebreji veidoja 46% no Daugavpils iedzīvotājiem (32 400 ebreji), 54% no Rēzeknes iedzīvotājiem (6478 ebreji), 54,5% no Ludzas iedzīvotājiem (2803 ebreji).⁴¹⁰

Uz Latgali ebreji emigrēja no tuvākajiem Baltkrievijas un Lietuvas (Birži, Osvēja, Polocka, Sebeža utt.) apgabaliem jau kopš 16. gadsimta beigām. Viņi bija pauninieki, stiklinieki, alus darītāji, krodzinieki, skārdnieki, skroderi un kurpnieki, audumu tirgotāji un ādu uzpircēji. No Daugavpils uz Rīgu viņi strūgās (segtos platdibena upju kuģos ar burām un airiem) veda linsēklas, kaņepājus, rudzus, koksni, vilnu. Daudzi ebreji dzīvoja ciemos un viensētās, būdami sīktirgotāji, amatnieki un zemkopji.

Jau 1714. gadā Daugavpilī minēta sinagoga.⁴¹¹ 18. gadsimta beigās — 19. gadsimta sākumā Krāslavā, Daugavpilī, Ludzā, Krustpilī uz dzīvi apmetas izcili rabīni, talmūdisti un kabalisti.

Kā minējis izraēliešu pētnieks M. Bobe, "salīdzinot ar citām Latvijas daļām — Rīgu un Kurzemi, kas bija atrautas no ebreju dzīves viņu apdzīvotības joslā, Latgale, kas bija tās integrālā daļa, turpināja īsteni ebrejskās dzīves tautiskās tradīcijas Krievijā."⁴¹² Jidišs bija dzimtā valoda gandrīz visiem vietējiem ebrejiem. Lielu lomu spēlēja reliģija, uzticība nacionālajām tradīcijām. Atšķirībā no Rīgas un Kurzemes šeit nebija daudz *Haskalas* sekotāju, toties bija stipras tradicionālā hedera un Talmūda apguves biedrību pozīcijas. Daudzi dzīvoja nabadzībā. Sociāla

⁴⁰⁹Leo Dribins, *Ebreji Latvijā* (Rīga: Latvijas ZA filozofijas un socioloģijas institūts, 1996), 8.; Александр Фейгманис, «Ранние сведения о евреях Латгалии (до 1825 года)» // *Евреи в меняющемся мире*. Материалы 5-й международной конференции. Рига, 16-17 сентября 2003 года, ред. Герман Брановер и Рувин Фербер, (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2004), 252.

⁴¹⁰Leo Dribins, *Ebreji Latvijā* (Rīga: Latvijas ZA filozofijas un socioloģijas institūts, 1996), 9.

⁴¹¹Isaack Joffe, ed. *op.cit.*, 90., 93., 107., 108.

⁴¹²Мендель Бобе, *op.cit.*, 110.

noslāņošana veicināja tādu 20. gadsimta sākuma sabiedrisko kustību kā Bunds un kreisā novirziena cionisms ieguva popularitāti Latgales ebreju vidū.

Kādi ebreju reliģiskie domātāji dzīvoja Latgalē? Kāda bija ebreju kopienas Latgalē reģionālā specifika un kā tas atspoguļojās reliģiskajā dzīvē, rabīniskajā literatūrā?

2.3.2. Daugavpils — reģionālais ebreju izglītības centrs

Daugavpils (Dinaburga, Dvinska) bija viena no pašām lielākajām "ebreju" pilsētām Krievijas impērijas Ziemeļrietumos. 1897. gadā šeit dzīvoja 32 400 ebreju, kas skaitliski tikai nedaudz iepalika ebreju skaitam vietējā guberņas pilsētā Vitebskā (34 420)⁴¹³. Ebreju iedzīvotāju procents Daugavpilī, bija visai liels (46%), un procentuāli te atpalika pat Viļņā (40,99% ebreju). Pilsēta bija ievērojams tirdzniecības un rūpniecības centrs, šeit bija dzelzceļa mezgls un atradās liels kara cietoksnis ar daudzskaitlīgu garnizonu. Ebreji bija amatnieki un tirgotāji, strādnieki neskaitāmās fabrikās, piegādāja preces armijai.

Ir zināms, ka sinagoga Daugavpilī pastāvēja jau 1714. gadā, bet maz ir zināms par ebreju reliģisko dzīvi šajā pilsētā 18. gadsimtā. 19. gadsimta sākumā vairākums ebreju bija mitnagedi, bet šeit parādījās arī hasīdi ar vadītāju rabīnu Zalmanu Žižmorski, Šneira Zalmana no Ļadiem tuvu skolnieku (miris 1827. gadā). Viņam radās nesaskaņas ar vietējo mitnagedu kopienas, un drīz viņš pārcēlās uz Krāslavu.⁴¹⁴ Domstarpības bija arī vēlāk, galvenokārt lopu rituālās nogalināšanas jautājumā 1867. gadā.⁴¹⁵ Vēl 1871. gadā abas reliģiskās grupas boikotēja savu oponentu slimnīcas.

Ar laiku dažādu strāvojumu domstarpības sāka izlīdzināties, kaut gan vēl 1890. gadā hasīdu rabīns Josefs Rozins cieta neveiksmi, mēģinot radīt ar mitnagediem kopīgu sabiedrisko institūciju Daugavpilī.⁴¹⁶ Taču jau mēģinājumi veidot kopīgu institūciju liecina par sadarbības pozitīvu dinamiku.

Pēc L. Ovčinska liecības, jau aptuveni 19. gadsimta 20. gados Daugavpilī bijusi ješiva, kuras vadībā bija rabīns Arje Leibs Rackers, rabīna Eliazāra no Suvalku guberņas Račkiem dēls. Pirms atbraukšanas uz Daugavpili viņš pildīja rabīna amata pienākumus Valdemārpilī. Pēc

⁴¹³ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 7, стб. 635.

⁴¹⁴ Yehuda Leib Batlon, *Sefer Zeher Yehuda* (Jerusalem: Machon Ohaley Shem Lyubavitch, 1990), 8., 9.

⁴¹⁵ *Ha-Melitz*. Adar 1 - 30, 5627 // March 7, 1867.

⁴¹⁶ Yehuda Mirsky, op.cit., 43., 44.

Daugavpils viņš aizbrauca uz Raduņu un bija rabīns tur, bet pēc tam ieradās Viļņā un pēc slavenā gaona Ābela Posvolera ielūguma vadīja šīs ar rabīnisko izglītību tik slavenās pilsētas ješivu. Miris 1835. gadā. Viņa dēls daudzus gadus bija ješivas vadītājs Daugavpilī, miris 1890. gadā Svencānos.⁴¹⁷

19. gadsimta beigās Daugavpilī bija 2 ješivas. Vienu no tām finansēja Moše Vitenbergs, bet ješivas vadītājs bija cienījams talmūdists Jehošua Aršs. Ješivā mācījās ap 120 skolnieku, divas trešdaļas no viņiem brauca šurp no Lietuvas, pārējie bija no Daugavpils un tās piepilsētām. Otra ješiva saucās *Šaca ješiva* un atradās Daugavpils rajonā, tā saucamajā "Jaunajā ēkā". Ješivā mācījās ap 300 skolnieku. Tās vadītājs bija Izraēls Hurvics.⁴¹⁸ 1897. gadā Ichāks bar Šlomo Blazers (rabīns Icele Pēterburgers, 1837-1907) un Josefs Jūzels Gorovics (Saba no Novardokas, ap 1848-1920) dibināja Daugavpilī kustības *Musar* ješivu.⁴¹⁹

Pēc 1855. gada Daugavpilī dzīvoja un Toru studēja Ichāks Jeruhams Diskins (1839-1925), izcils likumu skolotājs, vēlāk *Eida haredit* ("Dievbijīgo kopienas"), stingri ortodoksālās aškenazu kopienas Jeruzalemē, pirmais prezidents. Kad viņam bija 16 gadu, viņš apprecējās ar Daugavpils rabīna Zaharijas Zalkinda meitu.⁴²⁰ 1908. gadā viņš ieradās Jeruzalemē un 1918. gadā tika ievēlēts par *Eida haredit nasi* (prezidentu).

Par strauju Daugavpils ebreju sabiedrības pašapziņas augšanu liecina sinagogas skaiti: 1865. gadā Daugavpilī bija 23 sinagogas, tad 1910. gadā — 34 sinagogas.⁴²¹

Kas bija Daugavpils rabīni un kādas rabīniskas literatūras pārles padarīja tos slavenus?

Mitnagedu rabīni bija Reivens Levins, tad Meirs Simha Kacs-Kagans. Hasīdu rabīns 19. gadsimta 70. - 80. gados bija Jehuda Leibs Zalkinds Batlons, bet pēc tam no 1889. gada līdz 1936. gadam rabīns Josefs Rozins. Meirs Simha Kacs-Kagans lūdzās sinagogā, kura saucās *Kagalše-šul*, bet gaons Josefs Rozins sinagogā ar nosaukumu *Planover minjan*.

Rabīns Reivens Levins, iesaukts par Rūveli, dzimis 1810. (pēc citām liecībām 1818.) gadā un miris Daugavpilī 1887. gadā, mācījies pie Voložinas Haima skolnieka rabīna Jehudas Leiba Šapiro un rabīna maskila Menašes no Īlijas. 19. gadsimta 70. gados pie viņa mācījies rabīns Ā. I. Kuks. Rabīns Levins pastāvīgi bija iedziļinājies Talmūdā. 1936. gadā viņa resonsu un sprediķu krājumu ar nosaukumu *Roš Le-Reuveni* publicēja viņa mazdēls.⁴²²

⁴¹⁷ Leib Ovtchinsky, op.cit., 170.

⁴¹⁸ Yudel Flor, *Dvinsk, the rise and decline of a town* (Johannesburg: Dial Press, 1956), 81., 82.

⁴¹⁹ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 409., 476.

⁴²⁰ Ibid., 412.

⁴²¹ *Российская Еврейская Энциклопедия* (Москва: Эпос, 1994- 2000), 4: 368., 369.

⁴²² Yehuda Mirsky, op.cit., 60.

Ļubaviču hasīds Jehuda Leibs Zalkinds Batlons bija rabīns Daugavpilī no 1818. gada līdz 1858. gadam. Viņa grāmatas *Sefer Zaher Jegud* (Berdičeva, 1889) centrā ir Halahas jautājumi.

Daugavpils mitnagedu kopienu 1888. gadā sāka vadīt slavenais rabīns Meirs Simha Kacs-Kagans (1843-1926), un viņš palika šajā amatā līdz pat savai nāvei. Viņa grāmata *Or Sameah* (ļoti pazīstamā judaizma pasaulē) ir izvērsts komentārs par Mošes ben Maimonīda (Rambama) Halahas likumu apkopojumu *Mišne Tora*. Gadu pēc viņa nāves, 1927. gadā, izdota viņa grāmata *Mešeh Hohma*, oriģināls un dziļš komentārs 5 Mozus grāmatām.

No 1889. gada līdz 1936. gadam šajā pilsētā dzīvoja viens no ievērojamākajiem savas paaudzes gudrajiem, Habada hasīds rabīns Josefs Rozins. Viņu sauca par Rogačovas Gaonu, tā uzsverot, ka savas talmūdiskās erudīcijas un intensīvā garīgā darba ziņā viņš pielīdzināms Viļņas Gaonam. Viņš zināja visu Talmūdu, bija pastāvīgi iegrimis Halahas telpā un laikā, uz apkārtējo pasauli viņš skatījās caur Talmūdu un Halahu. Piemērs, zimīgs talmudiskajam pasaules skatījumam: pēc tam, kad 1927. gadā Jeruzalemē notika zemestrīce, viņš svētās pilsētas iedzīvotājiem nosūtīja telegrammu, kurā ne tik daudz pauda līdzjūtību, kā aicināja viņus nožēlot savus grēkus, jo, saskaņā ar Jeruzalemes Talmūdu un pēc Rambama domām, zemestrīces un citas nepatikšanas nāk pār kopienu, lai piedabūtu to nožēlot grēkus.⁴²³

Arī Daugavpils kristīgie iedzīvotāji nereti vērsās Rogačovas Gaona tiesā, tā atzīstot viņa gudrību un taisnprātību. Par vienu šādu tiesu 1936. gadā stāstīja laikraksts "Сегодня Вечером" („Šovakar”). Dārzu īpašnieks, vecticībnieks Ksenofonts Timofejevičs Kurmeļevs sauca uz Rogačovas Gaona tiesu piecus ebrejus. Visi pieci kompanjoni bija pārdevuši Kurmeļevam fabriku. Fabrika maksāja 22 000 latu, Kurmeļevs viņiem kā rokasnaudu iemaksāja 2000 latu. Pēc kāda laika atradās cits pircējs, kurš no kompanjoniem nopirka fabriku un samaksāja par 6000 latiem vairāk. Tad Kurmeļevs pieprasīja, lai viņam atdod iemaksāto rokasnaudu dubultā apmērā. Kad kompanjoni tā darīt nebija ar mieru, Kurmeļevs nolēma meklēt taisnību pie rabīna J. Rozina, jo zināja, ka "viņš izlems pēc taisnības, bet ebrejiem paliks kauns, kad viņi no Rogačovas Gaona izdzirdēs, ka rīkojušies slikti..." Rabīns Kurmeļevu uzņēma ļoti laipni un uzmanīgi uzklausa. Darījumu ar Kurmeļevu atcēlušie ebreji apgalvoja, ka no pieciem cilvēkiem tikai trīs kompanjoni bijuši ar mieru pārdot fabriku, bet divi pārējie iebilduši pret darījuma noslēgšanu ar Kurmeļevu. Rabīns atrisināja šo lietu pēc Talmūda likumiem. No tās summas, kuru pārdevēji saņēma vairāk no jaunā pircēja, viņiem bija jāatdod Kurmeļevam puse. Tā kā ar darījuma noslēgšanu mierā bijuši tikai 3 kompanjoni un katrs no viņiem saņēma liekus 1200 latus, tad Kurmeļevam no katra

⁴²³ Citēts no: Rabbi Yaakov Feitman, *The Rogachover-Rabbi Yoseif Rosen*. ll www.famousrabbis.com

pienākas pa 600 latiem, pavisam kopā 1800 latu. Šī nauda, neatkarīgi no rokasnaudas atdošanas, tika izmaksāta K. T. Kurmeļevam, un viņš bija apmierināts.⁴²⁴

Savas dzīves laikā J. Rozins publicējis komentāru Maimonīda darbam "Mišne Tora" piecos sējumos un divus rabīnu responsu sējumus. 1935.-1938. gadā klajā nāca četri citi viņa responsu sējumi. Pēc otrā pasaules kara tika publicēti agrāk nezināmi Rogačovs Gaona darbi. Visu viņa darbu nosaukums ir *Cafnat Paneah* („Noslēpumainā atklājējs”).

Divi dižākie ebreju tautas gudrie, divi halahisti, likumu skolotāji — Meirs Simha Kacs-Kagans un Rogačovs Gaons – dzīvojuši vienā laikā un vienā pilsētā. Pats šis fakts jau daudz ko izsaka par garīgo atmosfēru pirms simts gadiem Daugavpilī. Kaut M.-S. Kac-Kagans un J.Rozins piedereja pie dažādiem judaizma virzieniem laikabiedri atzīmeja viņu savstarpēju cieņu un sadarbību.⁴²⁵ 19.gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā draudi judaizmam ka ebreju masu ideoloģijai un dzīvesveidam kļuvuši parāk stipri. Ateisms un marksisms atkaroja plašu auditoriju. Tadā situācijā noveda pie Toras ebreju konsolidāciju, neatkarīgi no tā, vai viņi bija hasīdi vai lietuvieši-mitnagedi.

2.3.3. Pastāvīgas reliģiskās dzīves iezīmes un hasidisma ietekme mazpilsētās un miestīņos: Krāslavā, Līvānos, Krustpilī, Gostiņos

Krāslava, Līvāni, Krustpils un Gostiņi atrodas Daugavas krastā. Šī upe bija svarīga transporta artērija un atvieglāja ebreju migrāciju no Baltkrievijas uz Latgali.

Jau 18. gadsimta vidū Krāslavā sāka veidoties ebreju kopiena. Krāslavas muižas īpašnieks grāfs Plāters bija nodomājis izveidot pilsētu par reģionālu amatniecības un tirdzniecības centru un labvēlīgi attiecās pret ebreju apmešanos šeit uz dzīvi. 1766. gadā Krāslavā dzīvoja 840 ebreji. Sinagoga tika uzcelta 1764. gadā.

19. gadsimta sākumā Krāslavā dzīvoja viens no pirmajiem maskiliem Latgalē. No 1794. gada līdz 1830. gadu vidum šeit strādāja Vācijā dzimušais ārsts Ilja (Isajs Jākovs) Franks. Viņš studēja medicīnu Berlīnē un Viļņas Universitātē. 1793. gadā Viļņā viņš aizstāvēja disertāciju par drudža iemesliem. Pēc tam viņš pārcēlās uz Krāslavu, kur bija grāfa Plātera mājas ārsts un strādāja arī žēlsirdības māsu slimnīcā. 1830. gadu vidū viņš pārtrauca ārsta praksi cienījamā vecuma dēļ un dzīvoja savā īpašumā Ezerniekos.⁴²⁶ I. Franks turējās pie Berlīnes apgaismotāju

⁴²⁴ АЛЪГ, «Что рассказывают в Даугавпилсе о Рогачевском равви». *Сегодня вечером*, 10. марта 193. г., с.1.

⁴²⁵ Борис Волкович, „Раввины в Даугавпилсе (1920-1940)” // *Евреи в Даугавпилсе* (Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 2005), 4: 64.

⁴²⁶ Arnis Vīksna. *Latgales ārsti un ārstniecība. 1772-1918* (Rīga: Latvijas Universitāte, 2004), 115.

uzskatiem, kuri negatīvi attiecās pret tradicionālo jūdaismu. Viņš uzskatīja, ka ebreji slīgst gara tumsībā, ortodoksijas vadoņi ieviesuši likumus, kuri norobežojuši ebrejus no citām tautām. Franks domāja, ka ir nepieciešams ieviest ebreju izglītības reformu, mācību programmā iekļaujot vācu, krievu un ebreju valodas mācīšanu. Savu reformas projektu viņš nodeva tieslietas ministram Gavriilam Deržavinam (1743-1816).⁴²⁷

19. gadsimta sākumā līdz šai mazajai pilsētiņai atnāca hasīdisma mācība. 19. gadsimta 20. gados šeit dzīvoja un arī nomira Zalmans Žižmorskis, kustības *Habad* dibinātāja rabīna Šneira Zalmana no Ļadiem skolnieks.⁴²⁸ Vēlāk Krāslavas hasīdu kopiena kļuva lielāka. Vēl šodien šīs pilsētas kapsētā var ieraudzīt kapu pieminekļus, kuros saglabājies augu ornamenti, izkrāsots ar krāsām, un auļojoša dzeltena brieža attēlojumi. Acīmredzot šādu ekspresīvu, Baltijas reģionam neparastu kapu pieminekļu esamība būtu jāsaista ar hasīdisma izplatīšanos.

Bet Krāslavā dominēja rabīni mitnagedi. No 19. gadsimta 60. gadiem Krāslavas rabīns bija Josefs Ravinsons (1824-1914). Viņš bija izcils gudrais un kabalists, kurš miris Krāslavā 1914. gada Hanukā (decembrī). Viņš cēlies no Mošes Krēmera dzimtas, kas bija Viļņas rabīns 1623-1687. gadā.⁴²⁹

19. gadsimta 80. gados Krāslavas rabīns bija Josefa Ravinsona dēls Heršons Ravinsons (miris Klīvlendā, ASV, 1908. gadā). Viņa responsi par Halahas problēmām publicēti grāmatās *Sefer Ciuni*⁴³⁰ un *Olat Ichak*.⁴³¹

No 1908. gada hasīdu kopienas rabīns Krāslavā bija Jākovs Kopels Kļackins. Viņa grāmata *Dibrei Jakov*, kas ietver jaunus Babilonijas Talmūda komentārus, iespiesta Daugavpilī 1932. gadā.

1897. gadā Līvānos dzīvoja 1406 ebreji, kas veidoja 52% no kopējā pilsētas iedzīvotāju skaita. Maz zināms fakts — 1722. gadā Līvānos dzimis Rafaēls ben Jekutiēls Ha-Koens (1722-1803), rabīns un talmūdists.⁴³² Viņš mācījies ješivā Minskā, no 1742. gada vadījis šo ješivu, 1745. - 1763. gadā bijis rabīns Vilkomirā, Rakovā, Minskā un Pinskā, kur arī vadījis ješivu. No 1773. gada Ha-Koens bija rabīns Poznaņā, bet pēc tam 23 gadus vadīja Altonas, Hamburgas un Vandsbekas kopienas. Pametis rabīna amatu 1799. gadā. Bijis kategorisks Haskalas un M. Mendelzona veiktā 5 Mozus grāmatu tulkojuma vācu valodā pretinieks. Galvenais viņa darbs bija *Torat Jekutiēl*, izdots 1772. gadā, kas bija komentārs *Šulhan Aruham*. 1792. gadā publicētas divas

⁴²⁷ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 15, стб. 358.

⁴²⁸ *Ibid*, 7:614.

⁴²⁹ Leib Ovtchinsky, *op.cit.*, 171.

⁴³⁰ Aharon Zelig Ciuni, *Sefer Ciuni*, 2 sej., (Vilno:Matz, 1874 un 1875).

⁴³¹ Itshak Ciuni, *Shaalot u-Tshuvot Olat Itshak* (Vilno:Katzelenbogen, 1897).

⁴³² Zofia Borzyminska I Rafał Zebrowski, eds. *Polski Słownik Judaistyczny* (Warszawa: Prószyński I S-ka, 2003), 1: 798., 799.

viņa grāmatas: responso krājums *Ve-šav ha-kogen* un komentārs *Šeelat ha-koganim Tora*, veltīts traktāta *Kedošim* talmūdiskajām novelēm.

Rabīna Rafaela Ha-Koena tēvs bija Osvejas un Drujas rabīns Jekutiēls Ziskinds Ha-Koens. Viņš brauca pildīt rabīna amata pienākumus arī Latgales teritorijā — Daugavpilī, Ludzā. Savā grāmatā *Even paneah* („Paslēptais akmens”), kas izdota 1794. gadā, viņš nosauc sevi par ”rabīnu Ļucinā un Vidzemē”. Tieši tā viņš parakstās arī grāmatā *Hamiša halukei evanim* (”Piecas akmens daļas”, spriežot pēc nosaukuma, komentārs par 5 Mozus grāmatām). Grāmatā *Haval Jehuda* (חבל'הורודא Viļņa, 1800) viņš sauc sevi par ”rabīnu Dinaburgā un Inflantijā”.⁴³³

Vēlākais Izraēlas valsts prezidents Zalmans Rubašovs (vairāk pazīstams pēc sava Palestīnā pieņemta jauna uzvārda Šazar, 1889-1973) Ebreju enciklopēdijā, kas izdota Pēterburgā 1908-1913. gadā, rakstā par Minsku minējis Rafailu Liflenderu, kurš kļuva par rabīnu Minskā 1733. gadā būdams vēl ļoti jauns gados.⁴³⁴ Tajā laikā ebrejiem nebija uzvārdu (šī prakse parādās 80. gadus vēlāk). Atbilstoši Minskas rabīna vārdam es varu secināt, ka Rafails Liflanders bija no Latgales, ko poļu valodā sauca par Inflantiju, bet vācu un jidiša valodās par Liflandi, no kā arī šis rabīna apzīmējums. Ļoti apšaubāmi, ka Minskas rabīns varētu būt bijis no Rīgas, kaut gan apzīmējums Līvzeme jeb Lifland attiecas arī uz Rīgu un pašreizējo Vidzemi. Rīgas ebreju kopiena minētajā laika posmā vēl bija veidošanās stadijā, jo tikai 1725. gadā iegādāta vieta ebreju kapsētai, bet nav zinām, vai bija iekārtota pastāvīga sinagoga.⁴³⁵ Līdz ar to maz ticams, ka Rafails Liflanders dotos uz Minsku no Rīgas un nevis pašreizējās Latgales. Iespējams, ka viņš bija augstāk minēta Rafaela Ha-Koena radnieks. Lai saprastu šī atklājuma nozīmību, jāņem verā, ka Minskas kopiena 1733. gadā jau bija slavena ar pazīstamiem rabīniem, talmudistiem un kabalistiem, bet informācija par rabīnu ģimenēm, kas dzīvojušas mūsdienu Latgalē līdz 1780. gadiem, nav apkopota pieejamajā zinātniskajā literatūrā.

Tas liecina kāds prestižs Latgales draudzēm bija ebreju pasaulē jau pirms 200. gadiem, kad šis kopienas vēl bija skaitliski niecīgas. Otrs iemesls kāpēc izcili rabīni apmetās Latgale, varētu būt īpaši iecietīga atmosfēra, piemēram, relatīva tolerance no vietējo muižnieku un garīdznieku puses.

1897. - 1908. gadā Līvānu rabīns bija Iersers Jākovs Kļackins, Skaistkalnes rabīna Naftalija Kļackina dēls. Iersers Jākovs Kļackins bija izcilā likumu skolotāja, galvenā Ļubļinas rabīna Elijahu bar Naftalija Herca Kļackina (1852-1932) vecākais brālis. 1857. gadā viņu tēvs Naftalijs

⁴³³ Leib Ovtchinsky, op.cit., 96.

⁴³⁴ Залман Рубашов, «Минск» // *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 11, стб. 87.

⁴³⁵ Margers Vestermanis, *Juden in Riga, auf den Spuren des Lebens und Wirkens einer ermordeten Minderheit* (Bremen: Temmen, 1995), 17.

Kļackins pārcēlās pildīt rabīna pienākumus uz Skaistkalni, un tā slavenā Elijahu Kļackina, kas pazīstams visā pasaulē kā *Ḥubliner rov* ("Ḥublinas ravs"), bērnība pagāja tieši šeit. Divpadsmit gadu vecumā viņš bija pabeidzis visu Talmūda studiju ciklu. E. Kļackins studēja Toru ar ārkārtīgu enerģiju un pašatdevi — no rīta gaismas līdz plkst. 3 naktī.⁴³⁶

Jau 1765. gadā Krustpilī atradās nozīmīga ebreju kopiena. 19. gadsimta 20. gados rabīns mitnageds šeit bija Jākovs Ha-Koens Rabinovičs. 1823. gadā viņam piedzima dēls Cadoks (Cadoks Ha-Koens Rabinovičs, iesaukts par *Pri Cadiku* pēc viņa galvenā darba nosaukuma), vēlākais Ḥublinas hasīdu rebe, izcilais domātājs, talmūdistis un kabalists (1823- 1900). 1829. gadā rabīns Jākovs Rabinovičs nomira, un viņa dēls Cadoks 6 gadu vecumā pameta Krustpili, uzaugot sava tēvoča ģimenē. Ravs Cadoks bija daudzu izcilu grāmatu autors (*Pri Cadik, Cidkas ha-Cadik, Dover Cadik, Zihron la Rišonim* u.c.).

19. gadsimta 50. gados rabīns Krustpilī bija Moše Hiršs Zivs, komentāra Maimonīdam "Mošes filozofija" autors (Viļņa, 1866).⁴³⁷

Gostiņos (Dankerē) 1897. gadā bija 2328 iedzīvotāju, no kuriem 1976 bija ebreji.⁴³⁸ Šim miestīnam Vitebskas guberņā, ebreju apmešanās joslā, bija ļoti izdevīgs novietojums - tieši uz robežas ar Kurzemes un Vidzemes guberņām. Ģeogrāfiskais novietojums veicināja tirdzniecību — gada siltajā laikā pauninieki staigāja un braukāja tirgoties pa visām trim guberņām.

1956. gadā Johannesburgā (DĀR) izdota H. Erliha grāmata "Dankere, Latvijas pilsētiņas tipi un epizodes pirms 60 gadiem." Grāmatā tiek aprakstīti gan hasīdu, gan mitnagedu iedzīvotāju sadzīve vienā Latvijas mazpilsētā. Mitnagedi pamatā bija iebraukuši no Lietuvas un Kurzemes, mācību mājā (*beis-midrašā*) pastāvīgi mācījās daži ješivas audzēkņi no Lietuvas. Tajā pašā laikā uz miestīņu mēdza atbraukt arī hasīdu rabīni — autors apraksta Tomašovas rabīna, kurš teica sprediķus un pieņēma lūdzējus, un viņa hasīdu atbraukšanu.⁴³⁹ Nabadzīgie miestīņa iedzīvotāji bija īpaši atsaucīgi hasīdisma ideju apguvei, ticībai cadiku brīnumainajiem darbiem, kuri izārstēja slimos, atdeva redzi aklajiem un izdzina ļauno garu (*dibuk*), kas iemiesojies cilvēkā.

No 1875. gada līdz 1917. gadam Gostiņos rabīna pienākumus pildīja Dovs Bērs Zeligmans, Grīvas rabīna Mihoēla Jākova Zeligmana dēls. Viņa radinieks bija Izraēls Zeligmans no Ludzas. Vēlāk, 1930.-jos gados tieši Gostiņos darbojas vienīga hasīdu-habadniku ješiva Latvijā, kuru vadīja rabīns Šaja Barkmans (1914-1941). Citas ješivas, kuras funkcionēja Latvijā 1920.-jos-

⁴³⁶ Александр Кац и Цви Вассерман, op.cit., 427.

⁴³⁷ *Российская Еврейская Энциклопедия* (Москва: Эпос, 1994- 2000), 4.

⁴³⁸ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт- Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 5, стб. 635.

⁴³⁹ Hуman Ehrlich, *Dankere: typn un episodn fun a shtetl in Letland mit 60 yor tsurik* (Johannesburg: Kayor publishing house, 1956), 11, 12.

1930.-jos gados saucas „Beit Josef”, piederējuši pie lietuviešu virziena *musar* kustības (atzars *musar-Novardok*) un atrodas Rīgā, Daugavpilī (īpaši nozīmīga ješiva) un dažas Latgales pilsētas.⁴⁴⁰

2.3.4. Ludza — ”Latvijas Jeruzaleme”, talmūdistu un kabalistu pilsēta

Ir jābrīnās, cik intensīva bijusi garīgā dzīve šajā mazpilsētā, kur ebreju skaits nepārsniedza 3500 cilvēkus. 1914. gadā no 7100 pilsētas iedzīvotājiem aptuveni 3500 bija ebreji.⁴⁴¹ Turklāt pārsvarā viņi dzīvoja nabadzībā. Dzejnieks Izidors Tagers (miris 1896.), dzimis Rēzeknes pilsētā, tikai 25 kilometru attālumā no Ludzas, ebreju atnākšanu uz Latgali un viņu materiālo stāvokli 19. gadsimta beigās savā poēmā ”Moška” aprakstījis šādi (pārtulkots no krievu valodas):

„Reiz klaiņojoša cilts
No tālo Pireneju puses,
Iz savas zemes izraidīta,
No liktens mokām bēga.
Te atnācis ebreju pūlis
Caur gunsuru kūpošiem dūmiem,
Caur mežu mijkrēšļa krūmiem.
Un izauga pilsēta laukos
un upes krastos augstos,
Kur raibu ielu rindas;
Drīz tirgošanās virda
Kā nerimstošs avots.
Nu dievnami un sinagogas,
Un akmens māju jumti
No kalniem rāmi lejup noraugās. (..)
Virš upes drūmas būdas

⁴⁴⁰ Par šo informāciju esmu pateicīgs rabīnam Menahemam Barkaganam. Sk. arī : Natans Barkans un Rita Bogdanova, op.cit., 224, 235, 236.

⁴⁴¹ Skat.: Сергей Сахаров. *Город Лудза в прошлом и настоящем* (Рига, 1935), 26.

jumtiem, ko ielāpi klāj un
nosirmojušas sūnas,
gluži kā to iemītnieku svārkus.
No sienām kaņepjaukla, sūnas spraucas,
Caur šķībām logu acīm
Uz upi skumji veras skats.
Lūk, mūsu Knišļa būda —
Jumts ielāpos un caurumos,
Tā gluži šķība ir un kropla,
Logā izbirušā pēlis stāv
Un panckas netīras tur vīd.
Šeit puvums, mitruma smārds,
Šeit trūkuma un bēdu nams.”

Tālāk autors apraksta mitekļī sestdienas priekšvakarā ieviesto kārtību, bet arī šeit acīs krīt nabadzības pazīmes:

„Jau koptā namā klona grīda
Ar smiltīm svētrītām kaisīta.
Starp krāsni, sienu — gulta,
Kas drēbju kaudzes klāta;
Galds, slēgta lāde, divas lāvas,
Virš loga – „Mizrah” skats,
Kaut māja tīra, trūcīgs viss.”⁴⁴²

⁴⁴²Исидор Тагер, « Мошка», *Восход* (1893, март), 279. – 281.; skat. arī Izidora Tagera rakstus par Rēzekni: Исидор Тагер, «Уголок черты оседлости (Цифры и силуэты)». *Восход*, кн.10 (октябрь-ноябрь 1894), 1. - 10.
„Одно скитальческое племя
Изгнанников земли родной
Из-за далеких Пиренеев,
Ушло от пытки роковой,-
И вот пришла толпа евреев
Сквозь дым пылающих костров,
Скрываясь в сумраке лесов.
И вырос город. На полях
И на высоких берегах
Шумящей речки запестрели
Рядами улицы кругом;
Торговля вскоре закипела
Неизякаемым ключом.
И ныне церкви, синагоги,
И крыши каменных домов
Глядят спокойно вниз с холмов
Туда, где тесно, у дороги,
Полуразрушенной семьей
Как одряхлевшие старушки

Neraugoties uz materiālo nabadzību, pilsēta bija garīgi bagāta — jau no 18. gadsimta beigām Ludza bija slavēta ar izciliem rabīniem, talmūdistiem un kabalistiem. Kaut kas īpašs bija šajā provinciālajā pilsētā uz pakalniem virs skaistiem ezeriem. Pirmais Ludzas rabīns 1786. - 1806. gadā bija Žemaitijā dzimušais Volfs Altšullers. Viņš atstājis pēc sevis daudz publicētu un npublicētu darbu: *Šefat hajam*, komentāru Lieldienu Agadai, *Zeved Tov* — par Jeheskiēla dievnamu, *Hamiša halukei avnim*, komentāru pieciem tīstokļiem, arī komentārus 5 Mozus grāmatām, kuri netika publicēti.

1806. - 1808. gadā Ludzas rabīns bija kabalists Dāvids Ciuni. Viņš atstājis rokrakstu *Torat Koganim*, kurš netika publicēts.

1808. - 1856. gadā rabīns bija viņa dēls Naftalijs Ciuni, kurš savas pazemības dēļ nerakstīja komentārus, bet atsāja daudz respoņu, kas publicēti citu rabīnu grāmatās.

1856. - 1876. gadā rabīns bija viņa dēls Āharons Zeligs Ciuni. Viņš bija slavens kā liels prātnieks, kas nebaidījās atmaskot bagātņiekus un kahāla vadoņus, kuri ķēra un atdeva armijā nabadzīgo ģimeņu bērņus savu dēlu vietā. Āharons Zeligs Ciuni 1874. -1875. gadā Viļņā publicēja savu respoņu krājumu *Sefer Ciuni 2* sējumos, veltītu galvenokārt sadzīves jautājumu risināšanai.

Былого памятник немой,
Каким-то чудом над рекой
Висят угрюмые лачужки;
Их кровли, крытые драньем,
Как в старости седеют мхом,
Как с платьев их жильцов волокна,-
Со стен пенька и мох торчат
И сквозь косые окна
Уныло на реку глядят
Вот Мошки нашего избушка
В заплатах крыша и в дырах,
Совсем крива, на костылях;
В окне разшибленном-подушка
И тряпки грязные торчат.
Здесь пахнет сыростью и гнилью
Здесь нищеты и горя дом (...)
Уж убран дом. Пол земляной
Песком усыпан для субботы.
В углу меж печкой и стеной-
Кровать покрыта тряпок грудой;
Две лавки, стол, сундук с замком,
Картинка «Мизрах» над окном..
Все бедно здесь, но чисто всюду.”

Pēc viņa nāves par Ludzas rabīnu kļuva viņa znots Eliazārs Dons-Jahija (1838-1924). Viņš cēlies no dižciltīgas ģimenes, kas bija izslavēta ar savu rabīnisko izglītību. Rabīns Dons-Jahija bija respektu krājuma *Even štija* (Viļņa, 1893) un *Šulhan- Aruha* komentāru *Taam Megdim* (Ludza, 1939) autors.⁴⁴³ Viņš pats piederēja hasīdiem, tomēr ieņēma tradicionālās kopienas rabīna amatu.

Pilsēta bija slavena ar saviem rakstniekiem talmūdīstiem. Izraēls Zeligmans (1842-1908), miris Ludzā 1908. gadā, pa mātes līniju bijis rabīna Naftalija Ciuni mazdēls, bet viņa tēvs un vectēvs bija rabīni Grīvā.⁴⁴⁴ I. Zeligmans sarakstījis komentāru talmūdīskajiem traktātiem *Kutim* un *Avdim* ar nosaukumu *Jad Israel* (Viļņa, 1888), komentāru traktātam "Kala Rabati" (Viļņa, 1895), sacerējumu ģenealogijā par izciliem cilvēkiem no Ludzas rabīnu ģimenēm *Megilat Jehusin*, kabalistisku sacerējumu *Ocar ha-misparim* — par 5 Mozus grāmatās, Talmūdā un midrāšos sastopamo ciparu nozīmi (izdots Ņujorkā, 1942).

Cits Ludzā dzimis autors — Ārons Zelig Deglins (1842-1900)⁴⁴⁵ - veltījis sevi vienīgi Dievnama (Jeruzalemes Tempļa un pārnese Tempļa) izpētei. Augstu laikabiedru novērtējumu guvis viņa darbs par Bībeles Dievnamu *Mikdaš Aaron* („Ārona Dievnams”). Grāmata iznāca Varšavā 1891. gadā.⁴⁴⁶ Otrajam izdevumam, kurš izdots 1894. gadā Peterburgā, palīdzību sniedza barons G. O. Ginzburgs. 1896. gadā Rīgā iznāca vēl viens Deglina darbs — arheoloģijas albums. Šajās grāmatās sniegts sīks jo sīks Saiešanas telts, Dievnama un visu dievkalpojuma nepieciešamo lietu attēlojums, kā arī Israēla pilsētu, ratu, levītu apraksts pēc Bībelē, Talmūdā, Josefa Flāvija un citu pētnieku darbos atrodamajām liecībām.⁴⁴⁷ Diemžēl Ā.Z. Deglina grāmatas es nekur Latvijā neatrādu, bet viņi glabjas Ebreju Nacionāla un Universitātes bibliotēkā Givat Ramā, Jeruzalemē.

1880. - 1883. gadā Ludzā Talmūdu studēja nākamais galvenais Israēla zemes rabīns Ābrahāms Ichāks Kuks (1865-1935). Viņa skolotājs bija rabīns Eliazārs Dons-Jahija, kurš novērtēja viņa Talmūda un rabīniskās literatūras enciklopēdiskās zināšanas. Cits viņa skolotājs Ludzā bija viņa radnieks Jākovs Rabinovičs, kurš priekšroku deva padziļinātām Talmūda

⁴⁴³Par slavenajiem Ibn-Jahijas ģimenes pārstāvjiem skat.: *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1908-1913), том 8, стб. 5. - 10.

⁴⁴⁴Leib Ovtchinsky, op.cit., 95., 96.

⁴⁴⁵Z. Deglina dzīves datus es atradu Latvijas valsts vēstures arhīvā, Ludzas ebreju 1874.g. sarakstā: fonds 6676 – 1. apraksts – 40. lieta- 68.op. lpp.

⁴⁴⁶Aharon Zvi Deglin. *Sefer Mikdash Aharon* (Warsaw: Argelbrand, 1894).

⁴⁴⁷Арон Шнеер. «Еврейская Лудза, город и люди (1772-1941)» // *Latgale kā kultūras pierobeža* (Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2008), 64. lpp.; Aharon Zelig Deglin (Ibn Hen, Aharon Tsevi). *Archaeologische Album zum II. Und IV. Buche Moses; eine anschauliche Erläuterung des in hebraischer Sprache erschienenen Werkes "Mikdash Aharon" (Aarons Heiligtum) auf Grund der Bibel, des Talmuds, der Midroscha, und des Buches J. Flavius philologisch-hebraisch...nachgewiesen: ein Leitfaden fuer Lehranstalten und zu Privatunterricht*. Riga: H.Ussleber, 1896.

studijām un iepazīstināja jauno Ā. I. Kuku ar viņa bagātīgajā bibliotēkā esošajiem filozofu un zinātnieku darbiem.⁴⁴⁸

1887. gadā Ludzas tirgotāji dibināja Talmūda un Toras studiju biedrību, kur tika mācīta arī krievu valoda un matemātika. 1907. gadā Ābrams Šors atvēra pirmo un vienīgo tajā laikā Latgalē esošo ebreju tipogrāfiju.

Novērtējot šīs pilsētas ebreju izglītības līmeni un lielo rabīniskās literatūras autoru skaitu, Ludzu pelnīti dēvēja (ka ebreji, tā arī ne ebreji) par "Latvijas Jeruzalemi."⁴⁴⁹

Secinājumi

Garīgais klimats Latgalē bija daudz patriarhālāks un tradicionālāks nekā Kurzemē un Rīgā. Šeit mazāk varēja sajūst *Haskalas* ietekmi, asimilācijas tendences, kaut gan maskili bija parādījušies arī Latgales pilsētās. Šis novads kļuva slavens ar daudziem izciliem rabīniem, kuru vidū īpaši izceļas Meirs Simha Kacs-Kagans (Ors Sameahs) un Josefs Rozins (Rogačovs Gaons).

Vairums vietējo rabīnu bija mitnagedi, bet vienlaikus hasīdu klātbūtne Latgalē bija lielāka nekā jebkurā citā Latvijas novadā. To veicināja dzīves apstākļi apmešanās joslā Vitebskas guberņā, kur materiālais līmenis un garīgais klimats bija saderīgi ar ebreju dzīvi Vitebskā, Polockā, Ļados, Ļubavičos vai Kapustā — *Habad* kustības centros. Latgalē dzimis hasīdu rabīns un kabalists Cadoks Ha-Koens Rabinovičs, šeit dzīvoja Zalmans Žižmorskis un rabīns Josefs Rozins.

Latgales rabīnu radītie darbi veltīti Halahas jautājumiem, 5 Mozus grāmatu komentāriem. Šajā reģionā radīta arī virkne kabalistisku sacerējumu, kas izceļ Latgali starp citiem Latvijas reģioniem.

⁴⁴⁸ Yehuda Mirsky, op.cit., 62.

⁴⁴⁹ Jonathan Bousfield, *Baltic States* (London: Rough guides, 2004), 283.

2.4. Ebreji Latvijas Republikā (1918-1940) – garīgā dzīve, rabīnu politiskā darbība un rabīniskā literatūra

Līdz ar Latvijas valsts nodibināšanu Kurzeme, daļa Vidzemes un Vitebskas guberņas apvienojās vienas valsts ietvaros. Tika atcelti Krievijas impērijas likumi, kas diskriminēja ebrejus attiecībā uz dzīvesvietu, tiesībām uz īpašumu un zemi un nodarbošanos. Sākās Latvijas ebreju kā viena veseluma veidošanās. Pastiprinājās migrācija no miestiem uz pilsētām, no provinces — uz Rīgu.

Kā šajā laika posmā attīstījās reliģiskā dzīve? Kā ortodoksālie ebreji izpaudās politiskajā un sabiedriskajā darbībā? Kādās pozīcijās sabiedriskajā, politiskajā un reliģiskajā dzīvē šajā laikā atradās Latvijas rabīni? Vai mainījās reliģiskās literatūras tematika, salīdzinot ar periodu Krievijas impērijas sastāvā? Vai pieauga izdevējdarbība?

2.4.1. Rabīnu politiskā darbība

Kad Latvijas Republika kļuva par neatkarīgu valsti, tajā sāka veidoties ebreju politiskās partijas. Divas no tām — *Agudat Israel* un *Mizrahi* – aizstāvēja ortodoksālās pozīcijas.

Partija *Mizrahi* radās 1902. gadā Viļņā kā cionistu reliģiskā kustība. Latvijā tās līderi un pārstāvji Saeimā bija Rīgas rabīns Mordehajs Nuroks un viņa brālis Ārons Bērs Nuroks, rabīns Liepājā. Viņu tēvs Cvi Hiršs Nuroks dzimis Šauļos, 17 gadus bija rabīns Aizputē, bet pēc tam no 1899. gada Jelgavā. Viņu māte nāca no Lihtenšteinu dinastijas, kas ieņēma rabīnu amatus Tukumā jau 125 gadus.

Mordehajs Nuroks no 1913. gada bija rabīns Jelgavā un kopš jaunības nodarbojās ar sabiedrisko darbību Kurzmes guberņas ebreju labā. Viņš vienmēr atbalstīja cionistu kustību un bija viens no Pasaules ebreju kongresa dibinātājiem.

Otra partija — *Agudat Israel* - tika dibināta kongresā Katovicē Polijā 1912. gadā un pārstāvēja stingri ortodoksālās aprindas, kuras ar neuzticēšanos attiecās pret "bezdievju - cionistu" darbību. 20. gadsimta 20. gados *Agudat Israel* organizācijas darbojās 25 pasaules valstīs

un apvienoja 500 000 cilvēku. Latvijā partija *Agudat Israel* reģistrēta 1920. gada aprīļa beigās.⁴⁵⁰ To atbalstīja nozīmīga valsts ebreju daļa, pateicoties Mordehaja Dubina, *Agudat Israel* līdera, popularitātei. Mordehajs Dubins bija Tautas Padomes loceklis, Satversmes sapulces un visu četru Saeimas sasaukumu deputāts. Viņš bija ebreju gādnieka tips labākajā šī vārda nozīmē un vienmēr palīdzēja katram, kurš vērsās pie viņa pēc palīdzības.

Agudat Israel galvenais mērķis bija jūdaisma pozīciju nostiprināšana Latvijas ebreju vidū. Tieši šo partiju atbalstīja Latvijas rabīnu vairākums.

Deputātu skaitu no ebreju partijām Latvijas Saeimā atspoguļo šāda tabula.⁴⁵¹

Partija	1. sasaukums	2. sasaukums	3. sasaukums	4. sasaukums
" <i>Agudat Israel</i> "	2	2	1	2
"Nacionāldemokrāti"	1	-	-	-
" <i>Mizrahi</i> "	1	1	2	1
"Cionisti sociālisti"	1	1	1	-
"Bunds"	1	1	1	-

Kā redzams šajā tabulā, partija *Agudat Israel* bija populārākā partija starp Latvijas ebrejiem. Tās programmas galvgalī bija reliģijas ietekmes stiprināšana ebreju kopienā, galvenokārt finansiālā atbalsta nodrošināšana ortodoksālajām skolām un ješivām. Deputāti no *Agudat Israel* Saeimā aizstāvēja arī ebreju ekonomiskās intereses. Deputāts S. Vitenbergs, Rīgas ģimnāzijas *Tora ve dereh eret* (Tora un pareiza uzvedība) direktors, 1932. gada 20. decembrī, uzstājoties Saeimā, kritizēja valsts haotisko iejaukšanos ekonomikā, nodokļu ieviešanā, kas

⁴⁵⁰ Dov Levin, ed., *Pinkas ha-kehillot; entsiklopedia shel ha yishuvim le-min hivasdam ve-ad le-aher shoat milhemet ha-olam ha sheniya: Latvia ve-Estonia* (Jerusalem: Yad Vashem, 1988), 162.

⁴⁵¹ Leo Dribins u.c., *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928-1953. Zinātnisks apcerējums* (Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2009), 24. - 31. lpp.

noveda pie ebreju mazo uzņēmēju izputēšanas.⁴⁵² Valdības virzienā vērstajai kritikai pievienojās arī partijas *Mizrahi* deputāts rabīns M. Nuroks. Viņš bija sašutis par privātās iniciatīvas ierobežošanu no valsts puses, valsts monopola ieviešanu linu, kaņepāju, bekona, labības eksportam. Pēc rabīna M. Nuroka domām, valsts iejaukšanās neko nedod ekonomikas atveseļošanai, bet vairo "siltās vietas" latviešu ierēdņiem.

1933. gada aprīlī partiju *Agudat Israel* un *Mizrahi* deputāti — M. Dubins un M. Nuroks — solidarizējās aicinājumā boikotēt vācu preces protestā pret rasistisku likumu pieņemšanu Vācijā.⁴⁵³ Kustība par vācu preču boikotu izraisīja Latvijas premjerministra A. Bļodnieka, Saeimas priekšsēdētāja A. Pauļuka un valdības locekļu nosodījumu. Kad 1933. gada 12. jūnijā Vācija pārtrauca Latvijas sviesta importu, kustība par vācu preču boikotēšanu saskārās ar augošu varas iestāžu pretdarbību un antisemitisma palielināšanos Latvijas sabiedrībā.

Kāda tad bija atšķirība starp *Agudat Israel* un *Mizrahi* politiku? Ne tikai tāda, ka *Mizrahi* bija reliģisko cionistu partija, bet *Agudat Israel* bija diezgan vienaldzīga pret cionistu kustību.⁴⁵⁴ *Mizrahi* līderis rabīns M. Nuroks bija cilvēks ar liberāliem uzskatiem, un, kad 1926. gadā izveidojās kreisā valdošā koalīcija, kuras vadībā bija sociāldemokrāti, viņš atbalstīja tās izveidi. Šī valdība noslēdza tirdzniecības līgumu ar PSRS, saskaņā ar kuru padomju valdība solīja veikt lielus pasūtījumus vietējām fabrikām. M. Nuroks bija konsekvents demokrātiskas valsts pārvaldes un demokrātisko brīvību aizstāvis.

Agudat Israel vairāk tiecās uz labējo nometni. Šīs partijas līderis M. Dubins bija tuvs Zemnieku savienības līderim K. Ulmanim. Dubins uzskatīja, ka labējās koalīcijas atbalstīšana vairāk atbilst ebreju interesēm. Pēc Dubina viedokļa, kreisajiem glaimot nevajadzētu, jo viņu sirdsapziņa un idejas vienlīdz liek iestāties pret diskrimināciju. Cita lieta - labējie antisemīti, kuriem ir nosliece izdarīt ko ļaunu ebrejiem. Ir jāatbalsta konservatīvās latviešu partijas un par to jāsaņem atlaides ebreju politikā: uzturēšanās atļauja ebreju bēgļiem no PSRS vai vēlāk no Vācijas, Austrijas, Čehoslovākijas; vietējo pašpārvalžu atcelšana; atļaujas, vīzas, palīdzība likumu problēmu risināšanā utt.

Agudat Israel uzskatīja, ka Tora balstās uz Talmūdu, ka antisemitisms ir neiznīdējams, tāpēc arī nekad necentās nostāties pret varas iestādēm, kaut kādā veidā tās reformēt. Komunistiskais režīms, kurš vajāja reliģiju, *Agudat Israel* darbiniekos izraisīja visnegatīvākās sajūtas. 1927. gadā M. Dubins personiski apmeklēja PSRS un viņam izdevās panākt Habada rebes I. Šneiersona

⁴⁵² Aivars Stranga, *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926-1940)* (Rīga: Latvijas Universitātes Jūdaikas studiju centrs, 2002), 131. lpp.

⁴⁵³ Ibid., 145., 146. lpp.

⁴⁵⁴ Борис Волкович, „Агудат Израэль-еврейская религиозная партия в Латвии(1920-1934)” // *Евреи в Даугавпилсе* (Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 1999) 2:86-88.

atbrīvošanu no padomju cietuma un atbraukšanu uz Rīgu. Krasi naidīgi *Agudat Israel* pārstāvji attiecās pret liberālismu, asimilācijas tendencēm. *Agudat Israel* biedriem bija svarīgi, ka pastāv reliģiskā autonomija, bet demokrātijai viņu skatījumā nebija īpašas vērtības.

Pēc K. Ulmaņa veiktā apvērsuma 1934. gada 15. maijā visas politiskās partijas tika aizliegtas, bet bija atļauta biedrības *Mahane Israel* („Israēla nometne”) darbība. Biedrība apvienoja ortodoksālos ebrejus — bijušos *Agudat Israel* pārstāvjus.⁴⁵⁵ K.Ulmaņa režīmam no Latvijas ebreju vidus vislabākie sabiedrotie bija ortodoksi, kuri principiāli nevēlējās iejaukties neebreju sabiedrības lietās, jo tas neskar ebreju intereses, kā arī antikomunisti un konservatīvie. Valdošajam režīmam pieņemama bija arī cionistu kustība, jo viņi nesaskatīja nākotni ebreju kopienas pastāvēšanai Latvijā un veicināja ebreju aizplūšanu no Latvijas uz Palestīnu.

Neatkarīgajā Latvijā pat K.Ulmaņa autoritārā režīma laikā bija visas iespējas ebreju reliģiskās dzīves attīstībai. Padomju aneksijas priekšvakarā Latvijā bija 207 jūdu kopienas, 68 rabīni. Kopienų locekļu skaits sasniedza 16 000 cilvēku, un kopienām piederēja nekustamais īpašums 2,7 miljonu latu vērtībā.⁴⁵⁶

2.4.2. Latvijas rabīnu kongress 1932. gada 27. 03. — 31. 03.

1932. gada marta beigās uz rabīnu kongresu Rīgā sabrauca 32 rabīni no visas Latvijas. Kongress notika nevis sinagogā vai lūgšanu mājā, bet sabiedrības ”Resurss” 400 gadu vecā vasaras mājā Rātslaukumā 1. Zālē izcēlās gan kažokādu cepures, gan Latgales rabīnu tradicionālās apaļās cepurītes, gan Kurzemes rabīnu modernie svārki un filca cepures.⁴⁵⁷ Atšķirības apgērbos demonstrēja dažādo kultūras īpatnību priekšrocības, ierašu atšķirību; kongresā piedalījās pat bezbārdainais Tukuma rabīns Levi Lihtenšteins. Diskusijas centrā bija Toras likumu ievērošanas, ģimenes tīrības un reliģiskās audzināšanas jautājumi.

No kongresa dalībnieku uzstāšanās kļuva skaidrs viņu uztraukums par atkritēju ebreju, kuri noraidīja Toras likumus, skaita pieaugumu. Attiecībā uz to, kā rīkoties ar šādiem atkritējiem, viedokļi dalījās — vieni, piemēram, galvenais Rīgas rabīns Menahems Mendelis Zaks, piedāvāja

⁴⁵⁵ Aivars Stranga, op.cit., 198. lpp.

⁴⁵⁶ Aivars Stranga, „Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā un ebreji” // Leo Dribins u.c. *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928-1953. Zinātnisks apcerējums* (Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2009), 70. lpp.

⁴⁵⁷ И. Е., «Раввины организуются». *Сегодня вечером*, 30. марта 1932., 1.

pārliecināšanas un labu piemēru ceļu, citi rabīni, pārsvarā no provinces, piemēram, Jēkabpils rabīns Ginzburgs, pieprasīja stingru ķeceru sodīšanu.

Sēdēs piedalījās 2 pazīstami hasīdu rabīni — Ļubaviču rabīns I. Šneiersons un Černobiļas rabīns un skolotājs Š.Tverskis. Ļubaviču rabīns sapulcējušos aicināja uz apņēmīgu rīcību jūdaisma pozīciju nostiprināšanā.

Kongresa dalībnieku darbs norisa 3 komisijās: komisijā par sabata ievērošanu, ģimenes dzīves tīrības lietu komisijā un audzināšanas komisijā.

Daži sabata ievērošanas komisijas locekļi piedāvāja rezolūciju par to, ka ebrejs, kurš neievēro sabatu, nepieder Israēla kopienai.

Pret šādu radikālu variantu iebilda rabīns L.Ovčinskis no Jelgavas un rabīns I. Polonskis no Liepājas. Viņi uzskatīja, ka tāda radikāla revolūcija tikai iedegs strīdus ebreju kopienās.

Rabīns Zaks ieteica šādu kompromisa formulējumu — tas, kurš neievēro sabatu, pats sevi izslēdz no Israēla likuma, bet no kopienas pavisam izslēgts netiek.

Tika piedāvāta arī sankciju rinda sabata neievērotājiem: neapglabāt atkritējus blakus sabatu ievērojušajiem ebrejiem, neaicināt viņus pie Toras lasīšanas sinagogā, nelasīt kadišu kopā ar šādu cilvēku vai par viņu, tapāt šis cilvēks kopienā nevar ieņemt godājamus amatus; tika aicināts arī boikotēt atkritēju veikalus.

Diskusijas beigās tika atzīti rabīna M. M. Zaka kompromisa formulējumi, ka visiem spēkiem ir jācenšas pārliecināt savas kopienas locekļus stingri ievērot sabata likumus.⁴⁵⁸

Komisija ģimenes lietu tīrības jautājumos piedāvāja rezolūciju, kura rabīniem uzlika par pienākumu mutiski un rakstiski veikt aģitāciju ģimenes dzīves, mikvu ierīkošanas u. tml. likumu ievērošanai par labu.

Komisija audzināšanas lietās paziņoja, ka ebreju audzināšanas avotam ir jābūt Torai mutiski un rakstiski. Par audzināšanas pamatu ir jāpaliek hederam.

Kongresa sēdē tika apspriesti arī kašruta un ekonomiskie jautājumi.

Laikrakstos parādījās baumas par nopietnām domstarpībām starp tiem kongresa locekļiem, kuri bija ar noslieci uz radikāliem formulējumiem un pat gatavi pamest kongresu, un pielaidīgāko frakciju, kuru vadīja M. M. Zaks.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ «Vos hot bashlosn di rabonim-konferenz». *Morgen-Post*, 1. apr. 1932., 1.

⁴⁵⁹ «Afn rabonim zuzamernfar hot "geshtekt mit revolucije", *Naie Fraitek.*, 1.04.1932.

2.4.3. Rabīniskā literatūra pirmskara Latvijā. Izdevējdarbība

Analizējot rabīnisko literatūru, kas izdota pirmskara Latvijas laikā, mēs redzam, ka vairumā gadījumu tā ir ieturēta gadsimtiem ilgu tradīciju garā. Galvenie žanri kā līdz šim ir darbi Halahā un Tanaha ekseģēzē. Par piemēru minēšu tikai dažus darbus, kuri nākuši klajā neatkarīgajā Latvijā. 1935. gadā Rīgā izdots Saldus rabīna Menahema Erliha komentārs 5 Mozus grāmatām *Dibrej Menahem*.⁴⁶⁰ 1929. gadā Rīgā nāca klajā Rēzeknes rabīna Haima Lubocka darbs *Sefer Tosafot Haim*, Gemāras tulkojumi un skaidrojumi, tosafistu un rabīnu izteikumi, responsi par Halahu.⁴⁶¹ Daugavpilī tika izdots slavenais rabīna Meira Simhas Kaca-Kagana darbs *Or Sameah*⁴⁶², izvērstis komentārs Rambama sacerējumam *Mišne Tora*. 1932. gadā Daugavpilī publicēts Krāslavas rabīna Jākova Kļackina darbs *Dibrej Jaakov*, komentārs Babilonijas Talmūdā.⁴⁶³ 1937. gadā Rīgā iznācis Izraēla Litvina, bijušā Piltenes rabīna, darbs ar nosaukumu *Kol avot*⁴⁶⁴ — komentārs traktātam *Avot*. Ap 1938. gadā Rīgā izdots Rīgas rituālā miesnieka Mordehaja Zelboviča darbs *Ateres Mordehaj*⁴⁶⁵ — komentāri *Šulhan Aruham*. 1930. gadā Daugavpilī klajā nāca Rogačovs Gaona (rabīna Josefa Rozina) darba *Cafnat paneah* pirmā daļa, komentāri Rambamam.⁴⁶⁶

Tomēr 20. gadsimta 20. - 30. gadu Latvijas rabīnu darbos ieskanas arī jaunas skaņas — nemiers sakarā ar nozīmīgas ebreju daļas atkrišanu no baušļu ievērošanas, aizraušanos ar cionismu un kreisajām idejām. Saldus rabīns M. Erlihs minētajā grāmatā runājis par mūsdienu jaunatnes izlaidību – tā neiet Toras ceļus, nelūdzas trīs reizes dienā, seko savām grēcīgajām kaislībām. Kas tad ir jādara Toras ebrejam, kuram sirds sažņaudzas, redzot tādu jaunatni? Autors aicina Toru ievērojošos ebrejus nepamest jaunekļus un jaunavas kaislību varā, cīnīties par viņu dvēselēm, neaizmirstot par garīgo pašpildību.

Rabīni izdod ne tikai tādus darbus, kas prasa pamatīgu talmūdisku izglītību, bet arī populārākus sacerējumus: sprediķus, baušļus, pasakas. Viņi cenšas klauvēt pie plašākas lasītāju auditorijas, aicināt lasītāju nožēlot grēkus. Tam piemērs ir rabīna Šragas Faivela Ābramsona

⁴⁶⁰ Menachem Ehrlich, *Sefer Dibrej Menachem: leavar ve leatid* (Rīga: Biliche Bicher, 1934.).

⁴⁶¹ Chaim Lubotzki, *Tosafot Chayim* (Rīga: A.Levin, 1929).

⁴⁶² Meir Simcha Kagan, *Or Sameach* (Daugavpils: Gmilas hesed rabbi Meiera Simcho, 1940).

⁴⁶³ Yakov Kopel Klatzkin, *Dibrej Yaakov* (Daugavpils: Klumel, 1932).

⁴⁶⁴ Izrael Litvin, *Koil Ovojs* (Rīga: Splendid, 1937).

⁴⁶⁵ Mordehay Zelbovitch, *Ateret Mordechay* (Rīga: Bilike Bicher, n.d.).

⁴⁶⁶ Yosef Rozin, *Tzafnat Paneach* (Dvinsk: Klumel, 1930).

*Sefer Mašal u Mlico.*⁴⁶⁷ Ar ĩsu pasaku palīdzību autors aicina ebrejus būt godīgiem, dzīvē par galveno atzīt kalpošanu Visuvarenajam, saskatīt ebreju traģisko likteni — aitas starp vilkiem -, bet neatteikties no tā.

Divdesmit neatkarības gados tika dibinātas vairākas ebreju tipogrāfijas, tai skaitā arī provinces pilsētās. Rīgā bija šādas ebreju izdevniecības, kas drukāja rabīnisko literatūru:

- 1) *Bilike Biher*, Marijas ielā 6.
- 2) "Splendid", Kungu ielā 21.
- 3) "Star", kas 1940. gadā saucās "Zieds", Kurmanova ielā 15.
- 4) "Viktorija", Dzirnau ielā 33.
- 5) "Mir", Antonijas ielā 12.

Ir jāmin arī Šlomo Zalmana Klūmeļa tipogrāfija Daugavpilī Oficiēru (Lāčplēša) ielā 16 un Zeēva Volfa ben Āharonu Jehezkiēla Suera tipogrāfija Ludzā.

Daudzu ebreju tipogrāfiju parādīšanās pašā Latvijā ir jauns, ievērības cienīgs fakts. Līdz revolūcijai vietējo rabīnu darbi pārsvarā tika drukāti Viļņas, Petrokovas, Šklovas, Grodņas, Amsterdamas, Varšavas, Hamburgas utt. tipogrāfijās.

Ir zināms, ka 1852. gadā ebreju grāmata (diemžēl, nav zināms, kāda) tikusi iespiesta Rīgā, bet 1879. gadā Liepājā dibināta ebreju tipogrāfija.⁴⁶⁸ 1896. gadā dibinātā Eliasa Levina tipogrāfija Peldu ielā Nr. 10, kas vēl 1910. gadā bija vienīgā.⁴⁶⁹ 1899. gadā Rīgā bija tikai divi veikali, kuri tirgoja ebreju grāmatas, — Mošes Berkoviča grāmatu tirgotava, dibināta 1882. gadā, atradās Lielajā Maskavas ielā Nr. 42, un Dāvida Remigoļska grāmatu tirgotava, dibināta 1898. gadā, Lielajā Maskavas ielā Nr. 66.⁴⁷⁰

20. gadsimta 30. gados Rīgā darbojās ne mazāk kā piecas ebreju tipogrāfijas.

⁴⁶⁷ Shrago Faivel Abramzon, *Moshol umlico* (Riga: Mir, 1936).

⁴⁶⁸ *Еврейская Энциклопедия* (Санкт Петербург, Брокгауз и Ефрон, 1906-1913), том 7, стб. 855.

⁴⁶⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 12. fonds, 1. apraksts, lieta nr. 20., 4. lpp.

⁴⁷⁰ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 12. fonds, 1. apraksts, lieta nr. 20., 11. - 12. lpp.

Secinājumi

Jāatzīst, ka Latvijas teritorijā pastāvēja reģionālas reliģiskās dzīves īpatnības, kas rada atspulgu arī rabīniskajā literatūrā. Katras kopienas ģeogrāfiskais novietojums, vietējo ebreju tradīcijas, kopienas un reģiona vēsturiskās attīstības īpatnības — tam visam bija nozīme.

Kurzemē un Rīgā, kur lielākā ebreju daļa bija ieceļotāji no vācu valstīm un arī mājās kā saziņas līdzekli lietoja vācu valodu, Haskalas un pat mērenā reformisma idejas rada labvēlīgu auditoriju. Šeit nebija vērojama tāda masveidīga pāreja kristietībā kā Vācijā vai radikālas kulta izmaiņas, kā tas bija Hamburgas un Berlīnes reformistu sinagogās. Tomēr atsevišķi kristīšanās gadījumi, tāpat kā jauktās laulības, jau nebija retums. Vietējie ebreji bija vieni no pirmajiem vispārīzglītojošu mācību priekšmetu ieviešanā Krievijas impērijas ebreju skolu vidū. Ne mazums Kurzemes ebreju turpināja mācīties Vācijas un Šveices universitātēs, Tērbatas Universitātē un Rīgas Politehnikumā, kas arī veicināja integrāciju neebreju sabiedrībā un attālināšanos no tradīcijas.

Tomēr Kurzeme robežojās ne tikai ar Mēmeles apgabalu, kas piederēja Prūsijai, bet arī ar Lietuvu. Vairākums vietējo rabīnu bija Lietuvas ortodoksālā jūdaisma piekritēji. Lietuvas tuvums un kopienu salīdzinošā materiālā labklājība veicināja veselu izcilu rabīnu dinastiju — ieceļotāju no Lietuvas - izveidošanos Kurzemē. Tukumā 140 gadu garumā par rabīniem sabija Lihtenšteinu dinastija, Ventspilī, Piltenē, Jēkabpilī — Samunovu dinastija, Aizputē un Jelgavā — Nuroku dinastija. Pavisam unikālu vietu ieņem Bauska, kur vairāk nekā 100 gadus darbojās izcili rabīni, publicētu darbu autori — Ābrahams Ichāks Kuks, Mordehajs Rabiners, Jākovs Bendetmans (Jankele Boiskers), Mordehajs Eliasbergs, Haims Blohs. Šķiet, ka Bauskas - pilsētas uz lielceļa starp kosmopolītisko Rīgu un Krievijas impērijas „ebreju Jeruzalemi” Viļņu, Talmūda zinātnes centru, - garīgais klimats lielā mērā veicināja viņu pasaules uzskata veidošanos.

Latgale bija daudz tradicionālāks un nabadzīgāks reģions. Tradicionāli ebreji šeit daudz vairāk balstījās Baltkrievijas un Lietuvas ebreju garīgajās tradīcijās. Daudzi ebreji (to skaitā arī rabīni) ieradās Latgalē tieši no šīm zemēm. Lielākā daļa ebreju iedzīvotāju palika mitnagedu tradīciju piekritēji; pats ievērojamākais mitnagedu rabīns bija Meirs Simha Kacs-Kagans (Ors Sameahs). Vienlaikus jau 18. gadsimta beigās — 19. gadsimta sākumā Latgalē parādās arī Habada hasīdu kopienas. Daugava, upe, pa kuru ebreji pludināja kokus no Vitebskas tradicionālajiem hasīdu reģioniem uz Rīgu, atvieglāja hasīdu migrāciju uz Krāslavu (Kreslavku), Līvāniem (Līvenhofu), Daugavpili (Dinaburgu, Dvinsku), Krustpili (Kreicburgu), Gostiņiem (Dankeri, Glazmanku). Krustpilī dzimis slavenais Ļubļinas hasīdu rabīns Cadoks Ha-Koens

Rabinovičs, Daugavpilī 40 gadus nodzīvojis Rogačovs Gaons, Krāslavā un Daugavpilī dzīvojis un miris *Alter rebes* skolnieks rabīns Zalmans Žižmorskis.

Lieli rabīni nereti dzīvoja mazās pilsētiņās, kur viņiem nenācās daudz nodarboties ar kopienas lietām un palika vairāk brīva laika Toras studijām. Kurzemē tādas pilsētiņas bija Bauska, Piltene, bet Latgalē – Ludza, „Latvijas Jeruzaleme”.

Kā garīgās dzīves reģionālās specifikas iemesls minama arī tradīcijas veidošanās. Piemēram, ja uz Ludzu 18. gadsimta beigās pildīt rabīna amata pienākumus tika ataicināts izcilais talmūdistis Volfs Altšullers, tad tāds rabīns pacēla kopienu līdz noteiktam garīgajam līmenim. Kopiena arī turpmāk centās ”nepazemināt latīņu”, aicināja ”rabīna troni” ieņemt augsti izglītotus rabīnus; mēs redzam, ka 150 gadu garumā Ludzā rabīna amatā bija ārkārtīgi apdāvināti talmūdisti.

Vai reģiona garīgā klimata atšķirības atspoguļojās reliģiskajā literatūrā, kura tika radīta šajā laikā?

Rīgā 19. gadsimta sākumā ebreju sabiedrība bija mazskaitlīga, neviendabīga, ar vāciski runājošu ebreju, kuri sliecās apgūt Haskalas idejas, pārsvaru. Tā nekad neizcēlās ar ješivām vai īpašu izglītību. Ir nedaudz Rīgas rabīnu sarakstītu darbu: tie ir Bavārijas rabīna un Apgaismības piekritēja Maksa Lilientāla sprediķi, kā arī cita maskila, Rīgas valsts rabīna Ārona Pumpjanska raksti. 19. gadsimta beigās — 20. gadsimta sākumā Rīgā apmetās liels skaits no Lietuvas un Baltkrievijas atbraukušu ortodoksu. Pēc nozīmīgas ortodoksālās kopienas rašanās šeit uz dzīvi apmetās arī izcili rabīni — Moše Šapiro, grāmatas *Sefer drašot Magaram* (Varšava, 1900) autors un ārsts Menahems Šergejs, kura grāmata par apgraizīšanas veikšanu, izdota Viļņā 1906. gadā, nav zaudējusi savu nozīmi arī šodien..

Kurzemē pamatā savā starpā pamatā sacentās 2 garīgie strāvojumi – no Berlīnes un Austrumprūsijas nākusī Haskala un lietuviešu rabīnisms. Literatūra, kuru radījuši Kurzemes rabīni, ir pietiekami bagāta un pamatā iekļaujas ortodoksālajā tradīcijā — tie ir darbi Halahā, komentāri Tanaham un Talmūdam, responsi, grāmatas par *Musar*. Par reģionālo īpatnību nesējiem var nosaukt rava Mordehaja Eliasberga darbus, kas atbalsta reliģisko cionismu un kustību *Hovevei Cion*, kā arī viņa pēcteča Bauskas rabīna amatā Ābrahāma Ichāka Kuka darbus, kas veltīti cilvēka pašpilnveides jautājumiem, laika gara izpratnei, politiskajam cionismam kā ebreju nacionālās apziņas izpaušmei.

Atšķirībā no citiem Latvijas reģioniem starp rabīniskās literatūras autoriem Latgalē bija daži redzami hasīdu rabīni (Josefs Rozins, Leibs Batlons, Cadoks Ha-Koens Rabinovičs), kā arī pazīstami kabalisti (Izraēls Zeligmans, Volfs Altšullers). Blakus tradicionālajiem literatūras žanriem (analītiskās piezīmes, rabīnu responsi, komentāri 5 Mozus grāmatām) Latgales rabīni

atstājuši darbus, piemēram, par Jeruzalemes dievnamu, par skaitļu nozīmi, kuri sastopami Svētajos Rakstos. Ora Sameaha un Rogačovas Gaona darbi uz visiem laikiem iegājuši ebreju reliģiskās domas dārgumu glabātuvē. Jāatzīst, ka rabīniskās literatūras līmenis un tradicionālā ebreju izglītība Latgalē bijuši augstākā līmenī nekā citos Latvijas reģionos.

Nobeigums

Toras ebreju un rabīnu erudīcijas pasaulē Latvijas teritorija nebija tuksnesis, kā varētu šķist dažiem pētniekiem, kuri labāk pazīst Lietuvas un Baltkrievijas ješivas, Viļņas Gaonu un Hafec Haimu⁴⁷¹ no Raduņas, Polijas un Ukrainas hasīdu cadikus. No vienas puses, ne Kurzemē, ne Rīgā, ne Latgales teritorijā nebija tik slavenu ješivu kā Kauņā vai Voložinā, bet, no otras puses, Latvijas pilsētās un mazākās apdzīvotās vietās no 18. gadsimta vidus līdz 1940. gadam dzīvoja daudz izcilu rabīnu, dažādu Toras aspektu dziļu apceru autoru. Pētījumi parādīja, ka Latvijas teritorijā aplūkojamajā periodā dzimuši, rabīnu amatu ieņēmuši vai dzīvojuši vismaz 72 rabīniskās literatūras autori, kopā pēc sevis atstājot vairāk nekā 120 publicētu darbu.

Viņi piederēja 4 galvenajiem ebreju reliģiskās domas virzieniem: 1) ortodoksālās rabīniskās literatūras autori, kas ir dzimuši Centrāleiropā un Rietumeiropā; 2) lietuviešu rabīnisma pārstāvji; 3) hasīdi; 4) *Haskalas* un mērenā reformisma piekritēji. Bez tam daudzās Latvijas pilsētās un miestos (Ludzā, Bauskā, Daugavpilī, Krāslavā u.c.) dzīvoja kabalisti, bet Jelgavā 1722. gadā piedzima slepens sabatietis Kārlis Antons (Heršons Koens), kurš vēlāk kristījās, bet pēc tam atkal atgriezās savā senču reliģijā. 1876. - 1886. gadā Grobiņā darbojās kustības *Musar* (morāles apguves un garīgās pilnveidošanas) ješiva. Vācijas ebreju neoortodoksālās kustības pārstāvis Hilels Kleins ieņēma rabīna amatu Liepājā. Jākonstatē, ka ebreju reliģiskajai dzīvei Latvijas teritorijā raksturīga dažādo jūdaisma virzienu un attiecīgi arī rabīniskās literatūras darbu daudzveidība. Es atļaujos izvirzīt hipotēzi, ka 19.gadsimtā Latvijas teritorijā jūdu tradīciju daudzveidība bija lielāka nekā kaimiņzemēs. Lietuvā nebija neoortodoksus un bija maz hasīdus un Rietumzemju *Haskalas* pārstāvju.⁴⁷² Baltkrievijā nebija neoortodoksālās kustības piekritēju, kā arī *maskilu* („apgaismotāju”) no Centrālās un Rietumu Eiropas.

Visos Latvijas reģionos dominēja lietuviešu plūsmas ortodoksālais jūdaisma virziens — tam piederēja ap 60 autoru, kas publicējuši vairāk nekā 80 darbus. Nozīmīguma ziņā otro rabīniskās literatūras grupu veidoja hasīdi. Pie viņiem piederēja 7 autori, vairāk nekā 15 publicēto

⁴⁷¹ Tā pēc savas grāmatas nosaukuma bija saukts Izraels-Meirs Kagans (1838-1933), izcils likumdevējs un savas paaudzes garīgais vāditājs.

⁴⁷² Kā rēts izņēmums, kurs tikai apliecina mūsu tēzi, jāmin, ka Jehuda Hurvics, viens no *Haskalas* celmlaužiem 18. gadsimtā, dzimis Viļņā (Aušra Pažeraite, op.cit., 81), bet Rokiškos bija plaša Habada hasīdu kopiena (Nancy Schoenberger, op.cit., 243).

grāmatu autori, starp viņiem *Habada* hasīds rabīns Josefs Rozins (Rogačovas Gaons) un hasīdu rebe no Ļubļinas, Krustpilī dzimušais rabīns Cadoks Ha-Koens Rabinovičs.

Kurzemes un Rīgas ebrejus raksturojošas iezīmes, salīdzinot ar Latgales ebrejiem un tradicionālajiem Krievijas ebrejiem, bija to salīdzinoši mazais skaits latviešu un vācu tautības iedzīvotāju vidū, labās vācu valodas zināšanas un daļas ebreju akulturācija dominējošajā vācu kultūrā. Kā šī fakta sekas mēs redzam divas rabīniskās literatūras autoru grupas Rīgā un Kurzemē: pirmā grupa piederēja ortodoksālajam virzienam, otrā grupa ebreju Apgaismībai (*Haskalai*) un mērenajam reformismam. Disertants konstatē, ka 18. gadsimta 50. – 70. gados Aizputē un Jelgavā dzīvoja rabīniskās literatūras pārstāvji, kuri dzimuši Holandē un Vācijā, bet 19. gadsimta 80. - 90. gados Liepājā par rabīnu bija Hilels Kleins, neoortodoksālā virziena pārstāvis un cīnītājs pret reformismu.

Rīgā un Jelgavā, kur bija spēcīga kultūrasimilācija, darbojās rabīni - apgaismotāji, lietišķo zinību, amatu un zemkopības apguves piekritēji. M. Lilientāls, R. Vunderbārs, A. Pumpjanskis bija gatavi sadarboties ar varas iestādēm un tuvināties vietējai vācu un krievu sabiedrībai.

Latvijas teritorijā — Rīgā un Jelgavā - atradās viens no četriem pašiem lielākajiem ebreju Apgaismības centriem cariskajā Krievijā. Jau no 18. gadsimta 2. puses tas bija spēcīgas Austrumprūsijas un Rietumprūsijas *Haskalas* pārstāvju ietekmes varā. Mozesa Mendelsoņa un vācu maskilu idejas rada labvēlīgu augsni starp tiem ebrejiem Vidzemē un Kurzemē, kuriem bija tuva vācu valoda un kultūra. Trīs citi *Haskalas* centri Krievijas impērijā bija, pirmkārt, Odesa, saistīta ar maskiliem Galīcijā un Austroungārijā, otrkārt, Voliņa (Dubna, Kremeņeca, Žitomira, Berdičeva), kur bija vērojama galīciešu liberālisma un hasīdu entuziasma kombinācija. Trešais, iespējams, vislielākais *Haskalas* centrs atradās Viļņā, kur tika mēģināts sasniegt optimālu tradicionālā ebreju dzīvesveida kombināciju ar Eiropas vidienes *Haskalas* vērtībām.⁴⁷³

Kur guva izglītību Latvijas rabīni un talmūdisti? Lietuviešu virziena rabīni izglītojās pie sava laika autoritatīviem rabīniem, tādiem kā I. Širvinters, E. Ragolers un daudzi citi. Viņi studēja Halahu un Talmūdu Viļņas ješivās (Š. Hiršovics, M. Levenšteins), Telšu ješivā (M. Štuls), C. Galperina Minskas ješivā (N. Kļackins). Liels skaits rabīnu (I. Aškenazi, M. Eliasbergs, A. Izraēlsons, Ā. I. Kuks, Š. Rabinovičs) bija slavenās Voložinas ješivas absolventi. Savukārt daži rabīni paši kļuva par ješivu vadītājiem: M. Kļackins vadīja ješivu Slobodkā (Kauņā), L. Ovčinskis bija Svencānu ješivas vadītājs 1892. - 1895. gadā, Š. Tobiass 1897. gadā dibināja ješivu Sabilē.

⁴⁷³ Mordechai Zalkin. *The Jewish Enlightenment in Russia – 1800-1860. Social aspects. Thesis submitted for the degree doctor of philosophy* (Hebrew University of Jerusalem, 1996), II.

Ungārijā dzimušais H. F. Kleins beidza kursu rabīna Hildesheimera neoortodoksālajā Rabīnu seminārā Berlīnē.

Hasīds J. Rozins mācījās Sluckā pie I. D. Soloveičika.

Rabīns apgaismotājs Ā. Pumpjanskis absolvēja Viļņas rabīnu skolu.

Īpaši ir jāatzīmē fakts, ka vesela rinda vācu ebreju rabīnu papildus reliģiskajai izglītībai beiguši arī universitāti: 18. gadsimta 50. gadu beigās J. Hurvics mācījās Padujas Universitātes Medicīnas fakultātē (Itālijā), M. Lilientāls ieguva filozofijas doktora grādu Mīnhenes Universitātē, bet H. F. Kleins — Berlīnes Universitātē.

Cik autoru bija dzimuši mūsdienu Latvijas teritorijā? Cik bija atbraucēju, un no kurienes viņi ieradās? Visu 4 minēto virzienu rabīniskās literatūras autori pēc savas dzimšanas vietas iedalāmi šādi: 25 dzimuši mūsdienu Lietuvas teritorijā, 23 dzimuši Latvijā, 10 – Baltkrievijā, 1 – Polijā, 2 – Vācijā, 1 – Ungārijā, 1 – Nīderlandē. Kā redzam, Latvijas ebreju kopienas pievilka daudzus rabīnus no mūsdienu Lietuvas un Baltkrievijas teritorijas. Varam secināt, ka atbraucēji bija vairākumā. Šķiet, tas bijis saistīts, pirmkārt, ar relatīvi labo Kurzemes ebreju kopienu materiālo līmeni, salīdzinot ar kopienām Lietuvas un Baltkrievijas miestos, un, otrkārt, ar pašmajas izglītotu rabīnu trūkumu Latgalē un Kurzemē, kas savukārt bija saistīts ar samērā mazo ebreju iedzīvotāju skaitu un izcilu ješīvu trūkumu.

Disertācija nevarētu tikt uzrakstīta, nepievēršot uzmanību to Latvijas rabīnu dzīvei, darbībai un daiļradei, kuri jau plaši pazīstami reliģijas un zinātnes vidē, un šeit noteikti ir jāmin Ā. I. Kuks, J. Rozins, M. S. Kacs-Kagans, M. Eliasbergs, M. Lilientāls. Tomēr pētījumu rezultātā tika konstatēts, ka izcilo rabīnu loks, kuri dzimuši Latvijas teritorijā, ir daudz lielāks, nekā pieņemts uzskatīt Latvijas zinātniskajā literatūrā. Tā, piemēram, Zalmans Žižmorskis, par kuru sacerēts daudz hasīdu leģendu, miris Krāslavā 1827. gadā, Rafaēls Koens (1722-1803), dzimis Līvānos, 23 gadus vadījis Hamburgas, Altonas un Vandsbekas kopienu, bet Krustpilī dzimušais Cadoks Ha-Koens Rabinovičs (1823-1900) bija visā jūdu pasaulē redzamākais kabalists un Ļubļinas hasīdu rebe. Tika noteikta virkne redzamu kabalistu, kuri dzīvojuši Ludzā un Krāslavā: I. Zeligmans, H. Ravinsons, V. Altšullers. Doktors J. Hurvics (1734-1797), cēlies no Viļņas rabīnu ģimenes, praktizējis Jelgavā 18. gadsimta 60. – 70. gados, izrādījās brīnišķīgs Haskalas vēstītājs, dažu filozofisku darbu autors. Informācija par agrāk nezināmajiem izcilajiem Toras zinātājiem no Latvijas paver lauku tālākiem un dziļākiem viņu dzīves un darbu pētījumiem.

Rabīniskās literatūras ortodoksālā virziena autoru darbu žanri ir šādi: Tanaha un Talmūda ekseģēze, komentāri Lieldienu Agadai un pieciem *megillot* (tīstokļiem), rabīnu responsu krājumi (*ševalot u-tšuvot*) - jautājumi un atbildes un sarakste rabīnu starpā par halahisko normu

ievērošanu. Ir atrodami arī komentāri *Šulhan Aruham*, Maimonīda darbiem un dažu citu rabīnisko autoritāšu darbiem, grāmatas par morāles pilnveidošanu (*musar*) un kabalistiskie darbi. 19. gadsimta 2. pusē dažu ortodoksālo autoru darbu tematika paplašinās: L.Ovčinskis bija biogrāfisku un vēsturisku pētījumu autors, Š. Puhers cīnījās pret protestantu misionāru darbību, M. Šergejs rakstīja par apgrauzīšanas medicīniskajiem aspektiem. Agrīno Ā. I. Kuka darbu uzmanības centrā bez halahiskajiem jautājumiem bija arī nacionālisma, morālās pašpilnveides, kristietības un Jēzus tematika.

Apgaismības virziena autoru darbu tematika atšķiras no ortodoksālo autoru tēmām. *Haskalas* piekritēji maz uzmanības veltīja halahisko un ekseģēzes jautājumu risināšanai, bet toties rakstīja darbus medicīnā, filozofijā, vēsturē, pedagogijā. J. Hurvica, Ā. Pumpjanska, M. Lilientāla, R. Vunderbāra uzmanības centrā bija jautājumi par ebreju materiālā un garīgā līmeņa uzlabošanu ar izglītības, zinātņu un amatu apguves, ražošanas un zemkopības palīdzību.

Arī sociālās un politiskās kustības rada atspulgu atsevišķos rabīniskās literatūras darbos. 18. gadsimta 60. gados J. Hurvics sauca uz Apgaismību, vienlaikus aizstāvot Toru no ekstātiskiem kabalistiem, ar kuriem viņš acīmredzot domāja hasīdus. Simts gadus vēlāk M. Eliasbergs bija viens no kustības *Hovevei Cion* dibinātājiem, bet no Bauskas uz Jafi 1904. gadā aizbraukušais Ā. I. Kuks atbalstīja cionistu kustības darbību. Tajā pašā laikā J. Rozins bija politiskā cionisma pretinieks.

Līdz 19. gadsimta beigām Kurzemes kopienās, un mazākā mēra Latgalē un Rīgā novērojama rabīniskajā literatūrā konstatējama konfrontācija starp atsevišķu virzienu pārstāvjiem, kas mazinās ar 20. gadsimta sākumu. Vismaz no 19. gadsimta vidus mēs jau varam runāt par divu ortodoksālo tradīciju (hasīdu un lietuviešu) mijiedarbību, kas izpaužas tajā faktā, kā daži hasīdu rabīni (piemēram E.Don-Jahija Ludzā un Š.Z. Hiršovics Kuldīgā) kalpojuši pārsvarā lietuviešu-mitnagedu kopienas. Manuprāt būtu pamatoti apgalvot, ka tas liecina par īpaši tolerantu garīgu atmosfēru Latvijas teritorijā, ko varētu izskaidrot gan ar jūdu kopienu samēra stabilo sociāli ekonomisko situāciju, kas nodrošināja iespējas izglītotu rabīnu aicināšanai kalpot Latvijas sinagogās, gan ar abu ortodoksālo nometņu konsolidēšanos eventuālo *Haskalas* sekularizācijas draudu priekšā, vienlaicīgi atsakoties no radikālas distancēšanās no *Haskalas* reprezentantiem, gan arī ar to, ka Latvijas teritorija atradās ģeogrāfiski attālu no lielajiem mitnagedu centriem Lietuvā un hasīdu centriem Baltkrievijā un Ukrainā. Visu šo faktoru iedarbības rezultātā Latvijas teritorijā strādājušie rabīni maksimāli centās uzsvērt visu tradīciju ebrejus vienojošo un nevis sekundāras atšķirības. Tas, protams, nenoveda pie automātiskas visu tradīciju atšķirību nonivelēšanas, vēl vairāk, atsevišķas savstarpējas nedraudzīguma epizodes sastopamas vēl 20.

gadsimta sākumā, taču līdz šim sava pētījuma gaitā Latvijas rabīniskajā literatūrā neesmu atradis vērā ņemamus savstarpējās polemikas piemērus.

Balstoties uz disertācijā iegūtajiem rezultātiem, pārlicinājos par sākotnēji izvirzītās hipotēzes pareizību. Proti, Latvijas teritorijā pastāvēja lielāka jūdaisma tradīciju dažādība (hasidisms, lietuviešu ortodoksija, Centrālās- un Rietumeiropas rabīniskā ortodoksija, Musar kustība, haskalas un mērenā reformisma piekritēji, un vismaz viens neoortodoksālās kustības pārstāvis) nekā kaimiņu reģionos Baltkrievijā un Lietuvā. Ja Baltkrievijā bija pārstāvēti dažādi hasīdisma strāvājumi, lietuviešu ortodoksālais jūdaisms un Musar kustība, tad tur nebija sastopami neoortodoksālās kustības pārstāvji un Centrālās- un Rietumeiropas rabīni. Haskalas piekritēju pozīcijas Baltkrievijā bija daudz vājākas nekā Kurzemē un Rīgā.⁴⁷⁴ Lietuva bija mitnagedu, hasīdisma pretinieku, citadele. Lietuvā bija maz ievērojamu hasīdu kopienu, izņemot Rokišķu hasīdu kopienu un nelielo Viļņas hasīdu kopienu. Lietuvā dzima Musar kustība, un Viļņa bija viens no Krievijas impērijas haskalas centriem. Taču tai pat laikā Lietuvā nevarēja sastapt ne Rietumeiropas haskalas pārstāvjus līdzīgus kā M. Lilientālu Rīgā, ne arī rabīniskā ortodoksijas pārstāvjus no Centrāl- un Rietumeiropas.⁴⁷⁵ Lietuvā nebija pazīstami rabīniskās neoortodoksijas pārstāvji. Šo jūdaisma virzienu daudzveidību Latvijas teritorijā es vēlētos izskaidrot ar ebreju kopienu izveidošanās un pastāvēšanas nosacījumu atšķirībām dažādos Latvijas reģionos. Latgales jūdaisms bija tuvs Baltkrievijas un Lietuvas ebreju pasaules modelim, jo Latgales teritorija kopš 1562. gada līdz 1772. gadam bija Polijas-Lietuvas valsts integrāla sastāvdaļa, bet gandrīz visu 19. gadsimtu līdz pat 1917. gadam ietilpa Vitebskas guberņas sastāvā. Savukārt Rīgas un Kurzemes ebreju kopienās dominēja no 17.-19. gadsimtam no Vācijas ieceļojušie vācuvalodīgie ebreji un viņu pēcteči. Līdz ar to no Vācijas ienākošās haskalas un neoortodoksālās kustības Rīgā un Kurzemē samērā ātri spēja atrast plašu piekritēju loku.

20. gadsimta 1. pusē daudzi rabīni savos darbos pauda satraukumu par jaunatnes novēršanos no Toras likumiem un centās radīt pretdarbības veidus izplatītajam ateismam. Neatkarīgās Latvijas Republikas laikā reliģiozie ebreji pārstāvēja divas partijas: *Mizrahi* un *Agudat Israel*. *Mizrahi* bija reliģisko cionistu partija, kuras galvgalī atradās rabīns no Kurzemes M. Nuroks. *Agudat Israel* bija stingri ortodoksālo aprindu partija, kas negatīvi attiecās pret

⁴⁷⁴ Эммануил Иоффе, «Евреи Беларуси в XVII-XIX веках» // *Материалы Седьмой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике*, часть 1, под ред. К.Ю. Бурмистрова, Р.М.Капланова, В.В. Мочалова (Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер», 2000), 62,63; А.Кац и Ц.Вассерман, *op.cit.*, 475.

⁴⁷⁵ С.Гинзбург, «Вильна» // *Еврейская энциклопедия* (Санкт-Петербург: Брокгауз и Эфрон, 1908-1913), 588-590. ; 2011.gadā septembrī es apmainījos ar viedokļiem ar Lietuvas vadošu jūdaisma pētnieci Dr. Aušru Pažeraite no Kauņas, kura pasvītēja, ka Lietuvā ārzemju rabīni nebija vajadzīgi, jo Lietuvā atrodas lielas un slavenas ješivas un Lietuvā bija aplūkojams rabīnu pārpalikums.

bezdievju cionistu darbību. *Agudat Israel* priekšgalā bija M. Dubins, kurš cēlies no Ļubaviču hasidu ģimenes. Visu 4 sasaukumu Saeimas vēlēšanu rezultāti parāda, ka vairākums reliģiozo Latvijas ebreju vēlētāju balsoja par *Agudat Israel*. Šī partija iestājās par jūdaisma likumu ievērošanu (sabata ievērošanu, *kašrutu* un ģimenes dzīves tīrību) ebreju sabiedrības dzīvē, ortodoksālo skolu un ješivu finansiālā atbalsta nodrošināšanu, par valsts ietekmes ierobežošanu privātajā uzņēmējdarbībā.

Kur tika izdota mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvojošo rabīnu un talmūdistu literatūra? 18. gadsimta 2. pusē pa 3 grāmatām izdots Šklovā, Amsterdamā, Kēnigsbergā, 2 — Prāgā, pa vienai Altonā un Hamburgā, Parickā, Grodņā, Frankfurtē, Belostokā. J.Hurvica dzejolis vācu valodā sakarā ar *Academia Petrina* atvēršanu 1775. gadā tika iespiests Jelgavā.

19. gadsimtā – 20. gadsimta sākumā vairums Latvijas rabīnu un talmūdistu darbu iespiesti Viļņā ("Atraitnes un brāļu Rommu", Maca, Kacenelenboga u.c. tipogrāfijās) un Varšavā. Mazāk aplūkojamā literatūra izdota Kopisā, Šklovā, Petrokovā, Ščecinā, Hanoverē, Breslavā, Ļubļinā, Belgorajā. Latvijas teritorijā (Rīgā un Jelgavā) nodrukāti tikai Latvijas rabīnu Ā. Pumpjanska, Š. Puhera, R. Vunderbāra darbi vācu un krievu valodā. Līdz 19. gadsimta beigām, kad Rīgā 1896. gadā tika nodibināta E.Levina tipogrāfija, kas 1911. gadā izdeva Tukuma rabīna C. H. Lihtenšteina *Hegion Levi*, nav nekādu ziņu, ka Latvijas teritorijā būtu bijusi tipogrāfija, kas iespiestu grāmatas ivrītā.

Neatkarīgajā Latvijā (1918-1940) situācija ar ebreju grāmatu drukāšanu izmainījās uz labo pusi. Rīgā šajā periodā darbojās ne mazāk kā 5 ebreju tipogrāfijas un izdevniecības. Arī provinču pilsētās parādās ebreju tipogrāfijas un izdevniecības — R. Citrona un Klūmeļa Daugavpilī, Z. Suera un B. Donhina Ludzā.

Disertants konstatē atšķirību pastāvēšanu Latvijas dažādo reģionu rabīniskajā literatūrā un kopējā garīgajā klimatā. Pirmkārt, garīgā klimata veidošanos ietekmēja katra reģiona rabīnu dzīve, darbība un literārie darbi. No otras puses, reliģiskas uzskatos un prakses veidošanos ietekmēja arī kopienas valoda, kultūras tradīcijas, ģeogrāfiskais novietojums un vēsturiskā attīstība.

Kurzeme robežojās ar Mazlietuvu, kas piederēja Prūsijai, un ar Lietuvu. Ietekmīgākā vietējo ebreju daļa bija nākusi no vācu valstīm. Kurzemes ebreju nebija daudz, un tāpēc viņi tika pakļauti stiprai vācu kultūras ietekmei. Šo iemeslu dēļ Haskalas idejas, kuras nāca no Berlīnes un Kēnigsbergas, jau 18. gadsimta 2. pusē – 19. gadsimta sākumā Kurzemē rada pateicīgu auditoriju. Par spīti šai ietekmei Kurzemē dominēja lietuviešu plūsmas ortodoksālā virziena rabīni un talmūdisti.

Rīgas ebreju kopiena oficiāli tika izveidota tikai 1841. gadā, un ilgu laiku tā palika skaitliski neliela un dažāda pēc sastāva (ebreji no vācu valstīm un Kurzemes, hasīdi no Baltkrievijas, litvaki). Īpaša Rīgas garīgajam klimatam ir mērenā reformisma piekritēja M. Lilientāla un rabīna apgaismotāja, izdevēja un dramaturga Ā. Pumpjanska darbība, vienas no pirmajām laicīgajām skolām atvēršana Krievijas impērijā 1840. gadā. Vien 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā parādās pirmie nedaudznie ortodoksālo Rīgas autoru sacerējumi. 20. gadsimta 20. - 30. gados Rīgā dzīvo daudz ortodoksālo rabīnu – nopietnu darbu autoru.

Latgale līdz 1917. gadam bija Vitebskas guberņas sastāvā. Šajā reģionā dominējošais lietuviešu plūsmas ortodoksālais rabīnisms konkurēja ar kustības *Habad* hasīdismu. Latgalē dzimuši vai dzīvojuši virkne pazīstamu kabalistu: C. Ha-Koens Rabinovičs, H. Ravinsons, I. Zeligmans. Pazīstamākie Latvijas rabīni — J. Rozins, M. S. Kacs-Kagans — dzīvoja Daugavpilī, bet Ā. I. Kuks mācījās Daugavpilī, Ludzā un Preiļos. Ebreju sabiedrība Latgalē bija daudz tradicionālāka, salīdzinot ar Kurzemi. Rabīniskās literatūras līmenis un nozīme bija augstāki, bet maskilu (apgaismotāju) kustība nebija tik spēcīga kā Kurzemē un Rīgā.

Kur tad ir Latvijas rabīniskajai literatūrai veltītās disertācijas aktualitāte un nozīmīgums? Daudzu Latvijas rabīnu — Ā. I. Kuka, J. Rozina, N. Kļackina, M. Eliasberga, Z. Lipkina, J. Safsela u.c. – darbi tikuši atkārtoti izdoti ASV un Izraēlā, arī pēdējā laikā. Tas liecina par to nozīmību ticīgo ebreju vidū visā pasaulē, tai skaitā arī atdzimušajā ebreju kopienā Rīgā. Tie var šķist interesanti ne tikai ebreju pētniekiem, bet arī citu tautību piederīgajiem - visu konfesiju zinātniekiem, kas interesējas par Bībeles teksta eksegēzi un kabalas studijām. Vēsturiskie L. Ovčinska un R. Vunderbāra sacerējumi līdz pat šim brīdim ir vērtīgākais ebreju vēstures avots Rīgā un Kurzemē. R. Vunderbāra darbs bībeliski talmūdiskajā medicīnā ieinteresēs medicīnas vēsturniekus. Rabīnu responsi ir detalizēts, dziļš, precīzs un vēl daudzus jaunus atklājumus sološs ebreju kopienu vēstures un ikdienas dzīves avots. Tajos atspoguļojas karaklausības jautājumi, kara darbība, ģimenes un personiskās tiesības, reakcija uz modernizāciju u. tml. J. Hurvica, Ā. I. Kuka un dažu citu autoru darbu izpēte var ierakstīt jaunu nodaļu Latvijas filozofiskās domas vēsturē. Piedāvātajā disertācijā sniegtā informācija par vēsturi un ebreju kopienu garīgo klimatu, kā arī biogrāfiskās ziņas par rabīniem, talmūdīstiem un viņu darbiem ir interesanta viela vēsturniekiem un novadpētniekiem.

Tādējādi teologu, vēsturnieku, novadpētnieku, ebreju mistikas izzinātāju, filozofu un medicīnas vēsturnieku turpmākajiem pētījumiem paveras plašs darba lauks. Ar šo promocijas darbu velos palīdzēt jūdai un teoloģijas interesentiem izprast rabīniskās literatūras attīstību sociāli, ekonomiski un reliģiski daudzveidīgajā Latvijas 18.-20. gadsimtu situācijā.

Pateicības

Vispirms es vēlētos pateikties savai pirmajai darba vadītājai asociētai profesorei Ivetai Leitānei, kas veicināja manu interesi par rabīnisko literatūru Latvijā. Pēc viņas aizbraukšanas uz Tībingeni par mana darba vadītāju kļuva docents Andris Priede, vienmēr labvēlīgs un iedvesmojošs uz jauniem pētījumiem. Bez viņu abu uzmundrinošās vadības šis darbs diez vai būtu izdevies.

”Nav miltu, nav Toras.” (*Mišna Avot*, 3:17). Trešajā doktorantūras gadā es esmu kļuvis par Eiropas Sociālā fonda stipendiātu, kas man ļāvis koncentrēt visu uzmanību darbam pie disertācijas. Par stipendijas piešķiršanu esmu pateicīgs Eiropas Sociālajam Fondam un LU Teoloģijas fakultātei.

Zemu paklanos nenogurdināmajām un vienmēr palīdzēt gatavajām Latvijas Valsts arhīva lasītavas darbiniecēm Guntai Mindei, Zanei Ribai, Ligitai Zallei un Sandrai Kļaviņai. Ar lielu pateicību es atceros lasītavas darbiniekus Lietuvas Valsts vēstures arhīvā Viļņā un arhivāri Gaļinu Baranovu. Mana pateicība Kauņas Reģionālā arhīva lasītavas darbiniekiem un Vitālijai Grickienes kundzei, Baltkrievijas Nacionālā vēstures arhīva darbiniekiem Minskā un arhīva direktorei Allai Kuprijanovnai Golubovičai, kā arī Baltkrievijas Republikas Grodņas Vēstures arhīva direktoram un darbiniekiem.

Ar lielāko daļu Latvijas rabīnu darbu es iepazinos Ebreju Nacionālajā un universitātes bibliotēkā Givatramā Jeruzalemē. Pētījumos palīdzēja Jūdaistikas nodaļas darbinieki un bibliogrāfi. Pateicoties ješivai *Švut Ami*, man ir bijusi iespēja vairāk nekā 3 mēnešus dzīvot svētajā pilsētā Jeruzalemē, padziļināt zināšanas jūdaismā un apmeklēt bibliotēku. Doktors Jehuda Mirskis no Jeruzalemes parādīja devīguma un atsaucīguma paraugu, atrodot laiku satīties ar pētnieku no Latvijas, un iedeva savas disertācijas par rabīnu Ā. I. Kuku eksemplāru.

Ar vissiltāko atzinību es pateicos savai sievai Natālijai Feigmanei, Latvijas Nacionālās bibliotēkas darbiniecei, par palīdzību un atbalstu. Lielu palīdzību snieguši LNB Letonikas nodaļas un Periodikas nodaļas darbinieki, kā arī Misiņa bibliotēkas lasītavas darbinieki. Muzeja ”Ebreji Latvijā” dibinātājs Margērs Vestermaņa kungs un pašreizējais tā direktors Ilja Lenskis izsniedza vērtīgus darbus no muzeja fondiem, sniedza konsultācijas un dažādi atbalstīja pētījumus.

Boruhs Dergačovs un Ārons Loibergs no Rīgas ješivas *Švut Ami Baltija le ziharon Ichak Mitin* sniedza nenovērtējamu atbalstu, palīdzot pārtulkot fragmentus no Latvijas rabīnu darbiem. Viņu pretimnākšanu un konsultācijas nav iespējams pārvērtēt. Vēlos pateikties rabīnam Menahemam Barkānam par konsultācijām Latvijas rabīniskās literatūras jomā.

Disertāciju es veltu savam vectēvam Ošeram Prezmam (1909, Viļāni - 1998, Ramatgana). Nākot no nabadzīgas ģimenes, viņam nebija iespējas mācīties, un viņš pabeidza tikai dažas sākumskolas klases. Tomēr viņš daudz lasīja, pašizglītojās un savu zināšanu un iespēju robežās ievēroja jūdaisma paražas. Tādējādi viņš nepārrāva to tradīciju ķēdi, kas saistīja viņu ar Ābrahāma, Ichāka un Jākova Dievu.

Latvijas teritorijā dzīvojušo rabīnu un talmūdistu darbu saraksts

- Abramzon, Shrago Faivel. *Moshol umlico*. Riga: Mir, 1936.
- Altshuller, Wolf. *Hagadah shel Pesach Safat Hayam*. Breslaw, 1819.
- Alufin, Moshe. *Emek Halacha*. Warsaw: Yakov Unterhändler, 1891.
- Ashkenazi, Yosef. *Sefer Ohel Yosef*. Vilno: Dvorzhets, 1864.
- Ashkenazi, Shmuel ben Elkana. *Mekom Shmuel*. Altona, 1738.
- Batlan, Yehuda Leib. *Zeher Yehuda*. Berditchev, 1889.
- Bendetman, Yakov. *Zichron Yakov*. Vilno: Dvorzhets, 1874.
- Bengis, Zelig Ruven. *Liflagos Reuvein*. Riga: Logos, 1939.
- Blumenfeld, Moshe. *Sefer Meged Meyesharim*. Telgenerschen, 1851.
- Ciuni, Itshak. *Shaalot u-Tshuvot Olat Itshak*. Vilno: Katzenelnbogen, 1897.
- Ciuni, Aharon Zelig. *Sefer Tziuni*. 2 vol. Vilno: Matz, 1874 and 1875.
- Deglin Aharon Zelig. *Mikdash Aharon*. Peterburg: Berman-Rabinovitz, 1894.
- Deglin Aharon Zelig (Ibn Hen, Aharon Tsevi). *Archaeologische Album zum II. Und IV. Buche Moses; eine anschauliche Erläuterung des in hebraischer Sprache erschienenen Werkes "Mikdash Aharon" (Aarons Heiligthum) auf Grund der Bibel, des Talmuds, der Midroscha, und des Buches J. Flavius philologisch-hebraisch...nachgewiesen: ein Leitfaden fuer Lehranstalten und zu Privatunterricht*. Riga: H.Ussleber, 1896.
- Denizon, Yakov. *Sheeris Yakov*. Vilno: Matz, 1896.
- Denizon, Yaakov. *Shearit Yaakov*. Brooklin, 1972
- Don Yahia, Yehuda Leib. *Sefer Bikurey Yehuda*. Ludza: Zev Wolf Suer, 1933
- Don Yechia, Eliezer. *Even Shtia*. Vilno: A.Katzenelnbogen, 1893.
- Donchins, Bencions. *Šulchan Aruch Orach Chaim. Ebreju reliģiski-moraliskas ētikas macības ar komentāru „Likutei mgodim”*. Otrā daļa. Ludza: B.Donchina izdevums, 1939.
- Ehrlich, Menachem. *Sefer Dibrey Menachem: leavar ve leatid*. Riga: Biliche Bicher, 1934.
- Eliasberg, Mordehay. *Shvil Hazohov*. Warsaw: Shuldberg, 1897.
- Eliasberg, Mordehay. *Trumat Yad*. Vilno: Dvorzets, 1874
- Eljashevic, Alexander. *Leqamenu u-Ledatenu*. Riga: Star, 1934.
- Epstein, Chaim Fischel. *Midrash Ha-Haim*. New York, 1923
- Gershuni, Moshe. *Machshevet Moshe*. Vilno: S. Fin and A. Rozenkrantz, 1866.

Grodsky, Eliezer. *Tora ve-Daas*. Riga: Star, 1937.

Guryan, Moshe. *Roshey Bashamaim*. Vilno: Lipman, 1884.

Harash, Chaim. *Sefer Simchat Hayim*. Riga: Splendid, 1930.

Heller, Abraham. *Yafey Nof*. Piotrokov: Kronenberg, 1907

Hirshovitz, Itzhak Aizik. *Meitiv Hageion*. Vilno: Rozenhal, 1913.

Hirshzon, Itshak Yehuda. *Sefer Tzaltzel Kanafim*. Warsaw: Yosef Lev, 1900.

Hurvitz, Yehuda. *Megilat Sedarim*. Warsaw: Untergendler, 1884.

Hurvitz, Yehuda. *Hayehal Oneg*. Grodno, 1798.

Hurvitz, Yehuda. *Machbereth Hay ha-Nefesh ve-Netzhiyuta*. Paritsk, 1787.

Hurvitz, Yehuda ha-Levy. *Hay ha-Nefesh ve Nezhuyuta*. Jerusalem: Kleiman, 1987.

Hurvitz, Yehuda. *Kerem Ein Gedi*. Koenigsberg, 1764.

Hurvitz, Yehuda. *Amudei Beith Yehuda*. Amsterdam: Leib Zusmans, 1766.

Hurvitz, Yehuda. *Sefer Tzel Hamaalot*. Jerusalem: M.Kliman, 1973. (1-ed. Koenigsberg:Drist, 1765)

Hurvitz, Yehuda. *Sade Tvuna*. Koenigsberg, 1763.

Joelson, Abraham. *Shlosa Srigim*. Ludza: B.Donchina izdevums, 1940.

Kagan, Meir Simcha. *Or Sameach*. Warsaw: Alapin, 1904.

Kagan, Meir Simcha. *Or Sameach*. Daugavpils: Gmilas hesed rabbi Meiera Simcho, 1940.

Kagan, Rafael. *Emuno uzchiro*. Riga: Logos, 1939.

Kagan, Shimon. *Shaar Shimon*. Vilno: Garber, 1901.

Kagan, Shimon. *Brocho Leisroeil*. Riga: Splendid, 1932.

Katz, Rafael. *Torat Yekutiel*. Brooklin, 1970.

Katz, Rafael. *Daat Kdoshim*. Vilno: Katzenelenbogen, 1878 (1-st ed. Altona, 1794).

Katz, Yekutiel Ziskind. *Daas Kdoshim*. Vilno: Katzenelenbogen, 1878

Klatzkin, Mordehay. *Takhlet Mordehay*. New York, 1928.

Klatzkin, Naftali Hertz. *Ayolo Shlucho*. Warsaw: Lipshitz, 1912.

Klatzkin, Yakov Kopel. *Dibreya Yaakov*. Daugavpils: Klumel, 1932.

Kleif, Daniel. *Aruga Ktana*. Hamburg: Eliezer Leizer-Natan ben Moshe, 1787.

Kohen, Zadok. *Dibreya Sofrim*. Lublin: Feder, 1913.

Kohen, Zadok. *Or Zarua Le-Zadik*. Lublin:Sheidmesser, 1929.

Kohen, Zadok. *Dober Zadok*. Piotrokov:Palman, 1911.

Kohen, Zadok. *Otzar Ha-Malach*. New York: Begleizon, 1954.

Kohen, Zadok. *Israel Kedoshim*. Lublin:Sheidmesser, 1937.

- Kook, Abraham Isaak HaCohen. *Die Lichten der Tora*. Berlin: Akademie Verlag, 1995.
- Kron Yehuda. *Sefer Derekh Slula*. Vilno: Misionerow, 1826.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Afikim ba-Negev. Ha-Peles* vol. 3 (1903-1904): 596.-604., 655.-663., 714.-722., vol. 4 (1904): 19.-26., 73.-80., 138.-144.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Etzot Me Rahoq. Ha-Peles* vol.2 (1902): 457.-464., 530.-532.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Hevesh Peer*. Warsaw: Levenson, 1891.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Ittur Sofrim*. Vilno: 1888.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Igrot Ha-Reyah*. Vol. 1 .Jerusalem: Mossad ha-rav Kuk, 1943.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Kelil Tiferet. Torah Mi Zion* 5:4 (1900): 3.-5.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Midbar Shur*. Jerusalem: Makhon ha Ratziah Kook zt`l, 1999.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Mi Pinkas Eyn Ayah. Ha-Mizrach*. 1:6 (1903): 352.-354.
- Kuk, Abraham Itzhak. *Rosh Yeshivat Etz Hayim. Knesset Israel* 2 (1887): 138.-142.
- Kuk Abraham Itzhak. *Teudat Yisrael u-Leumiyyuto. Ha-Peles*. Vol.1. (1901): 45.-52., 82.-94., 154.-161., 223.-228., 428.-433.
- Kuk, Abraham. *Sefer Edar ha-Yakar ve -Iqvey Ha-Tzon* [1906]. Jerusalem: Mossad ha-rav Kuk, 1967.
- Levin, Reuben. *Rosh le-Reubeni*. Riga: Bilike Bicher, 1936.
- Levinstein, Mordehay. *Nefesh Hager*. Piotrkow: Sh. Hentchinsky, 1906.
- Libschitz Н. (Либшиц Х. Г.) *Молебствие за царя в Плоцкой еврейской синагоге в день священного коронования их императорских величеств. В чисто библейском стиле, по молитвам Давидовым и Неемиевым, составил плоцкий раввин Х.Г. Либшиц. Слово, произнесенное плоцким раввином Х.Г.Либшицом в Плоцкой еврейской синагоге, на русском языке 14-го мая 1896 года*. 1896.
- Libschitz, Yehezkiel. *Hamidrash ve ha-maaase*. Warsaw: 1910.
- Lichtenstein, Abraham. *Kanafei Nesharim*. Vilno: Romm, 1905.
- Lichtenstein, Zvi. *Hegion Levi*. Riga: Levin, 1911.
- Lichtenstein, Eliezer. *Shem Olam*. Warsaw: Chaim Kelter, 1877.
- Lilienthal, Max. *Predigten fuer Sabbathe und Festtage*. Muenchen: J.Lindauer, 1839.
- Lipkin, Zeev Wolf. *Agadah ve Hidushim ben Arye*. Jerusalem: 1976.
- Lipschitz, Abraham Dov. *Hovot Beith Yakov*. Riga: Logos, 1938.
- Lipshitz, Dov Ber. *Gilos Ilios*. Warsaw: I.Goldman, 1887.
- Litvin, Izrael. *Koil Ovojs*. Riga: Splendid, 1937.
- Lubotzki, Chaim. *Tosafot Chayim*. Riga: A.Levin, 1929.

Lurje, Menachem. *Birchas Kohanim*. Rīga: Zieds, 1940.

Margoliot, Mordehay. *Sugo Bashesanim*. Vilno: Matz, 1894.

Meyerov, Aharon Shaul Zelik. *Tshuvot Leshoel*. Vilno: Garber, 1929.

Meyerovitch, Aaron. *Lev Arye*. Riga: 1929.

Ovtchinsky, Levi. *Nachlat Avot*. Vilno: Rozenkrantz, 1894.

Ovtchinsky, Levi. *Di Geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)*. Riga: L.Remigolski, 1928.

Pruzhaner, Aharon Zelik. *Tshuvoth le-Shoel*. Vilno: Garber, 1929.

Puchert, Salomon. *Offener Brief an den Herrn Pastor Gurland*. Riga: Leopold Weyde, 1875.

Pumpianski, Aaron (Пумпянский, Аарон.). *Скромный памятник русским героям, павшим в войне 1877 года. Три слова, произнесенные по поводу войны рижским раввином Аароном Пумпянским*. Рига: А.Липинский, 1878.

Pumpianski, Aaron (Пумпянский, Аарон.). *Серебряный венец царской четы. (28 октября 1866 - 28 октября 1891 г.)*. Рига: А.Липинский, 1891.

Pumpianski, Aaron (Пумпянский, Аарон). *Евреи в Лифляндской и Курляндской губернии.// Еврейские записки (1881, июнь): 328.*

Pumpianski, Aaron (Пумпянский, Аарон). *Воспитание юношества у древних евреев.// Еврейские записки (1881, декабрь): 691.-707.*

Pumpianski, Aaron (Пумпянский, Аарон). *Речь, произнесенная в поневежской синагоге по случаю празднования тысячелетнего существования России 8 сентября 1862 г. Поневежским раввином Ароном Пумпянским. Гакармель (1862, приложение): 14.*

Rabiner, Mordehay. *Gdulas Mordehay*. Vilno: Matz, 1878

Rozin, Josef. *Sefer Tzofnat Paaneach shaalot utshuvot*. Daugavpils: Rachel Citrons, 1940

Rozin, Yosef. *Tzafnat Paneach*. Dvinsk: Klumel, 1930.

Safsal, Yakov Dov. *Dibreya Yaakov*. New York: Visker Iluy Torah Research, Inc., 1979.

Samunov, Efraim. *Hakohen Hagadol ve-Hasgan*. Riga: Viktorija, n.d.

Segal, Yaakov. *Minchat Yaakov*. Warsaw: Natan Shriftgisser, 1890.

Shapiro, Moshe. *Drashot Maharam*. Piotrokow: Shlomo Belhatovski, 1900

Shapiro, Moshe. *Pney Moshe*. Vilno: Rozenkrantz, 1872

Shapiro, Moshe. *Emek ha-Bone*. Piotrokow: 1896.

Shapiro, Moshe. *Seder Hagadah shel Pesach*. Warsaw: 1894.

Sherel, Chaim Zalman. *Dibreya Hayim*. Riga: Star, 1936.

Shergey, Menachem. *Meshiv Nefesh*. Vilno: Rozenkrants -Shriftzetsler, 1906

Sirkin, Yehezkiel. *Binyan Yehezkiel*. Warsaw: N. Shriftgisser, 1861.

- Stul, Moshe. *Darkhey Shalom*. Riga: Splendid, 1930.
- Stul, Moshe. *Sefer Shealot u-Tshuvot Shem Olam*. Rīga: Vārds, 1925.
- Wunderbar, Ruven. *Kurze Auseinandersetzung der Gebrauche des israelitische Cultus nach Schulchan Aruch*. Riga und Leipzig: 1852.
- Zalkind, Yehuda Leib. *Zacher Yehuda*. Kfar Chabad: Machon Lubavitch, 1971.
- Zarchi, Shimeon. *Nachlat Shimeon*. Vilna: Romm, 1897.
- Zelbovitch, Mordehay. *Ateret Mordechay*. Riga: Bilike Bicher, n.d.
- Zeligman, Israel. *Otzar ha-Misparim*. Baltimor: Shulzinger, 1942.
- Zeligman, Israel. *Yad Israel*. Vilno: Katzenelnbogen, 1888.
- Zeligman, Israel. *Masechet Kala Rabati ...im biur Mayan Ganim*. Vilno: Katzenelenbogen, 1894.

Literatūras un avotu saraksts

I. Latvijas Valsts vēstures arhīva fondi

- 5024 – Latvijas Ebreju kopienu metriskās grāmatas, 1854. – 1905.
- 2942 – Rīgas Pilsētas māju grāmatas, 1873. – 1945.
- 2996 – Rīgas Policijas prefektūras pasu kolekcija, 1919. – 1941.
- 1370 – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas baznīcu un konfesiju departaments, 1919. – 1940.
- 96 - Kurzemes guberņas valde, 1795. – 1917.
- 2706 - 1897. gada tautas skaitīšana, 1897.

II. Lietuvas Valsts vēstures arhīva fondi

- 378 - Viļņas ģenerālgubernatora kanceleja, 1794. – 1912.
- 380 - Viļņas civilgubernatora kanceleja, 1795. – 1916.
- 1010 - Suvalku gubernatora kanceleja, 1865. – 1918.
- 1009 - Suvalku gubernatora valde, 1861. – 1918.
- 728 - Viļņas pilsētas rabināts, 1837. – 1939.
- 577 - Viļņas rabīnu skola, 1847. – 1873.

568 - Viļņas guberņas tautas apgaismības direkcija, 1863. – 1915.

III. Kauņas Reģionālā vēstures arhīva fondi

49 - Kauņas guberņas valde, 1843. – 1917.

50 - Kauņas civilgubernatora kanceleja, 1843. – 1917.

61 - Kauņas pilsētas dome, 1808. – 1876.

51 - Kauņas guberņas valsts iestāde, 1903. – 1918.

562 - Šauļu amata valde, 1850. – 1893.

42 - Telšu apriņķa policijas pārvalde, 1862. – 1871.

28 - Šauļu pilsētas policijas tiesas izpildītājs, 1907. – 1915.

79 - Kauņas apgabala tiesa, 1877. – 1917.

78 - Kauņas apvienotā civiltiesas un krimināltiesas palāta, 1808. – 1893.

V. Baltkrievijas Nacionālā vēstures arhīva fondi Minskā

1416 – Vitebskas guberņas valde, 1802. – 1917.

1430 – Vitebskas civilgubernatora kanceleja.

1297 – Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernatora kanceleja, 1802. – 1856.

2640 – Vitebskas valsts palāta, 1778. – 1918.

2502 - Vitebskas guberņas statistikas komiteja, 1838. – 1917.

VI. Baltkrievijas Valsts vēstures arhīva fondi Grodņā

1 – Grodņas gubernatora kanceleja, 1802. – 1917.

2 – Grodņas guberņas valde, 1802. – 1916.

14 – Grodņas guberņas statistikas komiteja, 1835. – 1915.

24 – Grodņas guberņas valsts palāta, 1813. – 1917.

26 – Grodņas guberņas valsts kase, 1865. – 1918.

VII. Literatūra

Aleksejeva, Tatjana (Алексеева, Татьяна). *История евреев в Курляндском герцогстве (1561-1795). Диссертация на соискание степени доктора исторических наук*. Рига: Латвийский Университет, 1994.

Barkagan, Menahem (Баркаган, Менахем). „Хасидизм в Латвии”// *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-ой международной конференции. Рига, 11-14 сентября 2006 г.*, под ред. Г.Брановера и Р.Фербера. (Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009), 49-61.

Barkans, Natans un Bogdanova Rita sast. *Latvia: synagogues and rabbis, 1918-1940*. Rīga: Shamir, 2004.

Bobe, Mendel (Бобе, Мендель). *Евреи в Латвии*. Пер. с идиш Лии Герман. Рига: Шамир, 2006.

Borzyminska, Zofia, Rafael Zebrowski, eds. *Polski Słownik Judaistyczny*. Warszawa: Prószyński I S-ka, 2003.

Bourdé, Guy et Martin, Hervé. *Les écoles historiques*. Paris: Editions du Seuil, 1990.

Branover, Herman, ed. (Брановер, Герман, изд). *Российская Еврейская Энциклопедия*. Москва: Эпос, 1994. – 2000.

Chitrik, A, ed. *Reshimut dvarim*. Brooklyn, 1941.

Cohen, Yitshak. *R.Meir Simcha HaKohen ("Or Sameach") of Dvinsk and his halakhic-juristic method*. Bar Ilan University: Faculty of Law, 2005.

Donchin, Bentsion (Донхин, Бенцион). "Из прошлого еврейских общин в городе Люцине и уезде." // *Еврейская Старина*, 1912: 263.-273.

Dorn, Verena. *Juedische Eliten im Russischen Reich. Aufklaerung und Integration im 19. Jahrhundert*. Koeln-Weimar-Wien: Bohrlau Verlag, 2008.

Dorn, Verena (Дорн, Верена). *Еврейская Рига: прорыв в современность. Учреждение казенного раввината и социально-культурный и общественный вклад А.Пумпянского*.

// Branover, Herman and Ferber, Ruven, ed. (Брановер, Герман и Фербер, Рувин, ред.). *Евреи в меняющемся мире. Материалы 4-й международной конференции. Рига, 20. – 22. ноября 2001. года*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2002.

Dribins, Leo. *Ebreji Latvijā*. Rīga: Latvijas ZA Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs, 2006.

Dubnov, Shimon (Дубнов, Шимон). *История евреев в Европе от начала поселения до конца XVIII века*. Рига: Dzīve un Kultūra, 1937.

Eckman, Lester. *The Teaching of the Fathers of the Musar Movement*. New York: Shengold publishers, Inc., 1990.

Ehrlich, Hyman. *Dankere: typn un episodn fun a shtetl in Letland mit 60 yor tsurik*. Johannesburg: Kayor publishing house, 1956.

Encyclopaedia Judaica. Jerusalem: Keter Publishing House, 1996.

Etkes, Immanuel. *The Gaon of Vilna, the man and his image*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 2002.

Ettinger, Shmuel, ed. (Эттингер, Шмуэль, ред.) *Очерк истории еврейского народа*. Иерусалим: Библиотека Алия, 1979.

Feigmanis, Aleksandrs. *Vidzemes ebreji latviešu literatūrā*. // *Brīvība*, 1995., Nr. 3.

Feigmanis, Aleksandrs. (Фейгманис, Александр). *История евреев Курляндии*. // *Тхия*, 1995., № 4, 5, 6.

Feigmanis, Aleksandrs. *Zur Geschichte der Juden in Livland*. // *JUDAICA, Beitrage zum Verstehen des Judentums*. 53:4 (Dezember 1997), 228. – 241.

Feigmanis, Aleksandrs. *Jews of Lithuania, Estonia and Bielorussia*. // In Anne Lifschitz-Krams, ed. *Actes du 5-eme Congres International de Genealogie Juive (Paris, 13-17.juillet 1997)*. Paris: Cercle de genealogie juive, 2000.

Feigmanis, Aleksandrs (Фейгманис, Александр). *Мордехай Дубин: человек, политик, общественный деятель*. // In Grigoriy Smirin, ed. *Евреи в меняющемся мире. Материалы 3-ей международной конференции*. Рига, 25. – 27. 10. 1999. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2000.

Feigmanis, Aleksandrs (Фейгманис, Александр). *Ранние сведения о евреях Латгалии (до 1825 года)*. // In Grigoriy Smirin, ed. *Евреи в меняющемся мире. Материалы 5-ой международной конференции*. Рига, 16. – 17. 09. 2003. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2005.

Feigmanis, Aleksandrs. *Ebreju inteliģence Latvijā – Holokausta upuri. Еврейские интеллигенты Латвии - жертвы Холокоста. Latvian Jewish intelligentsia victims of the Holocaust. Personnalites juives de Lettonie victimes de l'Holocauste*. Rīga: Aleksandrs Feigmanis, 2006

Feiner, Shmuel. *Atheism, Enthusiasm and Early Haskalah: the Case of Jehuda Hurwitz of Vilna*. // In Israel Lempertas, ed. *The Gaon of Vilnius and the Annals of Jewish Culture*. Vilnius: Vilnius University Publishing House, 1998.

Finkel, Abraham Yaakov. *Kabbalah, selections classic kabbalistic works from Razi'el haMalach to the present day*. Southfield, MI: Targum Press Inc., 2002.

Finkel, Abraham Yakov. *The Great Chassidic Masters*. Northvale, NJ: Jason Artonson Inc., 1992.

Finkel, Avraham Yaakov. *The Great Torah Commentators*. London-New-Jersey: Rowman and Littlefield Publishers, 1996.

Gadamers, Hanss-Georgs. *Patiesība un metode. Filosofiskas hermeneitikas pamatiezīmes*. Riga: Jumava, 1999.

Green, Artur. *Some old/new questions*. // In Ada Rappoport-Albert, ed. *Hasidism reappraised*. London-Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 1996.

Gries, Zeev. *The book in the Jewish World 1700-1900*. Oxford-Portland, Oregon: The Littman library of Jewish civilization, 2007.

In Memoriam. Rev Dr. and Mrs. Philip Klein. New York: Moris Engelman, 1926.

Пиш, Роберт (Илиш, Роберт). *Балтийские очерки*. // *Восход*, № 8 (1884, август): 30. – 46.

Joffe, Emmanuil (Июффе, Эммануил), «Евреи Беларуси в XVII-XIX веках» . *Материалы Седьмой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике*, часть 1, под ред. К.Ю. Бурмистрова, Р.М.Капланова, В.В. Мочалова, Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер», 2000, 46-67.

Joffe, Isaack, ed. *Regesten und Urkunden zur Geschichte der Juden in Riga und Kurland*. Riga: Rigaer Abteilung des Vereins zur Verbreitung von Bildung unter den Juden in Russland, 1910-1912.

Katz, Alexander, Zvi Vasserman, ed. (Кац, Александр, Цви Вассерман, сост.). *Еврейские мудрецы со времён Мишны и до наших дней*. Иерусалим: Швут Ами, 2008.

Katzenelson L. et alt., ed. (Каценельсон, Л., Дубнов, С., Переферкович, Ю., Берлин, Л., Гессен, Ю. и др., изд.). *Еврейская Энциклопедия*. Санкт Петербург: Брокгауз и Ефрон, 1908. – 1913.

Kressel, Getzel. *Mordecai Eliasberg* in *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1996.

Leitāne, Iveta. *Joseph Rosin (1858-1936) als Religionsphilosoph: zur Aktualitaet der Erforschung*. // *Latvijas Universitātes Raksti*, 2008, 730: 30. – 37.

Lempertas, Izraelis. *Litvakai*. Vilnius: Versus Aurus, 2005.

Lempertiene, Larisa and Šiaučinaite-Verbickiene, Jurgita, ed., *Central and East European Jews at the Crossroads of Tradition and Modernity*. Vilnius: The Center for Studies of the Culture and History of East European Jews, 2006.

Levin, Dov, ed. *Pinkas Hakehillot Latvia v`Estonia*, Jerusalem:Yad Vashem, 1988.

Mindel, Nisan (Миндел, Нисан). *Философия Хабада. Рабби Шнеур-Залман из Ляд*. (Иерусалим: Шамир, 2002).

Mirsky, Yehuda. *An intellectual and spiritual biography of rabbi Avraham Yitzhak Ha-Cohen Kook from 1865 to 1904. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy*. Harvard University: Faculty of arts and sciences, Committee on the study of religion, 2007.

Nadler, Allan Lawrence. *A religion of limits: The Theology of Mithnagdism according to Phinchas Ben Judah Maggid from Polotsk. A Thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy*. Harvard University: Department of Near Eastern languages and civilizations, 1988.

Nadler, Allan. *The faith of the mitnagdim. Rabbinic responses to Hasidic rapture*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1997.

Ovtchinsky, Leib. *Di geschichte fun di idn in Letland (1561-1923)*. Riga: L.Remigolsky, 1928.

Pažeraite, Aušra. *Litvakiskio ortodoksinio judaizmo formavimasis*. Vilnius: Versus Aureus, 2004.

Philipson, David. *Max Lilienthal, American rabbi, life and writing*. New York: The Bloch Publishing Co., 1915.

Rabiner Zev A. *Rabbeinu Meir Simcha Hakohen* (ivrit valodā). Tel Aviv, 1967.

Rapoport-Albert, Ada, ed. *Hasidism reappraised*. London-Portland: The Littman library of Jewish Civilization, 1996.

Rapoport, Yaakov. *The light from Dvinsk: Rav Meir Simcha, the Ohr Somayah*. Nanuet, NY: Feldheim, 1990.

Salmon, Yosef. *Religion and Zionism first encounters*. Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2002.

Schoenburg Nancy, Schoenburg Stuart . *Lithuanian Jewish communities*. New York: Garland.Pub., 1991.

Shteiman, Josef (Штейман, Иосиф). *Еврейская общественность Даугавпилса (1920-е-1930-е)*. // Борис Волкович, ред. *Евреи в Даугавпилсе*. Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 1993.

Slezkine Yuri. *The Jewish century*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004.

Steinzalts, Adin. *Meir Simcha ha-Kohen in Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1996.

Stranga, Aivars. *Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā un ebreji* // Leo Dribins u.c. *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928.–1953. Zinātnisks apcerējums*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2009.

Stranga, Aivars. *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926-1940)*. Rīga: Latvijas Universitātes Jūdaikas studiju centrs, 2002.

Tager, Isidor. (Тагер, Исидор). *Уголок черты оседлости (Цифры и силуэты)*. // *Восход*, кн.10 (октябрь-ноябрь 1894): 1. – 10.

The Jews in Latvia (Tel-Aviv: Association of Latvian and Estonian Jews in Israel, 1971).

Turov, Igor (Туров, Игорь). *Ранний хасидизм: История. Вероучение. Контакты со славянским окружением*. Киев: Дух і літера, 2003.

Vestermanis, Margers. *Juden in Riga. Auf den Spuren des Lebens und Wirken einer ermordeten Minderheit*. Bremen: Edition Temmen, 1995.

Vīksna, Arnis. *Latgales ārsti un ārstniecība. 1772.-1918*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004.

Volkovitch, Boris (Волкович, Борис). *Раввины в Даугавпилсе (1920-1940)*. // Борис Волкович, ред. *Евреи в Даугавпилсе*. Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 2005.

Volkovitch, Boris (Волкович, Борис.). *Агудат-Израэль - еврейская религиозная партия в Латвии (1920-1934)*. // Борис Волкович, ред. *Евреи в Даугавпилсе*. Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 1999.

Wengeroff, Pauline. *Remembering. The world of a Russian-Jewish woman in the nineteenth century*. Trans. Henny Wenkart, ed. Bernard D. Cooperman. University Press of Maryland.

Wininger, Salomon., ed. *Juedische National Biographie*. Czernowitz: 1925. – 1936.

Wunderbar, Reuven. *Geschichte der Juden in der Provinzen Liv- und Kurland, seit ihrer fruhesten Niederlassung daselbst bis auf die gegenwaertige Zeit*. Mitau: J.Hoffmann und A. Johansohn, 1853.

Zalkin, Mordechai. *The Jewish Enlightenment in Russia – 1800.-1860. Social aspects. Thesis submitted for the degree doctor of philosophy*. Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem, 1996.

Zinger, Zvi. *Kook A.I.* in *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House, 1996.

Zilber, Itshak (Зильбер, Ицхак). «...*Чтобы ты остался евреем*». Иерусалим: Швут Ами, 2008.

Latvijas ģeogrāfisko nosaukumu rādītājs latviešu valodā un jidišā

Aizpute	Hazenpot
Bauska	Boisk
Daugavpils	Dinaburg, Dvinsk
Dobele	Doblen
Gostiņi	Dankere, Glazmanka, Trentelberg
Grobiņa	Grobin
Jaunjelgava	Frīdrihštadt, Nairi
Jēkabpils	Jākobštāt
Jelgava	Mitau
Kandava	Kandau
Kārsava	Korsovka
Krāslava	Kreslavka
Kuldīga	Goldingen
Līvāni	Līvenhof
Liepāja	Libau
Ludza	Łucin
Piltene	Piltene
Rēzekne	Režica
Sabile	Zabeln
Saldus	Frauenburg
Talsi	Talsen
Tukums	Tukum
Valdemārpils	Sasmaken
Ventspils	Windau
Viļaka	Marienhauzen

